

Makkai Sándor

Holttenger

RÉVAI KIADÁS
BUDAPEST, 1936

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Ne add el! - Ne változtasd! 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/deed.hu>

I. RÉSZ

I.

Dr. Katona László segédlelkész vacsorázni indult a Szent György-téren hervadozó parkon keresztül. A lombok már másodszor hulldogáltak a háború kezdete óta s dacára a német császár közmondássá vált ígéretének, hogy „mire a lombok lehullanak, otthon leszünk”, ez a keserves dolog egyre reménytelenebbül húzódtott tovább s tovább. Igaz, hogy a Hőferjelentések szerint mindenütt és folytonosan győztünk, itthon azonban a távol villogó-dörgő, diadalmas haditényekkel egyenes arányban nőtt a pizok és nyomorúság.

Megjelentek a kenyérjegyek, zsírjegyek és mindenféle jegyek. De kenyér helyett valami tintakék kocsonya nyúladozott a tányér mellett, a zsírt pedig már mindenki csak az igazi nevéen, margarinak hívta. A szép fehér kockacukor helyett először kristályt adtak a fekete mellé a kávéházban, szürke üvegszilánkokcsákhoz hasonlót, ami hosszas kavarási után is törhetetlenül recsegett az ember foga között. De miután ezt sokat morogták az élvezők, egyszer csak megunták és eltűnt, helyét adván egy szennyes és bűdös masszának, ami apró sárga nyüvekből képződött s a nyers cukor zord nevét viselte. Dacára ennek, nem ropogott, sőt gyorsan és engedelmesen szétolvadt a feketében, viszont kocsikenőcsöt csinált belőle s szemérmetlenül illatozott. Ami magát a kávé illeti, már régesrég nem volt kávé, hanem sok egyéb. Igazán csak kegyeletos emlékezésből itták a legkitartóbb törzsvendégek, hogy a tradíció meg ne szakadjon a múlt és jövő között.

Ezek kicsiségek. Katona László például könnyen túltette magát rajtuk. De ami a városból, az ő áhítattal rajongott városából lett, az mind elviselhetlenebbül gyötörte. A tiszta, csendes, úri város, a gyönyörű fasorok, üde virágágyak, hallgatag kis paloták, méltóságos öreg templomok és szép komoly iskolák messze földön híres otthona, melynek levegője a magyar szellem finomságától és előkelőségétől illatozott, most erjedő szagoktól bűzölögve, porral, szeméttel teleszórva, minden tenyérnyi helyen dinnyehéjjal, cigarettavéggel borítva, lezüllötten fetrengett a hulladékokkal telített, betegen szivárgó folyó partjain. Bár az este sötétje jótékonyan elfödte a pizok egyre dagadóbb tengerét. Katona László még szomorúbb volt, mint nappal. Úgy érezte, hogy nemcsak beszennyezték, hanem meg is vakították a szerencsétlen Város-hercegnőt. Csak minden ötödik, hatodik villanypóznán szomorkodott egy-egy apró körtécske. Megfoghatatlan, hogy a világítással miért kell spórolni, hiszen a villanyáramot nem Olaszországból szállítják és nem vagonírozzák a harcterekre, derék katonáinknak, akikért az itthonlevőknek illik nélkülözni. A főispán úr, meg a polgármester úr azonban, ügylátszik, egész terjedelmében szószerint igyekezett végrehajtani a kormány rendeleteit az általános takarékoskodás tárgyában. A katonák mindenesetre helyeselték ezt az intézkedést, mert a vak-sötétben zavartalanul ostromolhatták a kapuk alatt, vagy a park zugaiban a Katikat. Lászlónak ugyancsak vigyáznia kellett, amíg a parkon áttapogatózott, hogy akaratlanul bele ne avatkozzék a hadsereg műveleteibe, melyek a teljes és végleges hódítás jegyében folytak minden talpalatnyi helyen.

Alapjában véve mindez magától értetődő és nagyon természetes következménye volt annak a ténynek, hogy Ferencz József „mindent meggondolt és megfontolt”. Ebben a „mindenben” bizonyára csak pusztán véletlenségből nem foglaltatott benne Katona László személye és az életről való elképzelése. Tény azonban, hogy a császár fenkölt elhatározása teljesen összekuszálta a fiatalember terveit.

Mikor hét évvel ezelőtt egy messzi kis vidéki középiskola első tanulójaként leérettségizve először került bele a nagy egyetemi központ légkörébe, tele volt az ifjúság nagyotakarásával.

Nem kisebb cél tündöklött fel előtte, mint ennek a gyönyörű, titokzatos városnak meghódítása. Ezen a kultúrájára méltán büszke Olimpuszon egyenesen az istenek közé törni fel, miért is látszott volna lehetetlennek előtte? Tizennyolcéves volt, a vallástanár, a magyar irodalomtanár és a történettanár szerint kiváló tehetségekkel megáldott s tele harcikedvvel, az elhivatottság próféta bizonyosságával.

Igaz, hogy csak egy viselő s egy fekete ruhája volt hozzá és pénze semmi, de nyilvánvaló, hogy minden ösztöndíj és pályatétel egyenesen érte létesült s alig várja, hogy benne találja meg óhajtott elnyerőjét. Később ugyan merültek föl kisebb nehézségek. Kiderült, hogy vannak más nagyrahivatottak és tehetségek is, továbbá, hogy léteznek szeszélyes professzorok, akik nem hajlandók egy csapásra behódolni. De egészében mégis minden úgy sikerült, ahogy megálmodta. Nagy diadal volt, hogy teológus létére az egyetemen is legyűrhetette azokat a büszke tanárjelölteket, akik a prófétafiakra hagyományos göggel néztek le s az még nagyobb, hogy a világ legtündöklőbb csillagai, a jogászok, kénytelenek voltak, ha csak a negyedik évben is, de elismerni szellemi fölényét s az Egyetemi Kör elnökéül való megválasztásához hozzájárulni. A „Haladjunk” című egyetemi ifjúsági lap kétségtelenül az ő cikkei, novellái és versei révén emelkedett arra a magaslatra, hogy a leányok is érdemesnek tartásuk elolvasni. Március tizenötödike és október hatodika tulajdonképpen csak akkor váltak nemzeti ünnepekké, mikor az ifjúság nevében ő szónokolt az aulában.

De mindezeknél a külső győzelmeknél fontosabb volt az, hogy az egyetem szellemi óriása, a megközelíthetetlennek tartott csodálatos filozófus tanítványává fogadta, barátságára méltatta és még nem volt huszonnégy éves, mikor ennél a rettegett hatalomnál megszerezte a filozófia doktorának címét és rangját. Minden úgy volt, mint a mesében. Az élet kapuja megnyílt előtte s már láthatta magát az egyetem magas katedráján, mint a nemzet jövő szellemi vezetőinek oktatóját és mesterét. Ezerkilencszáztizennégy június huszonnyolcadikán délelőtt, az egyetem évváró ünnepén, az aulában, a teljes professzorátus, a királyi felséget képviselő államtitkár és díszes közönség jelenlétében tündöklött föl ujján a király gyűrűje, mely eljegyezte holtigtartó házassági szövetségre a tudomány géniuszával. És megkapta a nagy állami ösztöndíjat, mely szeptember elsején folyósítatik a M. Kir. Vallás és Közoktatásügyi Miniszter Úr által, külföldön folytatandó filozófiai tanulmányok céljára.

Még reszketett a város levegője dicsőségének fényétől, mikor délután öt órakor óriási fekete pillangók lepték el a tornyokat, a középületek és paloták homlokzatait. A rekkenő nyári hőségben fagyos szél sivitott végig az emberek gerincén. A szerb diák Katona László szívéen keresztül lőtte ki a végzet fekete golyóit... És Ferencz József császár és apostoli király „mindent megfontolt és meggondolt”. Kitört a világháború.

Katona László okleveles lelkész lévén, nem részesült abban a tisztességben, hogy a szellem fegyverei helyett puskával a vállán, csukaszürke angyalbőrben, fölvirágozva és énekelve kivonulhasson az állomásra valamelyik menetszázadban, a katonabanda Prinz Eugen-indulójának vidám pattogása és a lelkes honleányok kendőlobogtatása között. Elesett attól a dicsőségtől is, hogy a kiváló császári hadvezetés következtében eleshessék azokban a szép galíciai harcokban, ahol - amint szélteben-hosszában beszéltek - a beásott orosz rajvonalak elé oszlopokban vonultak föl a magyar századok és ezredek, szégyennek minősítettven minden fedezéskeresés. Ellenben jónak és célszerűnek találtatott, hogy mindjárt a tánc elején kiereszenek a magyar vérből, amennyit csak lehet, nehogy túlságos könnyű legyen a győzelem. E helyett kapott egy szép levelet, magának a miniszternek aláírásával, hogy a beállott körülményváltozás, illetve a még be nem látható fejlemények következtében nem látván célszerűnek magyar ifjak külföldi tanulmányainak folytatását, egyelőre egy évre felfüggeszti az állami ösztöndíj kiutalását, remélvén, hogy addig a nemzet igazságos ügye stb. stb.

László szemei előtt összefutottak a betűk. Háromszor is végigment rajtuk, amíg meg tudta érteni s azután még vagy háromszor, amíg el tudta hinni a valóságot. Behunyta a szemét, úgy hallgatta a szívében összeomló jövőendő robaját. Mintha végső ítéletet trombitáltak volna a fülébe, egyszerre sivár bizonyossággal tudta, hogy soha nem fog külföldre jutni, hogy örökre vége van minden nagy ábrándnak s a szellem csúcsai végkép eltűntek a háború vérvödében.

Betegen, süketen, vakon lézengett néhány hétig a megbolondult, ordító, kavargó városban. Aztán megjelent a sorozóbizottság előtt, önként jelentkezvén harctéri szolgálatra. Az ezred-orvos éppen előtte vigasztalt egy rövidlátására hivatkozó embert azzal, hogy sokkal jobb, ha nem látjuk azokat a fene muszkákat, amikor felénk rohannak, mert az borzasztó és alkalmasnak nyilvánította a reszkető jámbort. Őt azonban csak felületesen tapogatta körül s kijelentette, hogy az izmai fejletlenek, nem bírja el a harctéri megpróbáltatásokat. Szép, hogy önként akar a hazáért vérezni, de legnagyobb sajnálatára kénytelen alkalmatlannak nyilvánítani.

László ezt a visszautasítást brutális ökölcsapásnak érezte. Nem is tudja, hogy szédelgett ki a bizottság elől. Arca lángolt a szégyentől. Amíg hazatámolygott, nem mert az emberek szemébe nézni, mert az az érzése volt, hogy mindenki tudja gyalázatát és szembeköpi. Bezárkózva, ruhástól hánykódott az ágyán egész nap és éjszaka, étlen-szomjan s a harcterre való kiszökéstől az öngyilkosságig mindenféle bolond gondolat átnyargalt rajta. Közben pedig bután, megállíthatatlanul folytak a könnyei, még akkor is, mikor álomba szédült s másnap arra ébredt, hogy a párnái egészen át vannak itatva velük. A szellem birodalmából kizárták, a testi fegyverre méltatlannak találták. Nincs mihez kezdenie, nincs miért élnie tovább.

Valamikor aztán arra rettent föl hasztalan tépelődéséből, hogy veszettül dörömbölnek az ajtóján. Nagynehezen szánta rá magát, hogy kinyissa. Gúnyosan mosolygó fiatalember lépett be, még nála is fiatalabb. Elegánsan öltözött, vékony, magas fiú, szatírcúcú, csillogó szemű. Görbe Mefisztó-orrán nagy bagoly-pápaszemet villogtatott s borotvált barna arca fénylett a csúfondáros jókedvtől. Désy József, a püspök úr titkára, egyébként veszedelmes, tiltott gondolatokkal telített fejű fiatalember, Ady-rajongó, keleti nyelvész és a lengyel pálinkák kiváló szakértője.

- Nem sült el? - kérdezte vonagló szájjal. - Vagy elsült, de nem talált?

László nagyon szerette ezt a különös fiút. Titok maradt, előtte, hogy mi sodorta a papi pályára. Mindenben ellentéte volt annak, amit a kegyes hagyományok és a megszokás előírt a lelkipásztorok számára. A hit tételeit fölényesen és enyhe gúnyal kezelte. A prédikációról lesújtó véleménye volt. Hogy a népnek az igazi evangéliumot hirdesse valaki, erre a gondolatra harsányan szokott nevetni. És mégis kitűnő s szenvedélyes diák tudott lenni, mindig veretlenül első a maga évfolyamán s a kollokviumai műélvezetszámba mentek, tanárok és tanulóársak számára egyaránt, annyira mélyen, teljesen értette át és fejezte ki a teológiai stúdiumok lényegét. A bibliai és keleti nyelvek s ezeken keresztül a vallástörténet volt a kedvenc tanulmánya. Mint László, ő is éppen külföldre készült, amikor a háború kitört. De ő cseppet sem vette tragikusan, hogy lemaradt. Rándított egyet a vállán s mint első diák, habozás nélkül fogadta el a püspöktől felajánlott és kitüntetésszámba menő titkárságot. László nem tudta mire vélni ezt a dolgot. Jóska sohasem titkolta, hogy megveti a magas egyházi méltóságokat, a püspöki titkárokról pedig különösképpen úgy nyilatkozott, hogy azok szükségszerűleg szemforgató és képmutató talpnyalók. Mikor ezt László a szemére vetette, Jóska csak kacagott:

- Miért ne nyaljam? - rándított a vállán. - Elvégre ez a legelőkelőbb talp, amit jelenleg nyalni lehet. És tudod, nem szeretem a nélkülözést meg a többi háborús erényeket. Az ő asztalánál mégis csak jobban táplálkozhatom, mint a teológia konviktusában. Különben is biztosíthatlak, hogy az öregúr minden kívánságomat teljesíteni fogja.

Ilyen léhán beszélt Jóska, de azért mégis csak ő volt az, aki nem bírta tovább a bizonytalanságot, hogy mi történt Lászlóval s eljött hozzá, mert sejtette, hogy baj van.

- Mi sült vagy nem sült el? - kérdezte László rosszkedvűen.

- Természetesen a revolver, - mondta Jóska - amivel főbelőttem magadat, amiért nem mehettél külföldre. Azért jöttem, hogy lefogjam a szemeidet, melyek az öngyilkosok szokása szerint megtörten és mereven bámulnak a mennyezetre. De látom, korán jöttem, vagy talán későn...

- Teljesen mindegy, hogy látszólag élek, - legyintett László. - Ami hátra van, annak úgy sincs már értelme.

- Mivelhogy mindenben egyetérték veled, - bölintott Jóska - indítványom a következő: a Három Disznóban rendkívül finom lengyel pálinkát fedeztem fel. Ettől eltekintve, mit gondolsz, miért hívják Három Disznónak s miért van csak kettő a cégérére festve?

- Mert a harmadik te vagy, aki közéjük elegyedsz, - kacagta el magát önkénytelenül László.

- Talált. Ennélfogva fölkérlek, vállald a disznópásztorságot, hogy turkálás közben tilosba ne tévedjek. Ma este utánad jövök és mossuk le jerseybinkával a szívünkről ezt az egész külföldpiszkot. Ha megengeded, feltámadásod, illetve elhalálozásod bizonytalan időre való elhalasztásának alkalmára, meghívnám a fiúkat is... Most tehát szüntesd be a rosszpofavágást, légy szíves mosdjál meg, öltözz föl úriemberhez illően és kiáltsd velem háromszor: nagy a püspök és Déry Jóska az ő prófétája!

Addig s addig, hogy László csakugyan elment a Három Disznóba s ezen az éjjel, a lengyel pálinka tüzeben kiérlelték Jóskával, hogy a hadseregen bosszút állandó, László jelentkezék a püspöknél táborig lelkészi szolgálatra. Ott kifejtett izmok nélkül is azonnal századosi rangba kerül az ember s lepipálja az összes marha ezredorvosokat.

De ahogy Jóska a bekövetkező kudarc után áhítatos szemekkel mondotta, a Kizmet könyvében másképp volt megírva. A püspök hallani sem akart a László táborig lelkésszé való kinevezéséről.

- Ismerem én magát, édes lelkem, - mondta kegyesen. - Tudom, hogy maga nem aféle táborig pap lesz, aki az ezredes úr ebédjét rendezi s a hadtáp mögött kullog. Azzal pedig semmit se használ az anyaszentegyháznak meg a hazának, hogy a lövészárókba viszi a bőrét kilyukasztani. Különben is, ennek a háborúnak hamarosan vége lesz. Maga Tisza István izente ezt nekem, aki régi bizalmas barátom. Legyen csak türelemmel, amíg megnyílik az útja külföldre s addig is folytassa tanulmányait. Maga a tudományával használhat, magának a jövőéért kell élni. Mivel pedig élni kell, másképp gondoskodom magáról. Éppen most fordult hozzám a Mátyás király-intézet igazgatója, hogy adjak hitoktatót az iskolájába. Oda fog menni. Holnap mindjárt jelentkezék is az igazgató úrnál.

- Alázatosan köszönöm Főtiszteletű Uram, - hebegte László - de...

- De, - kapta föl a szót az öreg püspök - az az egy kikötésem van, hogy semmi modern teológiát ne oltson be az új generációba. Hitet adjon, fiatalember, és az Isten felséges csodáit mutassa nekik. Nem filozófiát, kedves barátom, hanem alázatos hitet... Mert maguk fiatal emberek, - pattant föl hirtelen, szokása szerint dühbe jöve az istentelen modern gondolkodás fölött - azt hiszik, hogy a gyermeki hit elavult dolog s az Isten helyett az észben bizakodnak... Pedig ezt a nagy tűzvészt is azért engedte támadni az Úr, hogy megégjen benne az elbizakodottság s az ember visszatérjen az ő jópásztorának kezéhez... Így, kedves barátom. És most Isten áldása legyen a munkáján!

Jóska az egész felemelő oktatás alatt, szerényen állván gazdájának háta mögött, leírhatatlan kacsintásokkal kísérte a bölcs szavakat.

László szóhoz se juthatott többé. Meg kellett hajolni a főpásztori intézkedés előtt s elment jelentkezni az igazgatóhoz.

Először Malom tanár úrhoz utasították, minthogy ő az igazgató úr titkára. Malom tanár úr apró, gömbölyű emberke volt. Ahogy székében kuporgott az íróasztal előtt, kurta lábait a szék lábaihoz fonta, minthogy távolról sem érték a földet s a tanár úr így biztosította egyensúlyát és méltóságát.

László belépett s meghajolt előtte. A kicsi tanár cvikkere fölött rápillantva, rögtön a tárgyra tért:

- Hogy hívják? Kik a szülei? Hány és miféle osztályt végzett? Miért akar ebbe az iskolába lépni?

- Bocsánat, - mondta László fülig pirulva és a zsebébe nyúlt, hogy a kinevezési okmányát fölmutassa.

- Hagyja csak, - intett feléje a pennaszárral Malom tanár úr - az okmányait később veszem számba. Először az adatokat mondja be, de siessünk kérem, siessünk, mert a beiratkozásokat ma délre be kell fejezni.

- De kérem, - szólt közbe László tiltakozva - én Doktor...

- A doktor urat keresi? Hát még nem volt a doktor úrnál? Hja, barátom, ha maga még a felvételi értesítést se olvasta el, mely szerint először orvosi vizsgálatra kell jelentkezni, akkor...

- Doktor Katona László vagyok! - csattant ki Lászlóból a méreg. - Értse meg kérem, hogy én nem növendék vagyok, hanem hitoktató! Itt a kinevezésem!

Ezzel kikapva zsebéből és szétnyitva a kinevezést, nyomatékosan odatolta az emberke cvikkere alá.

Malom tanár úr egy pillanatig merengve nézett Lászlóra, aztán az írásra. Elolvasta, megint fölpillantott, megint elolvasta. Végre a fejére ütött. Gyorsan lecsavarta lábait a székről, leugrott, mindkét kezecskéjét László felé nyújtotta s mivel a meghajlást gömbölyded hasa kifogásolta, a fejét billentette előbb jobbra, aztán balra.

- Ezer bocsánatot kérek, kedves kolléga úr!... De az iroda, amint tetszik látni, sötét... Persze kérem, nem ez az igazi... Az igazi amott van az iskola új palotájában!... Ez valami istállóféle volt, kérem... De az iskolát elvették hadikórháznak és minket ideszorítottak... Hát ezért, kérem...

- Nem tesz semmit, - legyintett László. - Azért jöttem, hogy az igazgató úrnál jelentkezsem. Lesz szíves bejelenteni?

- Hogyne, hogyne! - udvariaskodott Malom tanár úr. Aztán megint merengő pillantást vetett Lászlóra s fejét ingatva motyogta:

- De milyen fiatal... De milyen fiatal...

Míg Malom tanár úr az igazgatónál volt, három-négy növendék is benyitott beiratkozásra.

- Hol van a tanár úr? - kérdezték elfogulatlanul Lászlót, nyilván azonos tévedésben a tanárkával.

Lászlót rettentően bosszantotta a dolog. Elfordult, nem felelt. A növendékek meglökdösték egymást. Vihogtak. Majd adja lejjebb is! - gondolták magukban.

Az igazgató úr vörös, szeplős arcú, nagy rőt bajuszú, lángszínű sörte hajú, szúrósszemű, felettebb tekintélyes méltóság volt. Az állami pedagógia mindentudása és az igazgatói mindenhatóság sugárzott róla.

- Malom tanár úr mondta, hogy a püspök úr öméltósága önt küldötte hozzánk hitoktatónak. Megvallom, szerettem volna, ha idősebb, tapasztaltabb lelkészt kapunk. A nevelés nehéz és körültekintést igénylő feladat.

- A püspök úr rendelkezett velem, - hebegte László pirosra gyúlva - és én igyekezni fogok megfelelni a bizalmának... Egyébként királygyűrűs filozófiai doktor vagyok.

- Á, maga az? - bólogatott az igazgató kimérten. - Szép, szép. Csakhogy én nem szeretem a filozófusokat. Más az elmélet és más a gyakorlat. Filozofálni könnyű, de élő lelkeket formálni annál bajosabb... Na meglátjuk, meglátjuk... Malom tanár úr megmutatja az órabeosztást. Mindenekelőtt arra kérem tiszteletes urat, hogy az órákat hajszálnyi pontossággal tessenek megtartani... Minden mulasztást szigorúan ellenőrzök és azonnal bejegyzek magamnak. Legfőbb kötelesség a pontosság!

László azt hitte, hogy ha még egy percre tart ez a nagyképű kitanítás, a dolog tettelegességgé fog fajulni. Teológiai és egyetemi professzorai a legnagyobb gyöngédséggel és a legtermészetesebb barátsággal bántak vele. Nevét a királygyűrűs kitüntetés folytán az ország valamennyi újságja közölte. Társai úgy néztek föl reá, mint tekintélyre. Soha életében nem találkozott még ilyen felfűjt vörös hólyaggal, aki hatalmával és tekintélyével akarja legőgölni.

Szerencséjére Malom tanár úr ismét megjelent az igazgató úr kegyes színe előtt valami dologban s erre ő sietve visszavonult, alig érintvén a hidegen feléje nyujtott mindenható jobbkez körmeit.

Ezzel megkezdődött a pokoljárás, melyhez képest százszorta szívesebben vállalta volna a „háború poklát”, amiről az újságok annyit locsogtak.

Bár reggelként úgy loholt az iskolába, mintha kengyelfutó volna, soha nem tudta megelőzni az igazgató urat, aki az illető osztály ajtója előtt várt reá órájával a kezében, melyet László hite szerint legalább egy perccel mindig előre vitt, hogy szemrehányó tekintettel és tekintélyes figyelmeztetéssel fogadhassa őt. Az igazgató úr ezenkívül az általános pedagógiai összeműködés fontos érdekére hivatkozva, sűrűn látogatta László óráit, noha ez a többi hitoktató véleménye szerint teljesen jogtalan beavatkozás volt részéről. Zord jelenléte, szemöldökráncolása, piros lángnyelvekhez hasonló bajuszának félelmetes mozgatása, megtestesült rosszalást kifejező egész lénye állandóan zavarba hozták a fiatal embert és sokáig félszeggé tették a fiúkkal szemben. Pedig tanítványai hamarosan megszerették, csillogó szemmel figyeltek magyarázatára s feltűnő szorgalommal készültek a leckékre.

Az igazgató úr órák után megjegyzéseket fűzött a tanításhoz.

- Tiszteletes úr prelegál, - mondta rosszalólag - holott Herbart óta tudjuk, hogy a tanítást kérdve-kifejtő módszerrel kell végezni, azaz arra kell törekedni, hogy az ismeretlen anyagot kérdezősködés útján a már ismertből építsük föl. Tiszteletes úrnak a kérdezősködés módja is kifogásolható. A jó kérdésnek olyannak kell lennie, hogy arra csak egy és határozott feleletet lehessen adni. Tiszteletes úr nem állott a tanterem balátlójában, minélfogva a világosság nem esett teljes fénnel az arcába s így a növendékek nem láthatták rajta a tanítás által föltételezett lelki érzelmek tükröződését. Tiszteletes úr túlságosan közvetlen a növendékeihez, érett emberként kezeli őket s ezzel árt a tanári tekintélynek, mely megkíván bizonyos fensőbbiséget és távolságot. Tiszteletes úr így, tiszteletes úr úgy... Tapasztalataimról mindenesetre kötelességemnek tartom jelentést tenni a püspök úr öméltóságának.

Később gonoszabb formát öltöttek ezek a beavatkozások.

- Kétkednem kell a tiszteletes úr hithűségében - jelentette ki az igazgató úr egy alkalommal.
- Magam is hű tagja vagyok az egyháznak és így komolyan aggódom, hogy tiszteletes úr kétkedésre neveli a rábízottakat.

- Mi kifogása van igazgató úrnak? - kérdezte László, kínosan feszengve.

- Tiszteletes úr azt mondotta, hogy Mózes könyveit csak az iránta való nagy tiszteletből nevezik a Mózesének, de nem ő szerezte őket. Így azt kell hinnem, hogy a Tízparancsolatot se Mózesnek diktálta az Úr a Sinai-hegyen, hanem valaki később találta ki. Tiszteletes úr azt mondta, hogy nem mind a százötven zsoltárt írta Szent Dávid. Ebből az következik, hogy megrendül a növendékek hite a sokszázados hagyomány igazságában. Tiszteletes úr még azt is mondta, bár elismerem, hogy nem a maga meggyőződéséért, hogy némelyek szerint az Úr Jézust azért nevezik názáretinek, mert nem Betlehemben, hanem Názáretben született. Ebből arra lehet jutni, hogy az Úr Jézus születésének története, a mi hitünknek alapja, nem történet, hanem legenda...

- Mindebben sok igaz van - válaszolt László. - A modern bibliakritika ennél sokkal mélyebb-reható dolgokat is bebizonyított. De ezek szerintem nem érintik a hit lényegét. Ellenkezőleg, én azt hiszem, hogy a történeti igazságok tisztázása a hit lényegének tisztább fölfogására vezet, megszabadítván azt azoktól a tapadványoktól, melyek miatt a mai ember olyan kedvetlenül és kétkedve nézi a vallást s az egyházat...

- Ez lehet a maga véleménye, de nem az enyém és bizonyára nem a Püspök úré - mosolygott az igazgató sötéten. - Majd meg fogom kérdezni tőle.

Az ismétlő-iskolába haszontalan külvárosi kölykek jártak, akiket csak erőszakkal lehetett oda-kényszeríteni. Lászlónak sikerült egy ideig lekötni ezeknek a kis fenevadaknak érdeklődését a bibliai történetek színes elbeszélésével. De hamar megúnták ezt is, éktelenül lármáztak, dörömböltek, a hátsó padokban pedig verekedtek is. A legnagyobb csatazaj közepette nyitott be egyszer az igazgató úr. A lurkókban megfagyott a vér s egy pissenés se hallatszott többet az óra végéig, amíg az igazgató úr a katedrán trónolt s László kényszeredetten folytatta a tanítást.

De óra után, az igazgató irodájában, ahová Lászlót bekérte, négyszem között, kitört a többé vissza nem tartható összecsapás:

- Tiszteletes úr nem tud fegyelmezni! Fiatalságánál fogva nem is alkalmas a fegyelmezésre! Tiszteletes úr nem való még arra, hogy tanítson! Ennélfogva indítványozni fogom a kicserélését.

- Magam is kérni fogom, - jelentette ki László - és mivel elhatároztam, hogy távozom, többé nem akarom titkolni, hogy tisztában vagyok, ha okait nem is értem, az igazgató úr irányomban való abszolút rosszindulatával. Kérem, vegye tudomásul, hogy amiért fiatal ember létemre mindeddig elhallgattam jogtalan és illetéktelen beavatkozásait a munkámba, ez távolról sem jelenti azt, hogy önt tisztelném és nagyrabecsülném.

Az igazgató lángoló arccal emelkedett föl helyéről. Minden szeplője külön parázsként gyúlt ki széles ábrázatán.

De László most már túl volt mindenén. Fölesattanó hangon kiáltotta:

- Igenis tisztában vagyok önnel, igazgató úr. Egyre jó volt az itteni gyötrődésem: beláttam az állami pedagógia rejtelmibe. Vegye tudomásul: felfuvalkodottságában csak arról tett bizonyosságot, hogy nem tudta, kivel van dolga. Talán fáj, amit mondok, de megmondom, hogy önt minden hatalmaskodásával együtt régen a feledés pora fogja takarni, mikor az én nevemet országszerte ismerni fogják és éppen azok a tanárok hivatkoznak majd rám és tanítanak majd

az én szellememben, akik ma kénytelenek az ön elavult, üres irányítása mellett rabszolgai munkát végezni. Alás' szolgája, igazgató úr!

Az igazgató nem tudott válaszolni. Bizonyára igaz volt, hogy nem tudta kivel van dolga. Csak bíborlott, pukkadozott. Mire észbekapott, László már eltűnt a becsukódó ajtó mögött.

Ahogy most a parkon átvonszolta magát, ismét végiggondolta ennek a keserves esztendőnek gyötrelmeit s tépelődve kereste tetteinek belső igazolását. Lelkiismerete semmiképen nem vádolta. Magát a munkát a legjobb szándékkal s mind fokozódóbb szeretettel végezte. Az igazgató bábáskodásával szemben tőle telhetőleg türelmes volt. De ezzel a rőt vaddisznóval az Isten angyala se tudott volna kijönni. Végkép elsorvad az önérzete, ha végre is ki nem tör s meg nem mondja neki a magáét. Igaz, hogy ezzel eldobta magától a kenyerét, elvesztette a püspök jóakarátát, lázadó, megbízhatatlan fiatalembernek bizonyult, éppen olyannak, amilyenek ellen a püspök folytonosan dühöngött. De mégis fölszabadultan lélekzett, hogy megtette és saját maga előtt visszanyerte már-már elveszített önbecsülését. Az első érzés szinte mámorító volt. Láncokat tépett szét, zsarnokot tiport meg, kivívta a szabadságot. Most már, hogy az elégtétel gőze elszállóban van, jelentkezik valami tompa szúrás is... Mert ez az első önálló megbízatás nemcsak szégyennel és megalázottsággal járt. Eddig túlságosan is elborította lelkét ez a kín, úgyhogy csak most kezd föltisztulni a szeme előtt mindaz, ami a folytonos vesszőfutás között mégis kedves és szép volt.

Mintha az október-eleji hűvös lehellet, amit a havasok árasztanak a városra, egyszerre elfujná a szívéről a nyomasztó fellegeket s feltisztulna előtte a táj, jelenik meg szemei előtt az a sok kedves gyermekarc ott az intézet elemi iskolájában, a mesére táguló nagy gyermekszemek, s hallja az édes vékony hangocskákat, amelyek lelkesen zengik a dicséreteket és zsolttárogat. Meleg lesz a szíve körül és elmosolyodik, amint egyszerre megérti, hogy ezek az apróságok titkos összeesküvésben állottak vele az igazgató úr zord és félelmes lényé ellen. Valahányszor betoppant közéjük, a kicsik megdermedtek, gépiesen darálták a leckét, közben félénk pillantásokat vetve Lászlóra, hogy vajjon az ő érdekében helyesen viselik-e magukat? De mihelyt a viharfelhő elvonult, egyszerre megélnékültek, követelték a mesét, énekelni akartak és százféle módon mutatták ki a hozzá való ragaszkodásukat. A nagy növendékek között is egész csomó akadt, akik barátjukat szerették benne, bizalmas kérdéseikkel keresték fel s boldogan csatlakoztak hozzá az utcán, hogy elkísérjék valahová, mellette lépkedhessenek sétái alatt s közben kiöntsék előtte szívüket és gondolataikat. A távoli elméletek világában töltött évek után végre mégis ez az esztendő volt számára az étellel való találkozás első alkalmá. Gyermekes és serdülő fiúk meleg, hánykódó, sokszor zavaros, de valódi lelkével találkozott s a nagy távoli igazságok ilyenkor kezdtek tényleg működő, életet formáló erőkként megmutatkozni neki. Teológiai elvontságok zörgő páncélaiból, megfoghatatlan ködéből ezeken a zsenye lelkeken keresztül villant föl előtte a Gyermekes Barátjának élő, isteni és mégis emberi alakja s a bizalomnak, őszinteségnek, szeretetnek ezekben a közvetlen és naiv szívdobbanásaiban hallotta meg először a valódi evangélium tiszta harangszavát. Nem volt-e ez sokkal több, drágább, áldottabb, mint amennyire fájó és megalázó lehetett annak az egy keménykérgű farizeus-léleknek minden komiszkodása? Nem kellett volna-e nyugodtan továbbszenvednie azt a kicsit, ezért a nagyért?... Nem ez lett volna-e a kereszthordozás törvényének első és legkisebb próbája, amit alázatosan elviselni s nem lehányini és megszökni előle, volt a felnemismert isteni parancs?

...És valóban hálátlan lenne, ha most megfeledkezne arról, hogy a tanárok között is többen voltak, akik mindig mellette állottak, legalább maguk között neki adtak igazat s vigasztalták és bátorították. A kicsi Malom igazán megható, ahogy most visszagondol reá. Az első szerencsétlen találkozás óta, mindig szégyenkezve tévedéséért, kézzel-lábbal igyekezett kifejezni előtte nagybecsülését, barátságát. Nem fogja elfelejteni azt a téli délutánt, amikor csak ketten maradtak a sötét tanári szobában. A kicsi ember, talán abban a biztonságérzetben, hogy

az arcát nem lehet látni, meglepetésszerűen, zuhogva öntötte ki magából, természetesen a lehető leghalkabb suttogással, az igazgató úr felséges személye iránti tökéletes undorát és gyűlöletét. Kisült, hogy Malom tanár úr mindent megfigyel, mindent tud és teljes rokonszenvével áll László mellett, hiszen maga is, de még fokozottabb mértékben, szenved, személyi titkári minőségben, ugyanazt a tűrhetetlen jármot.

De ennél még sokkal érdekesebb sült ki Malom tanár úrról. Szó szerint tudta a László doktori értekezését, melyből áhítattal elő is adott néhány részletet, „pompás”, „fenomenális”, „korszakalkotó” felkiáltásokkal fűszerezve. Mert Malom tanár úr titkos filozófus volt, és pedig László nagy meglepetésére igen alapos készütségű, szenvedélyes filozófus, aki azonban félénk kövér nyulacska létére megrémült a saját gondolatainak veszedelmes szépségétől és amint mondta, nemhogy leírni, de még saját maga előtt hangosan kiejteni is rettegne őket, mert mit szólna mindezekhez az igazgató úr, ha valahogy megtudná?... Ettől kezdve nagy barátok lettek s hol az egyik, hol a másik kereste föl vacsora után a barátját s mivel Malom tanár úr magától értőddőleg agglegény volt, senki és semmi nem zavarta meg a késő éjszakába nyúló beszélgetéseket, vitatkozásokat. Lászlónak, nem tagadhatja, nagy vigasztalására szolgált sivár életében ennek a különös emberkének barátsága, akitől bizony sokat tanult is s nem egyszer elszégyelte magát, mikor a kis kövér tisztelettel és szerény indítványképpen eléjeterjesztett olyan gondolatokat, amelyek mélyen bevilágítottak a saját problémáiba. Malomka sohase fogja semmire vinni a világban, ez bizonyos, mint a kétszer-kettő. De annál meghatóbb és tanulságosabb, hogy ez csöppet sem zavarja meg a tudományok királya iránti hódolatában. Magának és magáért filozofál. László elpirult önmaga előtt, mikor ezt megállapította, mert ebben sokkal igazabb filozófuslelkület nyilvánult meg, mint az ő királygyűrűs, egyetemi katedrás ambícióiban. Így ez a barátság nagyban hozzájárult az ő lelki elmélyüléséhez... Hogy fog búsulni s milyen árva lesz ezután ez a kerek gombácska, az igazgatói tölgyfa tövében!

- Alaposan eligazítottam a dolgomat! - sóhajtott fel László, az őszi csillagokra nézve, melyek könnyesen ragyogtak a fekete égbolton. - Mi is lesz most már velem? - nyilallt bele hirtelen a félelem. Egyszerre elöntötte tehetetlenségének, kivetettségének fagyasztó rémülete. Tudományos kiválóság, egyetemi katedra, hírnév, véres gúnyolódásként vigyorogtak a szemébe és semmivé foszlottak az éjszakában. Nem maradt más, mint egy renitens elcsapott segédlelkész, egy senki és semmi, aki fázósan összehúzódva kopott überciherében, kilépett a Szent Györgytéri parkból, hogy a zsebében szégyenkező utolsó két koronából még egyszer megvacsorázzon, mielőtt végképpen befejezné a komédiát.

A Futóné kiskocsmája sunyin meglapulva gubbaszkodott két nagy bérház között. Így, kívülről megpillantva, határozottan rossz benyomást keltett. Alacsony, vedlett falán barlangnyílásszerű ajtólyuk sötélt, két apró vasrácsos ablak között, ami korhadt koponyára emlékeztette az embert. A teteje ellenben, reves, fekete zszindelytető, magasra fölnyúlott és széles eresszel borult az ablakokra, mint a halál tótkalapja, melyben mocskos fehér tollként meredezett az otromba kémény. Ha azonban belülkerült az ember s áttörte magát a léckerítéses söntésen, kicsi, nyájas szobácskákba nyithatott, melyekben fehér függönyök, tiszta abrosszal terített asztalok, fényesre sikált padló, kedélyes olajnyomatok, kakkukos óra, barátságos csempékályhák, ragyogó villanylámpák mosolyogtak.

Futóné egy mázsát és tizenkét kilót nyomott. Ajkait a harcsáéhoz hasonló ritka, hosszú és fekete bajusz-szálak ékesítették. Arcának két piros cipója között orr és szemek, mint lényegtelen alkatrészek, tűntek el. A hangja félelmetes trombitarecségés volt, de a szíve puha, mint a vaj. Rettentően szidta a kosztpénzzel örökös hátralékban maradó törzsvendégeket, de azért a hitelt úgy nyújtotta nekik tovább és tovább, mint a rétestésztát. Szilárd üzleti és etikai elvek alapján állott. Csak diplomás embernek adott „abonát”. Állhatatosan lenézte azokat a kifőző személyeket, akik diákoknak, egyetemi hallgatóknak és hasonló csirkefogóknak adtak kosztot. A diploma volt a szívét megnyitó aranykulcs. Ebben azonban messzemenőleg demokra-

tikus elveket vallott. Mindegy volt neki, hogy miféle, csak diploma legyen, amely után rendes havi fizetés jár, akármilyen kicsi is. Ő már elhatározta, hogy életét a diplomások összességének szenteli. Mert néhai Futó úr is diplomás ember volt, bárha diplomájának mineműsége, valamint egész személyisége elveszett a múlt bizonytalan ködében. Az élő nemzedékből senki sem ismerte Futó urat anyagszerűségében. Csak bizonytalan szelleme lebegett a konyha gőzeiben, mikor az „abonáns” jelentkezett és kötelességszerűen bemutatta diplomáját Futónénak, aki ehhez a szertartáshoz törhetetlenül ragaszkodott s szigorúan végignézvén az írást, a ceremóniát mindig ezekkel a szavakkal fejezte be: „Helyes. Nálam nem zabálhat akárkifia. Csak diplomás úriember. Mert a boldogult uram is diplomás úriember volt.”

Rebesgették ugyan, hogy akadtak eléggé el nem ítéltető léhűtők, akik marha-passzust, báli meghívót, himlőoltási bizonyítványt mutattak be diploma gyanánt, mivelhogy Futóné nem tudott olvasni. A forma és a pecsét iránt azonban finom érzéke volt s ha néha be is csapta valaki, a legtöbb hamis próbálkozót a kondérból kikapott fakanállal hajkurászta ki az ajtón.

A háború elvitte Futóné kosztosainak legjavát, de ő nem volt hajlandó minden jött-mentet csak azért befogadni, mert az asztalok megürültek. Hűségesen őrizte az eltávozottak helyét s nem egy asztalhoz úgy voltak odatámasztva a székek, mint „foglalthoz”. Mikor megbizonyosodott, hogy az egyik asztaltársaságból valaki hősi halált halt, Futóné kivétette az illető székének ülőlapját s úgy támasztotta az asztalhoz.

Ennél a derék asszonyságnál étkezett az a kis társaság, amelynek Katona László is tagja volt. Néhány segédlelkész, egy-két tanár, egy kezdő fogorvos s egy üzletvezetőségi tisztviselő alkotta az asztali kört. Désy Jóska, mióta püspöki titkár lett, csak vacsora utáni feketére szokott benézni, holott azelőtt Futóné kedvence volt. Fizetni sohase fizetett, viszont minden étkezés után kezét csókolt az asszonyságnak és mondott neki valami szépet vagy furcsát, amivel elbájolta. Jelenleg a hétszázötvenedik feketét rójja be neki Futóné egy saját találmányú írásjelekkel alkotott hitelkönyvbe, mert nem az a fő, hogy Jóska fizessen, hanem az, hogy a követelés szabályszerűen fenntartassék.

Mikor László alaposan megkésve belépett, az egész asztaltársaságot együtt találta. Ott volt már Jóska is, sőt még egy vendég is akadt, volt asztaltárs, aki most falusi pap s a városban járván, benézett a régi cimborákhoz.

Mikor László megpillantotta ezt az embert, egyszerre fölengedett a belső fázása, meleg öröm áradt el benne s vidáman kiáltotta el magát:

- András...

Kiáltására az asztal mellől fiatal bölénybika tápázkodott fel. Fekete hajának vastag nyírott szálai mint megannyi drótszög, meredeztek alacsony homloka fölött. Ez a homlok négyszögletes, széles, lapos bronzlemezként ragyogott. Alatta apró, éles, koromfekete szemek villogtak busa szemöldökök árnyékában. Lapos orra, lekonyuló bajusza, vastag szája, hátracsapott álla a messzi Keletet juttatta az ember eszébe. Csak az arcszíne volt ettől a típustól eltérő: egészséges, barnapiros, üde. Vállai púpszerűen domborodtak kurta, vastag nyaka fölé, hatalmas mellkasa rengett, mint a kovács fujtatója.

- Lacikám! - ordította el magát s odarobogva, nagyszálfa-karjaival magához ölelte Lászlót, csattanó csókot nyomva mind a két arcára.

László a nyakát fogta át karjaival, mert a vállait nem érte volna keresztül. S ő is viszonzta a csókokat.

Ez volt Mezei András, a teológiai évek alatt mindvégig szobatársa, áhítatos csodálója és elválhatatlan kísérelője. Jelenleg egy eldugott falu papja a Mezőségen.

- Meg ne edd vacsorára, te behemót! - szólt oda Jóska az asztal mellől, fölpillantva egy könyvről, amelynek margójára arab betűket firkált ceruzájával.

A fiatal óriás mennydörgésszerű robajjal kacagott, felkapta Lászlót s ölben vitte az asztalhoz, gyöngéden letéve az asztalfőn álló székébe, ő maga melléje telepedett s azonnal nekiesett a félbehagyott paprikás szeletnek.

A többiek futólag üdvözölve Lászlót, tüstént belemerültek a megszakadt vitatkozásba, melytől már előbb hangos volt a szoba. Ákos úr, az üzletvezetőségi tisztviselő, öklével verve az asztalt, folytatta:

- Igenis, én mindent tudok... A vasút vezetősége előtt nincs titok... Abszolút megbízható hírhozóink vannak. Nem mondom, a tavaly fene rosszul álltunk. De akkor, úgy-e, hallgattam?... Nem akartalak megrémíteni. - Suttogóra vált hangon mondta: - A tavaly év végén úgy állott a dolog, barátaim, hogy egy-kettőre elvisz minket az ördög. Az oroszok egyszerűen lehengereltek. Itt voltak a Kárpátokban, már Kolozsvárt, meg Pestet fenyegették. Ostoba generálisok mézárszékre vitték a magyar ezredek színe-javát. És a szerbek, igenis a szerbek úgy elverték Potioreket és Frankot, mint a kétfenekű dobot... De az akkor volt! - emelte fel a hangját. - Ma, Gorlice, Przemysl, Lemberg, Ivangorod, Kovno, Brestlitovsk és Vilna után nincs többé muszka-veszedelem. Ne adjátok tovább, de elárulhatom, hogy Szerbia ellen most indul a megsemmisítő offenzíva. Porrá fogják törni, porrá. Most már Bulgária is az inába harap neki. És mit szóltok ahhoz, hogy a szószegő taliánok egy lépést se tudtak tenni még az Isonzónál, csak hullanak, mint a legyek, haszontalanul? Az öreg Hindenburg is keményen tartja magát nyugaton s nem ad föl egy tenyérrnyit sem az elfoglalt francia földből... Olyan Isten nincs, hogy lebírjanak minket... A háborúnak legkésőbb karácsonyra vége lesz!

László csak félfüllel hallgatta ezeket a tüzes szavakat s nem ügyelt az ellenmondásokra, amelyekkel társai csak azért hergették Ákos urat, hogy nagyobb és nagyobb tűzbe gurítsák.

Jóska egyszer gúnyosan pillantott Ákos úrra, odaszólva:

- Ne bömbölj, te negyvenkettős... Nem tudom élvezni miattad ezt a perverz arab mesét, amely többet ér összes hadvezéreink minden győzelménél...

Ezzel ismét elmerült az olvasásba, csak néha kaccantva egyet. Mezei András félszemmel Jóska felé döfve, rámordult:

- Még mindig a régi disznó vagy, Jóska fiam?

Jóska csak legyintett.

- Mi szél hozott erre, Andriskám? - kérdezte László szeretettel simogatva a bölény karját. - Egészen megvigasztaltál, hogy megláttalak... Ma rossz napom volt...

- Mi?... Miért? - horkant föl András, hatalmas falatot nyelve.

- El vagyok csapva... Azaz lemondtam... Jobban mondván, otthagytam mindent... Majd elmondom, de előbb te beszélj: mit keresel itt?

András nagyot sóhajtott:

- Sok bajom van énnekem, Lacikám... Felgyültek, mert onnan az Isten háta megül nagyritkán bujhatok ki. Ma Szilveszter, egy hájfejű zseni, különben a patrónusom, méltóztatott bekoszikázni s kegyesen maga mellé vett... A tanfelügyelőnél voltam.

- S ott miért?

- Edithkéért.

- Látod, még mindig nem ismerem... Nem szép tőled, hogy őt is nem hoztad valahogy be...

- Csak az kellett volna! Nem tudod te, fiam, mi az a Mezőség!... Ha százszor menyasszonyom is, mindenféle disznóságot kerepelnének rólunk, ha egyszer ketten jönnénk a városba.

- Miért nem veszed már el?

- Ó, te haza bölcse!... Sze' ebbe tapodok folytonosan... Most is ezért jártam a tanfelügyelőnél. Az ördög vigyen el Lacikám, megint szinte szembekacagtam a hájfejűt... Mert mindig eszembe jut, ha látom, hogy mikor egyszer nagyon el voltál keseredve valamin, azt mondtad: kioperáltatom az agyamat és elmegyek tanfelügyelőnek!...

- Ezt nem az egész testületre értettem, - védekezett László. - Csak erről az egyről vettem a példát, bánatomban!

András szörnyű mancsával szelíden a hátára vert s olyan édesdeden kacagott, ahogy csak ilyen nagytestű, együgyű gyermeklelkek tudnak. De aztán megint elkomorodott:

- Hát értsd meg, azt akarom, már két éve azt akarom, hogy ez a nyavalyás tanfelügyelő igazítsa el a dolgomat Edithkével. Csináljon valamit, hogy helyezték át Virágosról, az én falumba, Tóvölgyre, egyik iskolától a másik iskolához. Mindössze egy marha nagy kopasz hegy van kettőnk között s a gyalogútja nem több két kilométernél. És mégis annyi, mintha a föld túlsó oldalán lenne tőlem.

- De meddig akartok így várni?... Miért nem mond le inkább arról a tanítónői állásról?...

András búsan hümmögött:

- Nagy-okos leány az, Lacikám. Pedig elég kicsi hozzám képest s csak húsz esztendőske. De az esze legalább tízannyi, mint az enyém, amivel különben nem mondtam sokat, úgy-e? Hát imádja a tanítást. Meg azokat a kis piszkos parasztkölykeket. Aztán tudja, hogy az én fizetésem éppen csak annyi, amennyit megérdemlek s nem akar lemondani a magáéról.

- Pedig nem helyes, - bölcselkedett László - ha az asszonynak ilyen lekötöttsége van. Majd ha jön a gyermek, úgyse tudja folytatni.

András megsodorta a bajuszát s szélesen vigyorgott. A szemével ügyetlen kísérletet tett egy ravasz kacsintásra:

- Jó, jó, Lacikám. Ne gondold, hogy éppen földbuta vagyok. Én is tudok ravasz lenni. Most nem bírok vele, hagyom, hogy makacskodjék, teljék kedve. De ha megjön a gyermek!... Nem egy gyermek, hanem sok-sok, egyre-másra! - feszítette ki a mellét gőgösen - akkor én leszek az úr, dehogyan hagyom kínlódni a gyermekeim anyját!... De most még muszáj...

- Nos, a tanfelügyelő?

- Hímezett, hámozott. Én a végén már ordítottam. Ettől megijedt. Hogy most bajos, makogta, de a jövő tanévre egészen bizonyos... Hát egy évig még várni kell, ha megkámforodok is.

Búsan horgasztotta le a fejét, aztán nagyot lélekzett s vizespohárnyi bort küldött le a torkán egy korttyal, szomorúan legyintve utána.

- Nagyon szereted a kicsit? - érdeklődött László meleg részvétellel.

András mind a két markával az asztalba kapaszkodott, hátravetette magát a reccsenő széken, felnézett a mennyezetre s akkorát sóhajtott, hogy a villanykörte lángja megrebbent tőle légmentes üvegházában. Szólni azonban nem szólt egy szót sem.

László jónak látta abbahagyni a témát s a maga baját beszélni el.

- Milyen kár, - dörmögte András, - hogy te ilyen felhőkavaró filozófus vagy, egyetemi tanár-csemete s nyavalyás városi penészvirág. Ha tisztességes, buta falusi ember volnál, mint én,

egyszeriben megmondanám, mit csinálj... És be gyönyörű volna, Lacikám, amire gondoltam!... Tyú, az áldóját! - vágott az asztalra - milyen szédítő bolondság, amire gondoltam!...

- Mondd csak ki, András. Aligha mondhatnál bolondabbat, mint amik az én fejemben kavarnak ma este. Ha a temetőről beszélnél, az volna a legjobb,

- Olyanforma... Olyanforma! - nevetett András. - Nem volna kedved eltemetkezni? Szívesen megásnám a sírodat.

- Az a kérdés, hogy hol?

- Hát idehallgass, Lacikám! Persze előrebozsátom, hogy marhaság és úgyse lehet belőle semmi... De hát azért vagyunk együtt, hogy tréfálkozzunk... Hát idehallgass: Nemcsak a tanbetyárhoz jöttem én ma, hanem dicső esperesemhez is, mivelhogy én többet nem bírom beszolgálni Virágost... Az a falu, tudod, amelyikről beszéltem, ahol Edithke makacskodik... Csak az a dög hegy van közöttünk... Egyszóval Virágoson üres a papi állás. Az öreg Forgó addig itta a gróf borát, amíg vízibetegségben elhalálozott a tavaszon. Eddig én szolgáltam be, de van nekem elég bajom otthon, aztán meg a kollégák rágják a fületem, hogy csak Edithkéért vállaltam. Hát van benne valami, de most már elég volt... Virágosra új pap kell, ezt akarom az esperessel megbeszélni. Hát oda eltemetkezhetsz, ha akarsz. De mondtam, hogy csak tréfa az egész!...

Jóska abban a pillanatban felütötte fejét a könyvről. Gúnyosan mosolygott Lászlóra.

Lászlót elöntötte valami dacos forróság.

- Hát nem tréfa! - kiáltott fel. - Nem is kérdem, hogy milyen az a hely, hogy mi a jövedelme, hogy milyen buták a parasztjai, hogy hány méter mély a sara és egyáltalán semmire se vagyok kíváncsi!... Ezennel vedd tudomásul, András, hogy elmegyek Virágosra papnak!...

András hitetlenkedve csóváltgatta a fejét, nevetett s harsányan kiáltotta a vitatkozó társaság felé:

- Ide füleljetek, komák! Ez a század legjobb vicce! Katona László királygyűrés doktor és egyetemünk leendő dísze Virágosra jön falusi papnak!...

A viccek és tréfák, amik erre fölhangzottak, csak bősztítették Lászlót:

- Becsületszavamra elmegyek! - jelentette ki halálos komolysággal.

- Miért is ne mennél? - vetette oda Jóska. - Az igazi nagyság nem az extenzivitásban van, hanem a mélységben. Sehoh se lehet jobban elmerülni az értelem, képzelet és hit viszonyának izgató problémájába, mint ott, ahol igazán el lehet merülni... Csak arra kérek, mikor majd lovat-kocsit veszel, légy szíves értem küldeni, hogy meglátogathassalak...

De László úgy nézett vissza reá és körül a többiekre, hogy a társaság megdermedt.

Ákos úr ünnepélyesen kijelentette:

- Megbolondult, vége.

II.

László és András együtt távoztak el a Futóné kocsmájából. A társaság akkor már túltette magát a László örültségén és ismét belemerült a hadjárat intézésébe. Jóska szemelláthatólag szeretett volna Lászlóhoz csatlakozni, de ő megkérte, hogy hagyja most egyedül Andrással és tegye el a vicceit későbbre.

- Így hát kénytelen leszek megelégedni, erre az éjszakára, a kis tibeti hercegnővel, akinek szerelmi kalandjait kissé már únom - jelentette ki Jóska szomorú mosollyal és hazaballagott.

A két barát célnélküli bolyongásba fogott az éjszakai városban, majd kikanyarodtak belőle a régi sétatér csodaszép öreg fasorai alá s ott járva fel-le, László lassanként kivájt Andrásból, amit csak lehetett, a virágosi dolgokról. Időbe telt, amíg meggyőzhette a lomha mackót, hogy a tréfának indult dolgot nagyon is komolyan veszi s percről-percre inkább látja, hogy számára nincs más megoldás. Elmenekülni, elrejtőzni, semmivé lenni és a semmiből nőni valamivé, ha lehet.

- Értsd meg, - mondta izgatottan, - hogy magasabb küldetésben jártál ma, mintsem gondold. Nagyon is könnyű volt eddig számomra minden. Az akadályok úgyszólván maguktól dőltek le, az ajtók varázsszóra pattantak föl előttem. Most, hogy egyre-másra jöttek a pofoncsapások, végre ráébredtem, hogy a katona doktornak igaza volt: fejletlenek az izmaid a harcra. De nemcsak a testiek, hanem a lelkiek is. Ahogy erről a dologról beszéltél, mint a villámlás, cikázott belém, hogy mit kell tennem. Nem várhatok itt tovább a jobb időkre, nem támaszkodhatom a püspök és tanárain jóindulatára, nem élhetetlenkedhetem megalázva ebben az elrondított városban. Bele kell vetnem magamat magába az életbe, az igazi küzdelembe. Éppen, mert sohase láttam semmi olyant, mert egyáltalában nem vagyok rá alkalmas, mert teljesen ellenkezik mindazzal, aminek eddig éltem, szóval mert szinte elképzelhetetlen, kell a mélységbe ugranom s ott legalól, az elveszett, reménytelen sárban próbálnom meg, hogy egyáltalán élni-, vagy halnivaló vagyok-e?...

András hümmögve csóváltgatta a fejét, de mikor végre látta, hogy komoly a dolog, ő is fordított egyet rajta:

- Hátsze' ne gondold, Lacikám, hogy búsulok. Dehogy is búsulok. Akkora öröm ez nekem, mint a virágosi hegy. De csípj egyet rajtam, hogy lássam, csakugyan nem álmodom?... Hogy mi megint összekerülnénk, egymás mellé, mint régen!... Ihaj. Atyaúristen!...

S mintha csak most térne végképpen az eszéhez, topogva egyet, megállott, viharosan magához ölelte Lászlót, hogy a csontjai ropogtak belé s könnyek szöktek a szemébe.

- De mondd már, hogy bizony Isten!...

László mondta és erre András nagyot szusszanva kezdett lelkesedni:

- Ha így van, akkor ne beszéljünk mélységbeugrásról, reménytelen sárról, meg efféle ostoba mende-mondákról, amivel a teológiai tanár-palánták sajnálkoznak a magamfajta tökfilkókon... Miért volna a falu reménytelen?... Ez a bűdös körengeteg, ez nekem a reménytelen, Lacikám... Meglátod, hogy milyen nagyszerű gondolataid támadnak majd a virágosi erdőben, amely a Mezőség büszkesége és gyönyörűbb, mint a legszebb filozófiai rendszer. Sár ugyan van bőviben, különösen októbertől májusig, de attól csak a nyavalyás városiak riadoznak, akik elfelejtik, hogy sárból lesz a kenyér. A nép se mind csupa barom, ne hidd, a paraszt is csak úgy tud érezni, mint az úr, ha nem is tudja olyan cifrán kibeszélni. Írni, olvasni falun is tud, aki arravaló. És majd hamar piros lesz ez a fehér képed ott a széltől, naptól. Végre egészséges ember leszel, nem ilyen leánylábú, karú, vékony városi féreg. Ha akarod, nem is leszel egyedül. Mi Edithkével csak örvendhetünk, ha megengeded, hogy körülötted forgolódjunk. Engem ugyan ismersz, elhallgatlak akár száz esztendeig is, ha sokat nem is szólhatok a tudományodhoz, de meglátod, hogy Edithke milyen okos beszélgető. Azzal akár a legnehezebb filozófiáról is beszélgethetsz. Nem is értem, hogy honnan tud a világon mindent? Persze, vannak kicsi bajok, mindennapi semmiségek, amik falun fontosak. De azokban majd eligazítalak, ne félj, mert az effélékben mégis csak én vagyok a professzor... Csakhogy még mindig attól félek, megbánod reggelig!

- Ha még egyszer kételkedni mersz bennem, - mondta László meghatottan, - földhözvágalak!

- Ne, ne! - tiltakozott András. - Inkább elhiszem. Boldog vagyok, Lacikám, tán akkor se voltam boldogabb, mikor Edithke, megszánya makogásomat, a szemem közé kacagta, hogy ő is éppen azt akarja mondani: nem bánja, vegyem el feleségül!

E közben észrevétlenül fölkanyarodtak a sétatér fölött emelkedő magas domb oldalára, melynek tetejéről annyiszor nézték diákkorukban a város tornyainak, háztetőinek, nyüzsgő utcáinak színes látványát. Most az egykor tiszta szerpentinutakat korhadó falevelek, szennyes papirosdarabok, rothadó piszok fedték. A tetőn épült kedves, tarka kilátó fedelét kikezdte az eső s félig elhordta a szél. Egy lelket sem találtak odafönn, ahol régen késő éjszakáig bolyongtak a fiatal szerelmespárok. De talán még jobb volt így, hogy csak ketten, magukban álltak ott a csöndes, hűvös őszi éjszakában, a gyér lángokkal pislogó, sötétségbe borult város fölött.

Találgatták, hogy melyik lámpa melyik utcában, miféle téren, micsoda épület előtt ég. És lassanként kirajzolódott előttük diákéveik tündérvárosa, napfényesen, illatosan, frissen ragyogva föl fekete-piszkos lárvája alól.

...A nagyszerű lovasszobor, melynek nyergébe egy vidám éjszakán András fölültette Lászlót, fogadásból, míg a többiek szemtelenül rendőrért kiáltoztak. Alig volt ideje lekapni onnan s a karjai között tartva nyargalni el vele a sípolva közeledő, összefutó rendőrök elől... A főtér gyönyörű virágágyai, melyekből hajnalosan, nagy kockázattal virágcsokrokat loptak össze a primadonnának, aki a jogászokéval szemben a filozopterek és teológusok bálványa volt. Itt kapták egyszer, a szobor előtti padon szenderegve Temethy nagytiszteletű urat, aki valami vidám társaságban öblögette és gyakorolta híres baritonját az éjjel. A lelkész úrnak másnap a nagy király szoborképét hozta levelezőlapra a posta, ezzel a legfelsőbb kézirat: „Kedvelt szolgánk, királyi Felségünk színe előtt bemutatott hajnali hódolatát kegyesen vettük és állandó hajlandóságunk felől biztosítjuk...” Az éjszakai virslis bódéja, mely apró kerekeken állott s melyet egyszer jókedvükben végiggurítottak a főutcán, belül az ordító virslissel és sarkukban a szintén ordító rendőrséggel... Az ősi kereskedőházak, melyeknek aranybetűs cégtábláit a legfurcsább módon kicserélték farsangi éjszakákon... A Rákóczi-kávéház, melyben Kicsi Gyurka húzta kedvenc nótáikat, míg Désy Jóska édesen aludt a billiárdon... A Vígadó, ahol az egyetemi ifjúság báljai viharzottak... A gyönyörű színház, melyben ők, az állóhelyek és a kakasülők győztes megszállói, végképpen biztosították a nívót, a csizlikek kiszorításával... A déli korzó, amelyen borzongva csodálták a mesés nőket... A sötét kis sikátorok, melyeknek csukott ablaktáblájú, vörös lámpával világított éjjeli tanyái eleinte annyi titokzatos újdonságot ígértek a vidékről föltóduló fiúknak s hamarosan annyi undort, csalódást és rossz emléket okoztak nekik... Utcák, utcák, utcák, a város legtávolabbi széléig, melyekben alkonyati sétáikon barangoltak, belesve az ablakokon, azzal az izzó kíváncsisággal, hogy az elkapott pillanatfelvételeken át behatoljanak mások titkaiba, az élet valóságos sodrába, maguk elé képzeltek jövő jóllétbe, boldogságba... De aztán egészen más, komoly, magasabb világot jelentő helyek emelkedtek mindezek fölé: az egyetem óriási, méltóságos négyszöge, a IV. számú nagy terem, ahol sokáig értelmetlen tisztelettel hallgatták a híres bölcsész száraz fejtegetéseit, melyeknek mély, élő lelke csak néhányuk előtt, csak hosszú, kitartó küzdelem után nyiladozott föl, míg a többség megelégedett azzal, hogy az első sorokban ülő diákkisasszonyokhoz intézett verseket csempészett, kézzől-kézre, a mély áhítattal figyelő címzetthez... Az egyetemi könyvtár templomi csöndességű nagy olvasóterme, ahol minden könyvet odahoztak az embernek, amit csak kívánt s ahol doktori disszertációkon dolgoztak, rojtosszélű nadrágban az igaziak s Boccaccio és az Ezeregyéjszaka illusztrált díszkiadásait tanulmányozták az álkutatók... És mindenekfelett az „istenszagú” teológia imaterme, ahol a püspök magas és félelmetes adhortációit a fiatal, lánglelkű professzor művészi hasonlatoktól csillogó, merészen újszerű prédikációi feledtették el velük... A tantermek, melyekben végigdrukkolták a héber

nyelvleckéket és a rettegett kollokviumokat, a kert az épület mögött, az udvar mélyén, melyben részeg méhek gyanánt keringve szedegették be a kurzust, vizsga előtt az utolsó órákban s a szűk, levegőtlen cótusok, melyekben végetnemérő viták és beszélgetések között szövögették a jövő álmaikat... Ott van a négyszázéztendő gótikus nagytemplom is, melyben az ifjúság őszinte barátja, viszont a teológiai professzorok örök ellensége, a bikahangú esperes úr dörögte prédikációit olyan megdöbbentő új igazságokról, mint az, hogy: az élet küzdelem...

Ebben a keretben hajtott ki László és András barátságának különös fája. Más-más világból jöttek. László egy finomlelkű, nagyműveltségű özvegy édesanya gondozó karjai közül, olyan családból, melynek férfitagjai nemzedékeken keresztül a tudomány és irodalom munkásai voltak s egyetlen, idősebb testvére jelenleg is tanára egy ősi kollégiumnak. András elsőnek bújt ki az anyaföldből, melyet névtelenül elvesző ősei és apja-anyja is fáradhatatlanul túrtak reggeltől-estig, valamelyik apró falucska határában. Szokás szerint a tiszteletes úr fedezte fel a falusi iskolában állítólagos tehetségeit s vette rá az öreg parasztot, hogy a fiából urat, azaz papot neveltessen. Andrásnak mind a mai napig semmi komoly kedve nem támadt a dologhoz, de a kihasználatlan paraszti ész s az elpusztíthatatlan őserő kedvetlenül is végigcsinálta mindazt, amit kívántak tőle. Sohase volt rossz tanuló és sohase erőltette meg magát, hogy különb lehessen. Ha éppen akarta, megértett s megtanult mindent, de nem nagyon akarta és lomha közönnyel viseltetett a szellem követelményeivel szemben. László nagyratörő volt, gyors képzeletű, érzékeny és mindenben a szellemet kereső.

Az első beosztásnál szobatársak lettek a teológián s mindvégig azok is maradtak. Miért, miért nem, talán az ellentétek vonzásánál fogva, az első pillanattól kezdve megszerették egymást. Lászlót mindig elbűvölte a kivételes testi erő látványa, ő maga sohase feszítette meg egyetlen izmát sem, hogy fizikai erőt fejtsen ki. Valahogy kezdettől fogva lemondott önmagáról ebben a tekintetben. Kisgyermekkorától mindig az ész fölényével győzött társai felett. És mivel ezen a módon mindig sikerült megszégyenítenie a nyers erőt, önmagára nézve nem tartotta fontosnak. De sohasem vetette meg másokban, sőt inkább úgy csodálta, mint valami rejtelmes, megfoghatatlan titkot, amely előle örökre el van zárva. Néha végignézve vékony, fehér karjain, értetlenül rázta a fejét, hogy miként lehetséges valakinek ezekből a gyöngye végtagokból pattanóizmú, félelmetes buzogányokat fejleszteni. A test teljesítményei sportban, tornában, fizikai erő kifejtésben olyasféle áhítattal töltötték el, amilyennel a primitív ember nézhette a titokzatos Anima működését a maga Sámsonjaiban és Herkuleseiben. András, mint az ilyenek rendszerint, csendes, szelíd viselkedésű, kissé hanyag tartású ember volt, szinte bocsánatkérőleg hordozta magában ezt a rendkívüli erőt, mint aki igazán nem tehet róla. Hiszen éppen az volt László előtt érthetetlen, hogy András semmit se tett testi erejének fejlesztésére. Sporthoz, tornához szikrányi kedvet nem érzett. Csak ahhoz értett, amihez a parasztok: szántani, ásni, kapálni, kaszálni, petrencét hányni, aratni, csépelni. Mikor ezekről beszélt, kigyúlt és megszépült az arca. Arról hallgatott, hogy ezekben öt-hat ember dolgát végezte, ha vakációkon hazavetődött. Itt, a főiskolában csak búsan ódöngött fel-alá, heverészett az ágyán, néha nagyokat ivott bánatában, de azt se mulatságból, inkább azzal a nekibúsulással, hogy ha már hozzáfogott, alaposan temesse el az esztét. Az az egy-két, szorultságból történt ténykedése, amellyel rendőrt, csiszliket harcképtelenné tett, inkább gépiesen történt, sohase dühösen vagy hetvenkedve. Ezért volt ő csoda a László szemében.

De ugyanez az eset állott az András részéről is, Lászlóval szemben, önmagára nézve szükségtelennek érezte a szellemi erő kifejtést. Maga csodálkozott a legjobban, ha néha önálló gondolatok ébredtek a fejében, ő is egyszerűen lemondott önmagáról szellemi tekintetben. De mint valami csodát, bámulta meg az értelem és fantázia gyors, rugalmas, mélyreható, színesen fölrakétázó ragyogásait, valahányszor László beszélt neki és ő áhítattal hallgatta. Ugyancsak sokáig meregette a szeméit egy-egy könyvre vagy jegyzetre, míg eszének lustánforgó kerekei lassan megörölték a szöveget az értelem lisztlángjáig. Megértette, de számot

adni róla alig tudott. Meg nem foghatta, hogy László miféle ördögösséggel tud végignyargalni egy vaskos kötetten s mindjárt úgy kiszippantani belőle s vissza is adni a lényezet, olyan világosan, hogy a gyermek is azonnal megérthette?

Gyönyörködtek egymásban, mint kiegészítő felek. Elválhatatlanok voltak.

Elmultak az egyetemi évek, a nélkül, hogy valaki is észrevehette volna a messzi háttérben fölemelkedő viharfelhőket. A politika, igaz, nagy hullámokat hányt és az egyetemi ifjúság ősi szokás szerint hol záptojással, hol dicsőhimnuszokkal nyilvánította a maga pártállását. De az események igazi jelentősége olyan messzi és hihetetlen volt, hogy meg nem zavarhatta ezeknek a boldog éveknek harmóniáját.

Ezen az estén úgy néztek vissza ebbe a közeli multba, mint réges-rég letűnt mesevilágba.

László mégsem ezt a megcsúfolt, beteg, vak várost nézte a magasból, nem tőle búcsúzott, hanem attól a régitől, melyben az élete gyökerezett s úgy érezte, hogy mindaz, ami azóta történt, csak rossz álom, amelyet el fog felejteni s hősiecs vágyat érzett magában, hogy ott, ahova megy, álmainak tündérvárosát építse újjá.

III.

Újvári Gábor esperes úr az ifjúság bálványa volt. Főbüszkeségeként emlegette, hogy falusi papból lett az első város lelkipásztora és a központi egyházmegye kormányzója. Nem úgy jutott a tekintélyhez és méltósághoz, mint a teológiai tanárok, akik soha életükben nem próbálták meg, hogy mit tesz az egyszerű nép között kínlódni, magával az élettel viaskodni s a sárból, szegénységből küzdeni föl magukat vezetőhelyre. Ezek a kényeskedő, fölényes professzorok mindjárt az iskolapadokból kiszaladtak egy kicsit külföldre, ösztöndíjon s ott belenyalva a nyugati tudomány és nagyképűség felszínébe, zölden-zavarosan, de annál felfűvalkodottabban hazafordultak hogy megírva egy „Bevezetést” valamelyik teológiai tudományszakba, mindjárt bele is üljenek a csúfolódók székébe, ítélvén elevenek és holtak felett. Hogy nevelhetnének ezek lelki vezéreket a nép számára. - dörögte az esperes úr minden adott alkalommal, - holott fogalmuk sincs népről, faluról s nyavalyás német elméleteket akarnak ráhúzni az erdélyi falucskák életére? Ezek a teológia-professzorok, - nehéz volna megmondani: szándékosan-e, vagy csak elméleti lényük folytán, - egészen kihozták a sodrából a gyakorlat e derék férfiát, aki pedig valójában a legjobb szívű ember volt, családját, híveit, főleg pedig a szegény diákokat önzetlen szeretettel pásztroló atya. De folytonosan úgy érezte, hogy a „tudósok” lenézik, amiért faluról került fel. Ez a félelme tekintélyének fokozott védelmére ingerelte s néha bizony túlzásokra ragadta.

Ilyenkor afféléket mondogatott, hogy ő a maga részéről minden elméletet otthagytott annak-idején a teológián, még a zsidó bibliáját is elásta papi vizsga után a teológia kertjében, hogy semmiféle tudományos kísértetbe ne eshessék s csakis gyakorlati igazságokat prédikált abban a kis faluban, ahová megválasztották. Jóllehet az osztály első tanulója is vele együtt pályázta meg, az atyafiak jobban tudták, ki való nekik, mint a jeles fiút ajánló professzorok. De ő is jobban tudta a másiktól, hogy mi imponál a népnek. Hórihorgas, vékonypénzű legényke lévén, fölvetett vagy három mellényt, hogy „mejje” legyen, ami nélkül a paraszt semmitse remél a paptól. Vigyázott arra is, hogy „jó kiadása” legyen s tele tődővel bömbölte el Révész Bálint és Gulyás Benő zengő frázisait a kikelet szépségéről s a hazaszeretet csodáiról. Nem is kényeskedett, mint a másik: nyájasan parolázott a presbiterekkel, dicsérte az édesanyákat s megcsókolta a kis kölykek maszatos arcát. Természetesen egyhangúan választották meg.

- Nagy tudomány a falusi papság, fiaim, - szokta mondani a káplánjainak és a csodájára járó teológusoknak - De nem teológiai tudomány. Azt kell tudni, hogy kinek mi a gyöngéje, az érdeke, ki mire kényes, mire büszke, mitől fél. Ismerni kell a sógorság-komaság ágát-bogát. Csak arra vigyázz, hogy mindig ők akarják, amit te akarsz. Iskola, gazdakör, szövetkezet, politika mind a te kezében fusson össze, de mindegyikben legyen valaki más, aki azt hiszi, hogy ő csinálja s neki virágozza a dicsőséget. Leginkább arra ügyelj, hogy a megyei urakkal jóba légy, ez a gyarapodásod, haladásod kulcsa. Bolond az a pap, aki nem tudja, hogy a nép érdeke kívánja meg ezt. Mert mit használ a népnek, ha az ő szájaíze szerint ordítónál a hatalmasok ellen? Míg ha velük tartasz és téged tekintenek bizalmasuknak a faluban, magadnak is, a népnek is mindenféle jót kieszközölhetsz: olcsó vetőmagot, kölcsöngépet, vasúti megállóhelyet, postát, előnyös földbérletet, csendőrörsöt, fináncmentességet, hitel- és fogyasztási szövetkezetet, szüzdohányszabadalmat, mindent, ami csak előnyére válhatik önmagadnak és a faludnak is. Ha ott maradsz, szépecskén meggyarapodhatsz, ha meg nagyobbra termettél, úri barátaid megnyitják útadat a város felé, esperességhez. Persze, hogy a prédikációban, meg mindenütt, ahol a szádát kitátod, csakis a szeretetről beszélhetsz, mert arról ismerik meg az emberek, hogy Jézus tanítványa vagy. Így szokott beszélni az esperes úr és ilyenkor még magasabbnak látszott, mint rendszeren. Pedig általában magas volt és sűrű fekete szakálla, melyet nagyon büszkén hordozott, félelmissé tette a megjelenését.

Ilyen elvek mellett Újvári nagytiszteletű úr egyenesen a maga diadalának tekintette, hogy Dr. Katona László végre belátván a teológiai professzorok semmisségét és a tudomány hiábavalóságát, falura kívánczik.

- Végre egy egészséges idea! Gratulálok, kedves fiam. Az élet, a tapasztalás a nagyság egyedüli útja. Gondom lesz reád, hogy beajánljalak a mezősegi uraknak. Nagy hatalom azok; az egész vármegye sorsát a kezükben tartják. Ha kedvükre fogod viselni magadat, a maga idejében úgy fogsz visszatérni ebbe a városba, mint valami hódító. Mindenben mögötted fognak állni és meglátod, hogy nagyra viszed majd a közéletben.

László megköszönte a pártfogást s kérte, hogy minél hamarabb üsse nyélbe a dolgot.

- Meglesz, meglesz - dörögte az esperes. - A gróffal már meg is van, mert őt most elfoglalja a politika s reám bízta, hogy megfelelő papot küldjek az ő tetszésére. Még ma írok az intézőjének, annak a szava dönt a presbitériumban. Van jó oldala is a különben szomorú valóságnak, hogy a falu izgága része a harctéren, az otthonmaradottak pedig az urak markában. A jegyzőnek is írok, egy kis nyomás tőle sem fog ártani. Ha éppen szükséges, a főbíró is barátom, megmozgatom őt is. Reá előre fölhívom a figyelmedet, Lovass-familia, a Mezőség legnagyobb zseni-családjából való, rokonságban a Gáborffyakkal, Szilveszterekkel, akik ott a kiskirályok. Örvideni fognak hogy végre művelt, tudós fiatalember kerül abba az unalom-völgybe. Ne félj, mától fogva az én fiam vagy, hadd pukkadjanak ott a teológián, megmutatom én nekik, hogy mit jelent valakit igazán támogatni. Tőlük, meg a püspöktől éhenhalhattál volna.

De az esperes úr nemcsak beszélt, hanem cselekedett is. András levelekkel a zsebében ereszkedett haza s jól a begyébe szedte az esperes utasításait. Egy hét múlva már jelentette, hogy küldöttség érkezik vasárnapra, meghallgatni a leendő tiszteletes úr prédikációját. Természetesen az esperes kikötötte, hogy László az ő templomában mutakozzék be a kiküldötteknek.

- Majd templomozás után úgy intézem, - mondta, - hogy bejöjjenek hozzám s megismerkedj velük. A templomban tégy csak úgy, mintha nem is tudnál róluk. Ez a törvényes forma. De azért csakis nekik beszélj s ne hogy valami magas filozófiát prédikálj. Csak úgy fiam, mint ahogy én szoktam. Dícsérd a harctéren küzdő vitéz fiaikat, jövendöld meg az igazságos ügy győzelmét, ríkad meg őket az özvegyekkel és árvákkal s a hangodat ne kíméld.

László megköszönte a jótanácsokat s nekiült a prédikáció megírásának. Nehezebben ment, mint ahogy gondolta, éppen azért, mert nagyon könnyűnek kellett lennie. Háromszor is újra írta, de az esperes úr még harmadszor is kifogásolta szinte a felét. Itt is, ott is kihuzigált belőle egy-egy szót vagy kifejezést, jó lapos mondásokkal helyettesítve. Végre pénteken délre elkészült s attól kezdve vasárnap reggelig László azzal foglalkozott, hogy szószerint betanulja s hatásosan elzengje. Erős inger kínozza, hogy az egésztest kiköpje a szájából s deklamálás közben hol a sírás, hol a kacagás fojtogatta az önútálattól. Folytonosan Désy Jóska gúnyos arcát látta maga előtt, aki elől szigorúan eltitkolta, hogy mire készül.

Maga a vasárnapi istentisztelet valahogy úgy folyt le, mintha álmában történt volna. Nem volt egészen magánál, a sok emberfej a magas szószék alatt összefolyt a szemei előtt s úgy hallotta a saját hangját, mintha mély víz alól hangzana föl hozzá valaki másnak teljesen idegen szónoklása. Az volt a meggyőződése, miközben reszkető inakkal lebotorkált a szószékről, hogy gyalázatosan szerepelt és tökéletesen elrontotta a dolgot.

Nagy volt a csodálkozása, mikor a papi székbe ülve, az utolsó ének alatt az esperes megmarkolászta a kezét s odadörmögött:

- Győzelem!...

László kivörösödött szégyenében.

Templomból jövet az esperes előreküldte az irodába azzal, hogy a kiküldötteket majd ő betereli a lakásba. Lászlónak csak ebben a pillanatban jutott eszébe, hogy a kiküldöttekről tökéletesen megfeledkezett. Ahogy templombamenet a küszöböt átlépte, mintha forró tóba ugrott volna. Rémllett neki, hogy kereste őket egy pillanatig a szemével, mintha valami falusi atyafiakat látott is volna egy szemvillanásig, de aztán összeolvadtak, eltűntek előle a közönség soraiban, melyek széthúzódtak a tekintete előtt, mint színes gumiszalagok. Az irodában egy székbe esve, két kezébe fogta a fejét s nyögött, mint a lázbeteg.

Hallotta aztán az esperes hívó szavát az ebédlőből, felállott s áttámolygott.

A szobában három ismeretlen ember állott, várakozással nézve az ajtóra.

Az egyik úr volt. Úrnak kell mondani, mivelhogy nem paraszti ruhába öltözködött. Mindenkép furcsa látvány. Úgyszólván csak feketére sült gömbölyű fej, mely minden látható nyak nélkül folytatódott egy fekete gumikabát harangjában, ami pontosan a földig ért. A kabát olyan merev és csillogó, mintha kemény bádoggal lenne s László megesküdtött volna reá, hogy a belebújt embert ez a kemény lemez tartja fönny, míg ő felhúzott lábakkal pihen benne. A kerek fejből vörös krumpliorr és torzonborz bajusz meredt ki. E tünemény jobb- és baloldalán két falusi ember állott, csizma- és ködmenszagot árasztva. Az egyik hosszúhajú, öreg paraszt, csupa ránc és ragya, a másik középkorú, nagyfejű, de értelmes tekintetű, keményvágású férfiú.

Az esperes a harangjellegű emberre, majd László felé intve, bemutatta őket egymásnak:

- Vajda Mihály intéző úr. Dr. Katona László lelkész úr.

A bádoggabát ujjából redves fekete kéz nyúlt László felé, a mostoha időket gyászoló körmökkel. László megfogta. Ugyanakkor érezte is, hogy milyen nevetséges a saját keskeny fehér keze abban a rettentő mancsban. Az intéző is odapillantott s a szája széthúzódott.

- Örvendek - mondta érdesen. - Nagyon jó volt, tiszteletes úr. Én meg is értettem s gondolom János bá' s Dávid is meg, egy-két szót belőle.

A fejével jobbra-balra döfött, a két paraszt felé.

Az öreg János bá' bölcs nyugalommal szólalt meg:

- Jó megjé van a tiszteletes úrnak s gyönyörű szavai. Különösen, ahogy azt mondta: Mezopotámia. Aztat sohase fogom elfelejteni. De a többiből is megmaradt a fejemben egy s más: hogy a háború az Isten leckéje. Keserves lecke, nekem is öt házas fiam tanulja, tova Galiciában.

- Ne felejtse el keed a gyászoló hitveseket, meg a szegény árvákat se, akikről a tiszteletes úr olyan gyönyörűen prédikált - vetette közbe Dávid, a másik paraszt. - Jól csinálta a tiszteletes úr: az asszonyok úgy fognak sírni, ha majd hallják, mint a sűrű eső. Köszönjük a nagytiszteletes esperest úrnak, hogy ilyen igazi papot szerzett nekünk!

- Úgy-e hogy? - dördült belé az esperes. - De megbecsüljék aztán, kurátor úr. Mert ilyen papja az egész Mezőségen egy falunak sincs. Mehetett volna akármelyik városba, maradhatott volna itt is, ha kedve tartja, nagy úr lehetne belőle a tudománya után, de ő Krisztus Urunk jóvitéze, aki ott akar harcolni, ahol a legtöbb a szegénység és szomorúság, a mi drága népünk között, a maguk kicsi falujában.

Az atyafiak megértőleg bólogattak. János bá' kijelentette:

- Szent, hogy úgy van, ahogy esperest urunk mondja. Csakhogy attól félek, nem marad nálunk a tiszteletes úr, ha meglátja a sárt, meg a kicsi házikókat benne. Bárcsak ne úgy volna, de inkább hiszem, hogy úgy lesz.

- Miért lenne úgy? - szólalt meg László is. - Sár nélkül nincsen kenyér. Aki fél a sártól, az ne nyúljon a kenyér után.

Az embereknek nagyon tetszett a szó.

- Ez már igazság - fordult Dávid az intézőhöz. - Mit szól hozzá, tekintetes úr?

- Nem kell itt szólni semmit - válaszolta az intéző. - Ha ő egyszer eljön, el kell vinni szó nélkül. A többit meglátjuk. Térjünk a dologra, atyafiak. Mikor költöztethetjük a papunkat, esperes úr?

- Előbb meg kell választani - magyarázta az esperes. - Be kell küldeni a választási jegyzőkönyvet. Még azután is kell két hét, hogy hátha megfellebbezi valaki. Ha nem, akkor vihetik s a beiktatást én magam fogom végezni. Arra meghívjuk a környék urait is.

Az intéző arca előbb kiderült, aztán beborult.

- Nagy dicsőség, - mondta, - ha az esperes úr megtisztel bennünket. De ebben a nehéz időben baj is, mert ha az urakat meghívjuk, el is kell lássuk őket. Az nagy költség.

- Csak a legegyszerűbb keretekben, kérlek - fordította hirtelen tegezésre a szót az esperes. - Bölcs ember vagy, tudod, hogy ilyen időkben nem is illik murit csapni. De viszont ismerem az egyház iránt való buzgóságodat is. Tudom, hogy te vagy a legbüszkébb, amiért ilyen papot adok nektek, el se viselné úri lelked, hogy csak úgy belopjuk oda. A gróf úr is, ha itthon lenne s megkérhetném, biztosan rendelkeznék. Nyugodtan bízom az egészset a te bölcs belátásodra.

Az intéző diadalmasan pillantott a két parasztra, azok meg áhítattal reá. Mégis csak igazi úriember, gondolták, hogy ez a nagy esperes tegezi.

- Kérlek alásson, kérlek alásson - dörögte az intéző ellágyulva.

László mind rosszabbul érezte magát. Mintha vásári barom lenne, amelyre alkudoznak.

Az esperes megszánta:

- Melegszívű, derék emberek a virágosiak, - mondta neki. - Meglátod, milyen szeretettel fogadnak. Vajda barátom pedig igazi atyai segítőd lesz... Derék emberek, derék emberek...

Dávid, a kurátor szintén belemelegedett:

- Igaza van a nagytiszteletes úrnak - erősítette sűrű fejbiccentéssel. - Derék emberek a virágosiak, tisztelőes úr, meglássa. Nagyon jó emberek, csak ne kérjen tőlük semmit az ember.

Miután a kiküldöttek eltávoztak, a következő napokat László a faluraköltözés előkészületeivel töltötte. Először is elfogadta az esperes úr által felajánlott kölcsönt, a majd kiutalandó lelkészi államsegélye terhére. E nélkül meg sem mozdulhatott volna s bár tudta, hogy az esperes ezt egyúttal a teológiai tanárok bosszantására is cselekedte, mégis hálát érzett iránta, mert hiszen gyámoltalan állapotában ő volt az egyetlen, aki szeretettel sietett segítségére.

Most aztán eljött az ideje, hogy Déry Jóskának is beszámoljon a helyzetről, őt kérte meg, hogy segítsen neki könyveit, jegyzeteit összeválogatni, bepakolni, egy-két szobára való szerény bútort vásárolni, a szabónál jótállani palástért, ruháért s mindenekfelett fedezni és helyeselni elhatározását a megbotránkozók előtt.

Jóska mély töprengésbe merülve, rendszerezte magában a feladatokat. Mindent elvállalt, csak azt az egyet kötve ki, hogy az esperestől kapott pénz egy tizede, mint a Szentírásban előírt kultuszi hányad, fordíttassék a búcsúáldomás szertartására. Amibe László készségesen beleegyezett.

Mindent kielégítőleg eligazítottak. Jóska fölényesen viselte magát, mint rendkívüli gyakorlati érzékkel is fölrüházott lánész. Legbüszkébb azonban arra volt, hogy Radó úrtól, a papírkereskedőtől olcsó áron mindenféle minőségű, színű és nagyságú írópapírmaradékot vásárolt Lászlónak, egész ládával, néhány koronáért, amire akár száz kötet opus doctumot lehet majd írni. Mikor Radó megtudta, hogy László kicsoda és hova megy, még egy félládányi papirost zúdított a tetejébe ingyen, nagyot húzott a mindig kezeügyében tartott konyakosüvegből s megértőleg mondta:

- Jól teszi, doktor úr. A tudomány múzsája ma csak a falu idillikus csödjében tárja ki ölet szerelmesének. Magam is szellemi ember vagyok, ha lehetne, szívesen követném a példáját. A háborús város tönkreteszi az ember idegeit.

Így szólván, fenéki üritette a konyakosüveget.

Alig egy hét múlva hivatta Lászlót az esperes.

- Üdvözöllek, kedves fiam, mint Virágos törvényesen megválasztott lelkipásztorát. Itt a jegyzőkönyv, amit Mezei András ma juttatott el hozzám.

László remegő kézzel vette át az írást. A bevégzett tény előtt mégis megtorpant. Most dőlt el az életem, - didergett végig rajta.

A választási jegyzőkönyv bizonyítása szerint „Mezei András tóvölgyi lelkész, mint esperesi kiküldött elnökle alatt tartott választói gyűlés, az elnöklő lelkész meleg ajánlása és Vajda Mihály intéző úrnak a városban járt küldöttség nevében előadott lelkes jelentése alapján, Dr. Katona László lelkész urat egyhangú lelkesedéssel és közfelkiáltással a virágosi egyházközség lelkipásztorává választotta, fölkérván a nagytiszteletű esperes urat, hogy a lehető legrövidebb idő alatt méltóztassék az új lelkész beiktatását nagybecsű személyében maga elvégezni, mit nemcsak Virágos minden egyes lelke, hanem az egész környék népe óhajtozva vár. Több tárgy nem lévén, a gyűlés véget ért. Kelt mint fent. Mezei András lelkész, esperesi kiküldött, elnök s. k. Kerekes Edith tanítónő, h. jegyző s. k.”

László csak most, ahogy ezt a nevet olvasta, nézett végig a jegyzőkönyv sorain. Fínom vonalú, gyöngéd, kerek betűk, az András Edithkéjének kezeírása, egyszerre megtelt előtte meleg élettel, vigasztaló, hívogató biztatással. Mégsem lehet a legutolsó hely az, ahol valaki ilyen szívvel-írt betűket vet. Sohase látta ezt a leányt, még csak arcképet sem mutatott róla

András, lehet, hogy nem is volt neki, de ez az írás úgy hatott Lászlóra, mint egy neki ajánlott kedves fotográfia. Érthetetlen bolondság, de ahogy annak az ismeretlen leánynak kezeírásával látta maga előtt a jegyzőkönyvben a saját nevét, melynek kezdőbetűit a kedves kéz finoman kicifrázta, különös meghatottságot érzett s az a gondolat villant föl benne, hogy leendő faluját azért hívják Virágosnak, mert ez a leány ott lakik.

Összerezcent, amikor az esperes egy levelet tolt eléje:

- Olvasd már el ezt is, mert nem árt, ha tudod, ki hogyan vár téged?

Ezt a levelet is Edith írta, az esperesnek. Ahogy olvasta, kimelegedett tőle: „Nagytiszteletű Esperes Úr, mint a harctéren távollevő igazgató-tanító helyettese, ez alkalommal én voltam a lelkészválasztó gyűlés jegyzője. Van szerencsém a jegyzőkönyvet tisztelettel fölterjeszteni és engedje meg nagytiszteletű esperes úr, hogy bár nem tartozik ide és bizonyára nem is fontos, mégis kifejezhessem hálás köszönetemet, hogy egy ilyen gyűlésen résztvehettem s én írhattam le először hivatalosan azt a nevet, amelyik bizonyára örök büszkesége lesz ennek a rongyos kicsi falunak, talán nem is fogja soha megtudni, hogy mekkora büszkesége. Köszönöm az esperes úrnak, hogy egy ilyen kiváló tehetségű embert küld ide, mint Dr. Katona László. A vőlegényem, Mezei András lelkész, mindent elbeszél róla nekem. Tudom, hogy miért és mekkora áldozatot hoz, amikor eltemeti magát közénk. Annál nagyobb boldogság, hogy mi egy ilyen ember közvetlen közelében élhetünk ezután, legalább addig, amíg bizonyára ismét itthagyt majd bennünket, hogy hozzá méltó szerepet kapjon az életben. De mi, a vőlegényem meg én, mindent el fogunk követni, hogy az esperes úr által reánk bízott drága kincset gondozzuk, kényeztessük, elviselhetővé tegyük neki a falu egyhangúságát és szomorúságát s megvédelmezzük a falusi durva élet ütéseit ellen. Nagy szeretettel várjuk. Nagytiszteletű esperes úrnak mély tisztelettel alázatos szolgálja Kerekes Edith tanítónő.”

Nem tehetett róla, de mikor az esperesre fölnézett, könnyek gördültek a szeméből, ráhullottak Kerekes Edith finom vonásokkal írt nevére s mint a harmatcseppek a virágon, ott ragyogtak rajta.

De az esperes hamar felszárította László könnyeit:

- Vigyázz magadra, édes fiam. Ez a kis tanítónő ennivaló jószág lehet, de a másé...

Kitűzték a beiktatót október utolsó vasárnapjára, mely ezúttal a reformáció emlékünnepe is lesz.

László csak most hozta nyilvánosságra a faluval történt eljegyzését. Anyjának, bátyjának hosszú levelekben számolt be ennek a lépésének indokairól. Tudta, hogy nagy fájdalmat fog okozni nekik.

A válaszok gyorsan meg is érkeztek. A bátyja csak annyit írt: „Ezért tanultál?” Az anyja ellenben sok sűrű oldalon sírta el bánatát, aggodalmait, félelmét. „Tudod, hogy te vagy az én büszkeségem, az én nagy reménységem, fiacskám. Imádkozva figyeltem haladásodat s boldog voltam sikereidért. Most mintha a szívemet szaggatnák, úgy fájnak nekem a leveled szavai. Miért nem írtad meg, hogy mennyi bánat, megpróbáltatás, csalódás ért? Talán ha előbb hazajössz és mindent megbeszélünk, úgy, mint régen, amikor még az én mellettem élő jó kicsi fiam voltál, találhattunk volna, Miklós bátyáddal egyetértve, valami más, jobb megoldást. Félek édes fiam, hogy csak dacból, elkeseredésből cselekszel. Hogy nagy, okos, tudós ember létedre könnyelműen elveted magadtól a hozzádméltó életet. De akárhogy búsulok is, tudom, hogy amit elhatároztál, azon én nem változtathatok. Csak arra kérek, hogy ha abban a rettentő környezetben, ahova magadat taszítod, az emberek durvasága és az élet keserősége reád nehezedik, menekülj hozzám. Ha jó volt neked az én ráncos öreg kezem, amíg kicsi voltál, ne feledd el, hogy mikor minden kéz eltaszít, az enyém akkor is ott van kinyújtva feléd, hogy

megfoghasd, és én bízom Istenben, hogy elég erős lesz arra, hogy a legrosszabbtól visszatarts. Arra nem is kérlek, hogy a gondolataidat, az ideáljaidat megőrizd. Te úgysem sülyedhetsz el a sárban. Nem alacsonyulhatsz le a közönséges emberek színvonalára. Éjjel-nappal kérem az Istent, hogy fordítsa meg mihamarább a sorsodat, nyissa meg előtted a most bezárult kaput s engedje megélnem, hogy ott lássalak téged, azon a magas helyen, ahova egyedül vagy méltó.”

László előre tudta, hogy így lesz, mégis egy hosszú, álmatlan éjszakán keresztül hasogatták szívét ezek a szavak. Anyagyilkosnak érezte magát, akasztófavirágnak, gazembernek. De reggel mégis csak arra kelt föl, hogy nem változtathat a dolgon s mennie kell most már előre, akárhová visz is ez az út. Bátyjának nem írt többet, de anyjának nagy erőlködéssel összerótt egy vigasztaló, lehetőleg könnyedhangú levelet, melyben azt hazudta, hogy az egész vállalkozás nem egyéb kirándulásnál, rövid tanulmányútnál, eszeágában sincs ottmaradni s attól ne féljen, hogy a szívére fogja venni a dolgokat, amikhez nincs egyéb köze, csak kíváncsiság. Dehogyan is fog csalódást okozni az ő imádott édesanyjának.

Nehéz szívvel küldte el a levelet s készült hozzá, hogy eleget tegyen szorongató kötelességének. Búcsúvenni filozófus mesterétől és teológiai professzoraitól.

Az öreg bölcs nagy szeretettel fogadta s mikor elmondta neki az akadályokat, amelyek eléje tornyosultak és a falut ezúttal is tanulmánynak tüntette föl, a professzor mély szeméit reászegezve, csendesen mondta:

- A filozófia nem függ külső körülményektől. Pectus quod facit philosophum.

Külsőleg mindig merev, zárkózott, messzi ember volt a nagy professzor. Most sem mondott egyebet, nem kérdezősködött semmiről, nem adott tanácsot, nem ígért semmit, de ezekben a szavakban és ebben a tekintetben László megérezte a bizalmat s megindultan hajolt rá mesterének kezére.

- Ír néha onnan?... - Ez volt a búcsúszó, amivel elbocsátotta őt. De már a feleletre nem figyelt, tekintete a könyvre fordult, amely az asztalon kinyitva feküdt előtte.

László zajtalanul, lábujjhegyen ment ki a szobából.

A teológiai igazgató, kicsi, tüzes ember, nagy fekete szeméit elgondolkozva szegezte reá s izgékony arcán gyorsan futottak át a gondolatok reflexei:

- Mit mondjak? - kérdezte. - Az idő nem alkalmas külföldi tanulmányokra. Katonának nem való. Ebben igaza van az ezredorvosnak is, a püspök úrnak is. Nem csodálom azt sem, hogy azzal a pedagógiai dinosaurussal összeveszett. Most bújdoshatik, mint Kain, homlokán a bélyeggel, a püspök úr haragja elől. Mert azt hiszem, nem csodálkozik, ha a püspök úr az igazgató álláspontján lesz. Foglaljuk össze a dolgokat. Nagy dolog a filozófia, de a csikónevelés se utolsó. Nagy úr a püspök, de a paraszt se kutya. Az ember megszokja az aszfaltot meg a villanyt, de a falunak is megvan a maga szépsége. Az Isten ott bizonyára közelebb van. Magát pedig nem félttem. Nem olyan bordában szótték, hogy elgyepesedjék. Miért ne próbálná meg?...

A teológia büszkesége, a fiatal, szónoklatairól híres professzor így kiáltott föl:

- Alászállani?... Helyes. De csak annyira, hogy megragadhasd a kezét, amely fölemel.

A helyettes tanár, volt idősebb iskolatárs, aggodalmas arcot öltött:

- Adj vészjelt, ha sülyedni kezdenél. Mindig rendelkezésedre állok. Könyvvél, összekötéssel. Merész vállalkozás, Lacikám, de neked talán még ez is sikerülni fog...

Az öreg professzor, a tanári kar nesztora, kedélyes pipaszó mellett kacagott:

- Hízalhatnál nekem egy jó disznót, fiam. Egyébként az a véleményem, hogy jobb egy élő számár, mint egy holt oroszlán.

László dúsán megrakodva tapasztalatokkal, távozott professzoraitól s egyszerre megkönnyeb-
bülés öntötte el. Nem veszik sokba, gondolta vállatrántva. Én se pusztulok belé az elválásba.
Jöjjön az élet s hozzon, amit akar!

Egy reggel nagy, deszkaoldalas lószekér állott meg a teológia előtt. Két rokkant igásló volt
eléje fogva. A kocsisuk, karikalábú, meggörbedt öreg paraszt, keshedt szűrben, nagy bárány-
sapkában, hosszú ostorral a kezében, bekacsázott a kapualjba, rekedten kiáltozva:

- Tiszteletes úr! Tiszteletes úr!

Kiáltozására a kapus ráhörkent, hogy ki az ördögöt keres itt?

- Hát a tiszteletes urat! - válaszolta az öreg nagy nyugalommal.

- Miféle tiszteletes urat? - mérgelődött a kapus. - Ebben a házban száz tiszteletes úr is van.

- A fene bánja a többit, a miénket keresem, a virágosi új papot.

Kiderült, hogy az öreget a László bútoraiért, holmijáért küldötte be az intéző. Nem volt ugyan
udvari kocsis, távolról sem, a maga gazdája volt ő, Balog Ferenc presbiter, de mivel az igás
kocsist a forró nyavalya járta éppen, ő vállalkozott a dologra. Egyrészt az új pap megtisztelése
végett, másrészt mert örökké szeretett az országutakon szekerezni. Neki magának is volt
karucája, de csak a mezőségi szabályszerű egylovas. A lova, Pujka, húszéves vén dög létére
megbolondult és csikót ellett, az egész falu csodájára. Egyelőre nem fogja hámba az öreg,
mert egy ilyen vén lótól nem lehet kívánni, hogy csikózzon is, húzzon is. Vállalkozott hát,
hogy az udvari igásfogattal végbeviszi a pap hurcolkodását.

Mikor szembekerült Lászlóval, csak pislogott egy darabig s nagy későre bökte ki:

- Igazán maga a tiszteletes úr?

- Persze, hogy az vagyok - mosolygott László. - Tán nem hiszi?

- Hogyne hinném, ha mondja - hümmögött az öreg Balog. De csak csóválta a fejét tovább.

- Mégis bántja valami - nevetett László. - Hát csak mondja ki!

- Ha már így van, csak megmondom, tiszteletes úr. Csúful változnak az idők ebben a bolyon-
góban... Már a papok is így elaprósodtak... Az öreg Forgó, Isten nyugosztalja, a maga
virágjában kilenc legényt vert ki egy bottal a kocsmából... Tiszteletes urat elfújja a mezőségi
szél, ha jókedve kerekedik.

- Azért csak megleszünk valahogy, Ferenc bá - válaszolt László kényszeredetten.

- Meg, jobb híján - bólogatott Ferenc bá. - Jobb egy öklömnyi pap is a semminél. Hát lássunk
a dologhoz, tiszteletes úr.

Persze az ördög éppen akkor hozta Désy Jóskát arrafelé, mikor a teológia kapuja előtt rako-
dott László, Ferenc bával. Különbén egész csomó bámulója volt a költözésének: teológusok,
boltosinasok, járókelők.

- Mi az ördögért restelkedjem?... - morgott magában László a szekéren sűrögve, de azért az
izzadság folyt végig a hátán s nem a megerőltetéstől.

Jóska hosszasan nézte a munkát, szokott mosolyával.

- Kálvint számúzik Genfből. Egykorú rézkarc - mondta szelíden.

De mikor látta, hogy a báméskodók bosszantják Lászlót, egy-kettőre melléje ugrott a szekérbe s rákiáltott Ferenc bára, aki éppen egy ládával pizsmogott.

- Hé, öregapám, micsoda nyavalyás legények teremnek ott Virágoson?...

Az öreg Ferenc bának még az álla is leesett, úgy bámult a fogadatlan prókátorra.

De Jóska leugrott, félretaszította az öreget, felnyalábolta a ládát s egy lendülettel a szekérbe emelte.

- Mér' nem maga jó hozzánk?... - dörmögte Ferenc bá, tiszteletre enyhülve.

Lászlónak nagy kő esett le a szívéről, mikor Ferenc bá elporzott az ingóságokkal.

Este megtörtént a Jóska által kikötött búcsúáldomás, melyen az egész asztaltársaság részt vett. Most sokkal komolyabbak voltak, mint amikor még csak rossz tréfának vették a dolgot. Általában úgy néztek Lászlóra, mint egy induló Afrika-kutatóra, tisztelettel és boldogan, hogy nem ők mennek.

Ákos úr többször mereven vizsgálta Lászlót, néha a homlokához kapott, s a kezével jelezte, hogy véleménye szerint Lászlónak az esze már előbb útnak indult.

Mind haza akarták kísérni, de Jóska ragaszkodott hozzá, hogy ez a feladat csakis az övé legyen.

Mikor a teológia kapujához értek ketten, Jóska megnyomta a csengő gombját, gyorsan körülpillantott, hirtelen a nyakába esett Lászlónak, mindkét arcán megcsókolta, felkiáltott: - Szamár!... - és gyorsan elszaladt.

IV.

A hold lebukott a dombtetőn feketéllő erdőszél fái közé. Egyszerre nagy sötétség lett, melynek fekete bársonyáról hideg csillagok szikráztak. A kutyák ugatása, mely a menekülő holdat kísérte, most egyszerre elhallgatott. Hang nélkül aludt a falu a torony körül. Csak egy virrasztó bagoly „hu-hi”-ja hangzott át néha a vastag sötétségen, hidegen, bánatosan.

László az órájára nézett. Éppen kettőt mutatott éjfél után. András a szomszédszobában, a Désy Jóska által vásárolt viaszkosvászon kanapén aludt, olykor horkantva egyet álmában. László betette a kis üvegesajtót s le rófolta a lámpa lángját, hogy ne zavarja. Nem tudta rászánni magát, hogy lefeküdjön. Egyszer-egyszer az ablakhoz lépett, rászorította homlokát a hideg üvegre s kimeresztette szemeit a sötétségbe. De nem látott egyebet, mint az ablaktükör képében közeledő s visszahúzódó homlokát, mintha saját magával készülné tülekedni. Aztán megint visszaült az asztalhoz, két tenyerébe hajtotta arcát s farkasszemet nézett a kicsi zöld-ernyőjű lámpa pislogó lángjával. Elmerülve nézte, hogy a senyvedő lámpabél pereméről hogyan pattan föl s huny ki egy-egy parányi szikra. Ez a lámpa volt magányos óráinak régi bizalmasa. Még akkor vette, mikor a teológiára került s az első évben a villany nem volt bevezetve az internátusba. De megtartotta azután is, mert tizenegy órakor a körték szabályszerűen kialudtak s akkor ő a kis lámpa enyhe zöldjében olvasott, írt, álmodott hajnalig. Furcsa elgondolni, hogy ez a sercegő, szagos kis jószág most itt van a falusi parókia asztalán, változatlan barátsággal készen rá, hogy amint eddig kitarzott vele a filozófia titkaiban, ezután is hűségesen virrasszon mellette az ismeretlen falu rejtelve fölött. Mindig a saját szimbólumát látta benne: égő szemet, mely nagy titkok sötét szemébe néz.

Most is szeretne volna megbeszélni vele ennek a napnak eseményeit, benyomásait. Nyugtalan volt, hogy mindennek rendszerezésére iskolázott elméje sehogyse tudja egységes képpé

formálni ennek az első napnak adatait. Valahányszor tudományos problémára irányította a figyelmét, szinte a szemével látta, hogy az agyából áradó értelem sugarai előtt hogy bomlik föl és tisztul ki a kérdést borító homály. Megszokta a mélyét, a központi jelentését ragadni meg mindannak, amivel találkozott. A falut is problémának nézte, megoldandó észbeli feladatnak s azt hitte, hogy csak rá kell irányítania az értelmét, azonnal föltárja előtte igazi lényegét. Egyszerűt, közönségest, rögtön átláthatót várt s most idegesíti, hogy mindjárt az első napon határozatlan, zavaró s nyugtalanító hatások érték. Az irodalom faluja, ahogy olvasmányából idézte, mindig egységes, könnyen áttekinthető és rejtelemnélküli volt. Néha tragikus, néha humoros, de mindig átlátszó.

Talán a vidék képe teszi, töprengett magában. Mert amit a tájból látott, zavarta és elcsüggesztette.

András, igazi barátként, utánajött a városba, hogy az első megérkezéskor ne bukjon be árván, idegenül az új környezetbe. Az utolsó vasútállomástól, ameddig vonaton jöttek, valami negyven-ötven kilométert kellett megtenniük idáig, kocsin. Ezúttal, amint András mondta, semmiség volt az egész, mert az intéző, tekintettel az első alkalomra, udvari fogatot küldött eléjük az állomásra. Nem a hintót, persze, de mégis féderes sárga bricskát, mely elé két jókedvű ló volt fogva. Talán három órába se telt, amíg elérték az országúton a virágosi betérőt. Onnan már csak három kilométernyire kellett bejönni. Igaz, hogy ez maga másfélórába került s kétszer hosszabbnak látszott, mint minden eddigi, a feneketlen, ragadós agyagsár miatt. Az intéző erre az egy alkalomra legyőzte önmagát, András szerint.

- De máskor majd gyalog vagy egylovas karucán, meg a karuca mellett lábalva, kell kibújni a Mezőségről, hogy elérd a nagyvilágot, vagyis az állomást. Akkor fogod megtudni, hogy mi is ez az elátkozott pusztaság, mikor a talpaddal ismerted meg. Hágónak, lejtőnek, kanyarodónak, pornak, sárnak, amiken most csak átrepültünk, akkor mutatkozik meg majd az igazi, külön-külön jelentősége és valósága. Napi járóföldre húzódik ki a szegény falusi számára ez a párórai kocsitűt, pedig Virágos úgyszólván még a szélén fekszik ennek a hepehupás, furcsa, nyomasztó világnak, melyen befelé napokon át barangolhatsz anélkül, hogy valahova elérkeznél, ahova érdemes.

László rögtön megérezte, mintha ajtót csaptak volna be a háta mögött, hogy mikor lépték át ennek a külön mezőségi tájnak küszöbét. Alig futottak néhány kilométert az állomástól, az országút nagy kanyarodókkal kígyózott föl egy hosszan elnyúló magas dombsor tetejére, amely elválasztotta egymástól a tágas folyóvölgy, dús erdők és hócsíkos kék hegyek mozgalmas, életteli teli zónáját attól a tájéktól, melynek első kitérülése pillanatában fölszakadt László lelkéből ez a szó: holttenger.

Különösen szép, aranyfényű októberi nap volt. De míg innen, a hágó tetejéről visszanézve, ez a ragyogás megelevenített mindent, a havasok kéklő csúcsáig, előre tekintve, sápadt halotti színbe vonta a végeleáthatatlan dombok megfagyott hullámsorait. Furcsa szárazságot érzett az orrában, a torkában, ahogy az első lélekzetet vette, arccal jövődő otthona felé fordulva. A levegő hígan, fémesen vibrált a messzi láthatár fölött, a páranélküli távlatból élesen meredeztek ki a földcsúszások omladékos, fehér csúpjai, mint fölcsapódó hullámok megmerevedett, tajtékos taréja. Az országút villogó szalagja egymás mögött torlódó dombok tetőin csillant föl, mintha a világ végét keresné. Csend, álom, halál lebegett láthatatlanul, fanyar-édesen illatozva mindenben. Az ég tetején kiterjesztett szárnyú nagy madár állott mozdulatlanul. Úgy kellett lennie, hogy nem maguktól nőttek a sárguló kukoricatáblák, melyek az oldalakat borították, föl egészen az élekgig, ahol a lemosott termőtalaj alól kiomlott a föld vörös agyaghúsa, sápadt mészkőcsontváza. Szénaboglyák is barnáltak a tövisbokros hegyhátakon, de élő embert, amíg a szem látott, sehol se lehetett fölfedezni. Hogy hova húzódtak be, ha egyáltalán élnek itt valahol, melyik domb mögé bújtak, miféle szakadék mélyére rejtőztek s kire lesnek ebben a

csendben, mely megállítja a szív billentyűjét, arról semmit sem árulnak el a madarak, mint-hogy nincs madár a fátlan óceánon s az a néhány csüggedten hervadozó akácfa sem zörög és susog róluk, mely itt-ott az út szélén gyászol, mert itt nem születnek szellők, akik beszél-gessenek vele.

László, nem is tudja miért, csak suttogó hangon merte kérdezgetni Andrást s kifejezni előtte, hogy mit érez. Barátja azonban józan közönnyel nézett körül a tájon, vállát rándította s el-mordult:

- Megszokja az ember.

A kocsi futott egyforma, gyors gördüléssel s a lovak patái üresen döngtek a visszhangtalan, nagy némaságban. Sűrű egymásutánban lendültek föl a tetőkre és siklottak alá a sötétedő katlanocskák mélyére. László álmosodva úgy érezte, hogy állanak s a dombok hullámai dobálják őket egymásnak, előre, valami elátkozott sziget zátonya felé.

Egyszer nagyot zökkent s riadtan tekintett szét. A kocsi állott, a Ménes-hágó tetején, a lovak pihenve párologtak s édes tajtékjuk szagába csípősen keveredett az ammóniák büze, amint szétvetett lábakkal könnyítettek magukon.

András a kocsi mellett tappogott, hogy kiverje lábaiból a zsibbadást. A kocsis az útszéli fészület tövében piszmogott valamivel s olykor fölpillantott a rozsdás bádog-Krisztus torz figurájára, keresztet vetve.

Alkonyodott. A halál sárgája elszürkült a dombok hátán, előtűntek az őszi szántások sötét csíkjai a tarlok fakó foltjai között s ahol az őszanyag egy-egy bordája kiütközött a szántás fekete subáján, a barázdák csillogtak, mint a visszakefélt bársony. A csúpok gödreikkel, mint szikkadt koponyák, vigyorogtak s távoli hegyvonulatok elkékvülve vonaglottak a hirtelen lehült levegőben.

András rászólt a kocsisra, visszaült László mellé. A kocsis is fölkászolódt a kereszt alól, a bakra mászott, meglegyintette a lovakat s ciccentett nekik a nyelvével. Elindultak.

László csak most vette szemügyre ezt az embert. Öreg volt ez is, akár Ferenc bá, az igásfogat hajtója. Szótalan, szomorúképű paraszt. Savószinű szemei a semmibe meredtek, mintha nem látnának. Mit csinált a fészület alatt és miért vetett keresztet? - gondolta magában László. Úgy látszik, katolikus. Meg is kérdezte tőle. Az öreg azonban tiltakozott. Református ember, ő is meg valamennyi ija-fija, mondotta.

- Akkor miért vetett keresztet? - kérdezte László. - Honnan tanulta?

- A románoktól - felelte a kocsis. - De csak ezen az egy helyen szoktam, ezalatt a Krisztus alatt, mert valahányszor erre járok, ennek a tövében ásom el a kövévált pénzt.

- Hát az micsoda s miért teszi?

- A kövévált pénz a báréi szakadékban vagon. De ez alatt a kereszt alatt ismét arannyá válik. Igaz, hogy csak a Varangyosnak.

András a kezével legyintve kacagott. László bosszúsan kiáltott föl:

- Hát az a Varangyos micsoda?

- Ki tudhassa azt, tiszteletes úr?... - hümmögött a kocsis. - Csakhogy aki után alkonyatkor hazáig cuppog, az meghal.

- Babona ez, hallja! - szólt rá László.

- Azt nem tudom, hogy mi, - felelte a kocsis - de apámat, mikor a városból jött s itt a Krisztusnál megpihent, innétfogva kísérté hazáig a Varangyos. Akkora vót, mint egy hízott

disznó s a hasa csattogott az úton, ahogy apám után ugrált. Nem is volt már ember az öreg, amikor beesett az ajtón. Csak annyit mondott, hogy gyün utána a Varangyos. Meghótt azon éjszaka, pedig kemény ember vót.

- S maga ezt mind hiszi? - nevetett föl László.

- Hiszi azt mindenki, tiszteletes úr, ezen a vidéken, amíg a szeme lát. Ahonnan valakit kísérni kezdett a Varangyos, oda kópénzt ás a családjá, ahányszor arra jár. Ezzel engesztelik, hogy békén hagyja őket. Már itt ilyen buták az emberek, tiszteletes úr.

László nem folytatta. Csak Andrásnak súgta oda:

- Micsoda vén számár!...

András vállat vont:

- Nem kell törődni vele, mind ilyenek, különösen az öregje. Most pedig inkább az öregjét fogod látni, mert a fiatalja a háborúban van. Ez se kocsis, - intett a fejével az emberre - hanem a fia az. Helyette végzi a szolgálatot az udvarban, hogy megtartsa a számára: hátha hazajön?

Magas dombtetőről zárt, kerek, mély katlant pillantott meg László. Fenekén sötétszürke, mozdulatlan tótükör csillogott. Partja körül semmi növényzet. Ahogy ereszkedtek lefelé, az országút kígyója háromszor is körülcsavarodta, egyre közelítve a tavat. Fenyegető, rejtelmes valami volt. Minél közelebb értek hozzá, annál sötétebb lett a színe. De nem ez tette hátborzongatóvá, bár a rettentő mélység érzését keltette, hanem az, hogy vize tökéletesen mozdulatlan volt, mint az érctükr s a legparányibb növényi vagy állati életnek egyetlen nyoma sem mutatkozott benne.

László ösztönösen megborzongott s elfordította az arcát.

András észrevette:

- Őstó - mormogta. - A nép szemében tele van titokkal, babonával. Ha valaki eltűnik, mindig az a hit róla, hogy a tó nyelte el. És tényleg sok eltűnés van errefelé.

- De hiszen a víz ki szokta vetni a hullákat?...

- Persze. Lehet, hogy mindez csak képzelődés. De az is lehet, hogy olyan szívóereje van a tölcsérének, ami mindent elnyel örökre. Hallottam efféléről.

A kocsis megszólalt:

- Ebbe lakik a Varangyos.

A kis lámpa pukkant egyet, lángja fölcsapott, aztán visszaesett s kéken remegett a bél peremén, mint a haldokló szája.

László megrázta a fejét, hogy elkergesse magától a didergető érzést, amit ez a tájkép keltett benne. Másra akart gondolni.

- Tessék lelépni, tiszteletes úr! - hallotta Dávidnak, a kurátornak szíves hívását, amikor a kocsi megállt a lelkészi telek kapujában. Dávid szárközepig állott a sárga latyakban s háta mögött a felesége csapkodta össze örömeiben a tenyereit, hogy az új pap megérkezett. A menyecske feltúrt szoknyában, mezítláb gyökerezett az agyagban, csizmáját vállán átvette tartotta, kíméletből. Szép arcú, fekete asszony, javakorában. Kár, hogy az egyik szemére kancsalit.

- Tessék lelépni! - kiáltotta ő s jószívú kacagással.

László felemelkedett az ülésből, szétnézett s gyámolatlanul kérdezte:

- Hová?

- Hát csakis a földre, kérem alássan - bátorította a kurátor.

László reménytelenül nézett a lekvárra, aztán a cipőjére, nadrágjára.

De András már nyugodtan beleereszkedett a sárba, szembekacagta, derékon kapta s ölben vitte be a kapun, a kis dombocska oldalában épült parókiába, mely felett a templom tornya őrködött.

A kurátor-pár utánuk lábalva, nagy fejcsóválással nézte ezt a dolgot.

- Jobb lett volna, ha mindjárt belelép, Kati! - dörmögött a kurátor. - Rossz jel, azt mondom.

Kati elszomorodva ütött rá a fejével:

- Nem marad itt sokáig, meglátod.

László jól hallotta ezeket a szavakat s mihelyt belülkerültek, mindjárt megvigasztalta őket:

- Nehogy azt higyjék, kurátor uram, hogy Mezei tiszteletes úr ettől fogva egyebet se csinál, minthogy engem ölben hordozzon. Csakhogy városi létemre egyet elfelejtettem: nem szereztem csizmát. De első dolgom lesz, mindjárt holnap.

A kurátor megértőleg nézett László cipőire:

- Hát ezekkel a kesztyűkkel csakugyan nem járhat itt a tiszteletes úr. Eridj csak, Kati lelkem, hozd fel az ünneplő csizmámat s egy jó kapcát faggyazva, hogy legyen addig is, amíg szerez a tiszteletes úr. Merthogy, - fordult Lászlóhoz - azért be kell menni Mezővásárra. Itt pedig egy lépést sem tehet csizma nélkül.

László hálásan köszönte a kurátor jóságát, bár a parasztcsizma, faggyas kapca emlegetésére a nyaka megmerevedett.

Amíg a kurátorné odajárt, Dávid megmutatta a lakást. Fehérre meszelt kicsi szobák voltak benne, apró ablakokkal, szép tisztára fölsúrolva, meg egy konyha, melynek kőpadlóján nagy gödrök éktelenkedtek. Az udvar felől széles tornácra nyíltak az ajtók.

László meg volt elégedve. Az első házam! - gondolta magában s erre öröm lóbálta meg a szívét. Kedves meglepetés várt reá. Azt hitte, hogy Ferenc bá valamelyik szobában garmadába hányta a holmiját s majd neki kell rendezkedni.

Dávid ravaszul vigyorogva nyitotta ki előtte a két belső szobába vivő ajtót. A lakás be volt rendezve. Az ágyat megvetették, a ruhásládát fölbontották, ruhát, fehérneműt a szekrénybe raktak, könyvet a polcra, lámpát az asztalra, mindent a maga helyére.

- Kati csinálta a kisasszonnyal - vörösödött büszkén Dávid. - Egy kicsit veszekedtek is, az igaz, mert Kati mindent oda akart állítani, ahol az öreg pap idejében állott. De aztán mégis megegyeztek.

Az éjjeli szekrényen, mázas falusi korsóban őszi virágok színeskedtek.

- Azt a kisasszony tette oda - mondta Dávid, László kérdő pillantására.

- Hát az meg micsoda! - mutatott rá László egy letakart ládára, melyen fehérkendő alatt domborodott valami.

- Az az eklézsia ládája, tiszteletes úr. Benne a szent edények, úrasztali takarók, meg a számadások. Pénz is van benne, három korona negyven fillér, de az nem az eklézsiaé, azt én tettem oda a magaméból, hogy ne találja üresen a tiszteletes úr.

- S a láda tetején mi van?

- Azt ismét Kati hozta jó szívvel - röstelkedett Dávid. - Kenyér, egy kicsit csurmolyás, de jó, szalonna, hagyma, meg egy üveg bor. Nem akarta Kati, hogy falás se legyen a házban, mikor a gazda megérkezik.

László meghatottan rázta meg a Dávid kérges kezét.

Aztán jött Kati a csizmákkal. Otromba jószágok voltak, de fényesre kefélve. Illatozott belőlük a finom kapca. Jószívvel segítettek neki felrángatni. Dávid a háta mögül nyulva előre, húzta, Kati a csizma talpának feküdvé, nyomta őket, amíg sikerült. Ezután járási gyakorlatok következtek. László úgy emelgette lábait, mintha a földgolyót húzná velük maga után s úgy csattogott végig a szobán, mintha ő volna a Varangyos. Jóképet csinált hozzá, pedig keservesen törte lábfejét a kemény bőr. Kurátorék gyönyörködve nézték. András helyeslőleg ütötte a taktust a lépésekhez.

Meg kellett kóstolni a Kati kenyerét, szalonnáját és borát. A szalonna avas volt, a bor savanyú, a kenyér fekete. De miután András erősen dicsérte valamennyit, László őszintén igyekezett elrejteni enyhe borzongását s elismerő szavakat ejtett. Boldoggá tette őket vele, arcuk ragyogott a dicsőségtől, hogy elsőnek vendégelhették meg az új papot.

- Az intéző úr meghagyta, - mondta a kurátor evés után - hogy még ma vigyem föl hozzájuk a tiszteletes urat.

- Menjünk, - mondta László készségesen - legalább kipróbálom a csizmát.

Az udvari kert szomszédos volt a papi telekkel, csak egy keskeny köz választotta el őket egymástól. Mégis közel félórába került, amíg fölgázolhattak az udvarházig s már erősen esteledett. László elhanyagolt virágágyakat, nagy kopaszodó fákat s egy magas tetejű, terebélyes, de málló vakolatú kúriát vett ki a szürkületből.

- Hol a kastély? - kérdezte Andráshoz fordulva.

- Kastély nincs, - válaszolta András. - Ez a gróf háza. Persze, nem itt lakik, van neki az országban öt-hat birtoka, valódi kastélyokkal. Ide csak vadászni jár. De az apja, anyja itt laktak vagy húsz esztendeig s itt is vannak eltemetve a kertben. A ház egyik részében most az intézőék vannak. Az intéző meg a felesége. Erről jut eszembe, hogy az asszony furcsa szerzet: jóval öregebb az uránál s rettentő féltékeny.

- Oka nagyon annak - bökkentette bele Dávid.

András nem felelt, mert a házhoz értek s bekopogtak. Öt-hat kutya vad üvöltéssel rohant belülről az ajtónak. Aztán hallatszott, hogy az intéző káromkodva veri el őket a küszöbről s tesséket kiált.

Az intéző most a saját légkörében találkozott Lászlóval. Mindjárt látta, hogy egészen más itt, mint abban a furcsa pléhharangban volt, félszegen s idegenül.

- Szervusz! - nyújtotta feléje a kezét. - Szervusz András... Mia, Dávid, te is itt vagy?... A lovaknak nem történt bajuk?... Na, kerüljete beljebb!...

Közben a kutyák ismét előbátorodtak s morogva közelítettek feléjük.

- Hogy a nyavalya!... - rúgott egyikbe az intéző. - Az anyád!... - rúgott a másikba. A harmadiknak már leírhatatlant mondott. Az ebek vinnyogva menekültek.

- Sára!... - ordított be az intéző az egyik ajtón. - Gyere ki, itt a pap!... - Válasz nem jött.

Közben leültek az asztal köré, mely színesre festett tökmagokból összeállított terítővel volt letakarva. Fölötte nagy függőlámpa füstölt, rettentően bűdösítve. A csövének, meg a porcellán-ernyőjének teteje csonka volt. A nagy szobában homály, kutyaszag, áporodott csizmák bűze

terjengett. Az egyik falról, rokkant divány fölött, agancsok és vadászfegyverek körvonalai látszottak.

- Sára nem vállalja a bankettet, nagyon sajnálom - mondta az intéző, a dolog érdemére térve. - Csúz van a hátában, vagy mi a fene. Cseléd sincs elég, az igaz. A nagy ebédlő már olyan hideg, mint a kút. Fát pedig még nem kezdtek hordani az erdőről. És ki az ördög is fűtne bé októberben?... Hát itt nem lehet...

László kínosan feszengett.

- Talán el is hagyhatnók az egészet - mondta elvörösödve. - Ma nem olyan világ van, hogy eszem-iszommal kezdjük. Aki akar, eljön s templomozás után szépen hazamegy. Megértik az emberek...

- Értik a fészkes fenét!... - legyintett az intéző, a padlóra köpve. - Meg kell csinálni az iskolában... Bort adok hozzá... Bort igen.

- Vaj' egy malacot csak rászán még a tekintetes úr? - szólt közbe Dávid. - Az esperes úrnak mintha meg is ígérte volna.

- Nem ígértem - hördült föl az intéző. - Dehogyan ígértem. Nem ígértem én semmit.

- Csirkét gyűjtök a faluban - folytatta Dávid. - Kati meg a presbiterek asszonyai eljönnek főzni. Lesz tyúklevés is, meg rétes tészta. De a malacot a tekintetes úr kell hogy adja, nem beszélve többet a borról, mert azt már mondta.

András közbeszólt:

- Lesz valahogy... Ha másként nem, kérek én malacot Szilveszter úrtól.

Erre az intéző elkáromkodta magát, az asztalra csapott s fölördített:

- Kérsz a nagyapádtól!... Majd, hogy a nyavalya avval dicsekedjék: ő iktatta be a virágosi papot! Holnap gyere a malac után, Dávid.

- Tudtam, hogy csak tréfálsz, - bólintott András - azért mondtam.

- Jó, jó - dörmögte az intéző.

László már előbb észrevette, hogy a szemközti ajtó arasznyira kinyílt s valaki félig bedugta rajta a fejét, majd megint visszahúzta. Mintha kutató szemek villanását is látta volna. Mégis eltelt vagy tíz perc, amíg az asszony belépett.

Fölállottak, köszöntek. László bemutatkozott, egy hunyorításig gondolkozott, de aztán elszántan kezét csókolt.

Ebben a pillanatban elmosolyodott az asszony, megsimogatta a másik kezével a fejét s rekedten dörmögte:

- Isten hozta, tiszteletes úr... Foglaljanak helyet.

Maga is odaült az asztalhoz, László mellé s ahogy a lámpa fénye ráesett, László lopva szemügyre vette.

Magas, csontos, laposmellű asszony volt, betegszínű, erősen őszülő. Lehet, hogy az arca szép volt valamikor, de most férfiasnak, durvának tetszett. Kemény, szegletes álla előreugrott s az orra élesvágású vércse orr. Csak bentülő, fekete szemei ragyogtak tüzesen.

- Nagyságos asszonyom - kezdte László.

- Hallod, Vajda Mihály? - fordult az urához az asszony élesen. - Látod, hogy aki úriember!

Az intéző fojtott hangon káromkodott s László zavartan elhallgatott.

- Van-e felesége? - fordult hozzá az intézőné.

- Nincs, nagyságos asszonyom, - mondta László - csak most kezdem az életet.

- Ne is legyen! - villant meg az asszony szeme. - A tóba kellene fojtani minden leányt, mielőtt férjhez megy!...

- De kérem, - méltatlankodott András - hogy mondhat ilyet?

- Hagyja, hagyja, tiszteletes úr - csattant föl az intézőné. - Tudom, hogy vőlegény... De maga is jobban tenné, ha békét hagyna ennek a kis tanítónőnek... Férfiak!... Szépeket mondanak, elcsavarják a leányok buta fejét, aztán hazaviszik háziállatnak. Te csak főzz, seperj, moss, kínlódj, szülj, dögölj meg a munkában... Férjuras pedig nagyhamar megunta, mehet szoknyára vadászni... A férfiak mind gazemberek!...

Minden teketória nélkül az urára mutatott.

Néhány kínos szó esett még, hogy elterelődjék a beszéd, de nem nagyon sikerült. Az asszony mondott még valami affélét, hogy ha előbb tudja, meg ha egészséges lenne, meg ha ez vagy az... De így nem tud segíteni a beiktatási ebéddel...

László fellélegzett, mikor ismét künn voltak a sárban, a csillagok alatt.

- Hát ez így van - mondta András. - Jobb, hogy túl vagy rajta. Ezek ilyenek. Marcangolják egymást, az asszony keserű, mint az epe, a férfi durva, erőszakos.

- Lábtól alusznak - egészítette ki a kurátor.

- Ne csüggedj Lacikám, - veregetett a vállára András szeretettel. - Minden kezdet nehéz. Nem ezekből áll a falu.

- Szellem!... Lélek!... - nevetett László keserűen.

- Hidd el, hogy van - bízta András. - Csak vastag a kérge. Arra valóknak volnánk, hogy lehántsuk... Te különösen. Én már belekeseredtem, nem igen veszem észre... De te majd megcsinálod...

A lámpácska üvegében halk duruzsolás kezdődött. Pici lángszilánkok szökdécseltek a sisak alól, mint táncoló tündérek a fűszálak hegyén.

És László nagyot sóhajtva másfelé fordította lelkét.

A tanítónőhöz voltak meghíva, vacsorára.

Amikor Andrással az iskola felé tartottak, már fölött a hold s hideg fénnel öntötte el a falut. Az utcán senkise járt. A legtöbb házikó vakon meredt a delejes égi kísértetre. Csak egy sövény mellett lapult meg jöttükre valaki, mintha félne vagy leskelődne. Amint elmentek mellette, László jól látta az árnyékban is. Kicsi, meggörnyedt, vékony emberke volt, rongyos kabátban, sapka nélkül s kuszált, gondozatlan haj borult a homlokára. Véres szemei nyugtalanul forogtak, kinyújtotta feléjük görbe ujjait s vonagló szájjal makogta:

- Quo usque tandem... abutere... Catilina?...

Víjjogva elkacagta magát s meggörnyedve futott tovább az árokban. A sár magasra precskelt körülötte.

- Ki ez?... - markolt László az András karjába.

- A Prikulics - nevetett András. - Züllött ember, idevaló gazdag paraszt fia. Az egyetlen, akit emberemlékezet óta kollégiumba küldtek Virágosról. Az apja úrnak szánta. Hat gimnáziumot végzett, kitűnően. Aztán egyszerre meghibbant, nem ment többé vissza, ivásnak adta magát, lassan mindene elúszott s ma ilyen árok rongya... Mivel részegen latin foszlányokkal rémíti a

falusiakat, azt tartják róla, hogy varázsszavakat mond, fekete kutya képében rontja az embereket s félnek tőle, mint az ördögtől...

Megérkeztek az iskolába.

Az első félóra emlékei összefüggéstelenül, zavarosan kóvályognak a fejében. Maga se tudja miért, elfogult lett. Nagy fehér folt hömpölyög az emlékezetében, elhízott szőke nő s fátyolosan turbékoló hangot hall:

- Bálint Miklósné született Kovács Aranka.

Így mondta. Ez volt a harctéren küzdő igazgatótanító felesége.

Hogy Edithet milyennek látta az első pillanatban, arra nem tud határozott választ adni magának. Azt se tudja, csalódott-e vagy nem? Talán a várakozás volt túlfeszített. Csupa határozatlanság. Barna, sárga vagy zöld-e a szeme, bizonytalan. Folyton változik, inkább ez az igazság. Egyszer úgy látta, hogy a szája nagy és duzzadt. De ez biztosan csalódás volt, mert később kicsinek és keskenynek találta. A haja kétségtelenül legalább a térdéig érhet, ha leengedi. Szinte lenyomta a fejét, ahogy rásúlyosodott. De ezzel se lehet tisztába jönni: előbb hollófeketének látta, később a lámpa fényében barnásan csillogott. Az arca világított, igen, tisztára azt lehet mondani, világított, mint a tejüveg mögött égő fény. De előbb az is fehéren, később halványsárgásan. Ember legyen, aki az Edith orráról biztosat tud mondani. Előbb szemben látta s akkor finomvonalú, hosszú, kissé hajlott volt, de ahogy vacsora közben egyszer oldalt fordult, a legcsinosabb kis fitos orroska volt az övé, gyöngéden remegő cimpákkal, mint a rózsaszírom. Csupa ellenmondás, pontatlanság, következetlenség, de lehet, hogy mind csak a szemlélőben. Az egész leány nem volt megnyugtató s végeredményében, noha órák hosszat voltak együtt, ismeretlenül siklott ki a megfigyelése alól.

Andráshoz képest kicsinek, vékonykának mondható. Ahogy a nyakába rebhent könnyedén, lábujjhegyre emelkedve, átfogta egy pillanatra a vállait s ajkaival érintette a férfi arcát, öreg tölgyre rebbenő madárkára emlékeztetett. De amikor Lászlóval fogott kezét, gyors, kemény szorítással s szembenézett vele, úgy rémlett, csaknem egyforma magasak s teltek találta nyaka, válla, melle vonalait. A járása gyönyörű, kecses lebegés s hangjában az a megragadó, hogy egyszerre két húr muzsikál benne, mintha folytonosan saját maga dallamát kísérné.

Kedves volt-e hozzá? Ez is furcsának hangzik. Az espereshez írott levél után László mást várt. Valószínűleg ő volt a hibás, önkénytelen képzelődések ébredtek benne. De mit is várt tulajdonképpen? Semmit, semmit, mi jogon is várhatott volna? Csak hogy valami édes várakozás mégis ott muzsikált a szívében s mióta ezen a nyomasztó vidéken átjött, kétszeresen vágyott vigasztalásra, szeretetre. Edith olyan volt, mint ahogy úri kisasszonyhoz illik, mikor először találkozik valakivel. Tökéletesen fegyelmezett, udvarias, kedves is, de nem különösebben meleg és bizalmas. Mi az ördögért is lett volna bizalmas?... Úgy látszik, ez a természete, mert Andrással is inkább tartózkodóan bánt. Valami józan intelligencia sugárzott belőle. De mikor egy pillanatra benéztek a szobájába, a tanítóné nyársatnyelt, sivár bútorai után ez a parányi kis éden hangosan beszélt lakójáról. A legközönségesebb és legegyszerűbb holmik is úgy voltak elhelyezve benne, hogy otthonosságot, puhaságot, meleg fényt leheltek. Az asztal mellé állított széken egy csomó levél borítékban, finom betűkkel címezve s az asztalon is jónehány, még címezetlenül. Edith a beiktatóra maga írta a meghívókat. Így hát mégis folyton Lászlóval foglalkozott.

László megköszönte neki, hogy a lakását segítette berendezni s hogy virágokkal kedveskedett.

- Természetes, - mondta Edith - ez igazán a legkevesebb. Mindenben rendelkezésére állok, ami tőlem telik.

László azon töprengett, hogy Edith mit gondol: látta-e ő az espereshez írott levelét? Megmondja-e neki? Vagy talán egyenesen úgy is írta, azzal a szándékkal, hogy az esperes megmutassa? Végül is nem szólt semmit.

- Köszönöm a szívességét - mondta egy kicsit késlekedve s mintha a leány szemében valami várakozás és csalódás csillant volna meg.

A vacsora alatt mindenféléről szó esett. Apróra megbeszélték a beiktatás dolgát, főleg az ebédét, miután András az intézőék kellő jellemzésével bevezetve, előadta, hogy a bankettet az iskolában kell megrendezni.

Látszik, hogy a tanítóné jószívű asszony, mert cseppet sem ijedt meg a dologtól. Azonnal följánlotta segítségét mindenben. Edith úgy vette a dolgot, ahogy van. Rögtön reáisan kezdett értekezni ételek, tányérok és evőeszközök tárgyában.

Aztán egyébre tértek, László kérdezősködött a tanítóné férjéről, hogy van-e gyermekük, hol élnek rokonai s több aféle, Aranka a férjéről emlékezve illően könnyezett, a gyermekre sóhajtott, mivel hogy nincs, közölte a papa meg a mama előkelő származását és sajnos leszegényedését, amiből világossá vált, hogy csakis a tiszta szerelemnek hozott áldozatot, amikor falusi tanítóhoz ment feleségül. A férjét imádja, félreismert tehetség és most is tiszt lehetne a vitézsége után, ha annakidején nem póttartalékosnak soroztatta volna magát. Most László következett s elmondott magáról annyit, amennyit jónak látott.

Arankának az volt a véleménye, hogy kár minden tehetséges és intelligens emberért, ha falura kerül. De tudja, hogy ez a László dolga csak aféle rövid bekukkintás, hallotta Edithkétől, hogy tudományos ember. Ő nagyon örvend, addig is, hogy magához méltó urat hozott ide a véletlen. Ezt persze apránként, sok szóval és nagy szuszogás között hozta ki magából.

Ahogy az asztalfőn trónolt, majdnem kipukkant a ruhájából. Ünneplő ruha volt. De két év előtti. Ettől lehetett volna jó, de Arankára úgy hatott a férje után epedő bánat, hogy hízásnak indította. Minden sejtje minden irányban elindult, hogy az eltávozottat keresse. Vérző szívét viszont jótékony zsírszövetség sietett körülváltani. Ma, a papok előtt, szeretett volna kissé pompázni, s csak most rémült rá, amíg Edith segítségével elkecseregett viadalt folytatott a ruhával, hogy szörnyen kihízta. Emiatt nagyon ünnepélyesen feszeng a helyén s még a száját is félénken nyitogatja, nehogy az is elrepedjen. Mert a keble már féllélekzetre is veszedelmesen feszíti blúzáját, egy vigyázatlan mozdulatra halkán, de fenyegetően reccsen hóna alatt a varrás s ijedtében visszatartott lélekzete apró sóhajokban szakadozik ki belőle. Még szép tehénszemeit is csak óvatosan fordítja a többiekre, nem hagyja őket gyorsabban legelészni, nehogy azok is nekivaduljanak s egyszerre csak kiugorjanak üregeikből. Egyébként elégtétellel érzi, hogy ez a visszatartás jó, meri illik „hadiözvegy” mivoltához. Szegény Miklósom biztosan helyeselné, ha látná.

Mikor az izes-palacsintát ették, András foga alatt megreccsent valami, óvatosan, szemérmesen kiköpte s kisült, hogy üvegszilánk.

- Bocsánatot kérek - hebegte elvörösödve.

- Nem tesz semmit - lihegte Aranka. - Jó hogy eszembejuttatta. Egyenek óvatosan belőle, mert az az ostoba Zsuzsi eltörte a lekváros üveget s úgy kanalazta föl a konyhaasztalról. Remélem, nem sok került belé az üvegből...

Így hát, amíg a palacsintával végeztek, a társalgás megcsappant.

László szeretné összefogni az elröppent szavakat, amik közte és Edith között estek ezen a vacsorán. Vajjon mennyit is mutathatott meg önmagából a leánynak!... Nem mintha fontos volna, de mégis. Szinte semmi sem jut az eszébe. Inkább a finom, vakítófehér csipkegallérka

villan mindegyre az emlékezetébe, mely a leány kedves nyakát ölelte, komoly, fekete selyemblúzára símulva. Annak az ujjai csuklógig érték s azokon is leheletszerű csipkefodrok ragyogtak. Látszott, hogy Edith is kicsinosította magát erre az estére, bár ő maga is olyan zárt maradt, mint a ruhája. Volt szó könyvekről is, úgy futólag, egyebek között. Ő persze vonatkozott filozófiát, unalmas problémákat emlegetni s csak nagy általánosságban említett valamit, mikor Edith érdeklődött, hogy miféle könyveket hozott és mivel fog üres óráiban foglalkozni. Edith viszont szólt valamit Nietzschéről, Schopenhaueréről, hogy azokat olvasta. Valószínűleg azt hiszi, hogy ez a filozófia. Igaz, most emlékszik, hogy ezt is milyen érdekesen tette. Nem úgy mondta, mintha dicsekedni akarna vele, hanem hogy az apja, aki öreg tanító Marostordában, kivette ezeket a könyveket a kofferjéből, mikor vakációra hazavitte őket s kedvesen nevetve emlegette, hogy az öreg mit és hogy értett meg ezekből a filozófusokból:

- Nő, leánykám, - mondta az apám - ez a Niccse ugyancsak kibabrált a Jóistenkével. - Schopenhaueréről pedig úgy nyilatkozott, hogy biztosan savanyú volt neki a szőlő, azért fumigálta a szerelmet.

Ebből sejtette László, hogy Edith mennyi mindent elhallgatott abból, amit tud. Most hirtelen elpirul önmaga előtt s érzi a leány lelkének finomságát, hogy nem úgy történt, mint kicsit elbizakodva várta. Edith nem mondta, hogy majd érdeklődni fog tőle tudományos problémákról. A könyveire, mikor említette, nem kiáltott föl lelkendezve, hogy majd elkérem őket s néhány udvarias szóval hétköznapi dolgokra vitte a beszédet.

Az is nagyon elismerésreméltó, ahogy Andrással viselkedik. A jó öreg fiú odavan érte, az világos. Kedvesen gyámoltalanná válik vele szemben. Csak nézi csillogó szemmel, gyermekes mosolygással. Akármit mond Edith, András elragadtatva bólint rá. Úgy szól hozzá, mintha attól félne, hogy az erősebb szó talán elsodorná Edithkét. És László jól látta, hogy amikor búcsúztak és András az Edith keze után nyúlt, olyan remegő gyöngédséggel fogta át, mint a legtörekenyebb virágszálat. Edith ugyanúgy vált el tőle, mint ahogy fogadta: a nyakába lebbent s valami szimbolikus csókot lehelt az arcára. László élesen figyelte. Biztosan a leány is szereti Andrást, tisztában van vele, hogy milyen áldott drága medve s hogy mindentől meg fogja védeni. Az is bizonyos, hogy jól nevelt leány idegenek előtt illően tudja korlátozni az érzelmeit, de... de... lehet, hogy mindez csak tévedés, László valami hiányt érez benne. Ez a leány tudja, hogy mit akar, de a szíve mintha még nem ébredt volna föl...

András Lászlónál maradt éjszakára.

- Ne légy egyedül, - mondta dörmögve.

László nevetett:

- Szívesen látlak és örvendek, ha itt maradsz. De ami azt illeti, arra elkészültem, hogy ezután egyedül kell aludnom.

András nagyot sóhajtott:

- Nekem is, még sokáig...

Azután, amíg András levetkőzött, László minden kedveset igyekezett Edithkére halmozni, hogy örömet szerezzen neki. András a kanapé szélén lógatva lábait, két kezét ökölbeszorította, súlyosan bocsátva térdeire. Komolyan nézett föl Lászlóra:

- Azt gondolod, hogy tényleg szeret?

- Persze, hogy szeret, - erősítette László - és nagyon hálátlan, gonosz teremtés volna, ha téged nem szeretne. De nem az, hanem jó, szép, kedves teremtés és boldogok leszel...

András nem szólt semmit. Sokáig merengve nézett a padlóra. Aztán gyorsan jóéjszakát kívánt, lefeküdt s a falnak fordult.

És László itt ül az asztalnál, lassan elnehezdednek a szempillái, minden összezavarodik a fejében, nincs tisztában a faluval, nincs tisztában önmagával, nem tudja, mi vár reá s egyszerre érez édest és keserűt a szájában, a szívében.

Feje súlyosan hull a karjaira.

A lámpácska megkönnyebbülten sóhajt, lángja még egyszer lobban egyet s aztán elalszik ő is. Odakünn szürkül a hajnal. A disznópásztor túlköelve megy végig a falun.

V.

A templom színiültig megtelt. Az asszonyok padsoraiban előlültek a fiatal énekes menyecskék s hátrább az öregasszonyok, akiknek már szégyen volna énekelni. A háborúba távozott férjek, apák, fiak miatt valamennyien fekete kendőt viseltek s a mejjrevalójuk is sötétszínű volt. Csak a bő, ráncos, csuklónál körülkötött ingujjuk fehérlett. A férfiak padjaiban alig lehetett látni fiatalos arcot, igaz, hogy falun minden házasember hamar időst mutat. Míg az asszonyok a fekete kendő alól is áhítatos kíváncsisággal néztek a szószékre, addig a férfiak arca többnyire gondterhelt s nehéz közöny sötétlett rajta. A szószékkel szemben s az orgona alatt ültek a presbiterek és a legöregebb emberek. Nagy csizmakopogással, méltóságos léptekkel jöttek s ősi mozdulattal bólintottak a papi szék felé, noha nem néztek oda határozottan. Míhelyt a helyükre értek, nagy kerek kalapjukba, bozontos báránysapkájukba temették az arcukat s úgy maradtak néhány percig. Az orgona mellett kétoldalt a legfiatalabb konfirmáltak és az iskolás gyermekek nyüzsögtek, fiú-leány vegyesen, mert az éneket ők vitték. A kórus deszkapadlója folytonosan recsegett, dübörgött a tappogásuktól. Szín, tarkaság csak a templomhajó végében, a legény- és leányifjúság karzatáról vidámította az Istenházának rideg fehérségét és a templomi közönség komorságát. Leány nagyon sok volt, piros, sárga, babos kendőkben, üveggyöngyös, klárisos nyakuk kíváncsian hajolt előre a karzat pereme felett. Mellényük, szoknyájuk mindenféle virágszínben pompázott. A legényeket inkább csak legénykéek pótolták, tizenhat-tizennyolc év körüli süldők s bárhogyan kacshintgattak, vigyorogtak a leányerdő felé, azok halkán kaccanva, elbiggyesztett szájjal fordították félre a fejüket. Most még reménykedtek, hogy az igaziak nemsokára visszajönek.

László a papi székből körülpillantva azon töprengett, hogy hova férne el a gyülekezet ha a távollévők is itt volnának? A templom így is kicsi.

A mai ünnepélyes alkalomra az Úrasztala köré külön padokat, székeket állítottak a vendégek számára s a grófi család külön padja is tele volt velük.

A papi székben hárman szorongtak: az esperes, László és András, mint volt beszolgáló pap.

A tanítóné az asszonyok között, az első pad közepén ült, Edith pedig fönn az orgona előtt, minthogy ő helyettesítette a tanítót, aki kántor is volt.

A meghívóknak szép sikere lett. A grófi padban, ahol az intéző forgatta ide-oda kurta nyakát, három idegen úr is ült. Lovass Albert főszolgabíró úr, úgylis, mint a legelső mezősegi család képviselője, Gáborffy Tamás és Szilveszter Péter urak, a Mezőség nábobjai. A főbíró úr selyemkihajtós finom sötét felöltőben pompázott, mely alól fekete csokornyakkendő díszlett s magas gallér és kemény ingmell vakított. Előtte a pad könyöklőjén selyemszörű fényes cylinder, melyet a templomi közönség nem győz csodálni. A főbíró úr méltóságos arcán az időkhöz illő komor nyugalom sötétlik, szúrós szemei elnéznek a tömeg feje fölött. Négylovas

hintón érkezett, huszárral a bakon s a kocsitól a templomajtóig lefektetett deszkákon lépdelt végig kamásnis lakkcipőjében, kimérten bólogatva a sorfalat álló falusiaknak, akik alázatosan csókolgatták a glaszékesztyűjét.

Gáborffy úr fölfújtt pirosképű öreg ember, kopasz fejére a templomban is fölteszi a fekete selyemfedőt, könnyzacskós vérekes szemeivel rendreutasítólag pillant mindenfelé s nagyokat fúj, mintha sértegetnék. Ő prémgalléros, zsinórral kihányt, hosszú úri kabátot visel s a gallér nyílásából aranyrojtos nyakravaló villog ki, mely fekete attiláját ékesíti. Szilveszter úr fiatal-ember, olyan harmincas. Monoklit villogtat a balszemén, amiért is iszonyatosan grimázkodik. Sajnálja, de kénytelen volt lóháton jönni, mert a hintó fédere letört s így ehhez képest kellett öltöznie. Rövid zöld kabát, bricsesz-nadrág, lovaglós csizma. A kalapja is ott zöldel a padon, sörtedísszel. Akinek nem tetszik, gondoljon, amit akar, csak ki ne mondja, mert akkor felképeli.

A többi vendéghadokban Mezővásár intelligenciája látható: a jegyző úr, a körorvos úr, a patikus úr, a szövetkezeti igazgató úr, az ügyvéd úr, a postamester úr és a többi urak. Mind átjöttek becsülettel és kíváncsian, mert Mezővásáron az a hír terjedt el, hogy a virágosiak egy csodadoktort szereztek papnak. Az asszonyok is készülődtek, azonban a Fehér Egyszarvúhoz címzett vendéglőben tartott értekezlet szótöbbséggel kimondta, hogy a Mezőség etikettje, lévén az új virágosi pap legényember, az asszonyoknak otthonmaradást parancsol. Tekintetbeveendő az is, hogy a virágosi gróf borai kerülnek asztalra a beiktatási banketten s azokat csak úgy lehet kellőképpen kiélvezni, ha az asszony nem rángatja mindegyre az ember kabátujját, hogy induljunk már. A Virágos körüli négy-öt falu papjai, kántorai szintén itt vannak. Ma kora reggel elvégezték az isteni szolgálatot s ki szekéren, ki gyalog eljöttek, mert nagyon kíváncsiak, hogy milyen ez a nagyhírű bolond, aki falusi pap akar lenni s előre élvezik, hogy miféle cifra, érthetetlen szavakkal fog prédikálni. Az a hír is szétfutott a parókiákon, hogy az új pap a központ és az esperes kémje. Azért küldik ide, hogy a hasukba nézzen s beárulja a dolgaikat. Hadd nézzenek egy kicsit ők is szembe vele, majd tudni fogják, mit teygenek.

Az orgona felhördült. Sípoló lélekzet tört ki a bordái közül, asztmásan szuszogott, köhögni kezdett, aztán visított egyet és elhallgatott. Szíjra járt s a kölyök, akinek szabályos húzással-eresztéssel kellett volna táplálnia az öreg jószág tüdejét, valamin elbáméskodott, a szíj kicsúszott a markából és beszaladt a nyíláson. A harangozó fojtott hangon szitkozódott, oldalbaverte a kölyköt, rendreintette a vihogó gyermekeket s hosszas nyúlkálások után kitapogatta s visszahúzta a szíjjat, mire az orgona sértődötten fölnyerített. A közönség türelmes várakozással figyelte a dolgok kibontakozását.

Az orgona makrancoskodott még egy kicsit. Talán nem vette még észre, hogy miről van szó. Mindenféle mellékhangokkal igyekezett kibújni a kötelesség alól, míg a harangozó néhány rúgással észre nem térítette. Aztán mégis csak nekiindult nagy keservesen a „Te benned bíztunk” meredekjének.

A gyülekezet hatalmasan énekelt. Ebben nem volt hiba. A baj ott gyökerezett, hogy Edith hiába adta meg tisztán a hangot s igyekezett tartani az ének taktusát, a hívek a maguk módja szerint fogtak melléje s ha egyszer nekikezdték, nem akarták abbahagyni. Csodálatos kacskaringók keltek versenyre egymással, mélyen, magasan, bömbölve, sipítva s az ének sorai a melizmák dombján-völgyén bukdácsolva, nyúltak, mint az országútja.

Valamelyik öreg kántor teremtette meg az Úristen gyönyörködtetésének ezt a módját, nem éppen szándékosan, inkább kényszerűségből. Amíg az uja az egyik hangtól a másikig eltalált a billentyűkön, jócskán telt az idő, a hívek pedig, hogy el ne unják magukat s hogy kibírják tartani a hangot, szépen kikacskaringózták a maguk szórakoztatására és könnyebbségére. A kénytelenségből aztán erényt csinál az ember: idővel verseny tárgya lett, hogy ki bírja tovább és cikornyásabban kitartani. Jelenleg Kuculi Zsuzsa áll minden versenyen felül; olyan a

hangja, mint a borotva s vége nélkül tudja fűjni, mintha nem is emberi tüdeje volna, hanem önműködő trombita dolgozna benne.

László elmeredt szemekkel rémüldözött ezen a csodán.

Az esperes úr imádsága és beiktató beszéde feledhetetlen marad az ünneplő gyülekezetnek. A végén már ő is zokogott, nemcsak az özvegyek és az árvák. Lászlót szinte az egy igaz Isten rovasára dicsérte.

A környékbeli papok és tanítók szívében rendületlenné vált a meggyőződés, hogy tényleg piszkos kém. Ádáz szeretettel néztek reá.

Jött, hogy elfusson. Minden pillanattal gyötrelmesebben nehezedett reá annak érzése, hogy egy szót sem fog tudni kiszorítani a torkán, vagy ha igen, akkor minden kifordul belőle, amit érez s olyan botrány lesz, amilyen nem volt még a világon.

De a prédikáció előtt történt valami, ami mindent megváltoztatott.

Az iskolás gyermekek énekeltek Edith vezetésével. Lehet, hogy a gyülekezet bőszen énekesei rosszállólag csóválták fejüket, mert itt bizony nem volt semmi cikornya, egyéni kacskaringó, nyújtó-verseny. Édes, üde gyermekhangocskák énekeltek örömele, lüktető ritmussal:

„Az áldott orvos közeleg”...

László fennállott a szószéken. De már nem látta a gyülekezetet. A templomfalak is messzire távolodtak és elenyésztek. A végtelenből jött feléje az áldott orvos, az ő orvosa, a vigasztaló, a bátorító, a gyógyító. S mikor a gyermekek az utolsó sort énekeltek: „Szívemben is zeng e dal. Jézus, Jézus, Jézus”, már az ő szívében is csak az az isteni név zengett s tudta, hogy mit kell mondania.

Csalás volt-e, vagy talán egyenesen szentségtörés, hogy ebben a pillanatban mélységes, forró hála öntötte el a lelkét a leány iránt, aki ezzel az énekkel megmentette számára az alkalom áhítatát és ünnepélyességét? Illett-e ez az emberi érzés a Jézus Krisztus követéhez, akinek egyedül csak Urára szabad gondolnia és csak róla lehet beszélnie?

László se akkor, se később nem tudott, nem akart erre gondolni. Nem választotta soha szét ennek a hangulatnak szálait. Az ő számára csoda történt itt s az lett volna a szentségtörés, ha hideg értelemmel, mint valami hullát, fölboncolta volna ezt az élményt. Mindig úgy őrizte ettől fogva a szívében, mint édes titkot, melyről a szerzőjével sem szabad beszélnie. Hiszen meglehet, hogy az Edith szemében nincs is meg az a jelentősége, amit ő tulajdonít neki. De így még szebb. És László akkor, abban az átforrósodott pillanatban nem törődött senki mással, csak Edith-tel. Csakis neki prédikált. Csak egyedül neki vallott. Neki köszönte meg beszédével az isteni ajándékot, amely abban a gyermekdalban alápermetezett égő szívére, mint a gyöngyharmat.

„És mivel Énókh Istennel járt vala, eltűnék, mert Isten magához vevé”, olvasta föl az alapígt megrendülve.

- „Kedves Atyámfiai! (Édes Edith!) Ajándékot hoztam nektek (neked), mellyel Isten az ifjúságot áldja meg: a nagytorést. Tudjátok-e, (tudod-e), hogy nagyot csak ezekben a kicsi falukban lehet művelni, ahonnan messze van a festett világ, a lármás törtetés, a rothadó civilizáció villódzása, ahol közel az ég, a csillagok, Isten?! Tudjátok-e, hogy ti abban a légkörben éltek, ahol a mezők lilioma, az ég madarai, az elveszett juh nagyobb igazságokról beszél, mint a legnagyobb világváros minden látnivalója? Mikor Isten a legnagyobbat cselekedte az emberért, nem Rómában jelent meg, hanem Galilea szegény falucskái között. Milyen öröm és büszkeség, hogy nekünk olyan környezetben kell élnünk, amilyenben a nagyság királya, az igazi falusi csoda, a mi Urunk élt! És tudjátok-e, kedves atyámfiai (tudod-e kedves Edith), hogy mi

a nagyság titka? Eltűnni a világban, mert Vele akarunk járni. Aki Istennel jár, annak meg kell halnia e világra nézve. De ez nem azt jelenti, hogy el is vesszünk a világ számára. Istennel való titkos járásunk csodálatos következményekben fog kinyilvánulni, Új nemzedék sarjad a földből, ahol a falusi lelkipásztor Istennel jár, Új nemzedék tele a természet illatával, a romlatlan lélek tisztaságával, felfegyverezve a meg nem fertőzött ész hódító acéljával. Mint a megújulás patakja, ömlik a beteg világ sebeire. Eltűnve a világ szemei elől, fáradhatatlanul, teljes önátadással Istennel járó titkos erők: a falusi lelkipásztorok hordozzák a nagy jövőndőt. Az igazi lelkipásztor élete ennyi: Eltűnt. Istennel járt. Isten magához vette. És nemcsak én, hanem ti is híveim, ha Istennel akartok járni, meghaltatok a világra nézve és a ti életetek el van rejtve Krisztussal együtt az Istenben. De ha ővele éltek, Neki engedelmeskedtek, ha megtanuljátok Tőle a szelíd és alázatos szeretetet, majd, ha a mi dicsőségünk, a Krisztus, megjelenik, ti is ővele megjelentek dicsőségben.”

Nem látta, hogy az arcok mint fordulnak feléje s a lelkek hogy isszák ezt a távolból jövő, talán érthetetlen és mégis szívhezszóló lelki muzsikát. Nem értette meg, hogy megértették.

A lelkek kérge egy pillanatra fölszakadt. Kitárult a titkosan pergő könnyek, a szóltalanul fájó sebek, a végtelenre szomjazó vágyak rejtelmes világa. Jött valaki, hogy eltűnjék közöttük, hogy Istennel járjon a sárban, hogy elvezesse őket valahová, ahol nincs többé könnyhullatás, sem nyomorúság, sem bűn, sem halál. Mit mondott? A szavak nem fontosak. Csak meglibbent a templomban Valakinek áldott köntöse s betakarta őket gyógyító sebeinek rejtekébe.

Az istentisztelet végén odatódultak az urak a papi székhez s gratuláltak.

- Gyönyörűen beszélt, tiszteletes úr, - mondta a főbíró - nagyon örvendek, hogy megértő munkatársra találtam ebben a nehéz időben. Csak mindig, ezután is intse türelemre, szelíd-ségre és alázatosságra a népet.

- Nagyszerű tüdeje van, nagyszerű! - erősítette Szilveszter úr grimáskodva.

- Megértettük! - jelentette ki kegyesen Gáborffy úr. - Végre egy művelt ember. Jól tette, hogy nekünk és nem ezeknek a buta parasztnak prédikált.

A „buta parasztnak” a templom ajtójában vártak Lászlóra körbenállva.

János bá, a városban járt küldöttség öreg tagja, mind a két kezével szorongatta a jobbját s a gyülekezet nevében beszélt:

- Hallgassa meg az Úristen ez mostan elhangzott ígéretet. Írja mindnyájunk szívébe, vegye maga kegyelmébe. Tartsa meg tiszteletes urat sok számos esztendőig. Megértettük, hogy miképpen Krisztus urunk leszállt a földre, tiszteletes úr is a nagy tudományból le akar szállani közénk, hogy velünk éljen. Mi biza rossz emberek vagyunk, de javítson meg Krisztus nevében. Azt kívánom, hogy ha látjuk a tiszteletes urat, gondoljunk Krisztusra.

Lászlónak olyan nehéz lett a szíve a megértésnek ettől a csodájától, hogy könnyekben csordult ki a szemén. Ha órá néznek, Krisztusra gondoljanak!... Ki súgta ezt az egyetlen programot ennek a tanulatlan vén parasztnak?...

Nagy lélekzettel nézett szét a templom dombjáról. Nem igaz, - súgta magában - hogy ez elátkozott világ. Milyen ragyogva ömlik szét az őszi nap aranya égen-földön! Milyen bizalmasan mosolyognak a házikók falai, ablakai a templom körül! Ott fenn a dombok gerincén csodaszínekben tündöklök az őszi erdő s itt körülötte minden arc szeretettől fénylik... Szép szelíd vidék, titoktalan bizalom, boldognak ígérkező idill... Tegnap rémeket látott, ma úgy volt, hogy megfutamodik s íme a gyermekek éneke megtörte a varázst: az Áldott Orvos eljött és minden bajt meggyógyított.

Edithtel csak egy pillanatig találkozott, amint a leány sietve indult az iskola felé, az ebéd előkészítésére. De az a pillanat, ahogy futólag kezefogtak, feledhetetlen marad. Egymásra néztek s mind a kettőjük szemében könny ragyogott. Csodálatosan, egyszerre mondták egymásnak:

- Köszönöm.

A bankett fényesen sikerült. Nagy felköszöntések estek. Senki se maradt a nélkül, hogy ne éltették volna. Olyan volt, mint a többi bankett. Lászlónak csak az tűnt föl, hogy a zajos köszöntők, koccintások, neki-nekilendülő lárma olykor, egészen váratlanul, érthetetlenül megszakadt. A mezőségi urak ilyenkor meredten néztek a tányérjukba, arcukon valami szürke unalom terült el s percekig hallgattak. Ez a furcsa jelenség többször is megisméltődött s mintha mindig hosszabb ideig tartott volna. Egészen úgy hatott, mintha az emberekben, belül, lassan alkonyodnék. Föl-fölrázták belőle magukat, neki estek az ivásnak, beszélnek, kacagásnak, aztán mintha úgyis tudnák, hogy nincs értelme, egyszerre megint visszasüllyedtek önmagukba s az arcuk ilyenkor rejtelmes, szomorú lett. László valamiért azt az oktalanságot gondolta, hogy arra a feneketlen sötét tóra bámulnak, melyben a Varangyos lakik.

A banketten ismerkedett meg a román pappal. A román pap nem volt az istentiszteleten, mert azt, amint mondta, az egyháza rendtartása tiltja. De a bankettre szívesen eljött, mert meg akar barátkozni magyar kollégájával. Középkorú, soványarcú, fakó színű ember volt, lázasan csillogó szemekkel. A szája két szélén keményen bevágódó keserű ránc futott alá. A reverenciája a kínos gonddal való kitisztítást mutatta, de kopott, fényes volt s a gomblyukak körül friss öltések próbálták helyrehozni a keshedéseket.

László már tudta Andrásról, hogy román pap is van a faluban, Muresán Jánosnak hívják. De az ekléziája nagyon kicsi és szegény. Virágosnak csak a Tóvölgyi felőli része tartozik hozzá, egyetlen dombra futó utcácska. A papi lakás csakolyan, mint a többi szalmatető parasztházikó s kicsi fatemploma ott guggol két nagy fenyőfa között. Kevés számú híveinek egyrésze pásztor, másrésze udvari cseléd. A felesége azonban esperes-leány, művelt asszony és András szerint nagyon szép lehetett valamikor, virágkorában. Visszavonult, rejtelmes emberek. A pap ritkán van itthon és senki se tudja, merre jár. Az intéző rossz szemmel nézi, azt mondja, nagy magyargyűlölők, de ezt semmivel sem tudja igazolni. Ilyeneket hallott László Muresánról.

De az most mindenképpen igyekezett, hogy összebarátkozzék Lászlóval.

- Én vagyok az idősebb, - mondta poharát Lászlóéhoz koccintva - szervusz!

Pohárköszöntőt is mondott a barátságukra, amit a mezőségi urak leszegett bikafejjel hallgattak s tompán morogták reá az éljent.

- Télen itthon leszek - mondta Muresán. - Remélem, gyakran felkeresel minket. Nem lakunk palotában, mint te. De azért ne vess meg.

László természetesen megígérte.

Később észrevette, hogy Muresán is éppen olyan bánatosan elmerülve szakadt ki a társalgásból, mint a mezőségi urak.

Az ő lelkén még ott ült a varázslat aranyfénye, szerette volna megőrizni s elhessegette magától a furcsa bánatmadarat, mely mindegyre ellebbent a többiek szeme előtt. Edithet kísérte szemével, amint a főlzolgalókat irányította az asztal körül s felelgetett a vendégek hozzá intézett szavaira.

Ez a leány sincs egészen itt, gondolta magában. Mintha élénk tevékenykedésének felszíne alatt messzire nézne befelé, önmagába. Néhányszor végigsiklott a tekintete Lászlón is, ilyen-

kor halványan elmosolyodott, mintha közös titkukra emlékeztetné, de egyébként szinte fel-tűnően elhúzódott tőle.

Reggel, amikor László megjelent az iskolában, ott már nyoma sem volt a késő éjszakába nyúlt bankettnek. Edith az asszonyokkal még hajnalban rendbetett mindent, a padokat visszaállították. Ötmagát már frissen, komolyan, munkára készen találta. A gyermekek bevonulását figyelte s ellenőrizte, hogy a sárt kívülhagyják.

A gyermekek falábon bukdácsolnak az iskola felé. Nagy zajjal oldották le s rakták a sarokba ezeket a szerszámokat. Ahogy mindenfelől közelítettek, László az iskola lépcsőjéről nézte őket. Olyan furcsák voltak, mintha lőttszárnyú madarak vergődnének a sárban. Pedig nagyon ügyesen tudtak járni a falábakon, a legtöbb nem is használt hozzá karót, amire támaszkodják. A derekából hajladozva rakta előre előbb az egyik, aztán a másik lábát s könnyedén tartotta az egyensúlyt.

Mikor már meglepték a padokat, László is bement hozzájuk, meghallgatta, hogy Edith hogy imádkozik és énekel velük tanítás előtt. Külön oszlopban ültek a leánykák, külön a fiúk. Hat osztályú iskola volt, a felsőbbeket tanította ezelőtt Bálint Miklós, de mióta elment, mind az Edith nyakába szakadtak. Viszont csak az első négy osztály volt sűrű, a nagyobbak elvéve jártak iskolába. A megsokasodott gond miatt otthon tartották őket a marhák mellett, meg mindenféle házi dologban.

Sok értelmesszemű, kerekkepű, vigyori kedves gyermekábrázat nézett Lászlóra a padokból. Izegetek-mozogtak, az új tiszteletes úr léte nyugtalanságot keltett bennük. De mikor Edith rájuk szólt: - Csend!... nyakuk közé húzták a fejüket, pislogtak, fölszívták az orrukat és elnémultak. Egyébként ázott kutyaszagjuk volt.

Hamarosan beletalálták magukat a helyzetbe s egy-két bátortalan rebegés után vidáman felelgetni kezdtek az Edith kérdéseire, nyujtogatták az ujjukat és ki akarták magukat tüntetni.

László azonnal látta, hogy Edith a markában tartja az egész sereget, a szemével kormányozza őket s erélyesen szereti valamennyit.

Ez be is bizonyosodott, mert Lászlónak arra a kérdésére, amit a legapróbbakhoz intézett, hogy: tudjátok-e, ki teremtette a világot? - egy kis buta az ujját nyujtotta s mikor László fölszólította, hogy mondja meg, áhítattal nézve Edithre, boldogan elpirult s úgy suttogetta:

- A Kisasszony.

VI.

Elrepült az első hét a beiktatás után. László ismerkedett a faluval. Most már sok mindennel tisztába jött. A beiktató aranyköde ott szállongott még a szíve körül, de már leszállt a csúcsról a völgybe és tudta, mi a különbség az ünnep s a hétköznap között. Akkor az egész falu lelke fölszárnyalt s megfürdött a tiszta magasságban, ahol ő örökre meg akart maradni velük. De most már tudja, hogy az effélet vasárnapra tartogatják az emberek, közben pedig hat nap telik el s az valami egészen egyéb. Csak az ég bízatta kitartóan, hogy az igazság, amit a csúcson megpillantott, nem álom s nem szabad mindjárt elcsüggedni, ha az emberek lelke elborul. Talán azért rendelte úgy az Úristen, hogy ezek a késő őszi napok változatlan tiszta derűvel mosolyogjanak reá. Az ég felhőtelenül kék volt, a hervadás színei ragyogóbbak, mint a virulása s már a sár is szikkadni kezdett az út szélein. Minden különösebb nehézség nélkül végigjárhatta a falut.

Egy hosszú utca volt a tengelye, tulajdonképpen a megyei út maga, melynek két oldalán sorakoztak a szűk kicsi telkek. Ebből a nagy útból balkéz felé még három kicsi utca ágazott, de ennek a házai egy kis kitartás után már elszakadoztak egymástól s nagyobb és nagyobb távolságban szóródtak szét a dombokon. Jobbkézről a papi lak és az iskola között, az erdő alá kanyarodott föl a románok utcája. Azt már a házairól is meg lehetett ismerni. Míg a magyarok fehérre meszelték a magukét, a románok sötétkéék színűre. Különböztetők valamennyi szalmatető, a parókián és az iskolán kívül csak a kocsmá s a zsidó háza zsidó. Az egész falu beszorítva a dombok közé, amelyek elzárják a világtól.

Lászlónak mindjárt föltűnt a falu egészségtelen és veszélyes zsúfoltsága. A telkeken alig lehetett mozogni a lakóházak, istállók, csűrök és ólak között. Dávid, akivel együtt járta a falut, rosszállására komolyan legyintett:

- Hát ez az, tiszteletes úr. Éppen hogy ez az. Maholnap megfulladunk ebben a sűrűben. Tán Isten azért is küldötte reánk a háborút, hogy megrikítson. Itt már nem lehet új házat építeni. Ezért is van a sok veszekedés, ortályoskodás, amint majd meglátja. Mert ha felnő valakinek fia vagy leánya s házas sorba kerül, csak új ágyat vehetnek Mezővásáron s oda kell beállítsák az öregeké mellé. Van úgy is, hogy négy pár alszik egyhelyt, ott születnek a gyermekek is a többiek szeme előtt s néha olyan egy-egy ilyen ágy, mint az egérfészkek, egymáson nyüzsögnek benne az apróságok.

- Hiszen ez tisztára betegség, lehetetlen állapot! - kiáltott fel László a kurátorra meredve.

- Hálnak is bőven, - bólintott Dávid. - De hát gyermek, gyermek, lesz az mindig újból elég. De ha Isten őrizzen tőle, tűz ütne ki valahol tiszteletes úr, mi lenne akkor?...

- Miért nem terjeszkednek?... Miért nem építenek künn a földeken?

- A földeken? - csodálkozott Dávid. - Tudja-e tiszteletes úr, hogy itt még nem volt tagosítás? És tudja-e hogy hol vannak a mi földjeink? De mit beszélnek? Hiszen még a magáéit se tudja, hogy hol vannak. Majd meglátja.

László körülpillantott a dombokon s bizonytalanul mondta:

- Hát gondolom, csak itt lehetnek, ezeken az oldalakon.

Dávid keserűen kacagott:

- Amit itt a szemével lát a tiszteletes úr és még sok, amit innen nem láthat, az mind a gróf úré. A miénkek amolyan kis rongyocskák, pántlikák, a grófi birtokon kívül, szanaszét tévelyegnek a szakadékok martjain, a csúpok s omladékok között, a legmeredekebb oldalakon. Még az eső is a gróf úr pártján van. Oda mossa le hozzá a termőföldet, a mi meredekünkéről s nekünk csak az agyagot hagyja. Néha órákat megyünk a tehénszekérrel, amíg kieriünk a szántásig.

László megdöbbenve csóválta a fejét:

- És mennyi földje van itt a gazdáknak?...

- Hét hold, az már sok, - mondta Dávid - nekem annyi van, én volnék az első gazda. De nehogy azt higgye tiszteletes úr, hogy egyhelyt. Az is három darabban fekszik, mind másfelé s nagymessze egymástól.

- Hogy is tudnak megélni?

- Azt igazán csak a Mindenható tudja, tiszteletes úr. De hát az ember azt csinálja, amit lehet. Mink például vagy húszan összeállottunk s kibéreltük az Emke kaszálóját, túl a hegyen, valami négyóra járásra innen, az országút mellett. Mások egyebet csinálnak, elszegődnek az udvarhoz, béresnek, vagy amit lehet. És ez a sok gyermek!... Isten ne vegye bűnül tiszteletes úr, rettentő dolog ez a sok kicsi száj, amelyik mind enni kér!

- A gyermek az Isten áldása, kurátor úr, - figyelmeztette László.

Dávid szomorúan lógatta a fejét:

- Nem is azért mondtam, de ha Őszentfelsége gyermekkel áld, földet is kellene adjon hozzá, amin eltartsuk. Hiszen van is itt, tiszteletes úr, elég. De csak egyé. Csak a gróf úré. Pedig neki nincs is gyermeke. Úgy szorongatja körül ezt a mi falunkat a grófi tartomány, mint ahogy egy képeskönyvben láttam, hogy az óriáskígyó fojtogatja az őzet.

- Ez nem maradhat így, - lázadozott László a lábával toppantva. - Én megmondom az igazat a gróf úrnak, ha idejön.

- Nem rossz ember az, tiszteletes úr, - mondta sebesen Dávid. - Ahány ember csak jelentkezik, mindeniknek ad munkát, kenyeret. Cselédet akár mennyit, mondta egyszer. De az őseim földjéből egy arasznyit sem.

László aztán a tulajdon szemével győződhetett meg az igazságról. Végigjárta a házakat. Járt fullasztó levegőjű zugokban, ahol tüdővést köhögött a nyüzsgő apróságokra az elszáradt asszony. Látta az ágy vackában egymáson keresztül-kasul fetregő fekélyes gyermekeket, amint egymásra vakarózzák a rühöt s a vérbajt. Látta szembevillanni a gyűlöletet az uralomhoz kapaszkodó öregek és az élniakaró fiatalok között ebben a megromlott, fölélte levegőben. Elképzelte a füledt éjszakákat, az alvást tettető süldőfiúk és leányok kitágult szemeivel, amint a kemence padkájára vetett csergéről fülelnek a nagyok ágyai felé s az a borzasztó titoktalanság, mely ezeknek a gyermekeknek életéről letöröl minden szeméremzománcot, sokkal rosszabbnak látszott előtte az állati élet természetes ösztöniségénél. Pedig az ember nem is állat, gondolta megborzadva. Még ha utolsó paraszt is, az ember Isten képe, lélek s kell hogy legyenek féltve őrzött drágagyöngyei, amiket nem szabad a disznók elé hánynia. Szépség, szemérem, ízlés, tisztaság nélkül az élet nem érdemli meg, hogy éljük.

Mély, megrendült szájalommal nézte ezt a népet, amelyiknek gondját tudatlanul, minden komoly akarat nélkül vette a kezébe. Gondolt is ő egyáltalán a népre!... Ő csak magára gondolt, a maga sérelmeire. A maga dacos, „csakazértis” gesztusára, a maga erőpróbájára. De hogy egy nyomorult, testében, lelkében halállal fenyegetett, beteg, már-már önmagáról lemondó népet szabadítson föl embersorba, hogy azt szeresse, hogy azért elégjen, arra dehogyis gondolt!...

- Az a zsidó háza! - mutatott Dávid egy hosszú, dombvégre épített alacsony házra, melynek egyik végében lépcsők fölött boltajtó látszott s több apró, vasrácsos ablakkal nézett a falura. Mögötte az egész dombtető be volt kerítve korhadozó deszkával, mely mögül istálló, csűr, kukoricakas, magas szalmakazlak, szénaboglyák emelkedtek.

- Úgy látszik, - állapította meg László - gazdag ember a zsidó.

- Ez a Mandula-család nagyon régi itt a faluban, - felelte Dávid. - A mostani vén Izsáknak még a nagyapja került ide, miután tollból, nyúlörből, tojásból összekapart annyit, hogy ezen az akkoriban puszta dombon valami kis hurubát tákolt össze magának. Többről-többre mentek s most tessék, itt van ez a ház és telek, a grófi udvar után a legkülönb a faluban. De nagyon nekije valami száz hold földje is, szerteséjjel a határban. Azt foncsikánként szedegette össze az adósaitól. Furcsa módon történt ez, tiszteletes úr, hallgassa csak meg. Nem a boltból jött össze az Izsák vagyona. Jól megy ugyan a boltja is, egyetlen a faluban s mindenfélét lehet nála kapni az igaz, és nem is nagyon drága. De a földeket másképpen kaparintotta meg. Minthogy a kocsmát is ő tartja, jól kiismerte az embereket, ki micsodás, aztán rávetette magát arra, akit kiszemelt, mint a vércse a csirkére. Valami gyengéje, baja vagy bűne volt az olyan-
nak s mindenféle kedveskedéssel szedte ki belőle. Eleinte irigykedtek is arra, akivel Izsák barátkozni kezdett, mert annak mindene volt bőven, dohánya, pálinkája: az asszonyának,

leányának szagos szappan, selyem pántlika; rézcsattos derékszűj, kétélű bicska a fiúnak, meg minden egyéb. Felkeltette bennük az ördögöt. Pénzt tukmált rájuk, hogy borjút, csikót vásároljanak, mindig újba kezdjenek. Gyarapodtak is szemlátomást. Hanem a vége mindig az lett, hogy a földjük az Izsák kezébe került s még a házukat is csak hosszú szolgálattal tarthatták meg. Sokat beszélnek az emberek, de lehet, hogy csak a fele igaz. Akkor is elég, mert hogy azt magam is tudom, az ilyen rabállatok örökösen neki szolgálnak s új és új rabokat csálnak a karmai közé. Elég az hozzá, hogy Izsák híres ember messze földön, vele még a főbíró meg a jegyző úr is csínján bánik, a csendőrök éppen barátai s a mezőségi házaló zsidók úgy járnak hozzá pusmogni, mint az Ábrahám kebelére. Oda menjünk is bé, tiszteletes úr, mert jobb ha maga szemével ismeri meg, kivel lesz dolga?

László ráállott s benyitottak az ajtón. A csengő jelezte érkezésüket. Zsúfolt, sötét bolt pultja mögül emelkedett föl székéből Mandula Izsák. László egy pillantással fölmérte a boltot is, őt is. Egyiken sem volt különösebb látnivaló. Amolyan falusi kereskedés, melyben a giliszta-cukortól a baboskendőig mindent árulnak s a legkülönfélébb portékák szaga keveredik az ecet uralkodó bűzével. Izsák maga is, legalább első pillanatra, a közismert falusi zsidó; görnyedt-hátú, karvalyorrú, gyúladtszemű, kuszáltszakállú.

Alázatos pislogással, hajlongva fogadta az új lelkészt. Mindjárt meg is kérdezte, hogy tud-e héberül és szereti-e az Ótestamentumot?

- Jóna könyve a legszebb benne, - mondta László, kíváncsian figyelve az Izsák szemét. - Mert abban a zsidó szellem fölemelkedett az egyetemes megbocsátó szeretet magasságába.

Néhány mondatot héberül idézett belőle, teológuskori emlékfoslányait, amik még a fejében maradtak.

Izsák elismerőleg bólintgatott, de megjegyezte, hogy a teológián nem a helyes ortodox kiejtést tanítják és hozzátette:

- Én a Jakab történetét szeretem legjobban, tiszteletes úr. A keresztyének csalónak tartják, de mi tudjuk, hogy ő nem az, hanem Isten hőse, Izrael. Örvendek, hogy ilyen tudós ember jött Virágosra. Néha talán meg fogja tisztelni szerény házamat.

- Hogyne, - válaszolta László - azért is jöttem, hogy bemutatkozzak és megismerjem, ha szabad, a családját is.

A bolt mélyén, zsákok közé rejtett alacsony szűk ajtócska vezetett Mandula úr családi szentélyébe.

- Bocsánatot kérek, hogy én megyek elől, - rebegette Mandula - de mutatni akarom az utat. - Kacsázó járással billegett lúdtalpain László előtt.

A kis üveges ajtó teljesen ablaktalan s olyan szűk folyosóba nyílt, melyben egyszerre csak egy ember hatolhatott előre s az is csak úgy, ha nem volt túlságosan kövér. A húslépcsényi átjáró másik végén, rézsodronyból font ráccsal védett, másik üveges ajtó következett. A bizalom nem tartozott ennek a hajléknak alapító szándékai közé, azt László mindjárt megállapította. Homályos, sötétszínű öreg bútorokkal zsúfolt szobában, amelybe léptek, Manduláné és egy felnőtt leány pillantott Lászlóra.

Az asszony öreg karossszékekben ült s lábait alacsony zsámolyon nyugtatta. A fehérpettyes fekete ruha, ami rajta volt, mindenekelőtt azt a célt látszott szolgálni, hogy megőrizze tulajdonosát a szétfolyástól. Manduláné már csak falfehér arcszínével is azt a hatást tette Lászlóra, hogy nem egyéb nagy hordónyi tejnél, melyet alvadni tettek le. A ruha bizonytalan formáitól eltekintve teljesen idomtalan tömeg volt. Körülbelül három, egymásra rakott tömlőnek

látszott, melyek közül a legfelső és legkisebb a fejet jelentette. Mikor kinyitotta a száját s bugyborékolva megszólalt, László csakugyan megrémült, hogy kiömlik.

- Nagyon örvendek, tiszteletes úr, - fuldokolta, mikor Mandula úr bemutatta Lászlót s egyszersmind tudomására hozta, hogy feleségét Deborahnak hívják.

- Bocsánatot kérek, - folytatta Deborah asszony - hogy nem tudok fölállni. Beteg vagyok, tiszteletes úr.

Kövére keze lassan fölemelkedett a szék karjáról, vastag mutatóujja a hasának irányult, spirálisan közeledő Köröket írt le vele a levegőben, rendkívül kifejezően érzékeltetve a hascsikarást.

László megértőleg s részvétellel vette ezt tudomásul, közben a leányra pillantva, aki két-könyökre feküdt bele valami könyvbe az asztal mellett s olyan mohón falta a betűket, hogy még nem is tudott ráébredni a vendégre.

Apja, anyja egyszerre estek neki, hogy észretérítsék.

A ráhorkanásra lassan fölemelte arcát a könyvről s még mindig mámorosan, félig értelmetlenül meredt Lászlóra. Boglyas szénfekete haja hihetetlenül fehér arc körül röpködött, mintha vér helyett neki is tej folyna az ereiben. A tökéletes keleti orr cimpái lüktetve tágultak s nagy sötétpiros szája vonaglott, mint egy pár pióca. Aránytalanul nagy, tág, bámuló szemei különösen foszforeszkáltak. Valami furcsa pára szállt belőle László felé, nem hasonlított illatszerhez, talán a testének különös sajátossága volt, olyanféle mint a pézsmavirág szaga. Az ezeregyéjszaka képei közt látott László ilyenféle arcokat, Jóska ízléséhez tartoztak, nem az övéhez. Túl-ságosan jellegzetesek, érzékiek és idegenek ahhoz, amit ő szépnek tartott. A leány különben szintén túlkövére volt, ami bizonytalanná tette életkorát. Mikor nagykesőre, lustán fölállott s hanyagul nyújtotta kezét, anyja zsörtölődve kényeztette:

- Miféle helytelenség ez megint, Rákhel? Buta kis galamb, - fordult Lászlóhoz - él-hal a Jókaiért. Se hall, se lát, ha egyszer belevész.

Rákhel szakadozottan fölsóhajtott, megrázta magát s Lászlóról ismét a könyvre pillantott, mintha szívta volna a betű. Nem tudott magán uralkodni, valósággal visszazuhant, bele a könyvbe.

- Hagyja kérem, - nevetett László. - Jókai boszorkánymester, megbabonázza a fiatal hölgyeket.

- Pedig még nem is neki való, - szólt közbe Mandula úr. - Tizenöt éves az egész kölyök. A nagynénjénél volt a városban, ott járt iskolába és rákapatták. Rákhel, - szólt rá a leányra - csukd be a könyvet!...

- Nem, ne zavarja, - tiltakozott László, rácsodálkozva Rákhelre - én már megyek is. Sok a dolgom. Csak egy pillanatra akartam benézni, hogy megismerkedjünk. Gyógyulást kívánok, - fordult az asszonyhoz. - Jónapot Mandula úr!... Majd eljövök még, az Ótestamentumról beszélgetni.

Köszöntések, hajlongások. Rákhel csak félig volt képes fölemelkedni a helyéről s úgy nyújtotta a kezét, hogy szeme a könyvön maradt. Elbűvölten mosolygott s gépiesen mondta:

- Kezét csókolom.

László felkacagott s megsimogatta borzas haját, hiszen kölyök:

- Olvasson csak tovább, Rákhelke.

Mandula úr előre indult, a bolt felé. Ahogy László mégegyszer visszapillantott az asszonyra, rémült könyörgést látott a szemében, önkénytelenül hozzáhajolt.

- Jöjjön sokszor! - lihegte Manduláné. - Talán akkor... olyankor... magáért!... - A férjére intett:
- Borzasztó ideges... Prózai szavakat mond!...

Kétségbeesetten kalimpált párnás kezeivel.

László zavartan, hirtelen megígérte, hogy jönni fog, mikor teheti. De az asszony félelemmel telt pillantása még akkor is kísérte, mikor már a boltban búcsúzkodott Mandulától.

- Van egy fiam is, - mondta még Mandula, mintha csak most jutna eszébe. - Hersi... Tiszta bolond. Csúfolták, hogy gyáva zsidó. Önként beállott katonának... A harctéren van. Ezüst vitézségi érmet kapott... Ér az valamit anyagilag, tiszteletes úr?... - A keze önkénytelenül ökölbesorult: - Katona!... Hős!... Az anyjuk vére, mind a kettő!... Miért kínlódtam?

Elmeredt a távolba s a szeme kegyetlenül elsötétedett. Lászlót már nem is látta.

- Mit szól hozzájuk, tiszteletes úr? - kérdezte Dávid.

De László csak a fejét csóválta.

A sétát a kurátor házában végezték be. László fellélezett. Öreg szalmatetős ház volt az is, hatalmas kőrifával a tornác előtt, melynek tövében meglapult, mint a bogár, mikor holtnak teszi magát. De belül ragyogott a tisztaságtól. Kati kényes asszony volt, örökké takarított, csinosított. Régi varrottasokat pillantott meg László párnaszéleken, takarókon, függönyökön.

- Nem művelik már a faluban, - intett feléjük Kati. - Boltból vesznek mindenféle tarkát. Anyám híres volt az effélékről, gyönyörű virágokat tudott írni. Én még csinálom, az ő mintái után.

- Nagy kár, - szólt László - ne hagyja, hogy elfelejtsék. Tanítsa meg a fiatalokat.

- Kell is azoknak! - kesergett Kati. - Szebb van készen a zsidónál, azt mondják. Egyeben jár az eszük, tiszteletes úr, majd meglátja... De itt van a fiúnk, hadd köszönjön. Jere be, kicsi Dávid!...

A pitvarból csinos legényke szégyenkezett be. Olyan tizenhatéves. Jólesően tiszta volt az arca, ruhája, azokéhoz képest, akiket ma látott László. A haját anyai kéz fésülte szépen kétfelé. Értelmes barna szemeivel kíváncsian nézte a papot.

- Ez a mi egyetlenünk, - veregetett a vállára Dávid. - Elvégezted a dolgot, Dávidka?

A fiú bólintott.

- Megtesz mindent a ház körül, - cirógatta Kati. - Engedelmes. Csak megmondanád már, hogy mi is a bajod, anyámé?!

- Nincs nekem semmi bajom, - dörmögte a fiú és a sapkáját zavartan forgatta a keze között, elpirosodva.

- Szomorú ez, tiszteletes úr, - sóhajtott Kati. - Valami rágja a szívit. Dolgozik, dolgozik, de aztán csak néz a hegyek tetejire. S fúj, mint a beteg borjú.

Kicsi Dávid kifutott a szobából.

- Na tessék! - ütött a térdeire Dávid. - Már megint elriasztottad! Hagyj neki békét, Kati lelkem. Most virágzik, az a baja.

- De kinek? - tépte magát az anya. - Akármelyik leány utána menne, azt jól tudom, mert amióta a nagyokat elvitte az Isten haragja, Dávidka a legszebb kicsi legény Virágoson... Biza, ki kéne üssem a menyecskék szemit is, akiknek az ura messze van, mert mind az én kin-csemre meregetik... De neki nem kell egy se... Más baja van annak, Dávid.

- Olvasni, írni szeret-é? - tudakolta László.

- Azt már igen! - erősítették.

- Talán az a baja, hogy tanulni szeretne?

- Kérdeztem én, tiszteletes úr. Az anyja is faggatta. Nekünk csak ez az egy van, amink van, az övé, szívesen küldenők kolégyomba. Hát szeretne is, szó se róla, de hogy a faluból ki nem mozdul egy tapodtat sem, azt mondja.

Kati szemét elöntötte a könny, összekulcsolta a kezeit.

- Csináljon vele valamit, tiszteletes úr, az Isten áldja meg!... Vegye ki belőle, mi bántja?... Tartsa maga mellett néha s oktassa jóra!... Meglássa, hűséges kutyája lesz... Nagy a mi bánatunk, tiszteletes úr!...

László vigasztalta őket:

- Majd megkérdem a kisasszonyt, hogy milyen volt az iskolában, mit szeretett tanulni s mire jó?

- Azt jól teszi tiszteletes úr, - hagyta helyben Kati. - Amit a kisasszony mond, az Szentírás kicsi Dávidnak. Ha éppen ő mondaná meg neki, mit csináljon: halálig végbe vinné. A kisasszony biztosan tudni fogja...

András kétszer jött át hetenként a hegyen, hogy lássa Edithkét s most már László útjait is egyengesse a faluban. Rendesen szerdán és pénteken. Mire az iskolának vége volt, négy órakor, András is betoppant a kapun. Bálintné mindig ott tartotta vacsorára. Így aztán sokszor tíz óra felé indult haza, akár esett, akár fagyott. De neki mindegy, hogy holdvilág van-e vagy sötétség, vakon is megtalálta volna már a maga kitaposott ösvényét. Csak egy pálcával járt s kacagott, ha télen figyelmeztették: farkasvonítást hallottak az erdőből. András nem fél senkitől, semmitől.

László nagyon restelte, hogy a fiatalok miatta most már nincsenek olyan zavartalanul együtt, mint eddig. Húzódozott is, mondta, hogy dolga van, hogy elég ha András éppen csak egy kicsit benéz hozzá, maradjon Edithkével. De azok erőnek-erejével ragaszkodtak hozzá, hogy együtt töltsék vele ezeket a délutánokat.

Az volt, a Mezőség illemtanára való tekintettel a megállapodás, hogy kinyitották Edithke szobájának ajtaját a tanítóné lakásába s Aranka pontosan óránként egyszer benézett hozzájuk s aztán tőle telhető gyorsasággal magukra hagyta őket.

László most azt eszelte ki, hogy közbe-közbe ő ment át Arankához, mintha csak úgy eszébe jutna valami s jó félórát töltött el az asszony vigasztalásával, aki a férje után kesergett. Aranka nagy megtiszteltetésnek vette ezeket a félórát, meg volt győződve, hogy bánatos szépsége lebilincselte a fiatalembert s véget nem érő meséket mondott neki, mindenféle mezőségi pletykákat, teljesen ismeretlen emberekről, abban a hitben, hogy Lászlót is úgy mulattatják, mint őt. László olykor egy-egy szót szólott találomra, szörnyűködött vagy kacagott, odaadó figyelmet mutatott és így jutott abba a helyzetbe, hogy Edith őt Aranka szívének bizalmasául csúfolhassa. Pedig egy szót se tudott abból, amit ez a szőke zuhatag ontott reá. Teljesen zavartalanul elmélkedett közben egy tanulmányán, amelynek eszméje valamelyik álmatlan éjjel merült fel benne.

Edith és András a maguk módja szerint töltötték az időt. Edith kézimunkázott, András nézte és hallgatott. Olykor néhány szóval elintézték, ha valami megbeszélnivalójuk volt. De nem igen volt megbeszélnivalójuk. Már régen megbeszéltek mindent.

László úgy szokott belépni hozzájuk, hogy minden eshetőségre, jóelőre köhöntgetett. Csakhamar rájött, hogy ez számárság. Edith végtelen nyugalommal az arcán varrogatott, András a két könyökére támaszkodva, szintén nagyon nyugodt mosolygással nézte a gyorsan mozgó

ujjakat. Látszott, hogy az egész óra alatt így ültek s bizonyára nem szóltak egy szót sem. Egész lényük mutatta, hogy ez a dolog el van intézve közöttük, férj és feleség lesznek s punctum. Érkezéskor és távozáskor mindig ugyanaz a szimbolikus kis csók, amit László az első este látott.

De ha ő közéjük ült, egyszerre megelevenedtek. Edith azonnal százféle dolog iránt kezdett érdeklődni s Lászlónak mindent apróra el kellett mondania, amit nap-nap után tapasztalt a faluban.

Edith élénken utánaélte a dolgokat. Vele háborgott a nép nyomorán, betegségén, szenvedéseiben. Apró megfigyeléseinek csillogó szemmel kacagott. S mikor László a tervezgetéseiről kezdett beszélni, hogy miként akarja kiemelni ezt a falut a sárból s valósággal újjáépíteni fizikailag és lelkileg, Edith egész lényével beleolvadt az elképzelésekbe, helyeselt, megjegyzéseket tett, csodálkozott, szárnyakat adott. Nagy képességek szunnyadtak ebben a leányban a lelkesedésre és szeretetre, a maga odaadására. László ezekben a beszélgetésekben ismerte meg a valódi Edithet és a szívébe nyilalt, hogy Andráshoz nem az igazi lényé fűzi, azt csak most kezdi fölismerni sajátmaga is.

Az Edith lelke szinte óráról-órára vált meghitt ismerősévé. Úgy volt vele, mint ahogy az ember letelepedve egy ismeretlen városban, idő múlva észrevétlenül kezd tájékozódni az utcákban s ami előbb tömkeleg volt, most ismerőssé, otthonossá tisztul, egyszerűvé és áttekinthetővé. Nem így van azonban Edithtel, a látható, a testi Edithtel. Pedig most már mindennap látja, nemcsak úgy, mint az első este, a falusi petróleumlámpa homályában, hanem józan nappali fényben is, ebédnél, vacsoránál, minthogy Aranka vállalkozott a kosztadásra. És a leány arca, termete, mozdulatai furcsa bújócskát játszanak vele. Ha otthon, este, ebben a különös mezőségi csendben, melyet a kicsi lámpa duruzsolása még nagyobbá tesz, lehunyja szemét és maga elé akarja képzelni, Edith csúfolódik vele. Folyton változtatja a szeme, haja színét, más a szája, ha kacag, ha beszél, ha hallgat. Az orra valósággal ingerli Lászlót. Szeretné, ha egyszer legalább tíz percig mozdulatlanul nézne rá szemközt, aztán ugyanannyit profilban, hogy a természetnek ezt a játékát pontosan megrögzíthesse. Miért sápadt néha Edith, mintha beteg lenne? És miért ragyog máskor úgy az arca, mint maga az élet? Miért látta tegnap vékonynak, fázósnak, ahogy könnyű gallérját összefogva két kezével, várta a gyermekek érkezését az iskola ajtójában? És miért olyan telt, sugárzó, egészséges, mikor a szobácskájában együtt beszélgetnek a terveiről? Edith határozottan nem szép, nem megnyugtató, nem harmonikus... Edith határozottan szép, ingerlő, kívánatos... László határozottan bolond...

Olyankor, ha ők ketten beszélgettek, András komolyan hallgatott. Mikor már nagyon elkapta őket a fantáziájuk, csendesen rátette kezét kettőjük között az asztalra s közbemordult:

- Hó!

Ilyenkor meglepetten néztek össze s aztán nagyot kacagtak.

Egy délután László valahogy elejtette, hogy esténként dolgozni kezdett. Néhány följegyzést tesz naplószerűen a benyomásairól, ez az egyik. A másik egy tanulmány, melyet a tudatalatti világról akar írni.

Edith fölragyogó szemekkel kérte:

- Nem olvashatna föl belőle valamit nekünk, mikor így együtt ülünk?

- Ó, - tiltakozott László - hova gondol, Edithke? Azt hiszem, van maguknak jobb időtöltésük ilyenkor, minthogy unalmas filozófiát hallgassanak.

- De engem nagyon érdekel! - erősítette Edith. - Ne gondolja, hogy olyan buta vagyok. A tudatalatti, az valami nagyon izgalmas lehet.

- Mindenki azt képzele róla, amit akar, - nevetett László. - Nagyon különféle teóriái vannak. Persze nekem is kezd kialakulni a magamé.

- Föltétlenül hozza el, kérem... András is alig várja... Úgye, András?

- Hogyne, hogyne, - erősítette András buzgón helyeselve. - Tudod, hogy amit te írsz, Lacikám, az mind gyönyörűség nekem, akár értem, akár nem. És ha Edithke vágyik reá, az már maga azt jelenti, hogy én is vágyom.

- Milyen nagyszerű lesz! - lelkesedett Edith, - Virágoson, az Isten háta mögött, bornyúk és parasztok között, az elemi iskolai tanítónő szobájában, filozófiába merülni!... De aztán ne haragudjék László, ha közben egyet-mást meg kell magyaráznia...

- Az az életem, az örömöm, ha magyarázhatok... De igazán ne udvariaskodjatok velem, András!... Tudom, hogy miért teszitek, buzdítani akartok velem, hogy dolgozzam és ne hagyjam abba a régi terveimet. Nagyon hálás vagyok ezért, higgye el, Edithke!... De igazán nem szeretném úntatni!

- Utálatos! - mondta Edith haragosan.

- Rendben van, - adta meg magát László.

És amikor ezen az estén hazament s elővette a jegyzeteit, egyszerre belecsapott a láz. Idegesen kapkodta a polcra könyveit, melyek csendesen porosodni kezdtek. Elborította velük az asztalt.

Még csak az agyában kezdett formálódni a probléma, még messze volt attól, hogy alakba öntse, úgyszólván csak játszadozott eddig vele, mintha mély kút fenekén alvó elvárásolt tündérisasszonyt szólógnatna... De most lángoló tettvágy feszítette, hogy életre hívja az eszmét, hogy világos, tetszetős, megragadó testet adjon neki... Kell, hogy megértse, hogy érdekelje, hogy lebilincselje! - gondolt Edithre. Miért ne lehetne egy intelligens, gazdaglelkű, kivételes leányt kiemelni a közönséges asszonyi sorból, megnyitni előtte a lélek magasabb világát, hogy átérezhesse embervoltát, a lét titokzatos mélységeinek szédítését, miért ne lehetne találkozni vele a szellemi barátság tiszta csúcsain?

...De vajjon András akarja-e igazán?... Egy pillanatra megsibbadt benne s visszahullt a kitüzesedő akarat. Nem szakítja-e el tőle a lelkét?... De miért szakítaná? - biztatta magát. Ha egyszer Edithnek magasabb igényei is vannak, mint amiket András kielégíthet, miért ne szolgálhatna neki ő ezekkel? Hiszen ettől, minden egyéb vonatkozásban, lehet az Andrásé... És ezt a nagy ajándékot, amit a leány nyújtott neki azzal, hogy föl tudja gerjeszteni benne a szellemi munka vágyát, egyébbel nem is hálálhatja meg, minthogy megmutatja neki az eredményét. Örülni kell, hogy Edith itt van és ott segít rajta, ahol az élete igazi értelme van!

Tollat ragadva, remegő kézzel fölírta a címet:

„Mi van a tudat alatt?”

VII.

A kurátor, az eklézsia ládáján ülve, mélyreható tanácskozásba merült Lászlóval. De ezúttal nem az egyház dolga forgott közöttük, hanem a László megélhetése. A tavalyi termés még az elhalt öreg papot illette, a családja be is gyűjtött s el is vitt mindent, amit csak összeszedhetett.

Egy szem gabona, egy mogyorónyi pityóka, egy hitvány malac nem sok, annyi sincs a háznál. Az államsegély első részlete megérkezett ugyan, de abból jócskán levont az esperes a Lászlónak nyújtott kölcsön törlesztésére. A maradékot úgyszólván mind odaadta Arankának, a kosztért. Amit nem tudja mi okból, az asszony eleinte nem akart elfogadni s valósággal rá kellett erőszakolnia.

De hát Dávid szerint nem is lehet fogadott kosztot élni. Messzibb kell nézni. Saját háztartás nélkül nem lehet el a pap, azt megkívánja a tekintélye is.

- Úgyis meg kell hogy házasodjék a tiszteletes úr mihamarább, mert a nőtlen paphoz minden bogáncskóró hozzáragad, kivált itt a Mezőségen, ahol azt is tudja mindenki, ami nincs.

- Erre még ráérünk, kurátor úr, - legyintett László.

- Nem nagyon, - mondta Dávid. - Osztan mi Katival erősen akarjuk is, mert akkor már nehezebben repül el innen a tiszteletes úr. De különben addig is kell a házhoz valaki, aki seperjen, ágyazzon, mosson a tiszteletes úrra s rendben tartsa az udvart, kertet. Amíg feleség nem kerül az oldala mellé. Adjja Isten mentül hamarabb!

- Majd kirendeli az Isten, - hagyta rá László.

- Ki, ki, - bólogatott Dávid ravaszul csillogó szemmel. Kicsit várt, aztán mintha új témába fogna, úgy mellesleg megjegyezte: - A gyermekek erősen szeretik a tanítókisasszonyt.

- Szerethetik is, - bólintott László. - Jól tanítja és gondozza őket. De térjünk a tárgyra, kurátor úr.

Dávid engedelmeskedett: - Kell ide valaki, mondom. Bár vagy két malac kívántatik az ólba is, akiket az a valaki etessen, mert különben megveti a falu a tiszteletes urat. Nem azért mondom, értse meg, mintha Kati nem szívesen tette volna, amit eddig tett. Fölfutna ő ezután is minden nap, de hát a falu nagy úr, tiszteletes úr és az én asszonyom az első gazda felesége. Nem teheti sokáig, ügye, érti?

László ámult, bámult, pironkodott. Ébredezett. Hogy ilyen dolgok is vannak a világon! - rémült el. - Tiszta szégyen, hogy észre se vette eddig: mi történik vele, körülötte. Igaza van ennek a becsületes Dávidnak, milyen tökfilkó vagyok, hogy nem jöttem rá!...

- Hát mit csináljak kurátor úr? - kérdezte gyámoltalanul. - Tiszta igaza van, erről ne is beszéljünk többet. Mondja meg, mit csináljak?

- Hát, - hümmögött Dávid, nagy szegletes homlokát ráncolva - beállítjuk ide Karó Pendzsi. Özvegyasszony, az anyja lehetne a tiszteletes úrnak. Nem mintha szeretném, ha az ő fia volna. Csak a korára mondtam. Az úgyis abból él, hogy az udvarba jár mosni, meg segíteni a főzésnél a tekintetes asszonynak, mikor vendégek vannak ott. Jobbat nem tudok, bár szeretnék. Sokat úgyse lophat itt Pendzsi, mert azt mondják, hogy ragadós a keze, de hát tartsa rajta a szemit a tiszteletes úr is!

- Helyes, - hagyta rá László. - Maga jobban tudja. Legyen Pendzsi. Tovább, kurátor úr.

- Két malacot kérjen kölcsönbe tiszteletes úr az intéző úrtól, hogy kezdődjék meg az élet. Kukoricát is, néhány mázsát, amin hízzanak. Jövő ősszel megfizeti.

- Ezt már nem szeretem, - rázta a fejét László. - Nem akarok neki adósa lenni.

- Pedig egyebet is kell hogy kérjen a tiszteletes úr s máshonnan nem kérhet. De még ha volna is pénze, nem vásárolhatna. Mert Haditermény van, tiszteletes úr.

- Mi az ördög az a Haditermény! - meresztette rá László a szemét.

- Az, hogy a gabonát elviszik a katonáknak. Osz't itthon mindenkinek csak annyit hagynak, szűken, amennyi kell enni, meg vetőmagnak. A többit bé kell szolgáltatni. Na de az udvarban van elég, ott néhány zsák meg se kottyan. Meg aztán az intéző úr le is vitte a nagypincébe a Haditermény embereit s a csendőröket. Hát szóval csakis tőle kaphatunk vetőmagot is.

- Az tavasszal is elég volna - vélte bizonytalanul László.

A kurátor kitekintett az ablakon. Ünnepelesen kimutatott a világba:

- Lássá, tiszteletes úr, hogy az Úristen hogy szereti! Mióta a világ a földön ül, - így mondta - nem láttam még ilyen gyönyörű ősziidőt. Láthatja, ott a domboldalakon, hogy az urasági ekék most is szántanak. Nem lehet jobb időt kívánni őszi szántásra. Tavaszbúza ravasz búza, tiszteletes úr, ahogy mink mondjuk. Csak az őszi vetés az igazi. Azt gondoltam, szántsuk föl, vessük be a tiszteletes úr egyik földjét, amelyiket még nem látott, de ott van a betérő felett a dombtetőn. Úgy hívják, hogy Szépasszony-kebele. Hát szép is és gazdag kebele nagyon. Három hold, a tavaly nyomás alatt volt, ott jártak a marhák, juhok. Így hát meg is van trágyázva. Az lesz az alkalmas. Mert van még a tiszteletes úrnak vagy négy darab földje itt-ott, de azokat tavaszra hagynók. Ugyancsak tavaszi dolog a nagy kaszáló. Ami a Leányszemető felett nagyon. Ezeket majd meglátja.

- De hogy szántsuk föl, kurátor úr!

- Látszik, hogy tiszteletes úr az égben járkált eddig. Hát nem nézte meg a díjlevelét?

László zavartan pillogott:

- De igen... futólag... de nem emlékszem.

- Ó, Istenem - mosolygott jószívuén Dávid. - Hogy is mert idejönni a drága jó édesanyja nélkül?... Nő, de meg ne haragudjon, csak tréfálok... Hát az van a díjlevelben, hogy minden pár tartozik egy eke-napszámot adni ősszel, egyet tavasszal, ezenfelül a legények lekaszálják a szénáját s minden szekeres gazda egyszer fordul érte, hogy behordja. Van még az aratás is, kalákában. De most maradjunk az ekéknél. Ha tiszteletes úr megkapja a vetőmagot az udvarból, hétfő reggelre meghirdetem a szántást s aznap meg is csináljuk. Mert bízom benne, hogy most az első alkalommal sokan jönnek majd a tiszteletes úrnak kedveskedni.

- S igazán csak úgy ingyen? - kérdezte László.

- Csakis ingyen, mert hogy ez a tiszteletes úr fizetésébe tartozik, hanem azt megvárják, hogy kapjanak érte egy jó pityóka-levest meg egy pohár bort. Hát éppen ezért pityókát is kell hozunk az udvarból, mondom.

Az intéző, amint a béresek mondták, éppen a nagy gabonásban van, hogy kiadja Piros Marinak a prémondáját. Menjenek oda, vigyorogtak, de jó messziről kiáltsanak, különben mérges lesz a tekintetes úr.

A kurátor mordult valamit reájuk s azt indítványozta Lászlónak, várjanak kicsit, hátha visszajön az úr. De biza nem jött.

Végre is Dávid nagyot szusszant s odanyilatkozott, hogy nem tölthetik itt az Isten szép napját alkonyatig, legyen ami lesz, induljanak.

Szerencsájuk volt, mert mire a nagy gabonást megközelítették, már jött velük szembe Mari, hátán a zsákkal. Ahogy elserült mellettük, lesunyta lángoló képét, rebegett valami köszönésfélét s majdnem futásnak eredt.

A kurátor a papjára pillantott s nagy megnyugvására szolgált, hogy az semmit se vett észre. Kitágult szemekkel gyönyörködött az őszi pompájában:

- Milyen gyönyörű az az erdő! - mutatott rá egy fiatal, ültetett bükkösre, mely a gazdasági udvar mögött, lassan emelkedő domb tetején pirosan, sárgán lángolt a hervadás tüzeiben.

Az intéző is nagyon piros volt, amikor rányitottak. Törölgette a tarkóját nagy, szennyes, kockás zsebkendővel.

- Zsákokat emeltem - nyögte, rájuk villantva szemét. - Mennykő a háborújába, alig van emberem, magamnak kell mindent csinálnom!

László jámbor arcán megcsendesedett. Dávid sötéten hallgatott, majd azt morogta:

- Bizony, bizony...

Ezért vagy azért, de az intéző ma nagyon megértő kedvében volt. Felírta a noteszébe rettentő ákombákomokkal, amit László kért.

- Írj róla kötelezvényt, kérlek, hogy mikor akarod megadni, mert a jószágkormányzó számbaveszi! - Megmondta az árakat. László elfogadta.

Dávid akkor nem szólt, csak hazamenet dörögte dühösen:

- Miféle lelke van neki!... Úgy adta a tiszteletes úrnak, mintha patikus volna!... Na de másként lesz jövőre!

Ez pénteken történt. Délután megjött András, ahogy szokott. László elbeszélte neki, hogy milyen nagy gazda lesz a kurátor bölcsességéből. Edithke rögtön vállalkozott, hogy megkéri Arankát, menjenek föl hétfőn a parókiára s főzzék meg a pityóka-levest. Azt csak ott lehet föltálalni az embereknek, mert ha nem a papnál történik, megsértődnek.

Aranka most is jószívvel vállalkozott, hogy mindent elrendez. Átfuttattak Katiért. Kati dolga lesz főzőasszonyokat hozni, akik az Aranka felügyelete alatt készítik el a levest. Edithre a tálalás felvigyázása vár. Tálakat, fakanalakat ismét csak Kati fog összeszedni.

Amint így folyt a tanácskozás, egyszer csak kicsi Dávid nyitott be az ajtón. Az apja küldte valamiért, hogy juttassa eszébe az anyjának.

A fiú lesütött szemmel köszönt, elhadarta a mondanivalóját. Aztán indult.

- Nagyot nőjj, kicsi Dávid! - szólt utána Edith.

A fiú visszafordult az ajtóból. Lassan ráemelte a szemét. Elvörösödött a nyakáig. Hirtelen megfordult s eltűnt.

A Szépasszony-kebele kerek, gömbölyű domb volt, kiemelkedve a keresztül-kasul hullámzó agyaghalmok közül. Tetejéről el lehetett látni a messzi országút kígyójának egy fordulójára s ha visszatekintett róla az ember, a virágosi toronynak éppen a csillagját pillanthatta meg, egy előrefutó dombhullám felett.

László a tetőn megállva, nagyokat lélezett a hűvös reggeli levegőből. A késlekedő őszi nap csak most dugta fel fejét a mezővásári hágón s egyszerre elöntötte bágyadt fényének aranyával a tarlókat. Megvillantak a hosszú sorban közeledő, fölfordított ekevasak, amint lomhán cammogó fehérmarhák ballagtak föl velük az út meredekén. Igaza volt Dávidnak, a gazdák most kedveskedni akartak új papjuknak. Olyan nagy számmal jöttek szántani, mintha ki tudja mekkora birodalom fölhasogatásáról volna szó.

Különös, mámorító érzés ömlött el Lászlón: ez a föld a talpa alatt az övé, neki fog kenyeret teremni s az ekevas alól kiomló fekete barázdasorba az ő jövődjét írja a titokzatos kéz. Dávid melléje állt s a tetőről figyelte, hogy sorakoznak föl az ekék, akaszkodnak bele a föld szélébe s indulnak neki. László megfigyelte, hogy minden gazda először az égre pillant, aztán

lenyomja az ekeszarvát, elnyújtott hangon kiált egyet, mire az ostoros gyerek rákondít s az ökrök kinyúlt nyakkal, fölpuposodó háttal megindulnak.

A földet a legszélétől kezdve, körbejárva szántották, mindig közelebb a domb tetejéhez. Dávid néha odakiáltott egyiknek-másiknak:

- Nyomd mélyebbre, a papunknak szántasz!

Egyszer csak valahonnan fekete varjú lebbent az ekék nyomába. Miközben hirtelen lecsapott a barázdába, rikoltva káromgott. Csakhamar újak és újak kerültek elő, az ember meg nem foghatta, hol voltak előbb s hogy vették észre a munkát? László akár megesküdt volna, hogy egyetlen egy sem volt látható az egész világon az első barázdahasítás előtt. De most ott repdestek az ekék után, néha halomba gyűltek, éktelenül veszekedtek valami pondró felett, aztán fölrebbentek mint a felhő, kóvályogtak egyet a magasban s ismét lecsaptak. Némelyikük méltóságosan lépdelt az ekevas mellett, félrebillent fejjel figyelmesen nézve a gazdára.

Az emberek vidámak voltak. Egy kicsit versenyeztek is. Olykor nagyot kacagtak valamin, amit az egyik odakiáltott a másiknak. A kopár, szürke domboldal mind nagyobb és nagyobb területen változott fényes feketévé.

- Zsíros föld! - bólogatott Dávid László felé. - Csoda a Mezőségen. Ámbátor, ahol az agyag le nem hányja magáról, mindenütt jó föld a mezőségi.

A kurátor ekéjével kicsi Dávid dolgozott. Nagykomoly képpel nézte a barázdát, mintha mélyértelmű könyv soraiba merülne el. Megrezsent, mikor közel kerülve, apja rákiáltott:

- Add át a tiszteletes úrnak, Dávidka.

Lászlóhoz fordult:

- Próbálja meg, tiszteletes úr, milyen az, ha az ember a maga földjét szántja.

Lászlónak, nem tudja miért, szívére futott a vér. Önkénytelenül kilépett, utánakapott az ekeszarvának, amint a nyomás alól fölszabadult vas kiugrott a földből s felbillenve bukdácsolt az ökrök után. Sohase próbálta, nem is tudta, hogyan kell, de most teljes erejéből csavart egyet a szarvakon, ránehezedett s egész súlyával lenyomta a kést a Szépasszony kebelébe. A föld bőre sikoltva repedt meg, mély sóhajtással nyílt föl sötét sebe s mintha vért buzogott volna, ontotta a csillogó fekete röögöt. László megmámorosodott tőle, ahogy beszívta a föld izgató szagát, szemei babonázottan szegződtek a kinyíló rejtelemsorra, úgy érezte, mintha soha nem lökte volna előre forróbb kíváncsiság, a legizgalmasabb tanulmány titokzatos sorain sem. Mint ahogy az esze kelt birokra a betűvel, úgy birkózott most az egész teste a földdel. Láz nyargalt végig a gerincén, lábai megfeszültek s gyakorlatlan karjaiban fájva reszkettek a sokáig alvó izmok.

Mintha hallotta volna Dávidot:

- Jól van, tiszteletes úr... Az Isten is szántani teremtette... Csak ne olyan tüzesen! Nem kell úgy erőlködni!...

Két varjú, jobbról-balról, állhatatosan szökdelt mellette s erősítették a kurátor igazát: kár, kár...

Nem tudja, meddig is tartott ez a szédület. Valami ősi varázs ejtette meg, agyán csodálatos színek lángoltak át, képek is, melyeknek értelmét nem tudta megragadni.

Arra ébredt, hogy a kurátor keményen fogja a karját, visszahúzza s rászól:

- Elég lesz, tiszteletes úr... Kifut a világból!

Megtorpanva eresztette el az ekeszarvát. Tenyerére nézett: csupa tüzes hólyag. Homlokán, nyakán forró verejték kígyózott alá. Tüdeje lihegett, mintha kergették volna.

De ahogy álmából ébredve, félöntudattal körülpillantott a földjén, egyszerre megértette, hogy Istentiszteletet végzett. Valamennyi eke sorban, mozdulatlanul állott körülötte. S az emberek kalaplevéve, lehajtott fejjel, mint az Isten házában.

Boldog nap volt ez, az első igazi találkozás a földdel, a föld embereivel, a föld Istenével. Óriástermetű parasztember, Lovász Ferenc presbiter, mellén átvetett zsákból széles, méltóságos lendülettel piros életmagot szórt a Szépasszony kebelébe. Nagyokat lép, mintha végteleen útja volna. Szeme a napba néz, büszkén.

László a maga szimbólumát látta ebben a szertartásban: „Imé, a magvető kiméne vetni”...

Aztán szeges boronák temették el a földbevetett életet, a boldog feltámadás reménysége alatt.

A késői ebéd ott folyt le a papi lakás tornácán, ahol nagy cseréptálakból, fakanállal ették a jó sültzalonnás pityóka-levest. Öt-hat ember kanalazott egyből, testvéries tréfák között. Lászlónak a szíve diktálta, hogy maga is résztvegyen benne.

Az anyja bizonyosan megborzadt volna, ha látja, hogy tudós macskája hogy hörpöli a levet, amelybe a parasztnok dugják vele együtt a kanalukat. De maguk a parasztnok szinte elfelejtettek enni az áhítattól, hogy ezt cselekedte velük. Bízattnia kellett őket, hogy el ne maradjanak tőle.

- Mink jóllakunk a gyönyörűséggel is, - mondta Dávid, s a többiek csillogó szemekkel bólintottak - hogy a tiszteletes úr nem útál minket.

László válasz helyett még buzgóbban nekilátott a kanalazásnak.

- Egyék csak, - helyeselt Lovász Ferenc - megdolgozott érte!

- Megkövetem alássan tiszteletes úr - pironkodott Balog Ferenc bá', - amiért a városban keveseltem... Csak nem singgel mérik az embert, látom már.

Aranka tapsolt az elragadtatástól, ahogy hallgatta, mint dicsekednek a gazdák papjukkal. Edith, miközben újra meg újra gondoskodott a tálak megtöltéséről, komolyan mosolygott László szemébe, a szája széle azonban vonaglott, mintha sírni akarna.

Karó Pendzsi is ott volt már, belépett a szolgálatba s a gazdák nyers tréfáit hallatlanba vette, mint akinek méltóságához nem hatolhat el az ilyesmi. Szörnyű büszke volt reá, hogy ő lesz a tiszteletes úr földi gondviselése.

A kurátor poharat köszöntött: „Az Úristen őszentsége éltesse sokáig közöttünk a tiszteletes urat: soha meg ne bánja, hogy lebecsátkozott hozzánk. S hogy így legyen, éltesse az Isten a tanítókisasszonyt is, nagy örömeinkre!”

Miközben az emberek a szép és ravasz köszöntőre lelkes kacagással éljeneztek, Edith lángbaborult arccal megfutamodott a konyha felé.

- Oda jó helyre! - nevetett a kurátor utána. - Éppég a tűzhely mellé való!

László kigyúlva pillantott utána. Olyan szép volt Edith, ahogy megbíborosodott a kedves arca, mintha rózsa született volna a hóból. S az elfutása is a szívébe lebbentett valami édes illatot. Odakoccintotta poharát az emberekéhez:

- Isten hallgassa meg!...

Mikor már az emberek hazaszéledtek, estefelé, Lászlónak ebben a meleg hangulatban eszébe jutott szegény kollégája, a román pap. Még mindig nem jutott hozzá, hogy meglátogassa, de a mai nap ne múljék el a nélkül, hogy ezt a kötelességét el ne végezze.

Miután Arankát és Edithet lekísérte az iskolához, azzal búcsúzott tőlük, hogy vacsoráig ezt a dolgát elintézi.

Muresánt a házikója tornácán találta, néhány férfi és asszonyhívével, akik aggodalmas arccal adtak elő neki valamit, amit ő ráncolt szemöldökkel hallgatott.

De mikor László benyitotta a tornác ajtóját, Muresán egy kézlegyintéssel elvágta a hápogást:

- Most menjetek el, - mondta nekik románul. - Jön a magyar pap.

Azok szétrebbentek, azonnal engedelmeskedve.

Muresán hangos örömmel köszöntötte Lászlót:

- Hát mégis csak eljöttél, kollégám? Már azt hittem, megbántad, amit ígértél. Tessék, szíveskedj befáradni, a feleségem nagyon fog örvendeni!

Vállainál átfogva, maga előtt tolt, az alacsony ajtó felé.

Ott benn gerendás, tapasztottföldű alacsony szobácskában már égett a függő petróleumlámpás s halvány fényében meredtszemű, kormos szentképek sejtődtek az ágyak felett. A szoba láthatólag minden volt egyben: háló, ebédlő és szalon. Azért volt még másik is kívülről, mert egy ajtó mögül gyermekzsivaj hangzott át. A bútorok a szegényes házhoz képest úriassak voltak. Politúros ágyak, szekrények, asztal és székek. A földet tarka rongyszőnyeg borította. Az asztalon, az ágyakon vörös-sárga-kék színekből szőtt takarók. A fiókos ládán asszonyi apróságok: emlékképes aranszélű csészek, kék plüsskötésű album, csigahéjakkal díszített doboz, fából készült legyezőszerű fényképtartó és varróeszközök. Volt egy vakablak is, amibe polcot raktak; rongyossarkú fekete könyvek sora dőlingezett benne: a pap tudománya. Az egyik szekrény tetején birsalmák illatoztak s a szobácska rendes és tiszta volt.

- Foglalj helyet, tessék, ülj le, kollégám! - kínálkozott Muresán. - Megyek, hívom az asszonyt.

Benyitott a másik ajtón s egyszerre elárasztotta a küszöböt egy raj gyermek, román szavakat csiripolva.

Muresán két kiterjesztett karjával seprte vissza őket az ismeretlen homályba.

Ahogy az ajtó nyitvamaradt, falusi vacsora hagymaszaga áradt be rajta. De Muresán rögtön betette maga után.

Kisvártatva egyedül jött vissza, bocsánatot kérve. Az asszony éppen vacsorát adott a gyermekeknek s elnézést kér, hogy egy kissé rendbeszedhesse magát.

- Hányan vannak? - kérdezte László.

- Hatan, Isten jóvoltából - nevetett Muresán. Furcsa volt a nevetése. Az a két keserű ránc a szája szélén még mélyebbre vágódott tőle s az arca sötéten fénylett. - Két fiú: Virgil és Traján, négy leány: Zseni, Lukrécia, Paraschiva, Cornelia. Tízévestől lefelé.

- Nagy áldás - bólogatott László. - Járnak az iskolába, úgy-e?

- Járnak, járnának... - hebegte Muresán zavarodottan. - De ezen az őszön köhögtek, miegymás... Még nem tudtak menni... Az anyjuk addig is tanítja őket itthon.

- Sok gondja lehet szegénynek, elképzelem - szánakozott László.

- Hát igen... A kertecske is, meg az az egy-két tyúk, csirke, meg a konyha, meg minden... Tudod, Virágoson nem lehet cselédet kapni... Azaz hogy nekünk...

- Hogy-hogy? - kérdezte László.

- A mieink az udvarba járnak dolgozni, meg a juhokkal, miegymás. - Ismét sötéten elmosolyodott: - A magyar gazdák meg nem adják ide a leányaikat, derogál nekik. Természetes, természetes...

- Egészen külön éltek tőlünk?

- Mit csináljunk?... Nem mi, hanem ők tőlünk. Tudod, az enyémekek szegény alja-nép. Egykettő ragasztott magának valami hurubát. Cselédek, miegymás. Nem lehet csodálkozni, kérlek alássan... Én nem is csodálkozom.

- Persze, csak átmenetileg vagy itt?

- Évek óta. Blázsról, akarom mondani, Balázsfalváról rendeltek ide. Ők tudják, meddig.

- Van-e földed?

A pap legyintett:

- Itt egy kert, a háztól a patakig. Valami két hold. Kertnek legnagyobb a faluban, földnek legkisebb. De hát itt drága dolog a föld. Ez a nagy grófi birtok, ez mindent megöl. Hidd el, a háborúban kinyílik a nép szeme. Ha visszajönnek, akkor nem lehet majd így szorítani. Ki tudja, mit érünk meg?

Belépett az asszony. László felállott, meghajolt, azt mondta: Keziticsókolom.

A papné arca halványan vált ki a szoba homályából, ahogy az asztalhoz közeledett s kezét nyújtotta. Eldolgozott, eldurvult kéz volt, de kicsi s szépformájú. Nagyon sápadt asszony. Talán beteg is. Nagy fekete szemei lázasan csillognak. A természetét a sok szülés megrontotta, pedig látszik, hogy valaha karcsú, tetszetős lehetett. Az ő szája körül is ott van az a két keserű ránc.

László a gyermekeiről beszélt neki, a nevüket ismételte hibátlanul.

Az asszony arcán hervatag mosoly tűnt tova a kedveskedésre.

- Ördögöd van, hogy így megtanultad, egyszeri hallásból! - kacagott Muresán. - Én magam nem tudom sokszor így elmondani őket, pedig az apjuk volnék.

- Hallottam, - mondta a papné - hogy tiszteletes úr tudományos ember. Csodálkozom, hogy idejött.

- Nagyon szeretem itt - válaszolt László. - Ma éppen ünnepnapom volt. Szántottam a magam kezével. A híveim belémszerettek érte.

- Nem akarom kedvét venni - sutogta az asszony maga elé meredve. - A Mezőségen néha süt a nap. De aztán sokat, sokat tart a sár, a szürkeség, a sötétség.

- Hiszem, hogy nehéz lehetett megszokni. Hallottam a tóvölgyi paptársamtól, hogy tisztelendő asszony esperesnek a lánya és magasabb iskolákat járt.

A papné elkomorodott:

- Blázson tanultam, Balázsfalván. Tanítónő vagyok. Magasabb képzőbe is jártam. Aztán férjhez mentem...

- Ne búsuljunk! - szólt közbe Muresán. - Ki tudja, mi lesz?... Egyszer fel, egyszer alá... Nó, Anica!... - A fejével intett valamit.

Az asszony fölállott és kiment. Muresán halkan mormogta:

- Jó asszony, nagyon jó asszony. Régen szép is volt, mint a sárga rózsza. Nem azért mondom, nekem ma is szép.

László helyeslőleg bólogatott.

- Csak tudod, nem falura való. De mit csináljak, ha a bláziak!?!...

Az asszony tálcával tért vissza, befőttel, édes pálinkával.

- Dulcsáca - mondta Muresán. - Román ember, akit szeret, édessel kínálja. - Töltött, koccintott: - Isten éltesen, kolléga!

László meghajolt az asszony felé, poharával megérintette a papét, viszonzta:

- A barátsággra... ezekben a nehéz időkben!

Az asszony az édesség kínálása közben csendesen megjegyezte:

- Barátok csak egyenlők lehetnek, tiszteletes úr.

VIII.

Keserves vergődés az agyagtengerben, a betérőig. Megvidámult zörgés, amíg egy kicsit egyenes az út. Lépésben föl egy örökkévaló meredeken. Neki a lejtőnek, hogy a lelke rázódik ki a deszkán. Be két domb szűk, csavargó közébe. Át egy zsombékos, süppedő tocsogón. Fel a dombra, le a dombról. Fensík. A szélén omladékos szakadások. Néhol egy eszténa, girbegurba akáckarókból vert kerítéssel. Messze, a sárga oldalon néhány juh keresgél a gyér fűszálak után. Egy csúp tetején, a farán ülve, égrenyújtott nyakkal keservesen vonít a kuvasz. Csipkerózsa-bokrok. Kökény-bokrok. Távol egy völgyecske nyílásában valami falu füstje. Messze-messze kék hegyek halvány vonala. Nagy, mozdulatlan, kietlen ég. Kereszt a hágó tetején, kínbafacsart, ijesztő Krisztus. Akácsor. Széles teknő nyílik, egy csomó ház a közepén, egymásra bújva, riadtan pislogó ablakszemekkel. A többi futásnak indult föl, a dombok tetejének. Elmaradoznak, szétszóródnak. Az élre csak egy jutott föl, óriási sapkája alól elkékült homloka s apró, sunyi szemei rettenve néznek vissza.

Mezővásár.

A falu közepe korlátokkal elzárt barompiac. Most csak a fölgázolt sár borítja s füstölgő trágyahalmok. Körülötte a helység középületei: községháza, iskola, patika, szövetkezet, a Fehéregyszarvú. A piac feletti domboldalról, akácaik közül a halottak leskelődnek a temető sírkövei mögött: mi újság van a világban?

Ezt vitatják a Fehéregyszarvúban, ahol délelőtti sörözésen vannak az urak: doktor, patikus, jegyző, postamester, néhány vidéki birtokos. Az újság most is az, hogy győzünk, győzünk, győzünk, mind a négy égtáj felé.

A szövetkezeti boltban, ahol öt-hat falu parasztja kér ezt-azt, de nem igen kap, mert cukrot, fotogént, dohányt már csak a jegyző úrnál osztanak, nem túlságosan nagy a győzelmi mámor. Deci pálinkáját hörpintve, az anyja istenit emlegeti a paraszt jegyzőnek, háborúnak, világnak. Otthon sötétség van, az istállóban egymást döföli össze a marha, a beteg gyermek hiába kér cukros vizet s a gazda nyelvét fölmarta már a kukorica szárított haja, amit a pipájába nyomkod. Bezzeg tőlük mindent elvesz a Haditermény, a fene a gerincébe, aki kitalálta s maholnap az sincs, aki föltárja azt a kicsi meredeket. Csak behívás, behívás, hétről-hétre. Az urak csak isszák a sert, jó-jó, de majd, ha hazajönnek a katonák!...

Egyszerre mély csend lesz. Mindenki pizmog valamin, amit lát: kaszavason, vasvillán, marhasón... Két kakastollas feszít el a boltajtó előtt, feltűzött hosszú szuromnyal.

Az emberek oszlanak. A karucák elé kötött koszos gebék föl nem foghatják, miért vágja ostornyéllal sovány farukat káromkodó gazdájuk. A dombok zeg-zugai elnyelik a tovaöregő szekereket.

A halottak a temetőben megnyugodva fekszenek vissza: nincs semmi újság.

László a Ferenc bá' karucáján jött Mezővásárra. Az uraknak akarta visszaadni a látogatást, a beiktatáson való megjelenésükért.

Lovass Albert főbíró urat nem találta a hivatalában, a lakására utasították. A falutól külön, jól gondozott betérővel az útra, épült a Lovass-kúria. Sűrű kőrifasor vezetett hozzá. László megcsodálta ezeket a vastag, egyenes törzsű, gyönyörű óriásokat, itt a Mezőség sivatagjában. A kúria alacsony kőfallal övezett kertben állott. A novemberi dér már leforrta a virágágyakat, de romjaikban is mutatták, hogy milyen oázis ez a pusztaságban. A fehér rózsakarókon még ott ragyogtak a színes üveggömbök, de maguk a rózsafák már a föld alá dugták fejüket, hogy ne lássák a közelítő halált. Nyírott bokrok, örökzöld fák szegélyezték a körbefutó utakat, melyek az oszlopos tornác alá vezettek. Nagyúri ház volt. Mikor Lászlót bevezették, örömmel látta a süppedő szőnyeget, fényes parkettet, ragyogó bútorokat, halványan világító ezüstöket s finomhangulatú tájképeket.

A főbíró úr leereszkedő szívességgel fogadta most is. Kérdezősködött első benyomásai után, biztatta, hogy ne csüggedjen el a nehézségeken s figyelmébe ajánlotta, hogy a virágosi paraszt a föld legravaszabb teremtménye, nyakára hág annak, aki hisz neki.

- Tiszteletes úr legyen erélyes, amit jónak lát, ahhoz ragaszkodjék s tartsa őket távol magától, mert csak akkor tisztelik. A nép gyermek s a virágosi komisz gyermek.

- Azt hiszem, - mondta László - megértéssel, szeretettel, javukat akarva sokra vihetem őket. Ha talán rosszak is, tessék elhinni, a nyomorúság az oka. - Elmondta, hogy mit tapasztalt az embertelen zsúfoltságban s hogy mi a véleménye a grófi birtokpolitikáról.

A főbíró összevonta szemöldökeit:

- Tiszteletes úr fiatal és tapasztalatlan ember. Tiszta jóakarattal mondom, ne üljön fel a látszatnak. A gróf úr akarta a tagosítást, de a parasztek mind azokra a területekre éheztek, amelyeken mintagazdaságot, szőlőt, gyümölcsöt állított be. Hiszen a háború után más világ lesz itt, az bizonyos. Rendezni fogjuk a kérdéseket. Legnagyobb baj ezzel a néhány magyar faluval van, itt Mezővásár körül. Ezek többnyire paraszti sorba sülyedt kurtanemesek ivadékai. Nem akarnak cselédkedni. A román parasztsággal félannyi baj sincs. Alázatosak, engedelmesek, igénytelenek. A magyar birtokokat csak velük tudjuk fenntartani. Sajnos, így van, tiszteletes úr. A mi népünk itt a Mezőségen úrgyűlölő.

- De mi lenne főbíró úr kérem, ha...

- Tudom, tudom - intett a főbíró. - Győzni fogunk, tiszteletes úr. Győznünk kell. Ebben hinni, ezt hirdetni, hazafias kötelességünk. Persze, hogy az egész Mezőség, kis foltoktól eltekintve, csupa román. De ezek sohase elégedetlenkedtek. Erre nincs is igényük. A papjaik fészkelődnek ugyan, messzibbről jövő vezényletre. Tudjuk. Rajtuk van a kezünk. Nem lesz itt semmi baj, tiszteletes úr. Csak kitartás, kitartás!

Bejött a főbíróné. László már tudta, hogy bárókisasszony. Méltóságos asszonynak szólította.

- Magának megmondom, mert maga más, - árulta el érzelmeit különös, récére emlékeztető csácsogással az asszony - hogy ezek a református papok borzasztó emberek. Műveletlenek, rusztikusak, isznak... Ellenben itt van a plébános: mindig olyan, mintha skatulyából húznák ki, franciául beszél és úri módon viseli magát az asztalnál... Bírja még Virágoson?...

Mindenki: orvos, patikus, jegyző, postás csupa rosszat mondott a virágosiakról, igaz, hogy általában az összes mezősegi magyar falukról is. László mikor az orvos szidta őket, hogy tele vannak rossznyavalyával, szerette volna megkérdezni, hogy ő mit tett ellene! A jegyzővel is célszerű lett volna beszélgetni a felől, hogy helyes-e az öreg embereket letegezni, a menyecskeket megcsipdesni, a zúgolódókat felképelni és a kérelmezőket az anyjukhoz utalni.

- Mert én így, mert én úgy!... - döngette a mellét a jegyző úr.

A patikus volt a legkedvesebb, ő csak azon kacagott tele szájjal, hogy miket szóz rá a paraszokra, mikor azok jól megfizetik.

Az volt a legcsodálatosabb és Lászlóra nézve a legmélyebben sérelmes, hogy az urak mindezt természetesnek találták egy pap előtt kitálalni. Mire szoktathatták ezek az emberek itt a lelkészeket, vagy miket tūrtek el, talán helyeseltek is itt a lelkészek, hogy ez lehetséges? Egyszerűen cinkosoknak, magától értetődően velük gondolkozónak tartották a papot, mint akinek kenyere a vasárnapi szóáradat, de nem komoly meggyőződése. Érezte, hogy megsértődni, visszavágni ebben az első pillanatban teljesen eltévesztett taktika volna: a vastagbőrűek nem értenék meg, min háborodik fel s legfennebb elzárkóznának előle. Élettel, tényekkel kell itt lassan megmutatni az igazat. Csak annyit mondott, hogy ő megpróbálja a maga módján változtatni a paraszton.

- Szép, szép - hagyták rá az urak. - Fiatal ember, idealista. Ha majd csalódik, ne ugorjék a kútba, egy jó kaláber-parti a Fehéregyszarvúban, kedélyes sörözés, ízes mezősegi pletykák a legjobb flastrom az effajta sebekre. Szívesen látják bármikor.

- Mert hogy itt mik történnek! - csettintett nyelvével a rózsásarcú patikus, csücsörítve a száját, mint egy marcipánból készült újévi malac. - Azt el sem képzeled!... Ez a Mezőség, barátom!... Aki csak úgy átmegy rajta, unalmas halott világnak látja. Domb, domb, szakadék, agyag, tövis. De azok a kúriák, itt-ott meglapulva az ültetett fenyőfák és akácbozót között! Nem is képzeled, kik bújnak meg néha errefelé?... No, no, nem szóltam semmit...

László már rászánta ezt a hetet, hogy akivel lehet, megismerkedjék. Az urak után a kollégák következtek. Voltak közöttük nehézsorsú, letört, szomorú emberek. Voltak, akik a távolba meredve, sóvárogtak az Urbs után. De nagy megkönnyebbülésére László aljas embert nem talált közöttük. Talán kissé gyanakodva fogadták, nem akarták megérteni, hogy ok nélkül vetődött erre a Szaharára, de őszinte, leplezetlen magakitárása mindenütt visszhangra talált a szívükben. Fájdalmas volt, hogy nem bíztak a népben. A parasztfurfang kiábrándította őket. A zománc hiányzott a lelkükről. A bűnt dorgálással akarták gyógyítani. De ahogy László a maga fiatalságával közéjük hozta az ifjúkori látomások visszfényét, lelkük mélyén fölcsillant a jobb lehetőségek hite. Ha meg is mosolyogták a gyorsan kiömlő nagy terveket, arra kezet adtak, hogy tenni kell valamit s bizony jó volna ha László összefogná őket, pótolni elmaradt ismereteiket, megpiszkálni a lelkek mélyén húnyó égi parazsat, keserű tapasztalataikhoz odaönteni a maga kikezdetlen reménységeinek mézét s egyesülni valami munkában, ami kiemeli az embert a marhaganéjból s a mezősegi urak fölfuvalkodott, vállveregető pajtáskodásának ízetlen levéből. Az lett a vége ezeknek a látogatásoknak, hogy László a mezősegi lelkészek baráti körének tervével gazdagabban érkezett haza Virágosra.

Egyik lelkész jó gondolatot is adott hozzá. Ez lakott a legtávolabb a többtől, sáros, sötét katlan fenekén. László összeborzadt, amikor rászánta magát, hogy leereszkedjék a faluba. A pap legényember volt, Imre Jánosnak hívták. Kicsi, süllyedtemplom aljában, melyet még ősi módon a temető környezett, szinte a sírhantok között lakott düledező vályog-házikóban. Barlangját kaszálatlan, írtatlan gázos kert bozótja övezte. Az elszáradt ökörfarkkórók, napraforgók embernél magasabb kísértettestőrsége tiltakozva zörgött, mikor László áttörte magát közöttük.

Imre Jánost nagy festetlen fenyőfaasztal mellett találta, rajzolásba mélyedve. Biblia, valami öreg építészeti képeskönyv, vízfestékek s egy üveg gabonapálinka az asztalon, melyre rozsdás tollhegyekkel rögzítette a rajzlapnak szánt pakolópapírost. De a gyatra közegen színes, megkapó formája alakult valami régi keleti templomnak. A pap följe görnyedve egészen beleveszett a munkába s közben bánatosan füttyörészett.

László harmadszori köszöntésére fölriadt, hátrataszította székét s fölemelkedett. Görnyedt-hátú, hórihorgas ember volt, hosszú, pecsétes, megzöldült kájzerben, mely alól gombolatlan-nyakú és bizonytalan színű hálóing látszott ki. Nagy kopasz homloka körül néhány vöröszőke hajtincs lengedezett, arca rézpiros az ihlettől s talán a pálinkától, szemei szórakozottan, zavartan bámultak Lászlóra.

De aztán csakhamar magához tért. Gyorsan lesimította két tenyerével a kájzerje oldalát, talán a kefélest szimbolizálva, mind a két kezét nyújtotta s örömmel üdvözölte a vendéget.

Kiderült, hogy Salamon templomát restaurálja a Biblia, az építészeti tankönyv és a saját fantáziája szerint. Valamikor műegyetemre készült, megpályázott egy ösztöndíjat, de mivel a nyilvános versenyen a földiktált tételhez minden levezetés nélkül mindjárt odaírta az eredményt is, a professzor azt mondta, hogy csaló. Ezért földhözvágta a krétát, hátatfordított az egésznek. A teológián mindig keresett valami megoldást, amit nem talált meg. Prédikációiban viszont gyenge volt, nem kellett senkinek. Végül az esperes idedugta, ahol jobbára csak a temető pásztora, mert a hívek régen elrománosodtak. Az az egy-két atyafi, aki még az övének vallja magát, már szintén csak románul beszél s a képét csupán valami érthetetlen hagyománytiszteletből adja neki. Így aztán rajzol, festeget, hogy agyonüsse az időt s hogy a lelkiismeretét megnyugtassa, a tárgyat legalább a Bibliából választja...

Ahogy ezeket elmondta, dacosan, cinikusan kacagott hozzá, hörpölve egyet-egyét a pálinkás üvegből. De a szeme mélyén, a hangja gyökerében nagy szomorúság reszketett.

László mindenféléről beszélt neki gyorsan, élénken, tárgyról-tárgyra ugrálva és sikerült beleugratni emberét a társalgásba. Beszélt Jóskáról is, mint a régi Kelet legtudósabb ismerőjéről a fiatalok között. Hogy milyen könyveket látott nála, ebből a tárgykörből, remek illusztrációkkal. Ez felkeltette a remete kíváncsiságát. Mikor aztán a baráti kör dolgára terelte a szót László, meg hogy együtt kellene tanulniok valamit, Imre János fölcsillanó szemmel indítványozta:

- Azt a Jóskát, azt hívd ki ide közénk. Ha az tartana itt előadásokat nekünk, négykézláb is elmásznék, hogy hallhassam... És tanulnék is, bizony Isten!...

Jóska úgyis megígérte volt, ha félig tréfásan is, hogy meg fogja látogatni, gondolta László. Kitűnő ötlet! Továbbképző kurzust fogunk rendezni Virágoson. Ez Jóskának is tetszeni fog s együtt tölthetnek néhány kedves napot.

Mihelyt hazaért, azonnal írt is neki, hosszú levelet, amelyben falusi tapasztalatait magamagával csúfolkodva festette le s aztán a kurzus tervéről beszélt, jóhiszeműleg túlozva a mezőségi papok tudományszomját. Hogy mihelyt kitavasodik, megtartják és Jóska készüljön reá a télen.

Külön húsz fillért adott Pikónak, a karikalábú gyalogpostásnak, aki Mezővásárra járt be a levelekkel s hordozta onnan, hetenként kétszer a falusi postát. Pikó mostanában büszke volt a hivatalára. Régente csak az udvarba jött egy-egy levél, újság, de most mindig tele volt a tarisznyája rózsaszínű tábori levelezőlapokkal, amiket a harctéren levők küldözgettek haza s választ is hordott rájuk bőven, amiket Mandula írt meg az epekedő fehérnépeknek, aszerint, hogy ki micsodást akart, három, hat és kilenc tojásért.

Pikó mennyre-földre esküdözött, hogy a tiszteletes úr levelét semmiképpen el nem hullatja az erdőn, tulajdon kezébe adja a postamester úrnak s még külön is a lelkére köti, hogy azonnal továbbítsa.

Edithet minden, minden nagyon érdekelte, amit László ezen a látogató körútján tapasztalt. Lelkesedett a baráti kör és a továbbképző kurzus eszméjén s begyujtotta Arankát is, hogy az elszállásolás, rendezés, ellátás terveibe belevonja. Majdnem úgy nézett ki a dolog, mintha holnap reggel kezdődnek, annyira részletekbe tüzelték magukat.

A nőket mégis leginkább a papnék érdekelték, akikkel László találkozott. Megfigyeléseire hol élénken bólintgattak, hol hevesen rázták a fejüket.

Aranka, arra a papnéra, akiről László, mint a legfinomabbról s lelelkibbről beszélt, ezt a megjegyzést tette:

- Kígyó.

- Pedig nagyon jó tanácsokat adott - erősítette László. - Többek között, hogy hamarosan házasodjam meg. Ajánlott is egy leányt, valami Piroskát, aki a tavasszal náluk lesz.

- Az a húga - mosolygott Edith. - Nem éppen fiatal, de nagyon művelt. Szeret irodalomról beszélni.

- Csakhogy nem tud megfőzni egy rántottlevest sem és hozzá nyávog, mint valami kényes macska - egészítette ki Aranka makacsul. - Hogyisne! Jó volna nekik!

Edith szívből kacagott:

- Nem adod Lászlót, úgy-e?

- Dehogya is adom! - csattant föl Aranka s mindjárt utána fölsikoltott: - Jézusom!... - Vörös lett, mint a főtt rák s kicsattogott a szobából.

- Szegény Aranka, - nevetett Edith Lászlóra - csupa szív és jóság. Úgy szereti magát, mintha a fia volna... Csakis úgy - tette hozzá komolyan.

- Én igazán sajnálom ezeket a szegény papnékat - terelte el a szót László. - Többnyire városi leányok, majdnem mindegyik képezdét járt s most itt kínlódnak sárral, parasztokkal. Higgye meg Edith, csak azért pletykálnak, mert nincs komoly lelki foglalkozásuk. A férjeik már megszokták, hogy maguknak se legyen. De vágynak reá, azt nem is titkolták. Ha maga majd az András felesége lesz, más példát fog mutatni.

Edith nagyon elkomolyodott. Merengve nézte Lászlót. A szeme zöld volt, mély. Most nem zavarta az arca folytonos változása a férfit. A vonásai határozottak, komolyak voltak. Mintha az egész arc kissé megnyúlt, elkeskenyedett volna.

- Jó papné leszek, azt hiszem... - suttogetta maga elé.

IX.

- Sötétedik, tiszteletes úr - motyogta Minya, a harangozó, bebotorkálva a szobába. László a prédikációjára készült. Az órájára nézett. Nem volt még tíz.

- Hiszen alig virradt még meg, Minya bá' !...

De az öreg állhatatosan ismételte:

- Harangozzunk, tiszteletes úr, mert mindjárt sötétedik.

Fájdalom, Minya bá' részeg volt. De valami alapja mégis csak van a csalódásának: a késő novemberi ég szürkén borult a falura, ködök ültek az erdőn s a levegő tapadósan nyúladozott, hideg párával telítve.

A templom most is, mint minden vasárnap a beiktatótól fogva, zsúfolva volt. Akármi történt hat napon át, a virágosiak vasárnap buzgó templomgyakorlók voltak. Az Isten háza képviselte számukra az életnek mindazt a drága fölöslegét, amit a városi ember társaságban, színházban, moziban, hangversenyen keres és kap. Ha az ember a mindennapi életüket nézte, nem sok hatását láthatta rajta a templomnak. Inkább úgy látszott, mintha szántszándékkal felejtkeztek volna meg róla, mindjárt hétfőn reggel, mint ahogy félre tesz valaki egy jó könyvet, szép ruhát, finom csemegét, hogy munka után annál kiadósabban élvezhesse. A virágosiak is vasárnapra tartogatták a lelki gyönyöröket. Igaz ugyan, hogy főleg az öregje csaknem abban a pillanatban hunyta édes álomra a szemét, ahogy a padjába zökkent s az ébresztő óra pontosságával nyitotta föl az ámenre, de ki tudja, miféle misztikus értelme van az ilyen templomi alvásnak? Az se lehetetlen, hogy az Ige, a maga titkos útjain beszivárog az ilyen alvók fülébe is. A Szentléleknek elvégre megvannak a maga kikutathatatlan módjai. László eleinte meghökkent ezen s az igehirdetése kritikájának érezte: bizonyosan elvont vagy unalmas, amit beszél, azért alusznak el. De viszont Dávid, meg egy csomó más férfi, aztán az asszonyok mind csillogó szemekkel itták a szavait s a fiatalságot is meg tudta fogni, hogy odaügyeljenek. Rossz szokás, nyugtatta magát. De ahogy harmadszor, negyedszer látta, föltűnt neki, hogy ezek a kérges, barázdált, gondoktól torzult arcok milyen csodálatosan elbékülnek s kisimulnak, az Úristen kebelén pihelve. Nem, nem akart hozzányúlani ehhez a titokhoz. A föld törődött, elkínzott, beszennyezett öreg gyermekeinek lelkét ilyenkor bizonyára az angyalok fűrésztik mennyei gyöngyharmatban. Nem is tudják, de egész héten ennek az édes tisztálkodásnak reménysége vibrál a szívük alján. Bizonyos, hogyha nem volna templom és pap, kimondhatatlanul boldogtalanok lennének s belepusztulnának, mint a halálraítélt, akinek cellájából lassan kivonják a levegőt.

Neki magának mindig borzongató, félelmesen gyönyörű érzés volt a szószékbe föllépni. Még egész érintetlenségében tudta átérezni az igehirdetés aktusának misztériumát. Kiválasztott emberi szív, melyen keresztül a végtelen belép a végesbe, az Isten szól az emberhez, a bűnös találkozik a Kegyelemmel. Tudta, hogy ki ő maga, minden élhetetlenségével és gyakorlatlanságával s tudta, hogy kik a hallgatói, egész földiességükben és alacsonyságukban. De ezeket a névtelenül földbekorhadó lényeket, itt a templomban, magasra emelte és átragyogta az a csodálatos lehetőség, hogy gondolatokat kiálthat feljűk, testetlen szellemi valóságokat, melyek a végtelenből születtek. És önmagát sajátmaga előtt fölmagasztalta az a megrendítő tudat, hogy megfeszült értelem és viaskodó vágyakozás küzd azok mögött az együgyű arcok mögött, megragadni a megfoghatatlant s megtelni a magasabb világ idegen és mégis mámorító levegőjével. Lehet, hiszen napról-napra látja, hogy a szavak látszólag nyomtalanul repültek el az emberek felett, mint különös, idegenpompájú madarak, de mit tudhatja azt az ember, miféle emlékeket hagytak itt s hova hullott le egy-egy lángoló tolluk, örök honvágyat ébresztve a magasság után? Soha nem bíbelődött a megszokott, untig szájbarágott apró erkölcsi tanácsokkal. Nem bízott a lapos tanítás erkölcsi hatásában. A bűn nem az értelem betegsége, hanem a szív megmérgezett indulataié. Krisztus nem aprózható el mindennapi jótanácsok morzsáivá. Ő az élő és életadó kenyér maga. Egészen kell ábrázolni, átadni őt, a Szeretetet magát, aki az Isten. László azon viaskodott, hogy miként tudja megfelelő szavakkal ezt az éltető egészet megjeleníteni előttük s titkos meggyőződés élt benne, hogy ez még inkább lehetséges itt a kicsinyek és együgyűek között, mint a műveltség előítéleteiben élők számára. Mert, aki maga az igazság és az élet, falusi parasztnak, mogorva halászoknak, eldurvult adószedőknek nyilvánította ki isteni természetességgel a világ titkát. Megérezte, hogy a lélek, mint ősi anyanyelvére, figyelt föl az emberekben, mikor a szeretet hősies szelíd-

ségéről beszélt nekik. Lehet, hogy csak ennyit tudtak róla mondani: gyönyörű volt és folytatták tovább hétköznapijaik megszokott robotját, de László mégis úgy érezte, láthatatlan szálak fonódnak a szívük köré, melyek mind erősebben kötik őket ahhoz, aminek a templom a látható bizonyítéka az életükben.

Vasárnaptól-vasárnapig bizony nagy szakadék sötétlett. Hétköznapi egy-két öreg asszonyon kívül senki se jött a templomba. László azért végezte rendesen, minden reggel és szombaton délután, az istentiszteletet s Edith, hogy segítsen neki, a gyermekeket fölvezette iskola előtt a templomba. Ilyenkor orgonaszó nélkül énekelt velük s megfürdette László lelkét az üde gyermekhangok hullámaiban. Volt ebben valami titkos összeesküvés, lelki híd verése a hétköznapiok fölött, mely egyik vasárnaptól a másikhoz ívelt, dacolva a sárral, sötétséggel.

Az iskola volt a másik külön terület, ahol a lélek világa a földet érintette. Itt nem villogott semmiféle pedagógiai szörnyeteg rosszaló szeme: szabad volt korlátlanul mesélni, ujjongva elhajítani a módszer otromba mankóit, játszani, énekelni, mindent, amit csak jól esett. Jónás próféta itt kisfiú volt, akinek kalandjaiban, a saját apró életükhöz formálva a gyermekek szívdobogva ismertek magukra. Ábrahámot a sodomabeli rossz kölykök László meséjében vén cigánynak csúfolták, amiért sátorban lakott. A tábla mögötti szegletben terült el a Jákob puszta, ahol a hazug csaló bujdosott bátyja haragja elől s ahová most közakarattal száműzték azt a gyermeket, amelyik rosszul viselte magát. Jó volt tudni, hogy az isteni megbocsátás lajtorjája nem csak akkor, hanem most is lenyúlik az égből, ha valaki meg akar javulni. Mégis volt egy nagy különbség régi városi tanítványai s a falusi gyermekek között, amit László meglepetve tapasztalt. Itt nem kellett díszíteni a mesét, a tarka ötletek csillogása fárasztotta és untatta ezeket a gyermekeket. Minél jobban közelítette meg a Biblia zord egyszerűségét, annál inkább megfogta vele a lelküket. Ezek a friss, néhány egyszerű, mindennap megismétlődő benyomástól eltekintve, érintetlen agyacsok, a meztelen tényekben is éppen elég csodát láttak.

Különben is volt valami keménység, nyers természetesség ezekben a falusi gyermekekben, akik a szájukat tátották volna városi iskolatársaik homályos és fantasztikus képzelődéseinek olyan dolgokról, amik őket cseppet sem izgatták, mivelhogy a szemük előtt folytak le napról-napra, leplezetlen realitásukban. A városiak képtelen, ostoba gólyameséje értelmetlen hülyeséggé vált itt, ahol minden kis kölyök tisztában volt a dologgal s ennél fogva nem is érdekelte őket.

Élet, halál nagyon egyszerű, mindennapi tényékké közönségesedtek a falun. Se egyik, se másik nem olyan nagy dolog. Sokkal fontosabb a megélhetés, mint maga az élet, a bornyú, mint a gyermek.

Vak Sári, félszemű asszony, zokogva kér Arankától egy maréknyi kávéseprőt, mert a bornyúnak hasmenése van. A gyermeke, akit e közben letett a konyha padlójára, a legcsúfabb bélhurutról hagyott bizonyosságot. De Sári azért nem zokogott, hanem rávert a fenekére.

László elvesztve egy percre higgadságát, keményen ráripakodott érette, hogy gyógyítsa meg előbb a gyermekét, akiben halhatatlan lélek lakik s aztán gondoljon a baromra. De Sári csak a fejét rázta:

- Ha a bornyú megdöglik, mit érek a gyerekkel? Ezt ingyen adják s nincs ára Mezővásáron.

Elvette azért az orvosságot, amit Edith adott neki a gyermek számára, úgy mellékesen, de a kávézaccot szorította szívére, mintha a bölcsek köve volna.

Furcsa értékelésük volt a virágosiaknak. Az ingyenvaló szeretet nem talált bennük méltánylásra. Egyszerűen nem hitték, hogy valamit is érhet vagy használhat az, amit valaki szívből ad, nem árért.

László, mikor a postát osztották, elnézte, hogy futnak az asszonyok a szívükreszorított tábori levelezőlapokkal a zsidóhoz. Mert olvasni is csak elvéve tudott közülni valaki, Mandula úr végezte ezt el helyettük olcsón, darabonként egy tojásért.

László odaszólt egyiküknek:

- Adja csak ide, lelkem. Elolvasom én magának. - El is olvasta, hogy János vagy Pista egészséges, az Isten megtartotta, vagy hogy megsebesült s itt és itt ápolják, tisztelteti az otthonvalókat. És hogy mi van a Jámborral, amelyik akkor borjazó volt?

Az asszonyok áhítattal végighallgatták s aztán megkérdezték, mivel tartoznak a szívességéért?

- Semmivel, - nevetett László, - jószívvel teszem akár mikor, csak hozzák el. A választ is megírom, ahogy akarják, tiszta szeretetből. Értsék meg, asszonyok, hogy én vagyok a lelki atyjuk. Tőlem mindent kérhetnek bizalommal s én mindent megteszek, amit tudok...

- Lelkem jó tiszteletes úr, - áradozott a menyecske - az Isten fizesse meg!

Aztán csak látta László, hogy a zsidó sarkáról félve pislogatnak vissza, nézi-e őket? Tette magát, hogy nem ügyel oda. Az asszonyok besompolyogtak a zsidóhoz. Mégis csak más az, ha olyan olvassa el s válaszolja meg, aki fizetést kér érte. Az biztosabb. Azt megkapja János meg Pista.

Mandula úr ravaszul pislogott, mikor László nyíltan megmondta neki, hogy nem akarja ugyan elrontani az üzletét, de Mandula úr se vegye neki rossznéven, ha ezt a dolgát leveszi a válláról s maga válaszolja meg a katonák levelezését. Mégis ő, mint lelkipásztor, úgy-e bár, tehet belé egy-két vigasztaló szót is, meg érdeke, hogy a katonák megtudják: van pap a faluban megint, akihez bizalommal fordulhatnak családjuk érdekében, esetleg a saját magukéban is.

- Csak tessék, tessék, tiszteletes úr - helyeselt Mandula sűrű biccentésekkel. - Világért sem sértődném meg rajta. Megértem, hogyné érteném meg. Csak legyen, aki megkéri rá.

László érezte, hogy Mandula úr hatalma mélyen fészkel a lelkek ismeretében. Hallgatott. Gondolkozni kell erről s beszélni a presbiterekkel.

Ráterelte a szót az Ótestamentumra, mintha ez az ügy el lenne igazítva.

Mandula úr megint visszatért Jákobra:

- Mondtam már tiszteletes úr, hogy én Jakabot tisztelem a legjobban. Tizenkét fia volt... Tizenkettő!... A szeme elsötétedett, nagyot sóhajtott: - Lássá, tiszteletes úr, nekem is megvan a magam nagy bánata... Volna mindenem, akár tizenkettő számára is... és nincs, csak az az egy, Hersi... És az hős!... kacagott fel rekedten. - Meg ez a leány, aki regényt fal... Az anyjuk vére!... Miért dolgoztam!...

Hirtelen összerezett, mintha most térne magához:

- Senkinek se mondom, tiszteletes úr... De magához bizalmam van... Maga nem olyan ember, azt látom. Kérem, felejtse el mégis...

- Így még több jót tehet a vagyonával, Mandula úr - vigasztalta László. - A fiára inkább büszke lehet, hogy ilyen vitéz hazafi... Aztán lehetnek unokái... Nincs miért kétségbeesnie.

Mandula úr szúrósan nézett a távolba:

- Ezek... - tördelte. - Ezek!... Csak arra jók, hogy elszórjanak mindent, amit gyűjtöttem... Átok van rajtam, tiszteletes úr... Átok!...

A boltba vevők jöttek. Mandula úr visszazökkent a világba. Mért, csomagolt, számolt, beseperte a krajcárokat. László elbúcsúzott.

Péntek este volt. Később, mikor vacsorára indult, ismét Mandula boltja előtt ment el. Már zárva volt. Az egyik vasrácsos ablakon keresztül, melynek függönyét úgy látszik, elfelejtették lehúzni, látta a hétágú gyertyatartóban lobogni a lángokat s Mandulát, ahogy imaköppönyegében, homlokán, csuklóján a szíjjakkal, a lángokba meredve imádkozott... Megdőbbentő látvány: a szája reszketve vonaglott, az arcán könnyek csorogtak s öklével verte a mellét, szenvedélyes pörben Valakivel.

Ezen az estén, vacsora után kezdte meg László tanulmányának fölolvását, melyből már jókora rész elkészült, többnyire az éjszakák csendjében, a zöldernyőjű kicsi lámpa biztató duruzsolása mellett.

Dobogó szívvel kezdett hozzá. A lelke feszülten figyelte, milyen hatást tesz Edithre? Ismerette a probléma fölvetődésének történetét és elhatalmasodását a lelki élet magyarázatának terén. A mondatok megszerkesztésében világosságra, szemléletességre törekedett. Szavaiban az ember egyénisége, központjában az öntudat apró lámpásával, végtelenné szélesedett ki, szétgyökerezve és alámerülve az öntudatlan lelkiség sötét végtelenében. Mi az öntudat jelentősége és szerepe ebben a mérhetetlen ismeretlenben? Mi a mi lényegünk; ez a kis pislogó világosság-e, ez a picci színpad, amelyen átsuhannak a jelenségek, vagy inkább az a határtalan és alaktalan lét, melybe ösztöneink titokzatos gyökérszállai éreznek alá?...

A probléma felvetésénél megállott. András tenyerébe hajtott fejjel pislogott, mélyen gondolkozva:

- Az öntudat pártján állok - jelentette ki meggyőződéssel. - Mert ami még nem jutott bele vagy már eltűnt belőle, az anyyi, mintha nem volna.

De Edith nyugtalanul vágott közbe:

- Én ellenkezőleg, a tudattalanban hiszek... Úgy-e László, igazam van, amikor azt gondolom: ott van az igazi nagy, szép és fenséges valóság, amit mi csak nagyon gyarlón s csak kicsi töredékeiben tudunk fölfogni?

- Ez az egyik elmélet, - válaszolta László - de csodálatos, hogy maga rögtön erre gondolt. - Csillogó szemmel nézett a leányra. - Majd látni fogja, Edithke, hogy James miként magyarázza a megrendítő nagy élményeket éppen az emberfelettinek a tudatba való betöréséből... De előbb egészen egyebet fog látni! Olyan elméleteket, melyek szerint a tudat az a finomító szűrő, az a szellemesítő cenzor, mely a vérszomjas, vad és durva ösztöniségből formálja át a maga érzékenységének megfelelő eszméket.

- Nagyon izgalmas, - suttogta Edith - olyan mint egy csodálatos színjáték rendezése... Gyönyörűen írta meg, minden olyan világos, mintha villámlás hasítana az éjszakába... Nagyon köszönöm, László!

Aranka egy darabig tette magát, de sokkal becsületesebb lélek volt annál, hogy képmutatós-kodjék. Szelíden elszenderült.

A következő felolvasásról ki is mentette magát. Nagyszerű dolog, mondta csodálattal tele László iránt, de ő buta hozzá. Dolga is van, úgy-e nem veszik rossznéven?

Ahogy a tanulmány kibontakozott s egyes részletei a beszélgetésekből merített inspiráció hatása alatt mind gazdagabbá, színesebbé váltak, Lászlóból eloszlott az a kényelmetlen érzés, hogy Edith és András csak udvariasságból áldozták föl magukat hallgatóknak. Semmi kétség felőle, egészen lebilincselte őket a dolog. László megtanulta becsülni András józan paraszti eszét s egy-egy egészséges kérdésére, megjegyzésére csodálkozva nézett reá, hogy megint új lehetőség nyílik föl előtte. Hiába, a szeretet a legnagyobb ösztönző. András szívből akarta, hogy László értékest alkosson s megmutassa, hogy a falu nem sülyesztheti le és ez az ösztön-

ző akarat képessé tette lusta elméjét, hogy megfeszítse magát s együtt szárnyaljon barátja lelkével. Edithől pedig mindig úgy ment haza László, hogy tele volt az egész lelke új és új látomásokkal, érezte a leány szívének biztató melengetését, a legalkalmasabb fluidumot arra, hogy kikeljenek benne a gondolatok gazdag csírái. Edith valósággal látta a gondolatokat. Úgy szorongott és aggódott a sorsukért, mintha tényleg izgalmas drámai bonyodalmat figyelne. Mikor aztán a tanulmányból kibontakozott az öntudat sajátos hivatása és dicsősége: a páncélos őrszem az ösztönök-ostromolta gáton, úr a „tudatalattin” és az alázatos, engedelmes szolga, a felsőbb parancsok hűséges eszköze, az áhítatosan megnyitott ajtó a „tudatfölöttivel” szemben, Edith szemeiben könnyek csillogtak s mélyen, megkönnyebbülten sóhajtott, mintha a függöny egy boldogító vég után gördült volna le.

Ekkor határozta el László, biztatásukra, hogy a tanulmányt elküldi öreg professzorának.

András rendületlenül bízva jelentette ki:

- Az öreg el lesz ragadtatva! Esküszöm, hogy el lesz ragadtatva!

Mikor László és András eltávoztak, Edith mélyen elgondolkozva ment be a szobájába, mint egy alvajáró. Tett-vett a kis tükörsztalon, gépiesen bontotta le a haját, mely sötéten ragyogó hullámokban omlott végig a hátán s villamos szikrák pattogtak szét a fésű alól, ahogy lassú, merengő mozdulatokkal szántott végig vele a csodálatos szálakon.

Szembenézett magával a tükörben s kikerekedett a szeme, mintha a tudat alól egy idegen valakinek elfelejtett, ismeretlen és mégis rokon vonásai rajzolódna ki előtte.

Hirtelen összerázkódott, eldobta a fésűt, felzokogott s úgy érezte, hogy az égő könnyek a szívére peregnek.

Nem maradhatott egyedül most, ebben a szívszorító pillanatban. Át kellett mennie Arankához.

Aranka fölrettent álmából, ahogy Edith az ágya szélére ült, ráhajolt, átölelte a nyakát s fejét a vállára hajtotta.

- Mi az?... - riadt fel az asszony. - Megijedtél valamitől, szívem?...

Símogatta kuszált haját, csitítólag veregette a vállait.

Edith zokogva tördelte:

- Ó, Aranka, olyan boldogtalan vagyok!...

X.

A presbiterek tempósan jövégettek be a szobába. Méltóságuk tudata lépéseiknek meggondolt-ságában nyilvánult. Köszöntek, leültek sorba a fal mentén fölállított padra, melyet a temp-lomból hozott ki nekik Karó Pendzsi. Gyilkos szemekkel méregette a nagy sárkoloncokat, amiket a presbiterek a padlóra tappogtak. Nem elvi kifogása volt, hanem tisztára gyakorlati, mivelhogy neki kell fölsúrolnia utánuk. Magában szitkozódva fordult ki a konyhára.

Várni kellett, amíg az intéző úr megérkezik, minthogy ő a patrónus gróf képviselője a presbi-tériumban. Meg is jött nagy későre, mentegetőzés helyett káromkodva, hogy mennyi dolog szakadt a nyakába.

Míg várták, a háborúról, meg a távollevőkről folyt, nagy befelé való elmélkedésekkel megsza-kított beszélgetés, László és az atyafiak között. Hogy mikor lesz vége, az volt a főkérdés. László biztatta őket hogy nem tarthat már sokáig, csak megúnják a hatalmasok az embertelen vérontást, ezt a céltalan nyomorgatását a népnek. Hanem tanulni kell belőle, az a fő, mert az

Úristen nem ok nélkül bocsát reánk ekkora megpróbáltatásokat. Ha győzünk is, mit érne lelki megtisztulás nélkül?

- Én csak Hídonbörben bízok, - jelentette ki Lovász Ferenc - mer' az mind beléfullasztotta a muszkákat a tóba s most a francokat eszi meg utánuk!

- Jobb csak az Istenben bízni - indítványozta László - s nem elbizakodni.

- Hát igen, - hagyta helyben Lovász Ferenc a többiek helyeslő morgása között - az Isten is csak velünk lehet, mer' hogy igazunk van.

László kérdezősködött a hősi halottakról, sebesültekről, betegekről. Bizony sok szép legény elesett már, mert virtuosus emberek a virágosiak legénykorukban, olyan pedig tán egy se volt, aki legalább egyszer ne sebesült volna. Mostanság inkább a taliánok irányából küldözgetik az izeneteket s a betegek Grácban, Bécsben gyógyulnak. Úgy látszik, oda kellett a java, átvitték őket a muszkáktól.

Arra nem nagyon panaszkodtak, hogy a munkáskéz hiányzik. Lászlónak eszébe jutott a Dávid fölvilágosítása, meg amit a szemével látott s mélyen megborzadt, ahogy átfutott rajta a gondolat: talán megkönnyebbült a falu, hogy lecsapolták. Biztosan van, aki epekedik utánuk, szívesen adna érettük valaki mást cserébe, dehát a ház olyan kicsi s az élet olyan szűk, hogy egyszeriben betöltötték a helyüket az itthoniak, akiket eddig leszorítottak.

- Csak az a baj, - szólt Dávid - hogy az erős férfiak s legények helyébe most mind ezek a taknyos suhancok fúrják magukat. Meg se pisszenhettek, mikor apjuk, bátyjuk itthon volt, most meg mindenik rázza magát, parancsolgat az anyjának s fut a menyecskék, leányok után. Ebbe kell tenni valamit, tiszteletes úr.

Az öreg János bá' is beledörmögött:

- Ezt az orcátlanságot igazán nem lehet túrni... De amondó vagyok én, hogy nincs béka tó nélkül. A menyecskék az okai, meg a leányok, tiszteletes úr. Sze' tudják keetek, hogy a fehérnépek, hogy bolondítják ezeket a kölykeket... Azér vagyunk, hogy ne csak a vasárnapi gúnyánkat mutogassuk a papunknak. Hadd lásson bévülről is, hogy meggyógyíthasson...

- Hagyja ked, János bá' - legyintett egy rókavörös ember, Varó Pista. - Nem való ide az efféle!...

- De csak mondja - intett komoran László. - Ismerni kell a bajt, különben továbbharapózik.

- Mer ked, Pista, - folytatta János bá' - nem akarja, hogy kiteregessük a baját... De csak meg kell mondjam: éppeg a maga menyecskelánya is...

A róka mérgesen horkant fel:

- Mi baja vélle?... Férjhez adtam, mit tehetek róla?

- Nem kell személyeskedni - csitította őket László, mindjobban elrémülve a valóság kitérülésén. - Ne beszéljünk egyesekről... Jó, hogy tudom: bibliaórárt fogok tartani külön az asszonyoknak s külön a fiúknak... Felvilágosítom őket, a lelkükre beszélek, csinállok valamit... De ebben maguk is segítsenek, atyámfiai.

Itt jött az intéző. Csak kacagott, mikor hallotta, miről van szó.

- Ez a világ sorja - legyintett. - Ha nincsen ló, számár is jó. Nem kell irigyelni a menyecskéktől azt a kicsi vigasztalódást, öreg szentek! Maguk is, annakidején...

A presbiterek meredten néztek Lászlóra.

- Tréfál az intéző úr - mondta nekik László, zavartan pillogatva. - Arról beszélünk, kérlek, - fordult hozzá - hogy miképpen mentsük meg a családi élet tisztaságát s az ifjúság lelkét. Összejöveleteket fogok tartani, felvilágosításokat adok, a lelkükre beszélek... Egyenként is látogatásokat teszek... Rajtam van a felelősség, csak segítséget kérek, hogy a presbiterek támogassanak benne szavaikkal, helyeslésükkel.

Az intéző észbekapott:

- Jó, jó, - mormogta - persze hogy... Térjünk a tárgyra, mert én sietek.

- Ez az egyik legfontosabb tárgyunk - mondta László élesen. - A kerítések, meg a disznóól dolgára inkább ráérünk. Itt van a kepevel hátralékosok ügye, de inkább várok, ha kell aratásig is, csak ezt a fekélyt vágjuk ki.

- No, én ehhez nem értek - jelentette ki az intéző. - Nem is hallottam soha, hogy a presbitérium ilyesmin rágódjék. Ha nincs fontosabb, én mennék...

- De mégis, tiszteletes úr, - indítványozta Dávid - ha siet a tekintetes úr, egy-két dolgot el kéne igazítani. Teszem, az udvar dolgát... Mert az udvar még nem hordatta bé azt a kilenc szekér fát, amivel tiszteletes úrnak tartozik, meg a deszkákat, amit a gróf úrtól kértünk a disznóólhoz, meg a vesszőt, amit a tekintetes úr megígért a kerítés javítására... Azt még a beiktató előtt kellett volna!

- Mekkora eszed van, Dávid, hogy ennyi belefér! - mordult rá az intéző. - Nem felejtettem el, ne félj! De van nekem egyéb dolgom is elég. Szántani kellett, az ökröket nem küldhettem fáért. Az ól meglehet tavaszig, különben is nem törne le a kezetek, ha beszögeznének itt-ott és kerítést már úgyse lehet javítani, mindjárt ránkszakad a tél... A tiszteletes úr bizonyosan belátja ezeket, nem úgy, mint ti.

De Dávid erősködött s többen bátorítóan morogtak, hogy legalább vegyék jegyzőkönyvre s mondjon időt a tekintetes úr, de utolsót.

- Vegyétek, vegyétek - fészkelődött az intéző. Kipillantott az ablakon, meglátott egy ringó-járású menyecskét az udvarba menni üres zsákkal. A hajába kapott, hogy mennyi dolga van még ma s hirtelen elköszönve, távozott.

- Ez az - jelentette ki Balog Ferenc bá', utána intve. - Régen száz-száz véka búzát adott az udvar, papnak, mesternek. Nem rongyos ágfát, mint manapság, hanem hasított színőlet. A bor se volt ecetes, amit az Úrasztalára küldött s a szent kenyeret nem lökte úgy oda senki a harangozónak, mintha koldus volna, ahogy a tekintetes asszony teszi.

- Az igaz! - dörögte Minya bá' a szegletből.

- Nehéz idő van, atyafiak - sóhajtott László. - Talán ez az oka, hogy megkeményedtek. Kevés a munkaerő az udvarban, az intéző úr meg a felesége dolgoznak, mint a cselédek. De majd megváltoznak idővel. Legyünk türelmesek, szelídek. Győzzük meg őket jóval... s beszéljünk most csak arról, amit magunk tehetünk a lelkekért.

Elmondta nekik, hogy Kálvin János miként szervezte meg a presbitériumot a világ legromlottabb városában, Genfben. Hogy lett az a gyülekezet örködő lelkiismerete. Hogy jártak a presbiterek házról-házra s milyen szigorú szeretettel vigyáztak mindenkinek erkölcsére, még a ruházkodására, életmódjára is. Hogy pusztították ki imádsággal s türelmes munkával a gonoszt abból a városból, ahol rosszabb suhancok voltak, mint a virágosiak, kővel dobálták a Kálvin ablakát s róla nevezték el a kőborkutyákat. Hogy kergette el az Úrasztalától ez a félelmetlen Istenembere a fegyveresen fenyegetőző úri haramiákat s hogy égette el az életét, csak hogy mások megjavuljanak. Egyedül, a Krisztusért. Meg is volt a jutalma, mert nem

tudtak nélküle élni s visszahívták a száműzetésből megalázkodva, átadván neki minden lelki hatalmat az életük felett.

László belemelegedett, csillogó szemekkel, szívből ömlő tüsszel beszélt. A presbiterek egyre fokozódó áhitattal hallgatták, elkapta őket a pap heve, büszkén érezték át hivataluk eddig nem is sejtett szépségét s a végén mind fogadkoztak, hogy melléje állanak, vezesse őket kötelességük teljesítésére. Meg is egyeztek közakarattal, hogy utcánként, szomszédság szerint ki hol fog örködni a lelkeken, a tiszteletes úr utasításai nyomán.

László boldog volt. Úgy-e, hogy meg lehet hódítani a nép szívét, ha van az emberben hit és szeretet? - gondolta mámorosan a sikertől. - Kiábrándult, öreg fapapok káromlása csak, hogy a nép kemény, durva és érzéketlen. Mind lélek ez, jóra szomjúhozó szegény szív, mindent lehet velük, ha van aki vezesse őket! Most már engedte a fantáziáját, hogy repüljön. A házak elé virágos kertek kellene, ne csak a neve legyen Virágos a falunak, mint ma. Az ablakokat meg kell nagyobbítani, hogy napfényt, tiszta levegőt kapjon a család. A gyermekeket tisztogatni, gyógyítani kell. A Bibliát elő kell venni a láda fenekéről, az ócska ruhák alól, meg a mestergerendáról, ahol belepte a pókháló. Olvasni kell belőle reggel munka előtt s este lefekvéskor azt az isteni leckét, amit majd ő megjelöl. És énekelni kell a zsoltárokat otthon is, ilyenkor, hogy tisztítsák a szívet a rossz indulatok, harag, káromkodás mérgétől. Csak Krisztus követése vezet el a kocsjától a templomhoz. Csak ha őt szeretik a fiúk meg a leányok, akkor tudják majd egymást is tisztán szeretni s a szent házasságig magukat egymásnak megőrizni ártatlanságban. Újév után megkezdte a konfirmándusok előkészítését: egy mintacsapatot fog belőlük szervezni példaadásul, Istennek illatozó virágoskertecskét, tisztességben és szeretetben. Csak vége lesz a háborúnak is egyszer, ráfordul az illetékesek figyelme a drága népre, a falura, ahol a nemzet igazi jövője rejlik, vége lesz ennek a túrhetetlen zsúfoltságának és földtelenségnek... Elmondta, hogy mire készül, a lelkészekkel baráti szövetséget fognak kötni népük érdekeinek védelmére... Meglássák, új világ lesz itt, ha maguk is akarják és utánam jönnek!

Az emberek egészen elérzékenyültek s Dávid megszólalt:

- Az Isten segítse meg, tiszteletes úr, hogy bár a felét megcsinálhassa velünk... De az a baj, hogy mi magunk se magunk sem vagyunk alkalmasak rá... Lám csak itt a presbitériumban is nagy ellenségek ülnek, régi haragosok. Hogy fognak ezek a szeretet dolgában munkálkodni, holott eloltanák egymást?

Nagy mozgás keletkezett. Egy véresszemű öregedő gazda: Sós Mihály a pad egyik végén, egy középkorú, szikár, lógóbajuszú ember: Varga Márton a pad másik végén, egymásra pislogtak, kényelmetlenül fészkelődtek, morogtak.

László kérdésére Dávid kimutatta őket. Valami családi perlekedés, régi sérelem feküdt közöttük.

László érezte, hogy milyen kényes, nehéz feladat elé került. Békítőszavak, erőszakolt látszat mit érnének itt?

Az emberek várakozással néztek rá.

- A presbiterek tanácskozása csak emberi erőlködés - mondta, mintha kitérne a dolog elől. - Ha nem Istentől kérnek tanácsot, semmire nem mehetnek. Az igazi presbitérium nemcsak a mások dolgával foglalkozik, hanem először is a maga lelkével. Ezt úgy hívják: csendes óra. Ilyent minden héten kell tartani. A lelkipásztor és presbitertársai együtt imádkoznak, az Isten ígését tudakolják és először maguk engedelmeskednek neki, hogy másokat engedelmesre bírassanak. Akarnak-e most ilyen csendes órát tartani velem, atyámfiai?...

A presbiterek egyszerre rámondták, hogy igen.

László éneket diktált a zsoltáros könyvből s a kis szoba megtelt durva, küzködő férfihangokkal. De László a második versszakot is kívánta, aztán a harmadikat, negyediket. Csodálatosan belejöttek. Az arcuk kipirult, a szemük fénylett, a hangjuk meghatóan igyekezett simulni a dallamhoz. Az imádság légköre beborította őket. László szívből imádkozott önmagáért, társaiért és a gyülekezetért. Beleszötte a haragosokat és könyörgött számukra a Lélek kibékítő hatalmáért. Majd kinyitva Bibliáját, fölolvasta belőle: „Ne adjatok helyet az ördögnek. A nap le ne menjen a ti haragotokon”. A harag beszennyező, ördögi betegség, magyarázta. Mikor az este árnyai leszálnak, meg kellene gondolnunk: ma sem békültem ki a felebarátommal, pedig ki tudja, virrad-e még reám új reggel, hogy megtehessem? Ime, a harag által az ördögnek adtam helyet a lelkemben, ahol minden hely Krisztusé, árulója lettem Uramnak, aki jön, hogy számot kérjen tőlem, lépései, hogy döngenek a szívem dobogásában, az éjszaka félelmes csendjében! Ha az Isten kegyelme még egyszer fölvirraszt, a nap le nem megy többet az én haragom fölött!... Van szent harag is: ahogy Krisztus haragudott a bűnre. Nem a bűnösre, akit sajnált, szeretett, akinek megbocsátott, hanem a bűnre, amely megrontotta az ő testvérét. Akik meg tudják gyűlölni a bűnüket, azok meg is tudnak bocsátani egymásnak s az ördög helyét átadják szívükben a Szeretetnek, aki a Keresztről uralkodik a világ felett.

Ismét imádkozott, aztán énekeltek, a végén áldást mondott rájuk. Ahogy a fejek felemelkedtek, mindenki a két haragosra nézett. A levegő megtelt várakozással.

A haragosok lesütött feje lassan egymás felé fordult. Felálltak. Közeledtek. A karjuk megrándult, nehezen emelkedett fel s fonódott össze a tekintetük. Aztán hirtelen kezet fogtak, kemény szorítással.

A parasztok szeme harmatozott s mint a gyermekek, szótalán bámulattal néztek Lászlóra. Vagy talán nem is reá, hanem rajta keresztül messze valahová, nagy fényességbe... Ilyen csoda soha nem történt még Virágoson.

Megilletődve távoztak, szentül ígérve, hogy mához egy hét ismét megtartják a csendes órát, hogy vaj' egy ördögöt megint megöljenek magukban.

Másnap reggel arra ébredt László, hogy esik az eső. Tegnap még csodaszép őszi ragyogás volt. De ha már esik, bár esnék tisztességesen, ahogy máshol szokott. Amit az ablakán tekintve lát, maga a halálos reménytelenség. Minden szétmosódott az ólmos szürkeségben, az egész világból csak ez a nyúlós, kísérteties szürke semmi maradt. Nem látszik egy ház, egy domboldal, egy fa az erdő szélén, sehol. Valahonnan a semmiségből hosszú szálak ereszkednek alá, végtelen, utálatos pókhálófonalak. Kín nézni, amíg a földig érnek, a végük kedvetlenül elcseppen s a szál visszahúzódik, mintha a magasból valaki megrántaná. A föld rothadt, málladozott, hígult, folyni kezdett, mint valami csúf kelevény.

Ma senkise jött a templomba. Edith se a gyermekekkel. Talán a gyermekek is elmaradtak az iskolából. László alig tudott visszagázolni a templomajtóból a házba.

Karó Pendzsi, vasvillaszemekkel méregetve a szürkeséget, sápítózott:

- Eztán már így lesz, amíg a hó le nem esik... A tiszteletes úr ma nem mehet le az iskoláig, az szent. Falábon nem tud járni, másképp pedig belevész. Ejsze elküldök valami kölyket a zsidóhoz, egyér-másér. Köménylevevest csinállok, meg rántottát, ebédre...

Napokig így tartott. László életére megutálta a köménylevevest meg a rántottát. Pendzsi egyebet nem tudott előállítani, a kamara üres volt. Egy bátor kölyök vállalkozott harmadnap, hogy cédulát visz Lászlótól Edithnek: nem tud lemenni, ne várjanak reá. Választ is hozott, Edith írta, hogy ő is be van zárva a szobájába, gyermek egy se jó az iskolába és soha ilyen szomorú nem volt, mint most, maga se tudja, miért. Ezen a héten András se jön át, az bizonyos.

Gondoljon rám néha, - írta a cédula aljára - én azzal vigasztalom magamat, hogy fölidézem a gondolatait, amiket fölolvastam. Ne utálja meg Virágost azért, nem lesz mindig így.

Lászlónak nagy vigasztalására szolgált az Edith levélkéje. Eszébe se jutott, hogy furcsálja, miért nem az Andrásra való gondolással vigasztalja magát ez a menyasszony?... Meleg szellő libbent a szívére, vidáman dúdolni kezdett... Édes Edith! - suttogta önkénytelenül.

A falu mintha meghalt volna, senki be nem nyitotta a parókia ajtóját levélírást, tanácsért, vagy csak úgy, kicsit beszélgetni. Pendzsi mord fehérnép volt, naphosszat a kemence padkáján gubbasztott magában dörmögve.

László egy darabig azzal töltötte az időt, hogy papírra vetette munkatervét, a falu megújítására. De tudja Isten, ezek a tervek is, melyek csillogva ömlöttek ki a szívéből a presbiterek előtt, most olyan mereveknek, papirosszagúaknak távoliaknak, szinte nevetségeseknek látszottak... Letette a tollat, sétált fel alá a szobájában. Néha hozzányúlt egy könyvhöz, kinyitotta, becsapta, félrelökte. Nem ízlett semmi.

Mivel üthetik agyon ilyenkor az időt ebben a rettenetes faluban? - gondolta dideregve. - A sötét lyukakban, a saját párájukban fuldokolva, világosság, levegő, munka nélkül?... Ahogy elgondolta, mit csinálhatnak, a szája keserű undorral megvonaglott, levágta magát a díványra s meredten nézte a mennyezetet.

A padlásról, ahova a kölcsön-kukoricát öntötték, vidám hancúrozás hallatszott. Egerek cincogtak, nyargaltak a gabonában.

A tanulmány elment... Ezóta megkapta a professzor... Talán most olvassa... Hátha azt mondja rá: marhaság!... Roppant gyengének tűnik föl most, ahogy visszagondol reá... Szörnyű dolog így egyedül lenni... Ez a falu!... Ezért isznak, kártyáznak, malackodnak az emberek... Mit is csinálnának egyebet?... Szegény Edith, most hallgatja az Aranka locsogását, amíg el nem únja... Aztán ülhet a szobájában, mint kalickájában a rabmadár. Milyen édes tőle, hogy az ő gondolataival akar foglalkozni!... András csupa szív, nagyon szereti, de Edithkének, mégis, olyan lesz mellette, mintha mindig esne az eső. Ennek a leánynak egyéb is kell: szellem, gondolat, kultúra... Eh, az egész élet nem ér egy fakóvát!...

Még egy hét múlva is tartott a gyűlöletes szivárgás. Eljött a csendes óra napja. Ez, egyedül ez tartotta a lelket Lászlóban. Gyönyörű, csodálatos sikere volt. Hátha megismétlődik? Ahogy a multkor megfogta a lelküket, a presbiterek bizonyára alig várják, hogy ismét jöhessenek. Átgázolnak a latyakon, az biztos.

Fokozódó izgalommal várta őket egész délután, egész este. Csalódott. Nem jött senki.

Ez olyan szörnyű volt, hogy azt hitte, világgá kell futnia innen.

Két nap múlva, esti szürkületben bekocogott hozzá egy ember, akit ugyan látott már egyszerűen, de közelebbről még nem ismert.

- Itt van Imbre bá', a suszter - szólt be Karó Pendzsi a konyhából. - Tiszteletes urat keresi.

László szinte felujjongott, hogy valaki mégis rányit ebben az átkozott időben:

- Jöjjön csak be! - kiáltott megvidámodva.

Imbre bá' szörnyen hasonlított egy vén gorillához. Fölhúzott vállai, hosszú lógó karjai, a kurta lábak, a beesett homlok, az előreugró áll, a kicsi pislogó szemek a nagy majomra emlékeztettek.

Furcsa, ellenző nélküli szürke szörsapkát vett le a fejéről, melyet ettől fogva a kezében lógatott.

- Megkövetem a tiszteletes urat, - dörmögte rekedten - hogy bégyüttem. Csak itt lakom a dombon, oszt' az ablakán át láttam, hogy sétál fel-alá s nincs senkije. Mondok, szomszédok volnánk, benézek hozzá, tán nem haragszik meg.

- Dehogyan haragszom - nyújtotta kezét László. - Jó ember maga, Imre bá', hogy ilyeneket gondol. Üljön, le.

Az öreg nehézkösen ereszkedett az eklézsia ládájára.

- Hm, hm, jó ember! - vigyorgott, fejét csóválgatva. A sapkájára nézett, aztán Lászlóra:

- Ez onnan való - mondta. - A fegyházból. Enyedről.

László meghökkenett:

- Csak nem azt akarja mondani, hogy fegyházban ült?

- Csakis! - bólintott Imre bá'. - Nem is egy napig, tiszteletes úr. Tíz esztendő egyvégtiben!...

- De hát mit követett el, az Istenért?

- Rég volt az! - merengett az öreg. - Húsz esztendeje is vagyom, hogy elengedtek. Tegye ahhoz azt a tízet, akkor világos, hogy vagy harminc is eltött azóta...

- Nem azért mondtam - szólt László. - Akármit csinált, megbűnhődött érte. Aztán biztosan meg is bánta...

- Bánta a nehézség, megkövetem érte, tiszteletes úr! Sze' nem akartam én. Tiszta dolog, hogy nem akartam... Hanem az ördög oda tette azt a követ az út szélére, éppen a kezem alá. Akkor is, hogy elhajítottam, álmomba se hittem volna, hogy úgy talál. Talált pedig. Mindjárt meg is hótt.

- Ki volt az?... Ha már benne van, talán elmondhatná!

- Régi haragosom - legyintett Imre bá'. - Rosszlelkű ember volt, mindenki tudja. Minde-nemből kiforgatott. A vejem volt különben, de halálra verte a lányomat. Elszáradt mellette. Hiába intettem, fenyegettem... A sírba tesz engem is, azt izente... Oszt' akkor ittam is egy keveset, ahogy mondtam, oda került az a szerencsétlen kő... Rég volt ez, tiszteletes úr.

- Családja van-e? - kérdezte László, hogy elterelődjék a beszéd.

- Senkim, tiszteletes úr. A feleségem már akkor se élt. Más gyermekem nem volt. Annak se adott az Isten, annak a másiknak. Ott a fegyházban a suszterségre tanítottak. Kicsi pénzem is volt, mikor kiengedtek... Azóta tákolom itt a csizmákat, bocskorokat. Na, ma gondoltam: ihol a másik árva!... Oszt' itt vagyok...

- Nem igen láttam a templomban, Imre bá'.

Az öreg restelkedve morgott:

- Hát nem igen járok, tudja... Rég volt, de mégis tudják... Félnek is tőlem, vagy mi az ördög. A lábbelit is csak úgy behányják az ajtón... Ha volna más suszter a faluban, éhenhalhatnék tőlük. Hanem, ha adna nekem egy öregbetűs bibliát a tiszteletes úr, jószívvel olvasnám.

- Lássá, lássa - mondta László, a karjára téve kezét. - Ha vágyik az Istenhez, mégis csak el kell jönnie a templomba. Majd prédikálok olyat, amiből megértik az emberek... Bibliát azért adok, meg is mutatom, mit olvasson belőle. De a templom az igazi. Ne féljen, az emberek nem olyan rosszak, meg fogják érteni, Imre bá'!...

Imre bá' köszönetet dörmögött, aztán hozzátette:

- Tiszteletes urat megértik... De nagyon!... A presbiterek ugyanvalóst megértették...

- Nő, nő, arról lehetne beszélni - mosolyodott el László szomorúan. Tegnapelőtt vártam őket, hogy együtt imádkozzunk s tanuljunk az Isten igéjéből... Igérték, de senki sem jött közülük.

- Azért mondom - gyökintett a fejével Imbre bá'. - Igen megértették a tiszteletes urat... Most szégyelik magukat, mert az egész falu kacagja.

- Mit? Miért? - csattant föl László sértődötten.

- Hát nem tudja!... Úgy kibékítette őket a tiszteletes úr, hogy hazamenet a nagy szeretetben bé kellett nekik térni a kocsmába, áldomásra.

- Lehetetlen! - kiáltott fel László rémulten.

- Pedig úgy volt - erősítette az öreg. - Oszt ez még semmi. Hanem a két haragos addig ivott a békesség öröme, hogy a végén csúful összeverekedtek, bicskára kaptak. A többiek alig tudták szétválasztani, hogy el ne oltsák egymást. Hát ezért nem jöttek többet, tiszteletes úr! Azt mondom én magának: a régi harag, amit eltett az ember, még csak elpárologhat, de a hirtelen békesség rosszabb a mennykőcsapásnál is!...

László megsemmisülten meredt a földre... Ez volt az ő nagy csodasikere! Milyen ostoba, hiszékeny kölyök volt, hogy bízott az emberek lelki megindulásában! Ezek a hazug állatok, ez a gyötrelmes, utolsó falu!... Bár mosná el az átkozott mezőségi eső, hogy nyomuk se maradjon! S bár belefulladna ő maga is, méltó büntetésképpen, hogy ezekkel akart lelki dolgokat művelni!

- Bizony, bizony! - vigyorgott Imbre bá' a sapkáját lóbálva vidáman, mint aki rég tisztában van a dolgok valódi értékével s nem érhetik többé kellemetlen csalódások.

XI.

- Esik a hó, tiszteletes úr!... - kiáltott be vigyorogva Karó Pendzsi. Máskor olyan volt, mint a szomorújelentés. De most minden ránca kacagott. Nem tudta a begyében tartani, muszáj volt neki belekiabálnia ezt a gyönyörűséget az alvó pap fülébe.

László, feje búbjáig a paplan alatt, falnak fordulva aludt, mintha soha többé nem is akarna kifelé fordulni. Pendzsi rikoltására riadtan ült föl. A szeme káprázott, úgy ragyogtak a falak, a mennyezet, a külső fehérség visszfényében. Földöntúli üde, tündéri világosság volt, a szíve megreszketett tőle.

Igaz, már tegnap, körmödzött a sár; nehéz felhők feküdtek a falura, de olyan sötétség volt, mint az ítéletnapján. Ki hitte volna?

Felszökött az ágyból, nyakába kerítette a paplant, rádólt az ablakdeszkára s kitágult szemekkel ölelte magába a világot.

Hó, tiszta szűz hó, gyönyörű vastag égi bunda takarta a földet, a háztetőket, a dombokat s hogy az ég hol kezdődik, azt csak odafönn, az erdőszél fekete vonala mutatta. Fehér tenger - suttogta László, az egymásra boruló lágyvonalú dombhullámokban gyönyörködve. A levegőben még szállingózott az angyalok vánkosainak pelyhe, nagy, puha, keringő csillagokban.

- Edithke, lehullott a hó! - rontott be László az iskolába a nagy újsággal.

- Alig vártam, hogy hírüladja! - kacagott a leány s a szeme ragyogott, mint két zöld csillag.

- Menjünk sétálni, Edithke! - lelkendezett gyermekesen László, tanítás után.

- Menjünk! - kiáltott föl Edith, kigyúlt arccal.

Nem gondoltak senkire, semmire, mámorító vágy borított el bennük mindent, hogy belevessék magukat ebbe a fölszabadító fehérségbe.

Vidáman lábalták a havat, kacagtak minden ok nélkül, nem is a tüdejükkal, a lelkükkal szívták magukba a friss, hideg levegőt.

- Furcsa, hogy mi még soha sem sétáltunk együtt - nevetett László, mikor a falu felett, a temető akácainak szegélyénél állottak.

- Eddig nem is volt sétaidő - mondta Edith. - Aztán nem gondolja, hogy most se kellett volna!

- Miért? - kérdezte László ártatlanul.

- Hát csak... Az emberek hamar készek a szóbeszédre...

- Ó, András, biztosan nagyot kacagna erre! Más meg mit számít?... Emelkedjék a Mezőség fölé, Edithke. Nézze, nézze: milyen gyönyörű minden! A múlt héten majdnem meghaltam a szomorúságtól, a kételyeimtől. De ma ismét hiszek, remélek, Edithke!... Ez a tisztaság, fehérség az Isten boldogító válasza, győzelem a sár, a bűn fölött! Hallotta a keserves kudarcomat?... - fordult hozzá, hirtelen elvörösödve.

A leány résztvevő mosollyal intett:

- Igen... De nem szabad abbahagynia... Maga túlságosan jó volt, bízó, a szívét tette ki eléjük... Maga fiatal ember, László... De éppen ez a szép... Túlságosan is meghatotta őket, megrészesedtek az igazságtól... Ez az egész. Ne hagyja abba!

- Milyen jó maga Edith, hogy így vigasztal. Hogy így fogja fel... Nem, nem csüggedek!

Amíg megkerülték a temetőt, boldogan süppedezve a hóban, László azon gondolkozott, elmondja-e Edithnek a terveit? Igaz, mire azokból lesz valami, Edith már Tóvölgyön lesz, az András házában. De hiszen Tóvölgyön is meg kell csinálni ezeket. És Edithet minden úgy érdekli! Szíve nyitva van, hogy befogadja. Hirtelen jött neki, sohase gondolt erre, de most, ahogy szembekerültek a fiatal bükköserdővel a gazdasági udvar fölött, oda mutatott s meselátó szemmel tángulva reá, suttogta:

- Odanézzon, Edith! Annak az erdőnek a közepén kórház lesz, szanatórium! A gyermekek meg fognak gyógyulni, a vérbajosok is, a tüdővérszesek is! És autóbuszjárat lesz az állomásig, hogy máshonnan is eljöhessenek, akiket a barátaim küldenek... És nézze csak a patakot, Edith! Azt meg fogjuk szabályozni. A piacot föltöltjük, kikövezzük. Sajnálom Mandula urat a boltjával, de oda, látja, ahol a hídfő lesz, építjük majd a Hangya-szövetkezet házat... A községház emeletes lesz, abban gazdakört, olvasót létesítünk... Színpad is lesz benne, előadások számára, hogyne!... És persze, a szanatóriumnak villanytelep kell s legyen szíves, ne kacagjon: miért ne világítsuk a falut is villannyal?

- Nem kacagok, László! - suttogta Edith s a szeme mélyén fények örvénylettek.

- Igen, igen - lángolt az ifjú pap. - Ne higgye, hogy túlságosan bízom az emberek fogékony-ságában. De nem is csüggedek el többet a borús napokban. Megtanultam. Folytatni fogom... Azt nem mondtam, de természetesen postánk is lesz. És gazdasági iskolánk a Mezőség számára... Tagosítani fogunk. A grófot ráveszem, hogy mintagazdaságot rendezzen be a tanítás céljaira... Azért fehér most minden, hogy akármit lehessen ráírni, mint az üres papírra... Teleírom én az Isten könyvét étellel, szépséggel, boldogsággal! Boldogsággal, Edith!... Maga sír, Edith?...

- Nem sírok. Szemembe hullt a hó. Azt törlöm... Dehogyan sírok!

A kályha duruzsol Edith szobácskájában. Ajtóját kinyitották, rostélyán keresztül pirosan süt ki a parázs fénye. Az ablakon bemosolyog az Isten iratlan fehér könyve, kínálkozva, hogy megtöltse valaki szép gondolatokkal...

- A lélek még izgatóbb világ, ott még sokkal többet lehet építeni, mint ebben a láthatóban - mereng Edith.

- Nem, - mormogja László álmodozva, - a lélek készen van. Föl van építve. Hatalmas vár: Egyéniség vára. Azt csak meg kell ismerni.

- Mi van benne? - kérdi a leány, mesére váró áhítattal.

- Királyi pár lakik benne, Öntudat és Hit. És így vallanak egymásnak: „Csak ha a te szemedbe nézek, - mondja Öntudat király Hit királynénak, - tudom, hogy örökkévaló vagyok, ó, anyám, hitvesem!” „Csak ha benned gyúlok lángra, - súgja vissza Hit királyné Öntudat királynak, - tudom, hogy miért vagyok, ó, atyám, férjem.”

- És vannak gyermekeik is?

- De még menyti!... Ott van a kékszemű leány, Emlékezet, aki mindent szebbnek lát, mint amilyen volt. Ott a szárnyas fiú. Képzelet, aki látja azt, ami nincs, de lennie kell... Van egy koravén fiók is, aki rendet tart a várban: Értelem, csakhogy száraz és rideg fickó. Egy csomó szép leányuk övezi őket, mint a gyöngykoszorú: Szelídség, Hűség, Igazság, Szabadság, Szeretet... Mondtam-é, hogy a vár kacsalábon forog és olyan sebesen, hogy kívülről senki se láthatja? Egy vak óriás hajtja körben: Akarat, akinek Értelem közvetíti a király és királyné parancsait. Kettős aranyrúgó mozgatja a hajtógépet: becsületnek és önértetnek hívják. Az aranykulcs, amely hozzá vezet, mindig Értelem nyakában függ. Jaj volna, ha valaki elragadná, mert Akarat nem látja, ki parancsol neki... Egyszer már iszonyú baj lett ebből!

- Mondja el!

- Világóriás száz évig ostromolta Egyéniség Várát, de nem tudta bevenni, amíg bent a várban el nem aludt Hit királyné, Öntudat király akkor sétálni indult a bástyákon, hogy gyönyörköd-jék az ellenség tehetetlen dühében. De találja ki, kit látott?... Emlékezetet kapta rajta, hogy kikandikál a világba s ahogy rosszalóan a szemébe nézett, annak tükrében gyönyörűnek látott mindent, amit valaha Világóriás kínált, csakhogy átadják a várat. Nagy baj volt, hogy Képzelet kisurrant alvó anyja mellől s szintén hozzájuk csatlakozott, pedig Hit királyné mindig mondta, hogy vigyázni kell reá, szárnyai vannak, de nincs meggondolása. Ő meg a jövőbevetítve mutatott ragyogó képeket apjának, palástját rázogatva előtte, amiket a Világ ad majd cserébe ezért a rongy várért. Hiába, a király a királyné nélkül csak félemler volt, megszedült gyermekei varázsától. Ezt észrevették a várnépből olyanok, akiket nem is igen vett eddig észre: Érzékiség, Mohóság, Kíváncsiság, Kéjvágy, meg e féle rongyalakok. Ezek mindenkit föllázítottak. Értelem későn érkezett, hogy lecsitítsa őket, leverték, letaposták, elvették tőle az aranykulcsot, betörték Akarathoz és ráparancsoltak: zúzd széjjel az arany-rúgót! Mondtam, hogy Akarat vak volt. Vakon engedelmeskedett. Rettentő öklével rásujtott a finom rúgóra. A vár abban a pillanatban megállott. Kapui messzerepültek sarkaiból. A rendülésre az a torony, amelyben Hit királyné aludt, vele és leányaival együtt elsüllyedt a mélyben. Világóriás hadai beözönlöttek Egyéniség Varába. Öntudat királyt megláncolták, homlokára rabszolgabélyeget sütöttek, száz esztendeig szolgálta a Világot állati sorban. Persze ne gondolja, hogy Világóriás hálás volt Emlékezetnek, Képzeletnek meg a többieknek. Jutalmul moslékot, hamispénzt és üveggyöngyöket adott nekik, aztán kikergette őket a várból. Valamennyien lealjasodtak, disznópásztorok és gypmesterek lettek.

- Mi lett a vége? - kérdezte Edith halkan.

- Világóriás már azt hitte, végzett Öntudat királlyal. Szegény király, elfelejtkezve egykori méltóságáról, csak a halált várta. A Halál meg is jelent előtte, a beomlott torony romjai között, ahová éjszakánként leláncolták. „Csakhogy itt vagy” - sóhajtotta az egykori király. - „Úgy-e megváltasz?” A Halál ölébe vette, megsímogatta s így szólt hozzá: „Figyelj csak a mélybe: Mit hallasz?” „Gyermeksírást hallok” - mondta Öntudat s elbutult arcán a régi fény derengett föl. „Mi az?” - kérdezte a Halált. „Hit királynénak fia született - mondta a Halál. - Újraszült téged ott lenn a mélyben, másodszor is. A vár föl fog szabadulni.”

- Gyönyörű mese volt - mosolygott Edith hálásan. - Köszönöm!

- Ne felejtse el, hogy azóta és mindörökké Egyéniség Vára az egyetlen menedéke azoknak, akiket Világóriás üldöz... És ez a vár, ha akarjuk, mindnyájunkban megnyíthatik azok számára, akiket szeretünk!

Edithtel történt valami, azt mindjárt látta László, mikor egy délután benyitott hozzá. A szeme ki volt sírva. Idegesen reszketett.

- Ó, semmi, semmi - hártotta el a kérdezősködést. - Ne törődjék velem! Én is el fogom felejteni... De mostanában nagyon érzékeny vagyok... Tudja, Egyéniség Várában szoktam sétálgatni... Világóriás megtámadott... Igaz, hogy nagyon nyomorult katonáját küldte ellenem. Mégis fáj, mintha besarazott volna...

- Mondja meg, mi történt? - unszolta László. - Nem tudom nézni, ha maga szomorú.

Edith halványan mosolygott:

- Ó, kicsiség!... Csak az intéző... Azt hitte, én is Piros Mari vagyok. Ajánlatot tett a maga módján! - Összerázkódott. - Utálatos ember! - dideregte remegő ajakkal.

László agyát vérhullám öntötte el. Mintha arculcsapták volna, olyan harag zúdult rá. Küzködve nyelte le:

- Ne vegye fel, Edithke! Műveletlen, otromba ember. Nem érheti fel a cipője sarkát se magának!

- Nem is az! - rázkódott össze Edith. - De maga... Magát... Hogy mert magára célozni, arra a tiszta, édes sétánkra, ott a temetőben?... Emlékszik, mondtam magának...

László keserűen legyintett:

- Beszéljünk másról!

De azért egész este, még éjszaka is otthon, ez járt a fejében. Gonosz ember, gondolta, álmatlanul forgolódva. Megsebezte ezt a szegény kicsi madarat. Ó, nagyon jól el tudta képzelni, hogy mit mondhatott. Biztosan a féjét, hogy ha mennyasszony léte, a vőlegénye távollétében mással sétálgat, miért ne tenné vele is?... Valami e féjét. Talán csak rossz vicc volt, de mégis szörnyűség.

Néhány nap múlva rányitott az intéző:

- Gyere velem az erdőre - mondta. - A kocsi itt áll a kapuban. Kimérem a fátat.

László alig tudta legyűrni magában, ami forrott benne. De hát mit tehetett? Elment vele.

A téli erdő fenséges csöndje gyógyítólag simogatta a lelkét. Ámult-bámult, hogy mekkora dús erdőség létezhetik itt a kopár Mezőség peremén.

A szekerek már ott voltak. Az intéző kimérte a fát. Rakodni kezdtek, ők visszafordultak a kocsival. Az intéző két térdé közé támasztva tartotta a vadászpuskáját. Dicsekedett vele, hogy

milyen újmódi. Őt töltényre jár, csak az első lövésre kell felhúzni, tovább önműködő. Mindössze egy kis billentésre van szükség. S a kilőtt patronokat kidobja a kamrájából.

Közben egy szövevényes, sűrű erdőrészt mellett vitt el az út. Az ágak föltartották a havat, alattuk sötét, rejtelmes homály terjengett.

- Milyen titokzatos! - mutatott oda László. - Tündérmese jut az ember eszébe. Itt nyáron bizonyosan a törpék játszadoznak Hófehérkével.

Az intéző vigyorogva mondta:

- Itt igen, itt lehet játszani, nemcsak a törpéknek... Itt a tanítónővel is szépen lehetne játszani!

László nem tudta, mit csinál. Nem volt ura magának. Teljesen az ösztön lángjában, kikapta a puskát az intéző térdei közül. Felugrott a kocsiban.

Az intéző tátott szájjal bámult reá. Mi az ördög ez!

De abban a pillanatban nagy szürke varjú lebbent egy magas fa csúcsára. László vállához kapta a puskát, s ugyanakkor már lőtt is. A varjú kerengve bukdácsolt le az ágak között. Súlyosan puffant a földre.

Halálsápadtan eresztette le a fegyvert. Szeme kikerekedve meredt a varjúra.

- Szép lövés volt! - dicsérte az intéző felszusszanva. - Az ördög tudta, hogy ehhez is értesz!

László dadogva felelt, visszaereszkedve az ülésbe:

- A gimnáziumban tanítottak... katonák... célbalőni... Első voltam...

Ellökte magától a puskát. Tenyereire nézett, összerázkódott s a két oldalához dörzsölte őket, mintha gyilkos vér szennyezte volna be.

XII.

Megjött a Jóska válasza. Azt olvassa László Edithnek, lelkendezve. Az elhagyott városi világ, melyről új életének kibontakozása közben szinte már elfelejtkezett, mintha nagyon régen látta volna, most ennek a levélnek soraiból, mint a szélvész, zúdult reá. Minden kicsi szó izgalmomba hozta, úgy érezte magát, mint a rab, akinek börtönébe hír jön arról az életről, amelyből kitepték.

...A püspök haragszik reá, - írja Jóska - tönkretette magát, azt mondja, eltemetkezett, eldobta a jövőjét... Egyébként az igazgató csalódott az öregben, mert a Lászlóra halmozott panaszok és vádak tömegére a püspök visszafordította a szót s kellemetlen kérdések egész sortuzét lődözte reá, hogy vajjon mit és hogyan tett a fiatalember esetleges tévedéseinek helyes kijavítására! A vádbeszédből ilyenformán védekező makogás lett s az igazgató úrnak azt is tudomásul kellett vennie, hogy a püspök tiltakozik a vallástanításba és nevelésbe való illetéktelen beavatkozások ellen s nem fogja sajnálni a fáradtságot, hogy a legkisebb megisméklődés esetén a miniszter úrral folytasson erről a kérdéstről egy kis baráti csevegést... Lászlóra éppen csak azért dohog, hogy miért nem mondta el neki bizalommal ezeket, amikor még segíthetett volna rajta s főként azt veszi rossznéven tőle, hogy csak írásban mondott le a megbízatásáról s el se ment búcsúzni, mintha őt ellenségnek tekintené. Nem is képzeled, - írta Jóska - hogy az a marha igazgató, hogy beleheccelte az öreget a pártfogásodba. A kájzer tehát mentesítendő kies falud zsírpecséteitől s az anyaföld édes sarától, felhúzó s a legelső alkalommal eljössz Atyánkhoz, helyrehozni bűnödöt.

- Látja! - kiáltott fel Edith halványan mosolyogva, egy kicsit féltékenyen is, ahogy László tüzesen olvasta ezeket. - Ha nem tételez föl rosszat a püspök úrról, sohase kellett volna ide süllyednie hozzánk!

Nem tehetett róla Edithke, az utolsó szava megcsuklott a lenyelt könny keserűségében.

László megütközve nézett a szemébe. Edith kénytelen volt lesütni a tekintetét.

- Maga elfelejtette, - mondta László a mutatóujját oktatólag felemelve - hogy az ilyen utólagos bölcsesség éppen azt mutatja: a Gondviselés sokszor kicsiségeken fordítja oda a kereket, ahova kell... Hála Istennek, hogy így történt, Edith.

- Szóval... Nem bánta meg?

- Még nem... És azt hiszem, sohasem... De olvassuk tovább, Edith. Nézze csak, mi van itt! Ó, ha igaz lenne!... Felháborító, írja Jóska, hogy az úgynevezett barát csak másoktól és véletlenül tudja meg: a falusi tiszteletes úr tudományt művel. Az egyetemre járó teológusok azt rebesgetik, hogy filozófiai atyaúristened valami afélét mondott nekik: vegyenek majd példát rólad, ha falura kerülnek. Ott is lehet dolgozni, mert Te mostanában küldtél neki egy tanulmányt, amit érdeklődéssel olvas...

- Látja! - gyúlt ki Edith tapsolva. - Andrásnak igaza volt, az öreg el van ragadtatva!

- Honnan veszi, hogy el van ragadtatva? - vont a föl szemöldökeit László. - Itt csak az van, hogy érdeklődéssel olvassa.

- Na?... Ha egy olyan ember érdeklődéssel olvassa, az bizonyosan csak a legjobbat jelentheti... Maga nem tudja, hogy ki és mit ér tulajdonképpen?

- Olvassuk tovább - merült bele László sietve a sorokba. - Itt megint a fiúkról beszél... Futóné habozott, hogy ne vegye-e ki az én székem ülődeszkáját is, mintha elestem volna, de aztán csak odatámasztotta az asztalhoz. Nagyszerű asszony!... Itt valami új pálinkáról van szó... A város még piszkosabb, mint volt... Jóska magántanári előadásokat tart a teológián, keleti nyelvekből. Na, ennek igazán örvendek, csak nem hagyja el magát ő sem!... Végre! Hallgassa csak: - Hogy kurzust rendezzünk a tavasszal, kiváló mezőségi kollégáid számára? És hogy azon én is résztvegyek, mint tudományunk egének gyér csillagai között a legtündöklőbb? Legyen, fiam. A sikerben nem bízom ugyan, de annál inkább érdekel a faluval kötött házasságod. Remélem, már áldott állapotban van. Szóval ott leszek, csak tudjam hol és mikor vár a híres mezőségi hintó a négy lóval, huszárral a bakon?...

László izgatottan felugrott s örömeiben mindenbe beleütközött, ahogy a parányi szobában nyargalni szeretett volna.

- Ezt Andrásnak is hírül kell adni!... Nem várhatunk vele négy napig, amíg átcammog ide a maga öreg medvéje. - Hirtelen a homlokára ütött: - Milyen idea! amint nagy eszeresem mondaná, Edith!... Mit szól hozzá: Ne menjünk át Tóvölgyre, hogy megmondjuk neki?... Gyönyörű rövid séta az egész, ebben a csodatélben!... Mit néz úgy rám? Már megint mezőségi lett?... Ez más, egészen más. A vőlegényéhez csak elkísérhetem?...

Edith egy pillanatig gondolkozott, aztán megrázva vállait, föl kacagott:

- Igaza van! Csak nem fogunk egy ilyen szép sétát föláldozni azért, mert esetleg valami buta ember?! Szólok Arankának, aztán menjünk!

Edith ökleit kis bundájának zsebeibe süllyesztve, katonásan lépdelt László mellett a ropogó hóban. Amíg a falu végére értek, nem szólt egy szót sem. Csak nézett előre, elszántan. De ahogy kiértek a házak közül s az út befordult az erdőszél fái közé, megelevenedett. Nagyokat

lélekzett a pompás hidegből, arca kipirult, szemei sárgásan csillogtak, lelkendezve lihegte: - Milyen gyönyörű!... Milyen gyönyörű!...

A fákon vastag zúzmara ült, mintha szikrázó csillagokkal volnának behintve. A mélységes csöndben az ember minden pillanatban várta, hogy valami csoda lép ki az útra az erdő homályából. De csak egy nyúl ugrott ki előttük. Hirtelen megállt, leereszkedett a combjaira, kíváncsian nézte őket, kedvesen mozgatva füleit. Ők is megálltak, hogy el ne riasszák. Még a lélekzetüket is visszatartották, nehogy megijedjen. De a nyúl mégis észbe kapott, hirtelen összerezsent, fölpattant s egy ugrással a bokrok közé vetette magát.

- Édes volt, - mondta Edith.

Egy lélek nem járt az úton, mintha csak ketten lennének élők az egész világon. A hó elnyelte lépéseik nesztét. Álmában lépked így az ember s az egész erdő olyan, mintha álom volna.

De már vége is van. Az út kikanyarodik belőle, le egy lejtőn, keskeny patakmederbe, azon túl meredeken kígyózik föl annak a kopár hegynek oldalán, ami Edithet elválasztja Andrástól.

Miközben lassan fölkapaszkodnak rajta, László kezét nyújtja Edithnek egy-egy csúszósabb helyen s aztán megállnak, visszatekintve az erdőre s azon túl a virágosi toronyra, amely a dombok fölött kinyújtva karcsú nyakát, vigyázza őket.

Jó melegük van, mire elérik a hegy tetejét. A kurta decemberi nap gyorsan közeledik a vége felé. Fehér dombhullámok messze kitérülő tengerére szürkén borul az ég burája. Sietniük kell, hogy elérhessék Tóvölgyet. Ott fekszik lenn a katlan fenekén. Kéménynélküli szalmatetői alól hosszú kék fátylakban leng a füst. László a tavat keresi, amiről elnevezték.

- Tó nincs - mondja Edith. - A völgy maga olyan, mintha egy tónak a teknője lenne. Valaha, ki tudja mikor, biztosan az is volt.

A falu füstje, mintha csak bizonyítani akarná ezt, szétterül a házak felett, imbolyogva simul el s csendesen hullámszik, igazi víztükör módjára.

Csak egy nagy ház áll ki belőle, kerek dombocskára tetején, kopasz sötét fák között, mint kis sziget az árban. Mikor alatta mennek el, a tornácán megpillantják Szilveszter urat, zöld kalapjában és zekéjében. Kezeit zsebredugta, mereven néz el a falu fölött, arcán szürke unalom. Néha köp egyet, le a hóba.

András nem akart hinni a szemének, ahogy pirosan, kimelegedve, kacagva rárontottak az udvaron, ahol az óriás fát aprított. Csak száját tátotta rájuk, amikor puffantak rajta a mellének röpitett hógolyók.

Aztán elejtette a fejszét, olyant rikoltott, hogy az öreg akác ágairól rémült károgással rebbennek föl az elpihent varjak, odarohant s rettenetes karjaival egyszerre ölelte mellére mindkettőjüket.

A lábuk nem is érte többé a földet, míg csak benn nem voltak a szobában, mert András egyszerűen úgy vitte be őket oda, a karjaiban.

Igazi boldog este ígérkezett Edith jövődjéről otthonában. Látnivaló volt, hogy itt minden óréa vár. Nem az Imre János agglégénybarlangja volt ez, sem a magányos falusi ember elhanyagolt, rideg éjjelitalyája. András úgy gondozta, mint egy kis templomot, melyben a láthatatlan lélek lakik. A padló tisztára súrolva valami kedves sárga színnel s beborítva fehér csergékkel. Üveges ajtón, kicsi ablakokon már mindenütt Edith kézimunka-csipkefüggönyei. Falon, íróasztalon, éjjeli szekrényen Edith és Edith, a fényképein dátumok, amikor megörökítették. A vaskemencében vígan pattogott a kukoricacsutkák parázsára rakott tűz. Mikor a virágosernyőjű függőlámpából szétáradt a puha, sárga fény, megszelidítve a meszelt falak fehérségét, az

egész kicsi szoba maga volt a testetöltött gyöngédség és szeretet, amely ebben a bolonderejű nagy gyermekben Edith számára halmozódott föl.

- Most csak ebben lakom, - magyarázott András. - De így-úgy, be van már rendezve a többi is. Persze, csak ahogy én gondoltam. Majd Edith kidobja, ami nem tetszik neki s mást veszünk. De azokban most hideg van. Ne nézzétek meg.

Edith bólintott s kíváncsiság nélkül, engedelmesen leült az asztal mellé. Lászlót ez valahogy bántotta. Úgy érezte, megsértené Andrást, ha nem érdeklődne.

- Én megnézném, - mondta halkán. - Egyszer majd nekem is be kell rendezkednem. Hadd lássam, te hogy csináltad?

András látható örömmel, készségesen ugrott föl:

- Jere.

Edith ekkor csendesen lehajtotta a fejét, mintha az asztalterítő mintáit vizsgálná s nem mozdult.

László Andrással benyitott a szomszéd szobába. Ebédlő volt, nagyon egyszerű, de kedvesen, gondosan elrendezve. Ebből nyílt meg egy másik. András csak megpattintotta az ajtóját s mire László egy pillantást vetett bele, be is csukta.

László megérezte a nagy gyermek oktalan zavarát. Láta egymás mellett a két ágyat. Dicsérte az ebédlőt s visszamentek Edithhez.

András azzal az örömmel és lelkesedéssel hallgatta végig Jóska levelét, ahogy azt László várta tőle.

- Szép napok lesznek, alig várom! - jelentette ki mosolyogva. - De azt kikötöm, hogy egy délutánt az egész társaság nálam fog eltölteni. Meglátod, milyen házigazda vagyok én, ha akarom. Flekkent fogok sütni nektek a kertben, a diófa alatt. Remélem, Edithke segíteni fog?

A leány szólanul bólintott.

Eközben András, mint egy új Robinson, mindenféle jót hordott ki a kamrájából. Még igazi teája is volt, nem szederlevél, amit mostanában isznak, hanem igazi, békebeli tea. Biztosan azt is Edithnek szerezte be, ki tudja, milyen régen!

A csészek ugyan nem egyformák voltak, egyik nagy, másik kicsi, az egyiken Vilmos császár és Ferenc József együtt, a másikon virágok közt hentergő amorettek, de a fő az, hogy voltak csészek, tányérok, kanalak, még kockacukor is, valami húsz darab.

- Igazán te magad vagy ez, Andriskám? - csodálkozott László. - Minden jót hittem rólad eddig is, de ez több a soknál!

- Dehogyan én vagyok! - mormogta András - Nem én vagyok ez, hanem Edith!

- Maga szerezte be? - fordult László a leányhoz.

Edith a fejét ingatta, elgondolkozva szólt:

- Nem... Nem én.

László megsímogatta az András karját:

- Most már értem...

- Ki vagyok fáradva, - rebegette Edith, a homlokát végigsimítva. - Nem tudom, az a hideg levegő ott künn s ez a meleg itt benn... egészen elbágyasztott... Ne haragudjanak! - kiáltott fel hirtelen. - Nem tehetek róla... Én... én... sírni fogok...

Már rá is borult a karjaira az asztal fölött s kitört belőle a zokogás.

A két fiú megrettentve ugrott hozzá, szölongatták, vigasztalták, kérték, hogy dőljön le a díványra. Nagyon meg voltak ijedve. László vádolta magát:

- Én vagyok az oka! - hebegte Andrásnak. - Én vettem rá, hogy átjövünk. Nem tudtam, hogy sok neki... Bocsásson meg, Edith!... Bocsáss meg, András!... Csak nem hült meg, Edithke?

Edith azonban éppen olyan gyorsan tért magához, mint ahogy az előbb elvesztette önuralmát.

- Nem, ne féljenek... Már jobban is vagyok... Csak egy kis gyöngeség volt... Ilyen haszontalan teremtések a leányok!

Megtörölte szemeit, rájuk mosolygott. Fölugrott, tüzes buzgalommal kezdett asztalt rendezni. András vízárt futtatta, teát főzött, beszélt az erdőről. Egyéniség Váráról, László terveiről, a tavaszi kurzusról, gyorsan, ugrálva, tüntető élénkséggel. András jámbor szívét hamar sikerült is megcsalni, de Lászlónak borzongott a gerince, ahogy hallgatta. Edith hangjának az a furcsa muzsikája, ami az első estén már megragadta a figyelmét, most különösen kettévált. Az a húr, amely mindig ott rezgett a mélyén, mint egy kísérve a másiknak dallamát, most külön, bánatosan, idegenül hangzott a vidám csevegés alatt.

De azért, idő múlva, helyreállt a hangulat, az este szépen sikerült, András igazán boldog volt s jó későre szánták rá magukat, hogy visszainduljanak.

András természetesen elkísérte őket, most is csak azzal a vékony pálcával a kezében, ahogy szokta. Valahol nagyon magasan, messze az ég ködei fölött vándorolt a hold, de fénye mégis átszivárgott a szürkéségen s az éjszaka megtelt valószerűtlen, titokzatos derengésével.

Útközben Edith arról beszélt, hogy ez a kép egy gondolatot ébresztett benne. A falusiaktól pénzt kapni semmi célra nem lehet, még ha a legjobb is. De ha látnának valamit, amit még nem láttak, ami felkeltené bennük a csodálkozó gyermeket, valami megelevenedett mesét, bizonyára megfizetnék érte azt a kis belépődíjat, amit ők megállapítanak. Abból aztán lehetne valamit kezdeni. A szegény gyermekeknek irkát, írószert, ábécét szerezhetnének, vagy egy kis patikát a betegeknek, vagy a harctéren levő katonáknak ajándékot. Ez még a legjobb! - kiáltott fel élénken. - Anyagot vásárolhatnánk, hogy melegítőket kössünk nekik. Az asszonyokat összegyűjteném, megtanítanám reá és közben lehetne nekik tanítást adni mindenfélérről, ami úgy hiányzik. Maga írhatna egy mesejátékot, - fordult Lászlóhoz egy aféle Egyéniség Várát, de persze olyant, amit a gyermekek megtanulhatnak és előadhatnak. Ruhákat csinálunk nekik mindenféle maradékból, színes papírból, meg fakardokat aranyozva, ezüstözve. Az az Imre János csinálhatna nekünk díszleteket... És András megépíthetné a színpadot, a nagyobbik iskolateremben... Mit szólnak hozzá?

Edith ezzel elvetette a magvát egy karácsonyig növekvő izgalomtermésnek. A mese megszövése izgatta Lászlót, a díszletek meg a színpad dolga Imre Jánost és András. A ruhaügy Arankát, a szereplők kiválogatása és betanítása Edithet, akit Lászlóval együtt minden részlet és az egész vállalkozás is izgatótt.

A mesében voltak királyok, királyleány és pásztorlegény, királyfi és tündérkisasszony, boszorkány, ördög, manó, táltos, bűn és bűnhődés, igazság és győzelem. A ruhák között szerepeltek királyi palástok Aranka régi ágyterítőiből, leánykori boájának hermelin gyanánt való alkalmazásával, vitézi öltözetek papírcsákókból, ezüst papundeklivértekből, festett fakardokból és seprőnyelekből alakított félelmes alabárdokból. Az ördögök régi kabátok fekete glottbélésében rémítgették a halandókat. A manók szakálla igazi kenderből volt s a tündérek krepapírban pompáztak, mintha kitárt szárnyú megmerevedett pillangók lennének. Imre János elemében volt, elképzelt és elképzeltetlen anyagokból háttérrel, kulisszákat varázsolt elő, kifestve őket Mandula úr boltjának minden színes és oldható portékájával, királyi várat,

poklot, tróntermet és parkot teremtve, természetesen mind keleti stílusban. András fűrészelt, gyalult, kalapált, ragasztott, szegzett, egymaga pótolva egész sereg munkáskezet. Látni kellett volna Arankát, hogy mint hömpölygött ide-oda buzgalmában, hogy varrt, kritizált és lelkesedett.

Ahogy a kiválasztott gyermekek szétvitték a házakba a csoda hírét, a falu is megtelt izgalommal. Ilyen még nem történt Virágoson. A közvélemény megoszlott. Voltak öregek, akik rosszalóan csóválták a fejüket, hogy a pap mit törődik ilyen kisdéd játékokkal? Voltak, akik azt tartották, hogy e mögött valami egyéb van. De ahogy a gyermekek előrehaladtak a szerepek tanulásában s beleélve magukat a mesébe, otthon is királykisasszonyt, tündért, ördögöt játszottak, a mese édes láza terjedni kezdett a felnőtt örök gyermekek lelkében is. Minél közelebb jött a karácsony, annál csodaváróbb hangulat ömlött el a falun.

Edith és László megtanulták, hogy más dolog felidézni a szellemet és más dolog megbirkózni vele. A szereplők kiválogatása nemcsak örömet és büszkeséget eredményezett gyermekek és szülők körében, hanem a mellőzöttek keserűségét, haragját, nyelvelését is útjára indította. Edith nem egyszer nyitott be arra az iskolába, hogy sűrű pofonok csattognak a vetélytársak között s a tündérjelöltek rikácsolva kaparnak egymás szemébe. László nem egyszer kapott rajta asszonyokat, hogy csipőre tett kézzel, pulykavörösen elemezték egymás gyermekének színpadi képességeit. Sőt hír szerint még a kocsmában is történt egy összeakaszkodás a felett, hogy a főszerepek milyen alapon illetik meg a gyermekeket: állítólagos tehetségeik, vagy a szülők vagyoni helyzete és első-gazda-mivolta szerint?

Volt egy pillanat, mikor már-már úgy látszott, hogy ez az ártatlan játék összeomolván, romjai alá fogja temetni az egész falut.

De lassacskán mégis elsimultak a hullámok. Némi megalkuvás árán. Ötten több tündér, tízzel több ördög: miért ne? Utóvégre egy öreg királynak lehet több fia is. Udvarhölgyben csakugyan kicsinyesség volna fukarkodni. Megindult az ellenáramlat. Imre János a száját tátotta s András sűrűn dörzsölte a szemét: igazán eljött a csodák kora?... Mert a János bák, Marci bák, Pista bák, Sára nénők, Zsuzsi nénők, Rebi nénők valóságos koronákat, húszfilléreseket és krajcárosokat nyögtek elő szalmazsákból, kötények csücskéből, mivelhogy újabb színes papír, aranyfüst, görögtűz, festék és egyéb anyagszükséglet beszerzése nélkül az ő Jancsikájuk, Marcikájuk, Pistukájuk, Sáríkájuk, Zsuzsikájuk és Rebikéjük semmiképpen nem vehető fel a szereplők közé.

Az igazi baj azonban ott volt, hogy a királyleány is, a pásztorlegény is, akiből csodamódon gyönyörű királyfi válik, mégis csak egy kellett a meséhez. Már pedig mindenki azt szeretne volna, hogy az az egy az övé legyen. Mélyreható tanácskozások folytak e fölött a rendezőbizottságban. Végre Lászlónak az az ötlete támadt, hogy ezt az irígylésreméltó párt ne az iskolásgyermekek közül válasszák, hanem a már onnan kikerült serdültekből. Az már más, nyugodtak meg némi gondolkodás után az emberek, mikor ez a fordulat nyilvánosságra jutott a faluban. A fiúk közül nem is volt nehéz választani, kicsi Dávid versenyen felül állott, mind apjának kurátorsága és első-gazda-volta, mind saját szépsége és okossága következtében. A falu igazságérzete egyhangúlag megnyugodott ebben s csak néhány asszony kifogásolta nagymosás közben, hogy Kati igen magasan hordja az orrát máris, mi lesz még ezután?...

A királyleánnyal azonban másként állt a dolog. Arra akár harminc süldő is versenyképesnek tartotta magát.

A mentő gondolat Edithben ragyogott föl. Mandula Rákhel lesz a királyleány, senki más. Először, mert keleti szépség. Másodszor, mert Jókai-szerelme folytán máris a mesében él, nem a világban. Harmadszor, mert kisasszonyszámba megy a faluban, tehát mindenki más visszavonul előle. És negyedszer: mert Mandula úr elindult szokásos uzsoraszedő körútjára, s

Manduláné nagy megkönnyebbülésére csak karácsony után kerül haza. Ő a világért se engedné, de a mama a legnagyobb örömmel.

Lászlónak nem kis fáradságába került, amíg kicsi Dávidot rávehette, hogy pásztorlegény és utóbb királyfi legyen.

- Én pap akarok lenni, tiszteletes úr, - vallotta be Dávidka pirúldozva. - Hány esztendő kell ahhoz, tiszteletes úr?

Mikor László megmagyarázta neki, hogy ahhoz előbb a gimnáziumot kell elvégeznie s aztán a teológiát, kicsi Dávid búsan ejtette le a fejét:

- Akkor nem leszek én semmi, tiszteletes úr... Eltart az tízesztendeig is. Addig pedig a kisasszony...

- Miféle kisasszony? - csodálkozott László. Kicsi Dávid zavarba jött. Makogott, vörösödött.

- Hát csak úgy mondtam, - nyögte lesütött szemekkel.

- Ej, - veregette meg az arcát László - tán biza Rákhel kisasszonyra vetted a szemedet, Dávid fiam!

A fiú hallgatott egy kicsit, furcsán rántott a vállán, a szeme ravaszul megcsillant:

- Ne mondja meg apámnak, tiszteletes úr... Miért ne?... Igaz, hogy zsidólány, de gazdag s szép... Miért ne? - ismételte nyakig vörösén.

- Hát erről még beszélünk, Dávidka, - mondta László - csak mi ketten, férfiak. Az ilyent jól meg kell gondolni. Attól félek, nem való Rákhelke falusi gazdasszonynak. Aztán az apja tán oda se adná neked. A zsidó ember furcsán gondolkozik erről...

- Hiszen nem sürgős, - bólintott Dávidka.

- De ha így van a dolog, miért nem akarsz szerepelni vele! A mesében éppen egy pár lesztek. Persze ez csak játék, Dávidka... Talán igazad van!... Ő tud-e róla?...

- Már hogy tudna! Rám se nézett eddig, oszt félek, hogy most kicsúfolna... Azt már nem, tiszteletes úr!

- Így jobb, - mondta László elgondolkozva. - Megbeszélem Edith kisasszonnyal, Dávidka. Ha ő úgy gondolja, vállald el.

- Ha ő úgy gondolja... legyen, tiszteletes úr, - mormogta kicsi Dávid a földre nézve.

Edith úgy gondolta. Miért ne? - mondta Lászlónak. - Kedves ez a kicsi Dávid, hogy efélékre gondol. Látszik, hogy nem olyan közönséges gyermek, mint a többi falusiak. Igazán jó volna, ha tanulna. Én ezt a Rákhelke-dolgót csak úgy nézem, mint az ő nagyobbbratörését.

- Ha a háborúnak vége lesz, - gondolkozott László hangosan - ezt a gyermeket megpróbálom taníttatni a városban.

Rákhel boldogan vállalkozott a királyleányságra s kicsi Dávid is ráállt a játéokra, ahogy Edith szólt neki. Csak elcsodálkoztak rajtuk a próbák alatt. A lusta, álmodozó, hízekony kicsi Rákhel a megelevenedett mese légkörében egyszerre kivirult, mintha haza érkezett volna. Élénken, lobogva, természetes ösztönösséggel beszélt, énekelt, játszott, sírt és kacagott. Valami rejtelmes szépség virágzott ki az arcán, tényleg emlékeztetett régi mesék keleti hercegnőire. Bevált Dávidka is, gyors eszű, élénk képzeletű legénykének bizonyult. Benne viszont az ősi paraszti szépség érvényesült. De azt László nagyon jól észrevette és megfigyelte, hogy kicsi Dávid vagy nem tudja jól a valóságot, vagy szándékosan hazudozott, vagy mind a kettőt egyszerre. Akár a mese tette, akár nem, a színpadon fordítva állt a dolog, mint a

fiú vallomásaiban. A leány majd elnyelte szemeivel Dávidkát. Művész se csinálhatta volna jobban, ahogy megreszketett és fölsikoltott, mikor Dávidka a szerepben lehányja gubáját s kiderül, hogy gyönyörű királyfi. Ellenben a legényke a legnagyobb könnyel viseltetett mesebeli szerelmese iránt. Edith legalább százszor rászólt a próbák alatt, hogy ne őt, hanem a királykisasszonyt nézze, akinek bevallja, hogy szereti.

Az előadás gyönyörűen sikerült. Edithnek igaza volt. A nehéz parasztok, mint a gyermekek, versenyeztek a helyekért s könnyelmű lázban felülfizetést ígértek, ha bejuthatnak.

A karácsonyi nagyhetet megelőző szombaton volt az első előadás, de a falunak még a harmada se juthatott be, hogy megnézzék. A nagy hét azonban elvágta a további lehetőséget.

Viszont a karácsonyelőtti napokban már Mezővásárról és a környező falukból is követeket küldtek Lászlóhoz, hogy az ünnepek alatt ismét adják elő a mesejátékot, mert mindenki látni akarja. Így még háromszor kellett megismételni a dolgot, mind a három ünnepnap estéjén. Ilyen csodát nem látott még ez a mezőségi világ: a holttenger halottjai, az uraktól kezdve a béresekig feltámadtak reá. András, mint pénztáros, élete legbüszkébb és legsikeresebb szerepét töltötte be. Reszkető ujjakkal számolták össze hárman a pénzbeli eredményt és szószerint igaz volt, hogy egyikük se látott még ekkora summát egyszerre életében.

- Mennyi jó lesz ebből! - ujjongott Edith tapsolva.

András áhítattal nézve Lászlóra, prófétált:

- Meglátod Edithke, László a Mezőség apostola és reformátora lesz!

Edith komolyan bólintott hozzá. László pedig elpirult és szégyelte magát.

A Karácsony olyan volt, mintha a mese folytatódna a valóságban.

András a szentestére átjött Edithkéhez, a karácsonyfát ott állították fel az ő szobájában. Aranka könnyezett egy kicsit az ura után, de egyébként zavartalan mély örömmel gyönyörködtek az apró gyertyák lángjaiban s az áhítat alatt, amit László tartott, az isteni szeretet nagyobb valóság volt számukra, mint az a gyűlölet, mely ugyanekkor tombolt künn a harc-terekké nyomorodott világban.

Legátus is jött Virágosra. Nem teológus, az nem jutott. Hanem egy kis gimnazista a városból. Lehetett tizenhétéves, kicsit elbizakodott, zöldfülű legényke különben, aki lenézte a parasztokat. Sajnos, a parasztok bosszút álltak rajta, látogatás közben alaposan leittatták s öreg Dávid a hátán cipelte haza Lászlóhoz, mint egy zsákot. A prédikációja jól sikerült volna: hangjára helyeslőleg bólogattak az atyafiak, hasonlatai pedig, melyekben a legősibb legátusi tradíció csillogott, szívrepesztők voltak. De a kaján sors megint megtréfálta itt a parasztok között: prédikáció közben, teljesen érthetetlenül, egy kóbor disznó tévedt a templomba, a nyitva felejtett ajtón át s mint egykor a szent barmok, csendes alázattal röfögve közeledett a karácsonyi misztérium felé. Azon az első éjszakán, amint a legenda mondja, minden elnémult. Most nem úgy történt. Az atyafiak felhördültek s rákiáltottak a szentségtörőre: - „Hece, hece nye!” Ellenben a legátus azonnal elnémult, mintha az istennyila vágott volna bele. Az áment is csak úgy tudta kinyögni, hogy László odasúgta neki.

Óév előtt szomorú levelet kapott László. Az édesanyja írta, Miklós bátyját, gyöngye egészségű, minden erőszaktól irtózó szelíd tanárembert, behívták katonának. Hiábavaló volt minden próbálkozás, el kellett mennie neki is, mint annyi százezernek oda, ahol a golyók nem válogatnak diploma szerint az embereken.

László nehéz szívvel próbált vigasztaló levelet írni az édesanyjának. Hiszen tudta, hogy féligmeddig őt is elveszítettnek hiszi s hogy most ez az új csapás kétszeresen sújtja. Azt gondolta, talán mégis enyhületére fog szolgálni, ha megírja, hogy ő boldog, megelégedett,

hogy a munkája szép, sikeres, hogy nincs híjával fínomlelkű barátoknak sem és hogy a parasztok sokkal de sokkal jobbak, emberebbek, mint ahogy azt a városi fölfogás tartja. Szeretettel, régi kedveskedő gyermekszavakkal hívta az édesanyját, hogy jöjjön ki hozzá, töltsön itt vele amennyi időt csak akar, hátha ebben a környezetben, ahol közelebb az Isten, vigasztalást talál? És bízson abban, hogy a másik fiát sem vesztí el! Az Isten nem hagyja a lelki értékeket elkallódní még ebben a tüzes kemencében sem...

Óév előtti napon Edith megint sírt. Mint akkor, mikor az intézőről beszélt. De ezúttal nem akart vallani. László Arankához fordult:

- Mi baja Edithnek?

- Átkozott pokol ez a Mezőség - dühöngött Aranka. - Eleget mondtam neki, hogy ne ügyelje. De ezek nem élhetnek a nélkül, hogy a húsát le ne rágják az ártatlannak! Jó, hogy maga férfi, hogy maga nem törődik a pletykákkal!

- Miféle pletykák már megint? - riadozott László.

- Hát tudja, ez a színdarab... Azt hiszi, azért jöttek ide azok a mezővásáriak, hogy tiszta szívvel gyönyörködjenek a maga meséjében meg az Edithke munkájában? Gyalázatos disznók!... Csakis azért jöttek, hogy magukat nézzék s az András rovására vihogjanak... No, azt tudhatja, hogy ez a drága intéző járt elől a dologban: mindenkinek odasúgta, hogy maga csak Edithkének csinálta ezt a mesét, ő meg csak magáért rendezte az egészet s hogy az a pásztorfiú meg az a királyleány, úgy nézzék meg, a maguk szájával beszél a színpadon s így akarják köztudomásra hozni az eljegyzésüket. Az az ördögkirály pedig, aki hoppon marad, senki más, hanem csak az a buta András!... Hát ne higgyen a Mezőségnek, László! Itt minden csak látszik. Itt nem igaz semmi, csak a sár meg a komizság!...

László vissza se tért Edithhez. Kitámolygott az iskolából. Mintha részeg volna, dülöngött haza az olvadni kezdő hóban. A falu házai sunyin pislogtak reá nagy hósapkájuk alól. Az árokban részegen fetrengett a Prikulics s Phaedrus versét gajdolta:

- Ad rivum eundem lupus et agnus venerunt.

Az ég szürke volt, a levegő nyirkos, a fák fekete kísértetek, a parókia puszta, mint az átok szigete...

Szilveszter éjjelén László otthon virrasztott egyedül. Volt pedig sok kedves terv arról, hogy ezt az estét is együtt töltik. De hát lehet itt valamit tiszta lélekkel, hátsó gondolatok nélkül csinálni?... Miféle rettenetes pokol ez!...

Megszólalt az éjféli harang. Az óév meghalt. És László úgy érezte, hogy vele együtt hívő látomások, bizakodó tervek, megtalált békesség, fölismertnek vélt életcél, mind, mind halottan sorvad le a szívről.

...Ezek az emberek itt!... Ezekért az emberekért?!

Hirtelen összerázkódott. Az ajtó előtt, a tornácon, kedves meglepetésül, egyszerű szívekből fakadó szeretet ajándékaképpen, fölzendült a presbiterek újévi éneke:

„Ez esztendő megáldjad!...”

Az öregek reszkető hangja, összeolvadva a középkorúak kemény, nyers, teletüdőből ömlő harsonájával, köszöntötték Lászlót:

„Boldog, kit magadnak választál, Sionnak Királya!”

II. RÉSZ

XIII.

Újév után néhány napra két csendőr lépkedett végig a falun, keményen gázolva a kásás havat. Feltűzött szuronyuk hidegen villogott a fellegek közt bujkáló téli nap fényében s kakastollukat fölborzolta a szél. Aki szembejött velük, megállott, alázatosan köszönt, megigézetten fordult utánuk a feje, de csak a nyakából, mintha az egész ember megdermedt volna a félelemtől. Így nézték őket utcahosszat, mozdulatlanul, lopva, a kerítések, ajtónyílások, ablakocskák mögül. Az egész falu egyetlen szemmé vált, mely mereven figyelte őket, amíg csak be nem taszították a bíró kapuját s el nem tűntek mögötte.

Fertályóra sem telt bele, futottak az esküdtek aggodalmas arccal, magukban káromkodva s a falu most már izgatott kiáltozásokkal leste, melyik házba csap belé az istennyila? Tudták, miről van szó. Az asszonyok elnyújtott fejhangokon siránkoztak s a kötényükbe kapaszkodó pendelyes kölyköcskék értelmetlenül folytatták anyjuk jajongását. Az esküdtek nyomán innen is, onnan is elkomorodott arcú, lehajtott fejű emberek tappogtak a bíró háza felé. A földet nézték, karjaikat lógatták csüggedten, otromba ujjaiuk meredten szétnyíltak, mintha kiejtették volna markukból a saját életüket. Egyik-másik keservesen elbődült, csak úgy magának, a legtöbbször azonban keményen összeszorított szájjal hallgatott. Azok, akiket még ezúttal elkerült a veszedelem, csóválták a fejüket, riadtan csodálkoztak utánuk, mintha nem hinnének a szemüknek: hát már ezekre is sor kerül?...

A bíró tornáca megtelt férfiakkal. Régi családapák, sok már deresedőfejű, barázdáltképű, a mostoha földdel vívott hasztalan harcban megtört ember, aki után már csak az asszony s a féligserdült gyermekek folytathatják a küszködést, hogy kitejjenek egy darabka kenyeret a zsugori rögökből. Hiába, menni kell ezeknek is, nem volt elég még a vérből, nyomorúságból, a föld királyai ki tudja miért, vége nélkül folytatják tovább a húzakodást s a szegényember nem tehet mást, megy a vágóhídra, mint a bódult marha, a kedvükért.

A csendőrök hosszú listáról, pattogó szóval olvassák a behívott emberek névsorát. Villogó szemekkel veszik számba őket s kurta parancsot adnak: ki-ki egy napi étellel sorakozzék a község háza előtt, óra múlva indulnak, gyalogosan, a városba. Hogy onnan hova s mikor, azt majd ott megtudják.

Karó Pendzsi bögve, lelkendezve adta hírül Lászlónak a keserves újságot. László lement a község háza elé, a gyülekező emberek közé. Mindenik egész házatájától kísérve érkezett oda, hirtelenében összeszedett batyujával. Konok fásultsággal hallgatták asszonyaik, gyermekeik jajongását s olykor türelmetlenül pillantottak a csendőrökre. Szerettek volna már indulni. Alig tudták fékentartani belül hánykódó érzésüket s az asszonyok jajveszékelése felbőszítette őket, éppen mert szívüket hasogatta. Egyikük kigyúlt arccal ripakodott rá a feleségére, lerázva a nyakából:

- Hagyj már, a nyavalyába!

De mikor László közéjük lépett, nem bírták tovább, kicsordult szemükből a könny s valamennyien úgy néztek rá, mint akik valami csodát várnak, ami még segíthetne.

László néhány szót váltott a csendőrökkel. Azok némán tisztelegtek.

- Menjünk a templomba, atyámfiai! - fordult az emberekhez. - Ott van a vigasztalás forrása mindnyájunk számára.

Az emberek mintegy vezényszóra néztek a toronyra s a lábak egyszerre megindultak a pásztor után. Most különös csend állott be. Asszonyok és gyermekek elnémulva, hangtalanul tódultak a férfiak után. Nyomukba megindult az egész falu s a templom megtelt, mint nagyünnepkor, vagy első gazda temetésén.

Míg a gyülekezés folyt, László gyorsan előkészítette az Úrvacsorát s Dávid segítségével fölterítette a szentasztalt. Közben megjött Edith is az iskolával, megtudva, mi történt.

Fölcsendült az ének: „Perelj, Uram, perlőimmel!”

László imádkozni kezdett a szószéken. Egyszerre mindenki önkénytelenül, hangosan utána mondta a szavakat. A templom zengett az eget ostromló könyörgéstől. Az Ige vigasztalása alápermetezett a lelkekre: „Akár élünk, akár meghalunk, az Úréi vagyunk”. Szólt a szeretet kötelességéről, amelynél nincs nagyobb! Krisztus maga ismerte ezt el arról, aki életét adja az ő barátaiért. Hirdette a nagy örömet, hogy minden javokra van azoknak, akik az Istent szeretik. Bizonyoságot tett a Gondviselőről, akinek tudta nélkül még egy verébfióka sem esik ki a fészekből.

Mikor aztán a harcba indulók fősorakoztak az úrasztala körül, a szentjegyekben bűneiknek bocsánatát és az örökélet bizonyosságát nyervén, az egész falu sírt, de most már másképpen: megvigasztalva s elcsendesedve.

László és Edith az asszonyokkal s a gyermekekkel a falu határáig kísérték a távozó férfiak menetét. Ott még egy rövid, nehéz búcsú esett s aztán integettek egymásnak sapkával, kendővel, amíg egy dombhát közéjük nem feküdt, hogy végleg elválassza őket. Fönn a tetőn utoljára még megvillantak a csendőrök szuronyai a libegő kakastollak felett.

Csendesen jöttek vissza a faluba, mint ahogy a temetőből szoktak. László és Edith vigasztalták a búsongókat. Az asszonyok gyámoltalanul tapadtak hozzájuk s alig akartak visszaszéledni házaikba, mikor László kedves szavakkal elbocsátotta őket a parókia kapujától. Végül ketten maradtak Edithtel.

- Szomorú volt, - mondta csendesen László. - Nehéz ilyenkor megtalálni a vigasztaló szót, Edith.

- Aki nem ismeri őket, - válaszolt Edith - azt hinné, az efféle falusi embereknek nincs is szíve. Pedig ők is szeretik egymást s fáj nekik, ha el kell válniok.

- De miért, - fűzte tovább László - hogy mind úgy vették, mintha egy se jönne vissza? Furcsa, hogy azt hiszik: mindegyik el fog esni a háborúban. Pedig ezek már öreg legények, aligha kerülnek harctérre. Állomást fognak őrizni, meg hidat, esetleg ott osztják be őket szolgálknak, irodákhoz, kórházakhoz, konyhákhöz a városban. Ha erre gondolok, szinte úgy érzem: túlzott volt ez az egész búcsúünnep.

- Ne gondolja László, - rázta a fejét Edith. - Persze, hogy így történhetik. De maga hőssé tette őket önmaguk és az asszonyaik szemében. Keserűek, dühösek voltak, hogy eltépték őket a földjüktől s hogy ezután még keservesebb lesz az itthonmaradottak kínládása, nélkülük. De most higgye el, még az asszonyok is büszkéek egy kicsit a szívükben, hogy milyen nagy dolog a háború s hogy az ő emberük is ilyen hősi valaki. Maga ma megfüröszttette őket a tisztaság vízében. Azt, ami történni fog velük, majd elfelejtik, ha nem lesz rá érdemes emlékezni, de a mai napot sohase. Jól tette, szép és szent dolog volt, László!

- Ez maga, Edith! - nézett a szemébe fölragyogó tekintettel László. - Ahogy maga látja, ahogy értelmezi, mindenre ráömlik a szépség a szívéből, amit csinállok... Tudom, hogy mit ér igazán, mégis elhiszem, ha maga mondja. Miért?... Mert jól esik a maga hitegetése, Edith.

A leány, fejét hátrahajtva, nekitámasztotta a kapufélfának, lehunyta a szemeit, mélyet lélezett s úgy sóhajtotta:

- Semmit nem ért az életem, amíg maga nem jött, László. Ne magyarázza, fogadja el tőlem, úgy ahogy adhatom. Ez az én szolgálatom: elviselhetővé tenni magának ezt a környezetet, amíg itt van... Azután?...

- De Edith! - kiáltott föl László, közelebb lépve hozzá s önkénytelenül megérintve kezével a lány lecsüngő karját. - Miért beszél így? Hogyne lett volna értelme az életének nélkülöm is?... Maga arra született, hogy fényt és meleget árásson maga körül. András életének maga az értelme. Köszönöm, hogy nekem is juttat a jószágából. Higgye el e nélkül nehéz lenne. De nem, nem fogadhatom el amit mond, Edith! Hiszen tudja, nem foglalhatom le magamnak azt, ami nem az enyém. Amit nekem juttat belőle, azért örökre hálás vagyok. De elviselhetetlen volna nekem, ha maga meg nem találná a saját boldog életét, amire érdemes. Azután is, Edith...

A leány fölnyitotta szemeit, melyek könnyes ragyogással néztek Lászlóra:

- Tudom, - suttogta. - De addig... Addig nem szabad megtiltania, hogy szolgáljak magának, amivel tudok... Majd, ha úgy fog eltűnni ott a tetőn előlem, mint ahogy ezek az asszonyok látták eltűnni a férfiakat, hősi fényben, akkor én is visszatérek a faluba, mint ők s folytatom az életet, ahogy van. Ne féljen, mindig tudni fogom, mi a kötelességem... Csak... álmodni akarok szabadon...

Csendesen, köszönés nélkül megindult az iskola felé.

László nem ment utána, csak hosszasan nézte, amint távolodott. Mindent látott és hallott és még sem értett semmit. Egyszerre azon kapta magát, hogy az esztől függetlenül, mintha álmában beszélne, szavak formálódnak az ajkán:

- Azt hiszi, - mosolygott magában - hogy el fogok menni innen. Sohase fogok elmenni a közeléből. Nem tudnék nélküle élni.

A tornácon egy román asszony várt reá, szomorú arcú, ijedt szemű. Az udvari bivalyos felesége, az urát szintén elvitték ma katonának.

- Mi a baj? - kérdezte tőle László.

- Parinte! - rebegte az asszony, a köténye alól kalácsot véve ki, melyet gondosan betakargatott egy kendőbe. - Ezt hoztam... Ha imádkoznál, külön, az emberemért!...

- Imádkozom én szívesen, fiam, - mosolygott László - nem kell azért kalácsot adj. A katonákért mindig imádkozom. Azok közt ott van az urad is.

- Nem úgy... nem úgy! - rázta fejét az asszony. - Külön. Csak érte, külön. Hogy a nevét is mondjad az Úristennek, parinte... Hogy tudja az Odafölvaló, éppen érte imádkozol...

- Nálunk ez nem szokás, - világosította föl László. - Nem kell mondani, a Mindenható úgyis tudja, kire gondolunk. De ha így akarod, miért nem méssz a te papodhoz? Ő bizonyosan megteszi.

- Meg, meg - bólogatott az asszony. - De én láttam a te embereidet, parinte, akikért imádkoztál. Az más. Azokon látszott, hogy imádkoztál értük s az Isten megőrzi őket. Tedd meg értem, a Szűz Máriára kérlek!

- De a tisztelendő úr megharagszik rád, ha megtudja.

- Neki is viszek kalácsot.

- Hát vidd csak el neki ezt, fiam. Nekem nem kell.

Az asszony elszomorodott:

- Nem akarod megtenni, parinte... Pedig mi románok tudjuk, hogy ki vagy. Isten embere vagy, csodadoktor. Amit kérsz, meglesz. Mi tudjuk.

László nevetett:

- Isten szolgája vagyok, ez igaz. De nem csodadoktor, ezt ne hidd. Az én doktorságom, amiről hallottál, valami egészen másféle.

- Tudom, tudom - bólintott az asszony. - Nem szabad beszélni ilyenről, tudom. Jó, jó, hallgatni fogok... Csak fogadd el a kalácsot, parinte, mert a nélkül mit érne? És imádkozz az uramért, külön.

Hirtelen lehajolt s kezet csókolt Lászlónak.

- Jól van, jól! - szabadkozott László. - Hát hagyd itt a kalácsot. Aztán reggel, mikor templomozok, imádkozni fogok érte. De a nevét nem mondhatom, értsd meg. Nálunk nem szokás.

Az asszony mélyen töprengett:

- Legalább magadban mondd, parinte, amikor imádkozol érte. Hogy az égi Atya hallja... Úgye, megteszed?

Esengve nézett reá. László megszánta:

- Hát majd magamban mondani fogom, rágondolok és a Mindenható meghallja.

Másnap a reggeli istentiszteleten ott szorongott az asszony a kisebbik bejáró mellett, a kar alatti homályos szegletben. Mikor László az utolsó imádságban könyörgött az eltávozottakért s szépen beleszótta a szegény asszony férjét is, úgyhogy a szavakból nemcsak a mennyben ismertek reá, hanem az asszony is megértette, térdreest ott a szegletben, sűrűn omlottak a könnyei s reszkető kézzel vetette a keresztet. Templomozás után besurrant a parókiára s szenvedélyes hangokon sikongatva hálálkodott Lászlónak. Biztos volt felőle, hogy az égi atya meghallgatta s a bivalyos épen fog hazatérni. Most már hagyta László, hogy a kezére hullassa könnyeit s csókolgassa őket. Szívtelenség lett volna megakadályozni ebben.

A falu még az eltávozottak után maradt ürességet borzongta, mikor szétfutott a hír, hogy jön a gróf úr. Vadászni jön, nagy úri társasággal. Az intéző káromkodva nyargalt mindenfelé, hajtókat keresve napi negyven fillérért. A suhancok egy-kettőre elfelejtették apjukat, boldog rikkantásokkal vetették magukat erre a gyönyörűséges ajánlatra. Csak a kocsmában morogtak bajszuk alatt a meggyérült ivók, hogy az uraknak ebben az átkozott időben se jár máson az eszük, minthogy nyulakra, rókákra puffogtassanak az erdőben. Bezzeg a muszkát, meg a taliánt, azt a szegényemberre bízzák, minthogy az visszalő! Igazi istentelenség az efféle, hogy nem süll ki a szemük világa, így csúfolkodni a néppel?

Mandula úr eleget magyarázta nekik, hogy az e féle úri multság hasznot hajt másoknak is. Legalább száz hajtó kap három napon keresztül pénzt belőle. Az éhező városiak olcsó húshoz jutnak s a szegény zsidó is kereshet valamit a bőrökön. De a parasztok haragudni akartak a grófra s a többi urakra s azért megmaradtak a mellett, hogy a tüzes istennyila üsse meg őket!

Az urakat nem zavarta az efféle. Nem sokat törődtek a parasztok gondolataival. Az erdő megelevenedett a falu fölött, a dombok gerincei felől hajnaltól estig szakadatlanul hallatszott a puskák durrogása. Autók, kocsik robogtak be vendégekkel az udvarba, a gyermekek szájtató gyönyörűségére s a legmorgósabb gazdák is, rosszalás színe alatt, nagy kíváncsisággal nézték végig a románok utcáján libasorban fölvonuló vadásztársaságot, amint az erdőnek tartott. Szívcsiklandozó megbotránkozás sustorgott végig a községen, hogy a vadászok között haszontalan asszonyszemélyek is mutatkoztak, akik nem restelték puskát vinni a vállukon s

bizonyára lődöztek is vele az ártatlan nyulakra. De mikor az erdőpásztorok esténként nagy igásszekereken hozták le a rémítő sokaságú zsákmányt, az emberek szeme elismerőleg csillant s ősi vadászszenvedély kívánczósága bizsergett végig ereiken:

- Értetek hozzá az urak, azt meg kell adni!

Harmadnap, korán reggel, az intéző, aki hátramaradt a már fölvonult társaságtól, bekopogott Lászlóhoz, tudtára adván, hogy a gróf úr szeretne vele megismerkedni, kéreti magához vacsorára. Ma vége lesz a vadászatnak, a legtöbb vendég még délután el is utazik, csak a gróf, a grófné s néhány közelebbi barátjuk marad estére az udvarházban.

László régóta várt erre az alkalomra, mégis egész nap izgatottan járt fel-alá, hosszú párbeszédet tartva magában a gróffal, ahogy már annyiszor elképzelte, miként fogja neki elmondani tapasztalatait, kritikáját és kívánságait.

Délután átfutott Edithhez, hogy közölje vele a gróf meghívását s kikérje véleményét az elmondandók felől.

- Én csak egyszer láttam a gróf urat, - mondta Edith. - Amikor szüreten járt itt. Megnézte az iskolát. Különös ember. Nagyon komoly, hallgatag, szárazon, határozottan beszél, ha valamit mond. De olyankor úgy látszik, mindent tud és mindenről megvan a maga meggyőződése. Biztos, hogy nagyon okos ember. Én nem hiszem, hogy rosszat akarna vagy ellensége lenne a népnek. De nagy úr, másképpen gondolkozik a dolgokról, mint mi. Ha magának volnék, mindent őszintén mondanék el neki, de nyugodtan, indulat nélkül. Biztos vagyok felőle, hogy ő mindjárt fölismeri, kivel van dolga, ahogy magát meglátja. Nem féltém, László.

Ennek dacára, minél közelebb jött a vacsora ideje, László annál izgatottabbá vált, maga se értette egészen, miért? Újságokból, hallomásból jól ismerte eddig is Bádoky gróf nevét, tudta, hogy híres ellenzéki politikus s e mellett egyházmegyei főgondnok is, akit nagyra tartanak világi és egyházi körökben egyaránt. Gróf, nagyúr, országos ember. Hát aztán?... Előtte a szellemi nagyság mindenekfölött való, az ő öreg professzoránál nagyobb ember úgysem lehet. S ha azzal volt bátorsága nyugodtan szembeállani, ezzel miért ne?... Csakhogy most van mégis az első alkalom életében, efféle világi nagysággal szót váltani. Persze, hogy ostobaság, de belenevelték, mint az egész magyar középosztályba, hogy ezek a büszke arisztokraták valami másféle emberek, mint mi. Nem hogy a rangjuk, hanem a vérük, a sejtjeik is másfélék. Magasabbrendűek. Ki tudja, hogy néznek le egy efféle szegény papra? Hát még a parasztra, a falura?... Csak egy ne történjék, az, hogy legögölje ez az oligárka. Azt a szellem méltósága nevében nem tudná elviselni! Utóvégre ember ember. Ez az egyik, a másik pedig az, hogy a filozófiai világnézet magasságában születési, vagyoni és rangkülönbségek nevetséges semmiséggé foszlanak... Ez mind igaz, de másfelől ő jelenleg nem egyéb, mint szegény falusi pap, az pedig a patrónus. Hatalmas nagyúr, aki azt sem tudja, mi van az ősei jóvoltából? Ebben a nyomorult sárfészekben pedig az én nyájam tengődik, fulladozva az ő könyörtelen szorításában!...

Idegesen borotválkozott, szűrős szemekkel vizsgálta a világosság felé fordított ingmelle tisztaságát, kínos gonddal tépdeste körmeivel az agyonvasalt kezelő bosszantó rojtjait s túlzott szemrehányást tett a szerencsétlen kájernek, a könyökén mutatkozó fényesedésért. Nyakkenődője, válságos pillanatokban mindig előálló szokása szerint, szemtelenül ellenállott és macskodott. Lehetetlen bogba kötődött. Háromszor is ki kellett bontani s csak a legsúlyosabb becsületsértésnek engedett, amikor végre beletörődött, hogy tisztességes formát öltön.

Még akkor is, mikor a ház felé lépegetett, a park fái alatt, folytatta a vitatkozást önmagával.

- Eh, természetesen fogom viselni magamat, punktum!...

Ezúttal az intéző kutyái nem tartózkodtak a házban, a vendégekkel mulattak valahol messzebb, ahova az egész kutyatársaságot különítették. Az intéző is, aki ajtót nyitott neki, feltűnő változáson esett keresztül. Aránylag tisztára volt mosdatva s bármilyen rosszul is állott neki, de úriforma ruhát hányt magára. Arca ünnepélyes igyekezett lenni, a káromkodásokat mindjárt a fejüknél elharapta s olyan halkán beszélt, mintha a házban csupa nagybeteg szenderegne:

- Itt parancsolj levetni a kabátodat, amíg szólok a gróf úrnak és bevezetlek hozzá.

László megdörzsölte a szemét, mert talán káprázik. Nem káprázott pedig, az intéző istenbizony lábujjhegyen ment az ajtó felé s ebből olyan furcsa kopogás lett, mint mikor a macska talpára dióhéjat kötöznek a gyermekek.

A gróf úr egyedül fogadta Lászlót. Mikor belépett, fölemelkedett az asztal mellől, amelyen számadások és iratcsomók heverték. Nagyon magas, szikár ember volt. Negyven év körüli. Fejét kissé előrehajtotta s magas, sápadt homloka alól áthatóan nézett Lászlóra sötétén csillogó szemével.

- Isten hozta, tiszteletes úr - nyújtotta feléje a kezét. Kissé pattogó, száraz, zengéstelen volt a hangja s a mozdulatai merevek.

László meghajolt, a nevét mondta s megfogta a feléje nyújtott kezét.

Kemény, meleg, gyors szorítást érzett, ami azonban jóleső volt.

Bádoky gróf helyet mutatott neki az asztal mellett. Maga is visszaült székébe. Szó nélkül tolta eléje cigarettatárcáját s ugyanakkor ő is kivett egyet belőle. Rágyujtott.

- Köszönöm, nem dohányzom - mondta László.

A gróf bólintott:

- Elvből vagy takarékoságból? - kérdezte komolyan.

- Mind a kettőből - válaszolta László.

- Ez az élet titka - bólintott a gróf elmosolyodva. Egyszerre kedves lett az arca, ahogy mosolygott. A szeme nézése megenyhült tőle, mintha fekete tűz aranybarna lángokba olvadna.

- Miért jött tiszteletes úr falura, miket tapasztalt itt és mik a tervei?

Lászlónak egy pillanatig ott lebegett az ajkán a begyakorolt szólam: tanulmányozni akarta a falut. De ahogy a komolyan figyelő arcba nézett, ösztönösen elszégyelte magát. Ennek nem lehet hazudni, - öntötte el az érzés.

- Tulajdonképpen daczból tettem - jött ki belőle a vallomás. - Meg akartam mutatni, hogy a szellemi ember seholy sem süllyed el. Akkor nem sokat törődtem azzal, mi a falu? De most már másképp van, méltóságos gróf úr.

- Úgy érte, hogy megbánta?

- Nem, a világerő sem. Ellenkezőleg: a falut sokkal érdekesebbnek találtam, mint ahogy hittem. Megérdemli a legkülönb emberek minden erőfeszítését. Úgy tapasztaltam, hogy a lélek a legegyszerűbb emberekben is örökkévaló érték. És az a tervem, hogy ezt a félig alvó lelket fölébresszem s a maga értékének tudatára hozzam.

- A célt helyeslem - mondta röviden a gróf. - Ez általánosságban a lelkész hivatása. Érdekel, hogy tiszteletes úr milyen eszközökkel és utakon akarja megközelíteni?

- Kétféle úton, méltóságos gróf úr. Lelki és anyagi eszközökkel. Tudom, a nehezebbik dolgom elhíttetni velük, hogy ők mind valamennyien isteni értékek. De azért a könnyebbeket sem mellőzöm: az anyagi életük felemelését és megjavítását. Az emberi életlehetőségek hozzátartoznak a lelki ember méltóságához.

- Mondhatnám, hogy tiszteletes úr idealista. De ne gondolja, hogy én materiálista vagyok. Sőt én egyenesen úgy gondolom: a lelkészeknek először a nagyobb szellemi igényeket kellene fölébreszteniök a népben, hogy belső ösztönből igyekezzék az anyagi életét ő maga megjavítani, a saját erejéből. Mondok egyet, tiszteletes úr, mint politikus: nincsen annál rosszabb politika, mint ha a népet azzal gondoljuk emelni, ha külső javakat aggatunk reá, mint valami cifra ruhákat, amelyek nem az ő testére, nem az ő ízléséhez valók s amelyekben rosszul és idegenül érezné magát. Unalmas példa, de úgy van ez, mint az agyonajándékozott gyermek. Mit ér neki a sok drága, cifra játék, amit készen kap? Megúnja őket, széttöri, eldobja. Először oda kellene nevelni a lelket, hogy megértse, megkívánja és erőfeszítéseket tegyen a kultúráért.

László fürkészve nézett a gróf arcába: Mi ez? Bölcs pedagógia vagy saját szűkkeblű bánásmódjának képmutató mentegetése? Nagy lélekzettel szólt közbe:

- Bocsánatot kérek, méltóságos gróf úr. A gondolatot nagyon mélynek és elméletileg tisztának találom. De amit itt láttam, az rettenetes. Itt nem magasabb kultúrigényekről van szó, hanem az élet legelemibb szükségleteiről. Itt a levegő, a föld, a víz, a falat kenyér, a testi tisztaság lehetősége, az emberi életézés alapföltételei hiányoznak. Ez a nép megfullad a saját maga által fölemésztett levegő hiányában. Isten csodája, hogy még szaporodik, mert ez valósággal életveszélyes művelet saját maga ellen. Arra akarom kérni tisztelettel Méltóságodat, hogy segítsen ezen a nyomorult népen. Én minden erőmből azon leszek, hogy ez a segítség megértéssel találkozzék és haszontalanul kárba ne vesszen!... Köszönöm, hogy alkalmat adott ezeknek elmondására.

Bádoky gróf arcán a változásnak még árnyéka sem suhant át ezek alatt a szavak alatt. Figyelmesen, nyugodtan, gondolkozó szemekkel hallgatta. Mindjárt kérdéssel válaszolt:

- Miféle intézkedéseket tartana jónak, tiszteletes úr?

- Legelőször a tagosítást, - jelentette ki László. - De még tovább kellene menni. Méltóságod birtokának egy részét parcellázni kéne a falusiak számára s a legkedvezőbb feltételek mellett, hosszúlejáratú hitellel, valamennyiüknek úgyszólván kötelezővé tenni a megfelelő föld megszerzését. Ehhez talán egy hitelszövetkezetet kellene itt fölállítani. Másodszor azt tartanám helyesnek, ha a megkapott földön célszerűen tudnának gazdálkodni. Gondoltam egy gazdasági iskolára, méltóságos gróf úr, amihez szeretném megnyerni a segítségét. Épületeken kívül főleg abban, hogy itteni birtokát mintagazdasággá tegye az oktatás céljaira. Alig várom a tavaszt, hogy megjárhassam magam a gróf úr erdőiben. Csoda ez a Mezőségen. A kicsi kerek erdőt, így távolról, máris kiszemeltem magamnak, hogy oda kórházat és szanatóriumot létesítsünk, a népbetegségek gyógyítására... Ezek a fők, méltóságos gróf úr. A többi azután lassanként megjönne: fogyasztási szövetkezet, gazdakör, különféle kulturális egyesületek szervezése, a falu egészséges lakóházakkal való újjáépítése, rendezése, csinosítása. Előbb a kenyér és az egészség, azután a jobb körülmények, a szellemi szükségletek, az ízlés örömei...

- Postahivatalra nem gondolt? - szólt közbe a gróf higgadtan.

- De igen, hogyne! - rezzent föl László. - De ezt a többi közt most el is felejtettem említeni.

- Pedig egy postahivatalt hamarább tudok szerezni, mint egy kórházat... Nézze, tiszteletes úr... nem mondom, hogy ezek lehetlenségek, elvégre nem is azok, mert hiszen sok helyt megvannak. Én csak arra kérem, hogy ezeket a terveket egyelőre őrizze meg magának s legyen óvatos, mikor az emberekkel beszél róluk. Ne felejtse el, hogy az ország élet-halál küzde-

leben van. Ezt csak magának mondom. Nekem az a meggyőződés, hogy még távolról sem dőlt el: mi lesz a vége? Nem vagyok meggyőződve róla, hogy jó vége lesz. Ezt persze nem mondom nyilvánosan és ne mondja maga se. Bízunk kell az igazságunkban és a Gondviselésben, de emberi erőink felett van okunk kételkedni. Én úgy látom, hogy az erőviszonyok a harctereken és főleg a harcterek mögött válságos ingadozásban vannak. Dőlhet jobbra, de dőlhet balra is. Akárhogy lesz, a háború után új világ kezdődik, tiszteletes úr. Ha, adja Isten, mi leszünk azok, akik ennek az új világnak útjait ebben az országban kiszabhatjuk, meg kell hogy tagadjuk sok régi meggyőződésünket és előítéletünket. Nehéz harc lesz, olyan mint egy új s talán még veszedelmesebb háború, de ha a jobbak összefognak, sikerülnie kell. Olyan dolgok, mint az agrárreform, a népegészségügy, a falu kultúrája, mindaz, amiről tiszteletes úr most álmokat sző, talán akkor elérkeznek a megvalósulás küszöbére. Egyet ígérhetek: én nem leszek az az ember, aki elzárkózom előlük. De most csend, tiszteletes úr! Az én tételem igaz: nem szabad ajándékokat aggatni azokra, akik nem tudják megbecsülni és igazi lényegüket megérteni. Annál kevésbé ígéretek, melyeket még ajándékokká se tudunk e pillanatban változtatni. Megértett, tiszteletes úr?

- Hiszem, hogy méltóságos gróf úr mindezeket jóakarattal és bölcs tapasztalatok alapján mondta, - válaszolt elfulladva László. - Nem tudtam, hogy így állunk. Senki se mond ilyeneket, tele van a levegő győzelmeink hírével. És én szívemből gyötrődöm ezekért a szegény parasztokért.

- Rendben van, tiszteletes úr. Amit mondtam, csak magának mondtam. Zárja el jól. Nem állítom, hogy így vagy úgy lesz. De a helyzet rettenetes komolyságát mélyen érzem. Persze amit tanácsoltam, azt félre is lehet érteni. A népet csendre inteni, kitartásra bírni, engedelmességre tanítani kétféle okból lehet: önző úri betyárságból vagy abból a becsületes meggyőződésből, hogy ez a kitartás az egyetlen reménység arra, hogy majd segíteni tudjunk rajta. A maga dolga, hogy szavaimból melyiket tartja az én valódi meggyőződésnek. Én is kénytelen vagyok győzelemről beszélni odakünn s tenni magamat, hogy nincs egyéb dolgom, mint a vadászat. Nem ok nélkül puffogatok itt ezzel a társasággal, őket is áltatom egy kicsit, mert azt hiszem, még mindig nagyobb baj lenne a magyar emberre nézve, ebben a helyzetben ráriasztani, mint megerősíteni abban a hitében, hogy a dolgok jól mennek. Talán nem így kellett volna kezdeni, de most már kockázatos minden kísérlet. Verekedni kell, amíg bírjuk, tüzelni kell mindenkit a végsőig, hogy hátha? Így van, tiszteletes úr.

László lehajtotta a fejét:

- Teljesen meggyőzött, méltóságos gróf úr. Nem tévesztem össze szavait a másokéval és bízom a jövőben, amikor majd dolgozni lehet, hogy segítségére lesz ennek a népnek.

Vacsora előtt bemutatták Lászlót a grófnénak. Karcsú, fehérarcú asszony volt, világító, élespillantású kék szemekkel. Kicsit idegenül, távolról nézett reá. Néhány közönyös szó esett közöttük. A grófné mindenkire kedves volt, de egyformán. A lelke valahol máshelyen tartózkodott, talán a háború előtt, talán a háború után. Néhány más dáma és úr volt még jelen a vacsoránál, kölcsönös közönyösségben Lászlóval.

Az intező is ott ült az asztal végén, felesége pedig a felszolgálatot vezényelte. Lesújtó pillantást vetett férjére, mikor az túlhangosan dicsekedett a lövéseivel. Az urak ugratták s beleheccelték a vadászhazugságokba. Mikor végre, a bosszantások tetőpontján, sikerült elérniük, hogy az intező, mindenről megfeledkezve, cifrát és irtózatot káromkodott, harsogó kacagás tört ki az asztal körül. Az intezőné gyilkos szemmel mérte végig az urát s kifordult az ajtón, bevágva azt maga után.

László furcsállotta, hogy a grófné meg a dámaék milyen szívből kacagnak ezen a szörnyű emberen s azt még inkább, hogy a gróf is derülten élvezzi, mintha egyéb gondja se lenne.

A következő napok alatt Lászlónak tele volt a feje a gróffal és a gróf véleményeivel. Most, hogy nem látta a szemével, megállapította magában: ennek az embernek föltétlenül szuggesztív hatalma van, valami fölényes és nagyon fegyelmezett erő, mellyel lebűvöli az embert, különösen ha még nem ismerte s másképpen készült a vele való találkozásra. Ha vitatkozó vagy elutasító lett volna, László sokkal könnyebben találta meg vele szemben a hangot. De az a higgadtság és nyugalom, mely mögött ész és tapasztalat egyforma nagy súllyal tornyosodtak szembe vele, az átható tekintet és a keresetlen méltóság egyszerűen lenyűgözték. Érezte a maga járatlanságát és tájékozatlanságát a fölvetett kérdésekben s ránehezedett a látókör szűk és sötét volta, melyet épúgy elzártak az ismeretlen világbeli problémák, mint a dombok a faluét. Milyen könnyűnek és természetesnek érezte azokat a terveket, melyek spontán ömlöttek ki a lelkéből s mennyire meg volt győződve felőle, hogy az egész csak jóakarata és elhatározása dolga. A gróf szavai azonban ismeretlen nehézségekbe világítottak bele. Minden kicsi kérdés ezer és ezer szállal függ össze a háttérben rejtőző nagy politikai s társadalmi problémákkal. Ahhoz, hogy Virágoson posta vagy kórház legyen, most látja, nemcsak az ő lelkesedése s a gróf jóakarata szükséges, hanem nagy változások magában a néplélekben és odakünn az egész ország sorsában. Egy kicsit szégyelte is magát, ahogy visszagondolt a gróf modorára. Biztosan éretlen számárnak tartotta őt magában, belől, de igaz úr és valódi nagy elme létére úgy járt el vele szemben, mint tanító a gyermekkel. Nem mondta, hogy számárság, hanem ellenkezőleg, hogy lehetséges, de csak akkor, ha előbb mindaz a feltétel bekövetkezik, kívül-belül, ami majd lehetővé teheti. És éppen ezekre a hiányzó feltételekre való rámutatással érezte meg, amit szavakkal nem fejezett ki, hogy mennyire gyermek még ő az igazi étellel való birkózáshoz. Mégis egészében inkább felemelő, mint leverő hatás maradt lelkében a grófról. Reális, komoly, tiszteletreméltó embernek ismerte meg, akit nem lehet egyszerűen a kőszívű középkori kényúr címe alatt szidni és kárhozatni. Mennyivel különb, mint némely mezősegi urak, akik a népet csak mocskolni tudják s állati sorban tartani. A gróf egyetlen szóval nem alázza meg előtte a parasztot, nem mondta, hogy hiábavaló minden törekvés lélekként kezelni s valódi emberré nevelni őket. Sőt egyenesen arra mutatott rá: lelküket kell fölébreszteni, hogy saját erejükből igényeljék a jobb anyagi élet lehetőségeit. Igaz, igaz! - ütött homlokára László. - De most, hogy nem látom a szemét, most jut eszembe, milyen ravasz politikának nevezhetném ezt, ha akarnám. Hiszen ezzel hártott el magáról minden felelősséget, ezzel rázta le a kötelességeket, amelyeket nekiszegzett, mert nyilván megmondta, hogy a lelkész dolga az első s amíg az el nem végezte a lelkek alkalmassá tételét, ő hiába akarna segíteni... Nincs igaza! - toppantott László. - Ezt a kérdést nem lehet így eligazítani! Nincs lélek test nélkül s nem lehet lelki kultúrát építeni addig, amíg az állati nyomorúságot meg nem szüntetjük...

Hangos kiabálásra rezzent föl gondolataiból, amely az utcáról csapódott be az ablakon. Odalépett s látta, hogy nagy csapat asszony jön, tarisznyával a hátán, valahonnan s néhány öregebbrendű férfi is közöttük. Mindnyájan nagy izgalomban vannak s hevesen vitatnak valamit, meg-megállva, egymás szemé előtt hadonászva kezeikkel. László megpattintotta az ablakot s figyelt. A csoport éppen megállott a papi telek kerítése előtt s egy asszony élesen rikácsoló hangját hallotta:

- Az Isten sülytse el házastól!... A hadisegélyből alig lökött ide valamit. A kása nyúves, a gyertyának nincs bele, fotogén minek a parasztnak s a cukrot nem a mi belünknek találták ki!... Így beszél velünk, hogy az Isten sülytse el!

- S még ő így-úgy, hogy vigyázzunk magunkra! - rikoltott közbe a másik. - Hogy ő tudja, amíg az uram a lövészárokból fekszik, ki szokott mellettem feküdni!... A disznyó!... Hát nem nyúlt hozzám, amikor úgy tett, mintha a pénz után hajolna, ami az asztalról legurult?...

- Hallgass Rebi, hallgass! - mordult közbe egy öreg ember. - Ő az úr s csendőrpuska a szolgálója... Ládd-é, csak hallgattam, pedig úgy szólt öreglétemre hozzám is, mintha kölyök

volnék; te lókötó, te vén tolvaj! De hallgatni kell, különben jövő osztáskor hadisegély helyett botot kaphatsz.

Az asszonyok mind valamennyien egyszerre vijjogni kezdtek:

- Dehogy is hallgatunk!... Még ma megírom az uramnak!... Csak az Isten egyszer hazahozza őket!... Lát még kend jegyzőbőrt karón!...

László ennyiből megértette, hogy osztás volt a jegyzőnél Mezővásáron. Az ilyen napok mindig tele voltak izgalommal. Káromkodva, elégedetlenkedve, fenyegetőzve jöttek haza a virágosiak s még másnap is hullámozott haragjuktól a falu. Majd még hazajönnek! Csak egyszer hazajöjjenek! Jelszó lett ez már, amivel tele volt a levegő. Az urak nem sokba veszik az effélét. Elfelejtik, hogy aki egyszer ebben a háborúban katona volt, soha többé nem lesz a régi, könnyen kezelhető, együgyű paraszt. És a távolban százszorta jobban fáj nekik az itthoniak panasza. Ami talán csak kis tüszúrás lenne, úgy fúródik a szívükbe, mint durva tövis. S ha egyszer oda beletört, nem szűnik meg bosszúra égetni. Sohase volt, úgylehet, jó viszony itt a nép és vezetői között, de mi lesz akkor, ha ezek a fegyverhez, vérontáshoz, prédához szokott emberek fognak szembeállani velük, leszámolásra? A gróf szavai jutottak eszébe, hogy a harctéren is, a harctér mögött is válságos a helyzet... Eddig valahogy vakon bízott a háború jóvégeiben. Egyébként is olyan messzi és rejtett volt az egész, hogy könnyen kikapcsolta gondjai közül. Igen, rettenetes, szomorú és gyűlöletes dolog, de csak vége lesz s aztán örökre elfelejtjük!... Most először borzongott végig rajta a dermesztő sejtelem, hogy ezt a háborút mindenkinek meg kell szenvednie és senki el nem kerülheti, hogy a sorsába bele ne taposson valamiképpen.

Másnap reggel Karó Pendzsi azzal az újsággal köszöntötte, hogy cifra dolog történt az éjszaka. Megjött Dani Sándor, szabadságra. Huszárörmester, még nem volt soha itthon a háború kezdete óta s most váratlanul megérkezett. A háza üres és hideg, a felesége, gyermekei: sehol. Mondják neki a szomszédok, hogy a gyermekek náluk vannak, odaküldte Rózsi, vigyázzanak rájuk. Mert Rózsi táncba' van. Hát táncolni szokott? - kérdezte Sándor. - Igen a, mondták a jószomszédok, a hol s a hányszor csak teheti. Szép asszony, szereti az életet, hát nem lehet neki a szemére háyni. Amennyi taknyos legényke van Virágoson, mind az ő szoknyája körül forog, mondták Sándornak. Hát el is ment, hogy keresse... Meg is kapta a táncban. Ahogy bétoppant, csak egyet rikkantott, oszt amennyi kölyök, ki ajtón, ki ablakon, egyszeribe elpárolgott, a vénasszonyok a kemence padkáján csak összelötyentek ijedtükben, mint a vizes rongy s a flóta úgy kopogott a cigány fogain a nyavalyatöréstől, mint a jégeső a zindelyen. Rózsi csak sikkantott egyet s össze akart esni, de Sándor derékon kapta s egy szó nélkül kezdte forgatni, mártogatni, háyni ide-oda, mint a forgószél. Ráordított a cigányra, hogy: sebesebben! Oda is rúgott hozzá, hogy még mindig nem elég neki, még sebesebben! Rózsi ájuldozott a karjában, azt se tudta, Sándor maga csapott be ide, mint az istennyila, vagy csak a hazajáró lelke? De hiába lihegett-pihegett neki, hogy így, meg úgy, Sándor csak a fogát csikorgatta, másfelé nézett, egy szót hozzá nem szólt, elkezdte a földhöz verdesni. A vénasszonyok is eközben kisompolyogtak s megtöltötték a szomszédságot a sápiózásukkal; gyűjjenek keetek, megöli Rózsi Sándor! Hát jöttek is, előbb csak az ablakon keresztül tátották a szájukat, látták, hogy nem tréfa, mind többen és többen merészkedtek bemenni s körülállták, hogy kivegyék a kezéből. De úgy forgott annak a szeme, mint a Prikulicsnak, mikor fekete kutyává változik, senki ahhoz nyúlni nem mert s csak kérelték, hogy hagyja abba, meghal az asszony a markában! Nem az, az Istennek se! Már kiabáltak, ordítottak neki, egymást lökdösték, hogy mégis rámenjenek, mikor az asszonyra pillantott s kiengedte a keze közül. Az már nem volt se eleven, se holt, csak eldöndült a földön, mint a fa. No de akkor, tiszteletes úr!... Azt hiszi, elég volt neki?... Dehogy volt!... Nagyot fújt, szétnézett az embereken s akkor először szólalt meg: - Csodalátni jöttek-é kendtek? Nahát, lássanak csodát!... Leoldotta a derékszíját s elkezdte verni az asszonyt sarkától fejbúbjáiáig s vissza, de ahogy

bírta, csak úgy csattogott belé. Azok csak nézték szörnyülködve, de nem merték mozdítani még a kisujjukat se. Csak a nyavalyás cigány fújta tovább keservesen, mintha ez is tánc volna, odaragadt a flóta a szájához, világért abba hagyni nem tudta...

László már vagy háromszor integetett Pendzsinak, hogy félbeszakítsa. De Pendzsi is benne volt a tánc ritmusában, szakadt belőle az újság, mint a patak.

- Elég, elég! - kiáltott rá László, toppantva. - Hagyja már abba ezt a gyalázatosságot!... Hát nem volt ott egy ember, aki lefogja ezt az örültet? Hogy tudták eltűrni?

Pendzsi új erőre kapott:

- Huszárörmester, mondtam, tiszteletes úr... Még annak idején se mert kikötni vele senki, mikor a java legénység itthon volt!... Hát még most? De tiszteletes úr, minek is mentek volna rá?... Sze' mindenki tudja, hogy jussa volt neki ehhez... Megérdemelte Rózsi, de hogy!... Úgy kell neki, tiszteletes úr, mér nem nyughatott?... A gyermekei örökké a szomszédoknál, piszkosan, tetvesen, hozzá meg úgy dongtak ki-be a süldő legénykék, mint a legyek a cukorra... No, most nyughatik majd tőlük egy darabig!

- Ugyan Pendzsi, hagyja már az efféle szószátyárkodást! - riadt rá László. - Amiért jóképű szegény, mindjárt rá kell fogni minden rosszat?... És ha megtévedt volna is, gyalázatos dolog egy férfitől ilyen vadállatmódjára cselekedni... Hátha belehal?

Pendzsi legyintett:

- Nó már abban én fogom a pártját, tiszteletes úr... Virágosi asszony, hogy az ördögbe halna bele az ura döngetésébe? Megfekszi, nem mondom, de úgy is kell! Nem ok nélkül verte Sándor. Utóvégre rég nem volt itthon s lehet, megint elmegy sokáig. Nem verheti belé apránként az erkölcsöt. Egyszerre ki kellett adni neki. Vigyázni fog ezután, azt mondom én, tiszteletes úr... Jól van ez, tessék belenyugodni!...

- Felháborító!... - Takarodjék, Pendzsi!...

- Megyek, hogyne mennék, tiszteletes úr. Érzem is, hogy a tej kifutott s odakozmált a plattenhez... Csak még azt akarom megmondani, hogy lássa, tiszteletes úr: mennyit prédikált ezeknek a fehérepeknek meg kamaszoknak a becsületről... Kutyába se vették! De most Sándor prédikált nekik s fogadom, hogy ezt a prédikációt a mejjükre szítták... Ez használni fog, meglássa!

Ezzel Pendzsi kicsattogott a konyhába, hogy ecetet öntsön a bűzölgő plattenre.

László azon gondolkozott, hogy utána jár a dolognak s megmondja annak a vadembernek a magáét. Csak azon habozott, hogy föl hivassa-e magához, vagy ő menjen oda?

Még nem tudott határozatra jutni, mikor Dani Sándor eldöntötte a kérdést, mivelhogy bekopogott az ajtón.

Szép szál ember volt Dani Sándor, büszke örmesteri uniformisa tisztán ragyogott rajta. Becsületos, nyílt tekintettel nézett a papjára s olyan szelid arcvonásai voltak, hogy László rögtön azt gondolta: az a vén szipirtyó hazudott.

Nem látszott Dani Sándoron egy csepp fölindulás sem. Tisztességgel köszönt, ahogy ő mondta: „jelentkezett” az új tiszteletes úrnál, akinek létéről örömmel értesült s igen arról is, hogy gyönyörűen prédikáló pap.

- Ez kellett nekünk, tiszteletes úr, - mondta nagy meglepéssel - egy jóféle pap! Nem olyan régimódi, mint amilyen az öreg Forgó volt. Isten nyugtassa. Mert a világ forog s a tudomány növekedik. Az emberek még csak kutyábbak lesznek tőle. Hát igazán jó pap kell ahhoz, hogy tudjon a szívükre beszélni.

László leültette Dani Sándort, gondolván, hogy mindjárt kipakol a históriájával. De annak nem volt sietős. Inkább a falu állapotjáról kérdezősködött, meg hogy a tiszteletes úr mit tapasztalt itt s mi mindent akar csinálni avval a nagy tudományával, amit hozott? Értelmesen szólt hozzá a dolgokhoz, amiket László megemlített s Isten segítségét kívánta neki. Majd rátért a harctéri dolgokra, a szegény katonák szenvedéseire, hazavágyására, messzi idegen vidékek leírására. Tetszett Lászlónak, hogy az ellenségről nagy becsülettel és emberségesen nyilatkozott, hogy nem dicsekedett semmiféle hőstettével, pedig a kisézüst ott villogott a mellén. Mikor László kérdést intézett erről, a nagy paraszt elpirult, mint valami leányzó s megmondta, hogy a hadnagy úr volt az igazi, ő csak segített neki egy ellenséges állás rohammal való elfoglalásában. A hadnagy úr kapta a nagy ezüstöt, osztán a kicsi úgy neki is hullott... Alig várja, - terelte el a szót - hogy vasárnap meghallgathassa a tiszteletes urat és ismét ott üljön az áldott templomban, amit olyan régen nem cselekedett. Elnyűtt kicsi Újtestamentumot is vett elő a mellzsebéből. László álmélkodva látta, hogy a teteje át van ütve s ahogy szétnyitotta, hát a lapoknak is több a felénél lyukas, szagatott, perzselt.

- Fáradt golyó volt, ahogy mi mondjuk, tiszteletes úr. De e nélkül a szentkönyv nélkül azért elvégezte volna velem a dolgát... Igaz, ügye, amit Szent Pál apostol mondott: vegyétek fel a hitnek pajzsát!?

László szóval meg szorította Dani Sándor kemény kezét.

- Nagyon meglepett minden, amit mondott s amit láttam magán, atyámfia... Tudja-e, miért? Rossz hírt hallottam magáról, csak az imént.

- Mit, tiszteletes úr? - csodálkozott rá Dani Sándor.

- Azt mondják, hogy az éjjel össze-vissza verte a feleségét, - mondta László, mereven nézve az ember szemeközé.

Most nem pirult el Dani Sándor, mint amikor a dicsőségről volt szó. De nem is zavarodott meg. Nyugodtan válaszolt:

- Szeretem a feleségemet, tiszteletes úr.

- Szereti? - kiáltotta László. - Maga becsületes, hívő ember is, amint látom. A feleségét pedig úgy szereti, hogy majdnem agyonverte! Mi dolog ez, atyámfia?

- Nem hagyom, hogy a feleségemet elfordítsák tőlem! - szólt keményen az ember. - Régóta hallok egyet-mást, mert néhány idevaló emberrel találkoztam ott künn, akik leveleket kaptak hazulról. Aztán, ahogy tegnap megérkeztem, láttam, hogy a gyermekek idegeneknél vannak és piszkosak. A ház meg hideg. Mondták, hogy Rózsi a táncban van. Hogy mindig ott van, amikor teheti. Meg hogy mindenféle kölyök-fiúval összeáll... Baj van, gondoltam. Fiatal Rózsi, szép is, tüzes is. Hosszú haj, rövid ész. Nem is Isten szentje s én esztendejénél is több, hogy nem élhetek vele... Meggondoltam, tiszteletes úr, hogy annak idején hogy szerettük egymást. Az se istenes dolog, higgye el, hogy egy ilyen fiatal asszonytól csak úgy elveszik az urát s nem törődnek vele, hogy epekedik magában. Nem csoda, ha elfelejtett volna ennyi idő alatt. Oszt' ő se kérdezte tőlem, mit csináltam Galiciában? Mondok, figyelmeztetni kell Rózsit, hogy élek, itt vagyok, szeretem s nem akarom elhagyni... Dehogy is rossz asszony az, tiszteletes úr! Csak asszony, fiatal asszony. Szeret az engem, azaz szeretne, ha tehetné... Ennyi sok idő!... Hogy lehessen visszatéríteni másként?... Nem tudom, az urak hogy szokták, de én már csak így bizonyítottam bé az igazat... Az a fő, tiszteletes úr, hogy Rózsi megértette.

- Megértette? - csóválta fejét László.

- Meg! - bólintott komoly meggyőződéssel Dani Sándor.

- Mi van szegénnyel? Ott hagyta, ahogy nekem elmondták, ájultan, összeverve a földön?

Az ember most vörös lett s méltatlankodva csattant föl:

- Nem vagyok vadállat, tiszteletes úr!... Mit gondol rólam?

- Hát? - kérdezte László.

- Hát, mikor mindenki láthatta, hogy ez az asszony az enyém és nem adom senkinek a világon, szépen felvettem a karomba, úgy tartottam magam elé, hogy mindenki láthassa a faluban, hogy viszem a magamét. Hazavitem, levetkeztetem, befektettem az ágyba, tüzet csináltam, jól megmelengettem, a gyermeket elszalajtottam Mandulához, hozott lenmagolajat, szépen megkenegtettem, addig-addig öleltem, csókoltam, amíg Rózsi visszatért a világba, átfogta a nyakamat, jól kisírta magát, visszaölelt, visszacsókol. Akkor rászóltam a gyerekekre, mivel-hogy ott lábatlankodtak: most az egyszer még mars a szomszédba, majd utánatok megyek, de most semmi szükség itt reátok!

- Szóval maga megbocsátott Rózsinak, Rózsi meg magának, mintha semmi sem történt volna?

- Csakis, tiszteletes úr.

László nem akart hinni a füleinek. Ebben a csodálatos történetben olyan bolondul keveredett össze minden alantasság és tisztaság, hogy hozzáképest a filozófia legnagyobb ellenmondásai is semmiségeknek tűntek föl. Erkölcsi tudata egészen megzavarodott tőle. A tudata meg, de az érzése különös, árulómódon Dani Sándor pártjára állott. Megint meg kellett állapítania, hogy a falunak csak az arca közönséges és egyszerű. A lelke annál sokrétűbb és titokzatosabb. Csakhamar meggyőződhetett felőle, hogy Dani Sándornak a maga álláspontján tökéletesen igaza van: a falusiak mély meggyőződéssel helyeselték eljárását s egyértelműleg jelentették ki, akárhol került szóba a dolog, hogy tisztább és maradandóbb szerelem a világon nem lehetséges.

Nem így volt a dolog Farkas Kisó esetében, amely néhány nappal ezután pattant ki. A presbitérium nagy eréllyel követelte, hogy Farkas Kisó kövessen eklézsiát és addig, amíg ezt nem teszi, László semmiképpen ne engedje az Úrasztalához. Farkas Kisó ugyanis megesett egy kamaszsal. Nem ez a dolog lényege, hanem az, hogy közbotrányt okozott. A közbotrány úgy keletkezett, hogy Farkas Kisó köztudomásúlag teherben volt. Azt mindenki láthatta rajta, mivelhogy a hatodik hónapban tartott. Láta az apja és anyja is, de ettől Kisónak még semmi bántódása nem esett volna, sok más fehérnép is volt már így, mióta Virágos a földön van. Azt se kell hinni, hogy a falu azon botránkozott volna meg, hogy Kisó törvényes férje, bizonyos Nagy Márton ezelőtt tizenöt hónappal esett el Galiciában s ennél fogva teljesen lehetetlen, hogy Kisó megszületendő gyermeke az övé volna. A baj ott történt, hogy a szerencsétlen Kisó megcsúszott a küszöb jeges kövén, hasravágódott s elvetélte a magzatát. Még mindig nem tartunk a botrány lényegénél. Hiszen még három hónap lett volna arra, hogy bizonyos gazdasági természetű tárgyalások befejezést nyerhessenek s a legényke elvehesse Kisót feleségül, mire a gyermek megszületik. De hogy ez a dolog megtörtént, a szülők hallani se akartak többé a kamaszról, maga a kamasz is meggondolta a dolgot s nagy örömmel meglépett, nem annyira Kisó miatt, de a fősvény öregektől, kik a házasság fejében holtig tartó szolgálagra akarták fogni s most már szegény Kisó ott maradt a nyilvánvaló szégyenével. Ezt hívják közbotránkozásnak Virágoson. Ilyen bünt csakis úgy lehet helyrehozni, ha a megesett személy a presbiterium színe előtt, a tiszteletes úr előmondása szerint bűnbánatot tesz s Isten segédelmével megfogadja, hogy soha többet effélét nem cselekszik. Azután pedig három forintot letesz az Úrasztalára, hogy megváltsa a szentjegyekhez való járulhatását. Bűnbánat, fogadalom és három forint nélkül közmegvetés tárgyaként távol kell tartania magát az Isten szent sátorától, mikor ott a jámbor és kegyeséletű hívek az Úr testének és vérének közösségében részesülnek.

Ezért követelte tehát a presbiterium, hogy Kisó eklézsiát kövessen.

László magához hívta az asszonyt. Félénk, törekeny kicsi teremtség szédelgett be az ajtón. Szemét lesütötte, még az orra hegye is piros volt a szégyentől.

- No, Kisó fiam, - szólt rá László. - Tudod, mi a kötelességed. Mondd meg, mikorra hívjam össze a presbiteriumot, hogy eklézsiát kövess?

Kisó fölvetette lesütött szemeit. Nagyok voltak, kerekék, kékek, mint a búzavirág s csillogtak a nehéz könnyektől.

- Tiszteletes úr instállom, - rebegette - nem követhetek én eklézsiát, nagyon sajnálom.

- Miért? - kérdezte László. - Tudod, hogy e nélkül meg nem állhatsz az emberek szeme előtt!

- Tudom, tudom, tiszteletes úr, - suttogta Kisó a köténye csücskét morzsolgatva ideges sovány kezei között. - De ha én eklézsiát követhetnék, akkor ez az egész... szerencsétlenség... nem is történt volna meg!

- Nem értem, - mondta László.

- Az úgy volt, tiszteletes úr, - kezdte Kisó nagy sóhajtással - hogy amikor a néhai uram, Márton, Isten nyugtassa, elment a háborúba, az én apám-anyám az ő minden dolgát velem akarták végeztetni... Szegény szolgálóember volt az én uram azelőtt, hogy elvett, az apámnál. Alig is akartak beleegyezni, hogy az uram legyen. Meggondolták aztán, hogy úgy, ha csak béres, akármikor továbbállhat, pedig nagyon hárníyk ember volt.

- Állj meg! - szakította félbe László. - Mi az, hogy hárníyk?

- Hát szorgalmatos, - mondta Kisó - de mi csak így mondjuk, rományosan.

László a fejét csóválta:

- Mondd ezután magyarul. Folytasd.

- Hát szóval meggondolták, hogy ha az uram lesz, örökre odakötik a házhoz, marhához, földhöz, úgy fog dolgozni benne, mint a magáéban. Ők pedig, mármint az öregek, hőtígg élhetnek munka nélkül az ő dolga után, csak enni kell nekik a készet, meg aludni, ha be-esteledik. Azután is csak úgy bántak vele azért, mint egy szolgálóval. Ha nem szeretett volna engem olyan erőst, - pityeredett el Kisó - biztosan elfutott volna a világ végére! Most osztán el is futott szegény, oda, ahonnan nem gyön vissza... Nem elég a bánat, tiszteletes úr, hogy majd meghasadt a szívem, hanem az öregeim még annál inkább dolgoztattak, férfimunkát is, mindent, rogyásig. Mondom nekik egyszer: fogadjanak keetek valami szolgáló mellém, mert nem bírom, a hátam szakad össze. De ők csak így: pénzbe kerül s elég fiatal vagy, jobb is, ha dolgozol, nem gondolsz örökké arra a Marcira, hát csak dolgozz. De én addig s addig, hogy a végén mégis csak megfogadták ezt a Pistát, - tudja, tiszteletes úr, ezt, akitől a szégyenem van - hogy segítsen. De ez nem olyan legény volt, mint Marci, gyerek is félig, meg akaratos, mint a kutya. Az Istennek se dolgozok én többet, mondta egyszer nekem dühösen, sze' az öregeid úgy tartanak, mint az ebet. Megyek, amerre a szemem lát... De megijedtem én erre, tiszteletes úr! Mert úgy dolgozott, mint a tűz. Kezdtém már helyrejönni, nem mind köhécseltem, a hátam se fájt úgy, szuszoghattam egy kicsit, hogy ő végezte a nehezzit. Jézusom, gondoltam magamban, még csak ez kéne! Mást az öregek nem fogadnak mellém, sze' illet nem is kapnak többet. Ez a Pista is szegény fiú, tiszteletes úr, csak úgy mint Marci vót, nincs egy kapavágásnyi földje. Te, mondok neki, hova mennél, sze' nincs neked egy kapavágásnyi földed? De ő istenkedett, hogy így meg úgy... Hát ha a tied lenne ez a mi földünk, maradnál-e?... Hogy-hogy lehetne az? - kérdezte Pista. De én nem szóltam többet nekije, tiszteletes úr, hadd törje rajta a fejét, legalább marad addig is. De gondolkoztam erősen... Nem mondom, tetszett is nekem, noha fiatalka volt, de mégis csak a nyomorúság fogott reá, tiszteletes úr, higyj meg. Az Isten miért is engedi, hogy némelyeknek ilyen kemény szívű apja s anyja legyen?!

- Ne cifrázd Kisó, siess a végére.

- Már ott is vagyok, tiszteletes úr. Hát egyszerűen megdöntöttem én, hogy vegyen engem Pista feleségül. Ki is jöttem vele az öregeknek egy este, szívem nagy rebegetésével... Igaz, pofoncsértett apám előbbször s megmondta, hogy mi vagyok és mi kell nekem, de aztán hallottam éccaka, hogy szölongatják egymást a sötétben s beszélgetnek a dologról... Mégis arra határoztak, hogy nem hagyják, kölyök az s menjen inkább a fenébe... Na édes Istenem, mit cselekedjek én már most, tiszteletes úr? Lássá bé, hogy nem csinálhattam egyebet... Nagyon szégyellem, tiszteletes úr.

Kisó elhallgatott, megint földre sütötte szemeit s most már szájába fogta a köténye csücskét, úgy rágta zavarában.

- Még mindig nem értem, hogy kerültél ebbe a szégyenbe? - szólt rá László. - Most már mondd csak el, nem segíthetek rajtad, ha el nem mondd.

- Hát, - hebegte Kisó - az úgy volt tiszteletes úr, hogy egy éccaka csak forgolódtam, forgolódtam, majd kivetett az ágy, olyan volt mint a tüzes pokol s folyt rólam a veríték. Akkor egyszer csak így szóltam magamban: legyen gyerek!... Ha gyerek lesz, a szégyenért beleegyeznek... Mindjárt másnap este, hogy az öregek elaludtak, kiserültem a tornácba, ahol Pista aludt, mert langyos tavasz volt akkor... Odaültem a pokróca szélére s mondtam neki, hogy: Pista, megdöntöted-é, ha a tiéd volna a földünk, maradnál-é?... Pista azt mondta: hogy lehetne az enyém a földetek?... Ha te engem elvonnád! - mondom neki. Erre ő csak kacag s azt mondja: Nem ettem meszet, hallod-é, sze' idősebb vagy nálam!... Azért nem vagyok én olyan idős, - mondtam neki s nézd meg, ha nem hiszed!... Kisó lángvörösén elhallgatott, kínzottan emelte szemét Lászlóra, hozzá tette: - tovább is mondjam, tiszteletes úr?

- Nem, ne mondd tovább! - intett László elkomorodva. - A többit úgyis tudom. Elcsábítottad azt a kölyköt.

Kisó szomorúan bólogatott:

- Úgy is mondhasza, tiszteletes úr!... De lássa, hogy a nyomorúságomban mit csinálhattam volna egyebet?... De hogy reszkettem én, Uram Jézus! Még a kő is megszána, tiszteletes úr, ha tudná! Azért, hogy vajjon lesz-e gyerek belőle?... Tudom, hogy amint a konfirmációkor tanultam, bűnbán fogantatott, de mégis én örvendtem rajta, mint a bolond, amikor megröbbent a szívem alatt... Jól is volt, mert ahogy vastagodtam, az öregek is csak beletörődtek, sok pofozás, szidás után. De a szégyen elkerülése miatt elfogadták Pistát vejüknek. Nem siettek vele, sze' volt még idő... De már úgyis kezdett befellegzeni, mer Pista követelődött, hogy írják rá legalább a föld felét. Addig huzakodtak vele, amíg az Isten megsokalta s megengedte az ördögnek, hogy elrántsa a lábomat azon a jeges küszöbön... Vége lett a gyermeknek, vége az én házasságomnak is! Pista fölszusszant, otthagyt s most itt állok né, mint a kóró, amit még a madár is lepiszokol, ha reá száll. Hát kellene nekem ekléziát követni, ha az én szülőim igazi szülők lettek volna?

- Szomorú dolog, Kisó! - Szólt meg elszorult torokkal László. - Szülőid majd felelnek rólad az Istennek! De te ne kárhoztasd őket, mert az a tízparancsolatba ütközik. Hanem te is bűnös vagy: csupa hazugság, csalás, amit csináltál. Most nem tehetsz mást, alázatosan bánd meg az anyaszentegyház előtt s tégy fogadalmat, hogy ezután tiszta életű leszel, s tartsd is meg Kisó, hogy az Isten könyörüljön rajtad!

- Sze' megtenném én, tiszteletes úr, hogy is ne tenném meg? - szepegett Kisó, könnyeit nyeltesve. - De ahhoz három forint kell, tiszteletes úr! Azt hiszi, hogy az öregek adnak? Ne higgye azt! Még egy krajcárt se, nemhogy három forintot. Azt mondják: főzted, egyed meg!

Semmiért adjunk annyi pénzt? Még ha gyerek volna, inkább, mert abból idővel segítség lehetne... De így?

László fölállott, összekulcsolta kezeit a hátán s töprengve róta a szobát. Tele volt a lelke felháborodással és szájalommal. Micsoda vén gazemberek azok! - gondolta méltatlankodva. - És itt ez az asszony is... Olyan a gyöngeségében, szánandó nyomorúságában, mint egy letört, elfonnyadt mezei virág... S mégis mennyi tisztátalanság s durvaság van benne, ahogy állati gyötrődésében odaadta magát, csak hogy a háta ne fájjon... Mi ez?... Ez a sárral kevert lélek?... Ez a falu!... Szeme előtt Krisztus alakja elevenedett meg, amint a parázna asszonynak mondja: Eredj el és többé ne vétkezzél... Ez az, ez az igazság egyedül!... Itt is ez az igazság. Virágosan, most és mindörökké!

Megállott, az asszonyra tekintett s csendesen mondta:

- Holnap délutánra összehívom a presbiteriumot, öltözz fel tisztességesen, Kisó. És ma éjszaka imádkozzál és bándd meg és sirasd el a bűnödöt Isten előtt és gondolj békességgel a szüleidre s amit az Isten reád mért, azt többet ravaszsággal ne próbáld lehányini, ő nem hagy felettébb kísérteni, mint ahogy elviselheted. A három forintot pedig én kiteszem helyetted...

Egy hét telt talán el Kisó ekléziakövetése után, mikor egy este Karó Pendzsi hosszú képpel kerülgette Lászlót, aki az asztalnál ült, valami könyv felett merengve. Addig csoszogott Pendzsi erre, arra, amíg Lászlót idegesíteni kezdte s rászólt:

- Mondani akar valamit, Pendzsi?...

- Hát... Hát... Tiszteletes úr... Ne haragudjék meg rám, ha mondanék... De már mégis csak meg kell mondjam... Igaz, hogy a tiszteletes úr adott három forintot a magáéból, a Farkas Kisó ekléziakövetésére?

- Igaz hát! Miért kérdi, Pendzsi?

- Hát csak úgy! - dörmögte az asszony. - Mert istentelen emberek ezek a virágosi presbiterek, tiszteletes úr. Jár a szájuk...

- Csak hadd járjon! - legyintett László. - Annak a szerencsétlennek nem akartak adni a szülői. Nem nézhettem el, hogy e miatt soha Úrasztalához ne járulhasson!

- Igaz, igaz, - biccentett Karó Pendzsi. - Aranyszíve van a tiszteletes úrnak. Én tudom. Már minthogy én... De a presbiterek!...

- Nyögje már ki Pendzsi! - kiáltott föl László türelmetlenül. - Mi bajuk a presbitereknek?

- Meglássa tiszteletes úr, mégis jobb lett volna, ha nem adja azt a pénzt... Mert ezek a gyalázatos emberek mindenképp csúfot csinálnak. Azt mondják: vajjon mit adott Kisó a tiszteletes úrnak ezért a pénzért?... És azt mondják, hogy csakis azt, amije van neki...

Időbe telt, amíg László megértette ezt a gyalázatosságot. Ahogy beleütött a fölismerés villáma, lángbaborult nemcsak az arca, de az egész teste, mintha a pokol freckelte volna reá égő szurokját. Aztán úgy érezte, hogy kővé dermed. Szólani nem tudott, csak nézte Karó Pendzsit, nézte úgy és addig, amíg az asszony megzavarodva elkapta a fejét, hirtelen sarkonfordult s meggörnyedve kifutott a szobából, mint a megvert kutya.

Lászlóban összeomlott a világ. Rettenetes éjszaka volt ez, fel-alá nyargalva, pihenés nélkül a szobákban, reggelig. Nem is tudta, mit csinál. A fejét fogta kezei között, mert úgy érezte, szerteszét hasad. Szemei előtt tüzes karikák táncoltak. Háta borzongott s a forró láz verítéke hidegen folyt végig a gerincén.

Egyszer arra ébredt, hogy kalap a fején, bot a kezében s indul az éjszakának, hogy kifusson a világból. Elmenni!... Elmenni innen!... kattogta a szíve s ajkai hangosan mondták: elmenni!...

Később magába roskadva ült az ágy szélén, a virradó reggelbe bámulva... A kicsi erdő kerek fekete foltja táncolt a szeme előtt. Kórház!... gondolta s felkacagott rá keserűen. Néha Edith arca villant el előtte s szégyelte magát, hogy ennek a mindent olyan jól ismerő leánynak, mint valami színész, ágált a terveivel, a hitével, dicsérve s mentetgetve neki ezt a gyűlöletes sárfészket, ezeket az emberarcú fenevadakat!...

- Mindennek vége! - suttogta összezúzva.

- Pipi-pipi, - hallotta a konyhából Karó Pendzsi hangját. A szakajtó alatt kiköltött friss csibéket hívogatta, a konyha földjére szórt kevertre. A tyúkanya helyeslő, mély hangon kontrázott neki: kot-kot, kot-kot.

Megint reggel van. Karó Pendzsi már nem is emlékszik arra, amit az este kotyogott s a presbiterium tagjai nyugodtan látnak hozzá, hogy kihányják a ganéjt az istállókban, a marhák alól. Aligha gondolnak arra, hogy ma éjjel a papjuk szívébe haraptak... Ezóta Kisó is fölkel már, megtisztult lélekkel kezdi újra a hátfájást s az öregek morogva szidják, hogy lásson a marhák után, elég fiatal...

Ma nem megy emberek közé László, nem tudná elviselni a látásukat. Felöltözködik, botot vesz kezébe s nekivág a dombnak, az erdő felé. Áttöri magát rajta, jól esik az erőltetett taposás a hóban, föl a gerincre, hogy az izzadtság csurog a hajából. És ott fenn körülnéz az alvó világon. Fehér, halott hullámok a végtelenig. Gyűrűznek, egymásba borulnak, kanyarognak, örvénylenek s mégis tökéletesen mozdulatlanok, mint a lelkek, amelyek csak teszik magukat, hogy felbuzdulnak, hullámokat vernek az ég felé, holott dermedten, halottan állanak egy helyben, örökös alávalóságukban és semmiségükben.

Megfeledkezett ételről, italról. Kóborolt egész nap cél nélkül s alkonyatkor került csak vissza a románok utcáján.

Muresán házikója előtt önkénytelenül megállott. Az apró ablakocskán sárga fény vetődött a hóra. A fenyőfák sötéten susogtak a fatemplomocska felett.

- Ennek jó, - mormogta László. - Ennek a román papnak. Erről nem beszélnek gyalázatoságokat a hívei. Ez szent ember, akitől félnek, akit tisztelnek... Muresán nem akar kórházat építeni, sem szövetkezetet, sem emeletes községházát, semmit... Muresán vár, ki tudja mire?... Egyszer alá, egyszer fel, mondotta kacagva... Bemegyek Muresánhoz...

A román pap meglepetten ugrott föl az asztaltól, mikor László benyitott hozzá. Írások, levelek borították az asztalt. Gyorsan, idegesen kapkodta össze őket s bedobta az ágyba a párnák mögé. Egy pillanat volt az egész s már mosolygott szívélyesen:

- Ez aztán a meglepetés! Isten hozott, kollégám!... Ekkora megtiszteltetés! Hogy megint csak felkeresel, hogy nem felejtettél el minket!... Anica... Anica!... kiáltott a konyha felé. - Gyere be, kedves vendégünk van!

Ott fogták Lászlót vacsorára is, erőlködött, próbálkozott mindenképpen, hogy semmiségekről beszélgessen s elfelejtse ezek között az idegen emberek között a maga szörnyű terhét.

Csak most vette észre, hogy egészen átfázott a naphosszat tartott bolond barangolásban. Színe megrémült, ahogy ráébredt: micsoda vakmerőség volt, halálra hülhetett volna tőle. Érezte is ereiben a kezdődő láz futamait.

- Nagyon megfáztam! - hebegte, mikor látta, hogy az asszony aggódó szemekkel pillant reá, bizonyosan azért, mert a színe gyorsan változott.

- Meleg bort, Anica! - csapkodott Muresán tenyerével az asztalon. - Cukrot bele, borsot, gyorsan, gyorsan!... Meggyógyítunk, kollégám, ne félj. Addig is ebből a pálinkából!... No ne ellenkezz, ez orvosság!...

Lászlóban jótékonyan ömlött széjjel az erős ital tüze. Megbódult tőle, szemei csillogtak, megindultan mondta:

- Köszönöm. Adj még egyet!...

Anica hozta a forró bort s Muresán töltött, töltött egyre-másra s maga is itta derekasan.

László csakhamar megmámorosodott. De meg Muresán is! Kigyúlt a képe, nagyokat kacagott, megölelte Anicát:

- Sohase halunk meg! - rikoltott föl nyerítve. - Tudsz-e énekelni? - fordult Lászlóhoz. - Énekeljünk, kollégám!

László már nem igen tudta, mit csinál. Rágyujtott valami nótára. Muresán kísérté, az asszony halvány mosollyal nézte őket.

Aztán Muresán azt mondta:

- Csitt!... Hallgass csak ide! Ez a nóta! S rákezdte: „Stii tu?”...

Erre az asszony is halkán dudolni kezdte vele.

- Szép volt, - dadogta László. - Ezek a ti nótáitok szépek, de nagyon szomorúak. Miért vagytok ti ilyen szomorú nép, kollégám?

Muresán fénylő szemeikkel nézett reá. Egy pillanatig hallgatott, aztán hirtelen kirobbant belőle:

- Már nem sokáig leszünk azok, kollégám!

- Taci, Juane! - szólt rá az asszony összevont szemöldökkel, szigorúan s kezét tiltólag tette rá a férje karjára.

XIV.

Muresán forró bora elvette a kitörni akaró betegség mérgét, de azért László lázasan, gyöngén, összetörten ébredt föl reggel az ágyban. Agya nehezen, visszafelé kezdett dolgozni. Először Muresánra emlékezett, hogy hazatámogatta, mert nem egészen tudott magáról. Igaz, hogy a kolléga is részeg volt s az egész úton román énekeket gajdolt, amiknek egy-egy foszlánya most is ott úszkál László fülében... Emlékszik, hogy cipőit, ruháit szerteszét hányta magáról a szobában s most csakugyan látja is, hogy úgy történt. Aztán mindenféle lázas álom következett. A feje most is zúg tőlük, mint nagy üres hordó. De hogy mik is voltak, elfelejtette. Csak azután, lassan tisztult föl benne az ok, amiből mindez következett: a falu gyalázatos viselkedése, mely szinte kikergette a világból. Ahogy ez ismét végigborzongott rajta, szédülni kezdett, visszaesett a párnákra s rázni kezdte a hideg a gyűlöletes szégyentől.

- Beteg vagyok, - gondolta reszketve - s nincs senkim a világon, aki segíthetne.

Karó Pendzsi bizonyára a legkevésbé, mert amikor becsoszogott, hápogva nézte a szétdobált ruhákat, végre Lászlóra pillantott s hosszú képpel, bánatosan mondta neki:

- Szárazbetegsége van a tiszteletes úrnak, látszik... A boldogult uram is abba hótt meg szegény... Szakasztott így nézett ki!...

A baj nem jár egyedül. Kicsi Dávid jelentkezett:

- A kisasszony küldte, - mormogta zavarodottan a földre nézve s átnyujtott egy levelet. - A kisasszony elszekerezett ma reggel, Ferenc bával.

László úgy érezte, hogy az ágyát örvénybe dobták s az forgatni kezdi, mint a pörgettyűt. Időbe telt, míg remegő kézzel a levél után nyult s kinyögte:

- A kisasszony?... Hová?...

- Biztosan benne van a levélben! - dörmögte kicsi Dávid. - A szeme veres volt, amikor ideadta... - Tétova pillantással tette hozzá, vonagló szájjal:

- Úgy nézett ki, hogy sohase jő vissza többet...

- Menj ki! - nyögte László dideregve. - Jól van, köszönöm. Menj már! Menjen ki, Pendzsi!...

Alig tudta fölszakítani a borítékot. Szeme előtt táncoltak a betűk. Időbe került, míg végre el tudta olvasni.

„Kedves László, - írta Edith - tegnap egész estig vártam, vártuk Arankával, hogy jöjjön. Mi történhetett magával?... Csak annyit mondtak az emberek, hogy kora reggel az erdőbe ment... Az Istenért, miért nem vigyáz magára?... El kellett volna jönnie hozzám, tegnap kellett volna, mindenképp. Ha tudta volna, hogy várom, ha megérezte volna!... Bocsásson meg, hogy így írok, csak azért merem tenni, mert elszántam magam, hogy elutazom... Miért?... Ne kérdezze! Úgyse tudom leírni... Talán tegnap elmondtam volna, szürkületkor, mikor csak a parázs világít s nem látja tisztán az arcomat. Talán, ki tudja?... Ne gondolja, hogy valami történt. Istenem, milyen ostoba vagyok!... Magam sem tudom, történt-e vagy nem?... De nem bírom tovább, László, nem bírom, nem bírom!... Nekem el kell most menni, hogy gondolkozzam, hogy messziről nézzem saját magamat... Ne haragudjék, hogy megszököm a szolgálatom elől, amiről multkor beszéltem... Talán éppen azért... Nem is tudom, mit beszélek... Isten vele. Kedves László!... Kérem, ne csüggedjen el, ne hagyja abba, vigyázzon az egészségére!... Mindig, mindig imádkozom magáért... Nem tudom, mikor látjuk egymást. Néhány hétig otthon leszek... Azután... Vagy visszamegyek, vagy... Maga is imádkozzék értem, László... Igaz szeretettel köszönti Edith. U. i. Andrásnak is küldtem üzenetet s megkértem, hogy a tanfelügyelőnél járja el a szabadságomat, nem akartam ezzel magát terhelni. Mégegyszer üdvözet, szívből...”

László csak nézte Edith sietve írt sorait, melyekben a máskor olyan gyöngéd, gömbölyű betűk most széthúzódtak, elnyúltak, bukdácsoltak a szaladástól. Mintha süttöt volna belőlük az izgalom, ami Edith ujjait kergette... Mi lesz most? - kérdezte László hangosan önmagától. Értelmetlenül meredt el a tekintete s aztán feljajdult, mintha ledöfték volna... A láz megrohanta, fölkapta, mint a pelyhet, megforgatta a levegőben s alávágta a mélységbe. Zuhant káprázó szemekkel s hallotta a szíve verését, mint egy repülő harang kongását, melyet messzire dobtak a toronyból. Aztán sötét lett.

Később Kati arcára ismert, aki föléje hajolt és szölongatta. Dávid aggodalmas képét is látta homályosan, a felesége válla fölött pillogatni. Mindenféleképp takargatták, melegítették, úgy érezte, hogy hegyek fekszenek rajta, mozdulatlan mezőségi csúpok s ő maga forró fekete tóban fekszik, ahol a Varangyos lakik.

Ez alighanem Aranka, aki a párnával föltámasztott feje alá teszi karját, úgy gügyög neki, mint egy kisbabának s erőnek erejével itat vele valami fanyarédes, émelyítő lötytyöt.

- Mi az, András? - kérdi kinyitva a szemét. Az asztalon a kis zöld lámpa ég, lehúzott béllal s András nekifeküdve öklére támasztott arccal, mereven nézi a sorvadó lángot. A megszólításra fölrezen, odalép, szorosabbra burkolja a takarókat, igazít a párnán, tenyerét egy pillanatra homlokára teszi s dörmögve mondja:

- Aludj csak, nincs semmi baj. Itt vagyok melletted.

- Edith... hol?...

- Elutazott, otthon van... Nemsokára vissza fog jönni.

Ferenc bá szekere zörög le a hegytetőről, aztán kínosan mászik föl a domb oldalán. Régóta mehet és hosszú az útja, László hol napfényben látja, hol esti sötétségben, hol csillagok között, hol megint hajnali pirosságban... Hiába kiáltoz utánuk: Ferenc bá csak legyint s azt mormogja, hogy a régi papok nem ilyenek voltak s Edith, mintha nem is hallaná, csak néz maga elé a szekérben, válla előre hajlik, mintha az eget hordozná s haja a szemébe hull, mint a szomorúfűz lombja... Aztán elmúlik ez is.

László hirtelen fölébred. Rettentő gyöngeséget érez, de tagjai szárazak, hűvösek, feje tiszta s a szíve üres... A láz elmúlt, úgy látszik, meggyógyul. Csak azt nem bírja fölfogni, hogy mi köze az egészhez s mit fog azután csinálni, ha majd fölkel?...

Lassanként megtudja, hogy nappalok és éjszakák sora folyt el fölötte, míg ő az idő tavának fenekén feküdt. A doktor is járt itt, mondják, mert úgy volt, hogy tüdőgyulladás... Hát ezért ég most az oldala?... Azért, mert ott volt a mustárpapír rajta. Hol Kati, hol Aranka virrasztották, ápolták. Karó Pendzsi pedig sirató énekeket fujdogált a konyhában. Dávid többet ült itt, mint otthon s András csak harmadnaponként gázolt haza, hogy otthoni dolgait intézze. Most már ugyanis gázolni kell, mert a hó elolvadt, sártenger a Mezőség s esik az eső. Azért még visszafordul a tél, mint az üldözött csikas, legalább is majd februárban, mielőtt végkép eltakarodna... Ezt a nyulat az intézőné küldte, akár hiszi, akár nem s Edith még mindig nem jött haza...

Megszokja a folytonos ápolást, babúsgatást, elterül a lusta kényelem derékalján, örvend, hogy nem kell gondolkozni, akarni, hogy semmit sem kell csinálnia magáért... Csak azt nem érti, hogy ezek a jó lelkek miért gondolkoznak és akarnak helyette, mi értelme van az egésznek, mintha összeroppantott tojásbéjat akarnának megragasztani? Beszélnek, beszélnek, ki amit tud, hogy vidámitás, szórakoztassák... Nem sértődnek meg, ha ő nem válaszol, talán tudják, hogy olyan nehezek az ajkai, mintha vaspántú kapuszárnyakat kellene mozdítania.

Most már felöltözött, járogat a szobában szédelegve, ki-ki néz ajtón, ablakon s kedvetlenül elfordítja fejét a sárga, beteg, nyirkos világtól.

Karó Pendzsi vidáman csattog, mintha egész katonabanda volna egymaga. Mennyi csirke! Mennyi tojás! A hívek elárasztják a parókiát ajándékokkal, hogy kedveskedjenek a drága tiszteletes úrnak. Mindenki örvend, hogy meggyógyult s alig várják, hogy ismét hallják azt a gyönyörű szavát a templomban.

László értelmetlenül néz rá. Fejét rázza s keserűséget érez a szájában: Hazug állatok!...

Amíg Aranka, András s a kurátorék körülötte vannak, a napok egyformán, langyos lomhasággal cammognak tova. A gondoskodás kitölti őket mindenféle aprósággal. De László már nem beteg, egyáltalán nincs láza, ha az eső megszűnne, ki is mehetne sétálni, akkor talán megjönne az étvágya is, hogy ne csak turkáljon a legjobb falatokban, mint ahogy most teszi, Aranka szomorúságára. Ott hevernek a könyvei, jegyzetei érintetlenül, mégis jó volna már olvasni, írni valamit.

- Talán belekezek, - mondja egyszer Andrásnak.

Ahogy András örömmel bólint erre, László hirtelen összerázkódik, rámered s azt kérdi:

- András... Az Istenért, mondd meg már, mi van Edithtel?...

- Ha én azt tudnám! - vonja föl vállát András, csüggedten legyintve. - Nekem csak annyit írt akkor, hogy néhány hétre hazamegy, nagyon ideges, nem tudja, mi van vele. Azóta nem írt egyszer se.

- Ez a Mezőség! - mormogta László. - Hidd el, ez a Mezőség!... Idegeire fekszik az embernek... Ronda fészek!...

- Edithke egészséges leány, - sóhajtott András. - Ismeri a Mezőséget rég. Nem afféle városi kisasszony. Csupa munkakedv és életerő. Tudja az Isten, Lacikám...

- De úgye visszajön már? - Fürkészve nézett András szemébe.

- Hogyne jönne vissza? - csodálkozott András. - Hova is menne máshová? Itt a helye. Biztosan azért nem válaszol a leveleimre, mert már készül haza.

- Persze, persze, - bólogatott László.

Aztán, úgyszólván észre sem vette miképpen, megint magára maradt. S ekkor minden egyszerre megváltozott körülötte. Mindjárt első este kezdődött, amikor egyedül hagyták. A csend megtelt idegesítő hangokkal. Zsebórája úgy kezdett kattogni az éjjeliszekrényen, mint kalapácsütés az üllőn. Erre a kattogásra lerázhatatlan ostoba nóták hangzottak fel a fülében. Egyszer csak hallotta a gondolatait, mintha a fejében beszélnének. Előbb monoton, unalmas, fahangú duruzsolás volt ez, folytonos ismétlődése a tudat alól özönlő, összefüggéstelen asszociációknak. Verssorok, közmondások, latin, zsidó, görög citátumok, közben egy-egy efféle: ma szerda van, holnap csütörtök lesz... De aztán veszekedés indult közöttük, zúgtak, ordítottak, bömböltek, össze-vissza. Közben valaki mind hangosabban sikoltotta a fejében: Edith, Edith, Edith, Edith!...

- Meg fogok bolondulni! - nyilalt szívébe a dermesztő érzés. Kerengeni kezdett az asztal körül, fejét fogva. De lépéseinek kopogása tűrhetetlen volt. Éles, csengő ütések kínozták dobhártyáját. Az ágyra vetette magát. Ekkor a csend, tele minden zűrzavarával, ráfeküdt a mellére, hogy szétnyomja a szívét. Egyik lába hirtelen kinyúlt, ijesztő volt, ahogy elérte a szoba tulsó falát, átment rajta mint a ködön s nyúlt, nyúlt, a végtelenig, mert a nagyujjában kínzó lüktetés hajszolta, hogy a város nagy tornyának keresztjéhez támassza. Gyufaszálát vett a szájába, legalább úgy rémlett neki, hogy gyufaszál volt... Tévedés, tűzre való fahasáb, szétfeszítette a száját, állkapcsai pattognak s halántékaiba kín nyílalik a feszítéstől... Az asztalon vörösszemű tűzszűrű piros patkány fut végig, a szélén megáll s ráemeli szikrázó szemeit... A háztető recseg, az ajtófélfák pattognak s valahol elszakadt egy húr, gyötrelmes sikoltással.

Mikor szédült álomba, nem tudja. De ez az álom is sötét, nehéz, mint a fekete bársony szemfedő...

Riadtan ül föl az ágyban. Inge csupa víz. Körülnéz, kikerekedett szemekkel... Ó, reggel van, Istennek hála! Milyen édes, megnyugtató, fölszabadító ez a derengés!.. Ember megy az utcán, hallszik, ahogy cuppog a sárban. Az Isten áldja meg, hogy jár, hogy van, hogy indul a munkájába!... Ez a disznópásztor túlkölése, az élet harsonája... Legyen áldott az Isten, hogy disznópásztort teremtett, aki ilyen szépen tud túlkölni!...

Frissen, megújulva ugrott ki az ágyból, vidáman locsolta magát derékig hideg vízzel s pirosra dörzsölte tagjait a törülközővel. Föllélezett utána, mintha újjászületett volna... Minden olyan otthonos, barátságos, egyszerű s vidám körülötte.

Így tart ez egész délelőtt, még ebéd után is, mikor a tornácon sétálgat, hogy friss levegőt szívjon.

- Mi a csoda ez, Pendzsi? - kérdi meghökkenve, ahogy a két malacra pillant, amiket ősszel vett kölcsönbe az intézőtől, hízlalásra. Egészen elfeledkezett ezekről a jószágairól. De hiszen már kövéreknek kellene lenniök attól a rengeteg kukoricától, amit Pendzsire bízott, hogy jól tartsa őket vele! De ezek bizony olyanok, mint a hegedű. Úgy is sírnak, mintha a belükön húzná-vonná valaki a nyirettyűjét.

- A jó Atya tudja, tiszteletes úr, - sápítózik Pendzsi. - Némely disznyó olyan, gyúrhatja belé a világ máléját, csak átmegy rajta! Mit megettek ezek, szent atyám! Sze' ötször is adok nekik

napjában, csakhogy rakódják rájuk valami. A szemem sül ki miattuk, tiszteletes úr, mert mindenki a pap disznóit kacagja. Rossz a belük, mit lehessen tenni?

A két csúfság összevetette hátát, mintha támogatnák egymást gyöngeségükben, kicsi szemükkel esdekelve néztek Lászlóra s magasra tartották az orrukat, könnyörögve.

- Pendzsi, - kiáltott föl László. - Ezek a malacok éhesek!... Hozzon csak ide abból a kukoricából, hadd lám, megeszik-e?

- Dehogyan éhesek, tiszteletes úr, - hápogott Pendzsi. - Nincs egy órája, hogy kínáltam őket s bele se túrtak!

- De csak hozza! - erősködött László.

Pendzsi topogott, mindenféle dolog jutott az eszébe, aztán, hogy gazdája sürgette, tűvé tette kosárért a házat, amibe kukoricát hozzon a padlásról. Mikor Lászlót ezzel se untatta le s azt mondta neki, hogy hozhat a kötényében is, Pendzsi visszaesett a létráról s óbégatott, hogy kimarjult a lába.

A malacok unták el hamarább. Eloldalogtak, bánatosan rőfögve s túrni kezdték a sarat az udvar sarkában, ahol a szemétdomb pihen rothadozva. László is megfázott, bosszúsan bement a szobába, de eltökélte, hogy másnap utána néz ennek a dolognak.

Ahogy szürkülni kezdett, egyszerre megint indokolatlanul erőt vett rajta az idegesség. Furcsa szorongás fogta el a szívét. Torka összeszűkül s feje elnehezedett. A falak különösen kezdtek elsápadni s mintha távolodtak volna. Sohase törődött eddig vele, de most, ahogy a sötétség leszállt, idegesen végigjárta a szobákat, minden ablakot megrázott, hogy be van-e zárva s minden kilincset lenyomott, vajjon becsukta-e Pendzsi az ajtókat?... Mi ez?... riadt rá önmagára... Csak nem félek?... Mitől félnék?... S alig hogy ez a gondolat föl villant a fejében, szétfutott erein a bizonyosság, hogy igenis fél. Ostobaság! - mormogta dühösen. Nem vagyok gyermek!... Miféle betegség ez?...

Karó Pendzsi, mikor a csaknem érintetlen vacsorát dohogva elszedte az asztról, még mindig sziszegve egyet-egyét, mintha a lába fájna, egyszercsak megszólalt:

- Van-e puskája, tiszteletes úr?

László bolondul összerezett. Rábámult:

- Mi az ördögért volna, Pendzsi?...

- Én nem tudom, - sápirozott Pendzsi - miféle istentelen világot élünk, tiszteletes úr? Még a pap háza se szent ma, úgy látszik...

- Mit tud már megint? - dobolt türelmetlen ujjával az asztron László.

- Nem álmodtam pedig, - bizonykodott Pendzsi. - Alig alszom, tiszteletes úr. Éber vagyok én, mint a jó kutya... Hát csak járnak, settenkednek, tappognak itt a ház körül, ahogy éjfélre kukorékoltak a kakasok, valakik, minden éccaka hallom.

- Ugyan Pendzsi, - pattant föl László - miféle képzelődés ez?... Ki s mit keresne nálam?

- Azt ők tudják, - bólogatott Pendzsi nagy szemeket meresztve. - Emberek-e vagy mik, ki tudhassa azt? De ha emberek volnának, miért táncolnának a padláson, tiszteletes úr? - László erőltetetten kacagott fel:

- Hát ez az?... No Pendzsi, azoktól ne féljen!... Egerek futkosnak a kukoricában... Hallottam én is, elégszer.

- Mégis jó volna, ha puskája volna, tiszteletes úr. Ha egyszer-kétszer csak úgy a levegőbe durrantana vele, jó volna... Hátha mégis emberek?...

Lászlót erősen felizgatta a Pendzsi bolondériája. Bosszankodva hallotta még azután is, hogy szöszmötöl, csoszog ide-oda a konyhában, sóhajtozik s mindegyre a kilincset próbálgatja... Végre elcsendesedett.

A kicsi zöld lámpa ma átvette az idegességet gazdájától. Folyton nyugtalanul lobogott, mintha láthatatlan lehellet fujná, pattogott s hosszú kék nyelvecskéket öltött ki magából. László gyorsan elfújta, sötétben vetkezett le s belebújt az ágyba, fülére húzva a paplant. Szeretett volna megfélemedezni mindenről.

Csakhogyan abban a pillanatban meglevenedett, ahogy a falnak fordult.

Olyan éber lett egyszerre, mintha soha többé nem kívánczozna elaludni. Minden idegszála figyelve feszült a sötétségbe. Hallotta a távoli erdő zúgását a szélben, mintha a fák idejöttek volna az ablak alá, sóhajtozni. Lovász Ferencné libái, lenn az utca túlsó felén fekvő ház udvaráról nyugtalanul sápióznak, úgy hallatszott, mintha itt benn volnának a szobában. Puha bársonyos szárnyak lebbenését érezte, amint megmozdítják a sűrű sötét levegőt s a bagoly fülébe sívította sívár huhiját... A falu valahol messze, földhöz lapulva remegett az éjszakában, megszőkve, bujdokolva a torony elől, amely égre-nyujtott fekete ujjal fenyegeti... Kutya vonít a felvégen, a Vargáék udvarán. Az a ház künn, egyedül, messze a dombtetőn szorul a földhöz. Valaki feszegeti a Vargáék ajtóját s a kutya berregve harap az inába. Nem jó olyan künn lakni, messze az emberektől. Ki segít ilyenkor?... László hallja az ajtó recsegését a fejsze csapásai alatt s Vargáné hogy sikolt odabenn tehetetlen rémületében, mert hiszen az urát elvitték a multkor katonának. Most minden kutya vonít a faluban, egyik a másiknak adja rémületében, szűkölnék ahogy elcuppog a sárban a kapu előtt valami, a hasa csattog a földön... A Prikulics átugrott a sövényen, latinul beszélt, bukfencet vetett a levegőben s nagy fekete kutyaként szökken az út közepére, két szeme forog, mint tüzes malomkövek... Ide-oda surran a feketeségben, szimatol, most befúrja magát egy kapu alatt s a ház összeborzad, ahogy a küszöbre teszi lábát. Körmei közül fény villan... Hiszen ez a Muresán háza!... Ahogy a Prikulics kopogtat rajta az első lábával, szépen kinyitja neki, barátságosan üdvözlí: Isten hozott kollégám, szíveskedj befáradni!... s beteszi utána az ajtót. De már nyitja is ki, integet, idemutat s a Prikulics jön sunnyogva, egyre közelebb...

Fölvette magát az ágyban, kiszáradt torokkal lihegett s elálló szívvel meredt a sötétségbe... Tappognak, igen, tappognak, settenkednek... surrannak a ház körül!... Valaki mászik föl a létrán a padlásra... Megint, megint. Az egerek?... Persze hogy az egerek! - nyugtatja meg magát s bosszankodva fekszik vissza.

No, de most igazán van valaki a küszöbön... Hallszik, ahogy a sárt verdesi le lábáról és nyöszörög... Nyöszörög, mintha leszúrták volna.

- Eh! - kiáltott fel László hangosan. - Meg vagyok én örülve? Krisztus katonája vagyok én, vagy lealjasodott gyáva szökevény?

Pillanat alatt fölrántotta a ruhát, cipőt. Szilárdan az ajtóhoz lépett, fordította a kulcsot, lenyomta a kilincset s egy lendülettel kitérte az ajtót.

- Van itt valaki? - szólt ki elszántan.

- Röf, röf, - válaszoltak a malacok, amint egymást támogatva szelíden álltak a küszöbön. Sóvárgó szemük fehérje megvillant az éjszakában.

- Jertek be! - hívta őket László, felkacagva.

A malacok a kitóduló melegtől csábítva, bekocogtak a szobába. László meggyújtotta a lámpát, becsukta az ajtót, leült egy székre s úgy nézte a két árva jószágot, amint szimatolva, orrukkal tapogatták végig a padlót, panaszosan rőfögve.

- Éhesek - állapította meg újra. Szétnézett, hogy mit adhatna nekik. A kenyér ott állt letakarva az eklézsia ládáján.

- Nem tudom, szeretitek-e? - kérdezte a malacoktól. - De ha éhesek vagytok, biztosan szeretitek.

Fogta a kenyeret, tördelni kezdte, apró darabkákban dobálta eléjük a padlóra.

A hegedük vidáman nyikkantak egyet s mohón csámcsogva falták fel az utolsó morzsáig.

- Szegények! - s apránként az egészset odatördelte eléjük.

A malackák, melyeknek már régen komoly disznóknak kellett volna lenniök, jóllakva henteregtek el a kemence előtt, mint ahogy a házi kutyák szoktak.

László úgy aludt el a széken ülve, hogy nézte őket s vigasztaló szavakat mormolt nekik.

Isten megint elhozta a reggelt és a fölszabadulást.

László érezte, hogy ki kell tépnie magát ebből a gyöngeségből, betegségből. Hiszen nappal minden jól van, rendben van, józan, világos, egyszerű, csak üres, szörnyű üres... - Ez az üresség, ez a baj! - állapította meg László. - Valami megszakadt bennem, ez az oka. El kell mennem innen, legalább egy időre, mert különben elpusztulok...

Karó Pendzsi rohant be képéből kikelve, égnek emelt karokkal s úgy sikította:

- Úgy-e mondtam, tiszteletes úr! Nem álmodtam én, hogy az Isten verje meg őket!

- Mi történt? Mondja már! - kiáltott rá László türelmetlenül.

- Hát emberek vótak! - jajgatott Pendzsi. - Rablók, tolvajok! Mind egy szemig ellopták a kukoricát a padlásról, tiszteletes úr!

László nem szólt, ment egyenesen a létrának, fel a padlásra. Hát igaznak igaz volt. Egy szem nem sok, annyi kukorica se található a padláson. Ahogy fellépett, csak az egerek nyargaltak szertesztét, rémült cincogással. Ezeknek sincs mért táncolni többet - gondolta keserűen fölkacagva.

De Dávid, amikor László fölhívatta s elmondta a dolgot, csak a fejét csóválta s dühösen morgott:

- Tudhattam volna rég, hogy mi történik itt, tiszteletes úr!... Én mondom magának, nem járt itt senki fia más, hanem csak Pendzsi. Azok a szegény malacok se igen láttak a kukoricából... Pendzsi hordta el azt tarisznyánként, tiszteletes úr. Nem tolvajok, sem a kísértetek.

- Mégse hihetem, kurátor úr, hogy ilyen ravasz teremtés volna!

- Pedig hiheti, tiszteletes úr... Emlékszik, mondtam is, hogy a körme alá kell nézni. De hát a tiszteletes úr más ember...

- Mít csináljak vele, kurátor úr?... Elkergessem?

- Most már minek kergetné el, tiszteletes úr? Sze' nincs mit lopjon többet!

László elképpedt erre az egyszerű indoklásra.

- De ha egyszer tolvaj?

- Nem éppen úgy kell azt nézni, tiszteletes úr, - mondta Dávid flegmatikusan. - Majd én beszélek Pendzsivel. Nem fogja letagadni. Egy részit a malacokra fogja majd, de hát sokat nem foghat reájuk... Majd megegyezem vele ebben... Bért többet nem kap a tiszteletes úrtól, egy krajcárt se. Leszolgálja a kukoricát s aztán ha asszony lesz a háznál, majd vigyáz az jövőre... Az a baj, hogy a tiszteletes úr is hibás. Még nem gazda. Igazi gazdát nem lehet meglopni s akit meg lehet, az meg is érdemli. Mink legalább így tartjuk, megkövetem alássan... Már csak azért se kergesse el Pendzsit, mert másikat nem kap helyette ma a faluban.

László elmélkedett a kurátor különös logikáján s beszólította Pendzsit.

- Hogy az Isten! - kezdte Pendzsi, szeméit nyomogatva a kötényével, hátha valami sikere lenne. László föltartott kézzel állította el:

- Hallgasson ide, Pendzsi! Ha még egyszer tolvajok járnak a házam körül s felmennek a padlásra, rögtön elkergetem magát. Megértette?

Pendzsi egy pillanatig meghökkenve nézett gazdájára, aztán mély töprengésbe merült. A végén megszólalt:

- Megértettem, tiszteletes úr... Ide többet egy se teszi bé a lábát! Hogy az Isten!...

- Elég! - szólt rá László. - Kimehet, Pendzsi.

- A többit majd én mondom meg neked, - szólt utána a kurátor.

László tulajdonképpen hálás volt Pendzsinek. Ez az eset kijózanította a neuraszténiából. Érezte, hogy nem szabad elhagynia magát, mert akkor az idegei fognak uralkodni az esze és a hite helyett. Igaz, a betegség legyöngítette testileg, lelkileg egyaránt. Az egyedüllét olyan pillanatban szakadt reá, amikor legkevésbé bírta el. Eddig nem is volt egyedül. Olyan szeretet vette körül s védelmezte, amely eltakarta előle saját gyámoltalanságát s a valóság durva keménységét. Hiszen eddig úgyszólván csak álmodott. Kezdte csendesen szégyelni magát, hogy az első csalódásokra megfutott s összeroppant.

Ezen az éjszakán ismét keservesen gyötrődött, álmatlanul forogva az ágyban. De most már önmagával viaskodott. Nincs elég hitem, vádolta magát, nem vagyok való a harcra, különb legény kell ahhoz, hogy ebből a faluból kihozza az Isten gondolatát...

Ismét elfogta az a névtelen, fájdalmas üresség... Hogy lehet, hogy eddig úgy tele volt a lelke reménységgel, szeretettel s most egyszerre minden semmivé vált?... Hogy lehet?... Hogy lehet?... Miért érzi magát olyan végtelenül, olyan rettenetesen árvának, egyedülinek?... Miért?... Miért?... - kérdezte szüntelenül önmagától, kínlódva, vergődve. Nem, akárhogy tépi magát, azzal mégsem vádolhatja, hogy Isten dolgai lettek volna köddé a szeméi előtt... Csak most nem érzi, nem tudja érezni a hivatása szentségét, mintha közte és a lelkek között hiányozna valami, valaki, egy élő fluidum, amelyben a szavak, az érzések, az akarat életté válik... Edith!... - kiáltott fel hirtelen, hangos szívdobogással. - Edith, te, te hiányzol nekem!... Ó, hogy csak most láttam meg!... Te, te kellesz nekem, a te szíved, megértésed, gyöngédséged, amelyen keresztül életté válhatik minden, amire születtem!... Hát azért mentél el tőlem, hogy ezt meglássam?... ámult el fölviharzó szívvel, ahogy egyszerre feltárult előtte a leány levelének értelme... Lehetséges, hogy te engem szeretsz?... Lehetséges, hogy én téged szeretlek?... Edith, Edith, miért kell ennek így lennie?...

XV.

Edith február végén érkezett haza. Az első találkozásnál mind a ketten ijedten néztek egymásra. Nemcsak Lászlón mutatkoztak a betegség nyomai, de Edith is lesoványodott, sápadt volt, szemei beestek, vonásai megnyúltak s valami egészen új kifejezés ült az arcán, amit László megrendülve szemlélt. Megérett, tisztába jött magával és úgy látszik, ez nagyon szomorú! - állapította meg.

Egy kicsit úgy történt, mintha most megint előlről kezdenék az ismerkedést. Ahogy az idegenek szokták, mindenféle távoli, közönyös dologról beszélgettek. Egyikük sem ügyelte a szavakat, a lelkük feszülten figyelt mögéjük, a ki nem mondott dolgokra.

De azért Edith mégis azt mondta:

- Örvendek, hogy visszajöttem. Most már sohase akarok elmenni Virágosról.

László kezeibe temetve arcát, az ujjai közül dűnnyögte:

- Megbocsát-e nekem, Edith?... Rájöttem, tudom, hogy én is oka voltam... Ha nem jövök ide, nem zavarodik föl a lelke s boldog lehetett volna...

- Inkább én szeretném tudni, - válaszolt Edith - hogy nem haragszik-e rám?... Látja, hazudtam magának... Azzal kérkedtem, hogy szolgálni akarom... És éppen akkor hagytam el, amikor beteg lett... Igaz, nem tudtam.

László nagyot lélezett:

- Kellett ez, higgye el. Csak így tudhattam meg, hogy mi nekem maga?... És végre tisztába jöttem vele, hogy mit érek én?... Semmit, Edith... Az egész falut, az embereket, mindent, mindent hamisan fogtam föl, éretlenül, kényeskedve, mint valami tapasztalatlan műkedvelő... Maga pedig jóságosan elfedezte előlem az igazságot, el a saját gyöngeségemet is, mert, úgye, azt gondolta: úgyis csak rövid átmenet az egész az életemben s maga szeretné, hogy csak egy szép emlék maradjon majd belőle?... Úgye, így volt, Edith?...

- Igen, ilyenformán volt! - suttogta Edith. - Becsületes gondolatként született bennem, László... Még Andrással együtt találtuk ki, mikor vártuk. Hiszen András is úgy mondta, hogy maga csak dacból, hirtelen föllángolással dobja magát a faluba... Úgyse fog itt maradni, nem arra született, magából nagy ember lesz. De ha már így történik, legalább legyen tőlünk telhetőleg elviselhető és kellemes a kalandja, mondta András és én jószívvel ráálltam, hogy segítek benne. Nem tagadom, önzés is volt ebben: olyan régen szomjuhoztam magasabb életre, boldogság öntött el, hogy maga a szellemi világot hozza közénk s amíg mi eltakarjuk előle a sarat és a durvaságot, maga viszont megnyitja előttünk a gondolatot, a szellemi élet csodáit. Talán néhány szép hónap lesz az egész, gondoltam akkor, miért ne tennők feledhetlenné magunknak?...

- Milyen csalódás! - legyintett László. - Nem nekem, Edith, hanem magának!... Maga sokat, nagyon sokat adott nekem, de mit adhattam magának én?...

Edith mély tekintettel nézett reá, hosszasan s halkán mondta:

- Sok mindent adott, László. Gyötrődést, szomorúságot is, miért tagadnám?... De ez jó volt. Hiszen én aludtam, nem is éltem. Olyan egyszerű s kész volt az életem, ahogy magam elé gondoltam. Nem tudtam, hogy az az út, amit magam előtt láttam, milyen vékony, veszedelmes kéreg a saját magam örvényei fölött... Nem szórakozás lett belőle, László... Ez a gondolat ma már olyan előttem, hogy nem tudom: sírjak, vagy kacagjak rajta, ha elönt az ostobasága? Maga fölébresztett engem, könnyen kielégíthető kíváncsiság helyett mély vágyakat ébresztett

föl lelkemben az élet után... És összeontotta mindazt, ami olyan sima, kényelmes, egyszerű volt...

- Isten bocsásson meg nekem! - kiáltott föl László a hajába kapva. - Szerencsétlenné tettem magát, Edith!... Most már mi lesz magával?...

- Legyen nyugodt, - mosolygott Edith halványan. - Eligazítottam magammal. Azért kellett elmennem innen. Előbb nagyon sötét volt körülöttem, nagyon hideg, nagyon kétségbeejtő... De aztán kiderült... Most olyan bennem a világ, mint egy derült télireggel... Igaz, hogy meg van fagyva minden...

- Megfagyva? - nézett reá László kínzottan. - Miért, Edith?... Hiszen ez szörnyűség!... Maga nem hisz a tavaszban, a nyárban, az őszben, nem hisz többé semmi egyébben, csak a télben?... Viruló fiatal leány létére ez a legrosszabb, amire eljuthatott, Edith!... És csalás is, igen, csalás, Andrással szemben!... Maga nem adhat Andrásnak fagyott szívet!...

- Nem is adok, - mondta Edith, komolyan, szilárdan. - Ne értsen félre, László, ne gondolja, hogy valami pesszimizmust színlelek... Ó, ne féljen, vidám leszek én és erős, meglátja... Amit magától kaptam, azzal elélek akármeddig s a dolgomat elvégzem panasz nélkül... Tanulni fogok, László... Be akarok iratkozni a felsőbb képzőbe, magántanulónak... Csak ez az egy jó van a világon, tanulni...

- És András? - szakadt ki Lászlóból a kérdés, szinte durván. - Nem értem, mit akar, Edith?

- Nem megyek férjhez, ennyi az egész, - mondta Edith nyugodtan. - Az volna a csalás, ha megtenném. Hiszen most már tudom, hogy sohase is voltam más Andrásra nézve, mint jó barát. Igazán becsülöm őt, a legjobb ember a világon s tudom, hogy a maga módján szeret engem... De csak szerencsétlenné tenném, ha felesége lennék. Meg fogja érteni ezt, kiheveri s talál majd magának igazi jó asszonyt, aki az ő áldott szeretetét egész szívével tudja viszonzni.

- Megdöbönt, Edith! - kiáltott föl László, megragadva kezeivel az asztal szélét, mintha szédülne. - Soha meg nem bocsátanám magamnak, ha én vagyok az oka!... Szegény András!... Szívemből sajnálom...

- Ha oka is, - válaszolt Edith - jótétemény számomra. Gondolja csak el, mennyivel jobb így, mintha azután ébredtem volna magamra, mikor már asszony vagyok... Maga ebben is az Isten embere, László... Világosságot hozott s a világosság az egyetlen szép és áldott dolog... Én is sajnálom Andrást, higgye el, de neki jobb így.

- Megmondja neki?

- Meg... De még nem tudom, most mindjárt-e, vagy később?... Habozom ebben, sokat gyötrődtem felette, mégse látom tisztán, mi a jobb: egyszerre eltépni mindent, vagy előkészíteni, természetessé tenni számára? Igazabb volna rögtön, becsületesen eligazítani... De látja, ehhez nem érzek magamban elég erőt... Talán nagyon fájna neki... Talán félreértene, én pedig képtelen volnék magyarázkodni... Nem is bírnám elviselni, hogy félreértse... Azért gondolom, hogy nem egyszerre, inkább lassacskán, hogy ideje legyen saját magában elintézni... Mit gondol, László?

- Nem tudom... Nem tudom! - mormogta László felállva s idegesen kezdett föl-alá járni a szobában. - Ez fáj nekem, Edith, a legjobban, ez, amit mondott: hogy félreértene... Biztosan félre fogja érteni, akárhogy csinálja... Tudja, hogy mire gondolok, Edith?

A leány nagyon komolyan nézett szembe vele.

- Tudom, László... Ez volt a legnagyobb küzdelmem, már régóta... De mi becsületes emberek vagyunk mind a ketten s ha majd látni fogja, hogy tovább élünk egymás közelében, mindenik

a maga munkájának s mégse történik meg az, amire ő most gondolna, ez nagy megnyugvás és vigasztalás lesz számára. Hiszen szeretném, hogy maguk továbbra is igaz barátok legyenek... És hogy én is a barátjuk maradhassak, mind a kettőjüknek...

László kemény ütést érzett a szívéen... Természetes... Természetes! Tisztán, becsületesen gondolkodik ez a leány. Ezt végezte el önmagában... És volt szíve visszajönni!... Nagyon szép, nemes dolog tőle, de rettenetesen, fáj... Legalább vallaná be, hogy milyen nehéz neki... Legalább sírná ki előtte, hogy bizonyossá lehessen felőle, mi volt ő ennek a leánynak?... Szívesen segítene aztán neki az áldozatban... De ezek a nyugodt szemek, ez a komoly sápadt arc, ez a hideg, rezdüléstelenül beszélő száj olyan... olyan... mintha nem is volna igazi áldozat neki!... Talán mégis csalódik?... Talán igaz, hogy csak az volt számára, amit mondott is: a lélek nagyobb vágyainak fölébresztője?... A beteg ember képzelődik... Megnöveli a mozdulatok, szavak, tekintetek arányait... Belelop mindent a saját vonagló szívéből... Megint milyen ostoba, gyöngye, képzelgő voltam!... S milyen józan, tiszta, erős ez az Edith!... Ki tudná megérteni a lélek titkait?...

Mélyen elpirult s reszkető kézzel törölte meg zsebkendőjével homlokát. Verejték gyöngyözött rajta.

- Min tépelődik, László? Nem látja be az igazamat?

- Szégyelem magamat, Edith! - kiáltott László elfulladva. - Persze, hogy igaza van... De mondja meg, mondja meg nekem ezt az egyet: ha én most elmennék innen, ha többet nem kerülnék az útjukba: nem változna-e meg az elhatározása?

- Nem, László, - felelt szilárdan Edith. - Erről az egyről bizonyos vagyok, hogy semmiképpen, akkor se lehetnék az András felesége. Azt hiszem, végeztem ezzel a kérdéssel... Az asszony-sors lezáródik számomra.

- Akkor csak még egyet... Még egyet, Edith... Nem viselné-e könnyebben a sorsát, amit így magára vett, ha nem kellene mellettem élnie?... Ezt tudnom kell Edith, értse meg!...

- Szeretném, - mondta Edith merengve - ha maga még egy ideig itt maradhatna Virágoson. Ez még egy kis önzés bennem, László... Szeretném még egy kicsit kihasználni a jóságát... Hogy aztán tudjak egyedül járni s eligazodni az utamon... Lehet, hogy könnyebb volna abban az értelemben, ahogy maga gondolja... És Andrással szemben is bizonyosan. Mégis... Amíg lehet... Amíg bírja itt...

Hirtelen elfulladt a szava, lehajtotta fejét s elhallgatott.

László még jobban összezavarodott ezektől a szavaktól. Akaratlan keserűség fakadt föl a lelkében, mintha Edith önző volna, érzéketlen, szívtelen s csak önmagára gondoló.

- A falunak is szüksége van még magára, László - folytatta Edith fölneézve. - Maga nem is tudja, hogy a munkája hogy érik az emberek lelkében... A virágosiak, higgye el, máris mások, mint amilyenek a maga jövetele előtt voltak.

De Lászlóból ezekre a szavakra kitört a szenvedély. Miért is zúdult most keresztül rajta a haragnak ez a piros hulláma? Mintha az ökleivel csapkodna bele a kétszínű hazug emberek arcába, verte, taposta őket szavaival ahogy kiömlött belőle Edith elé minden keserűsége s csalódása, ami Virágoson érte... Beteg dolog volt, nem természetes, sőt maga úgy érezte, hogy nem is őszinte... A megkínzott idegek különös játéka ez, mintha kettéhasadt volna az énje, csinálta és figyelte is egyszerre s amíg örjögött, öntudata hidegen állapította meg: hazudsz, nem is gyűlölöd őket így, nem is rájuk haragszol egészen, azt szeretnéd haszontalan fickó, hogy ennek a leánynak fájjanak a szavaid, amíg sírva nem fakad!

Nem bírta tovább, lecsapta fejét az asztalra s fűjt, lihegett, mint aki saját magát halálra kergette...

És ekkor érezte zilált haján Edith kicsi kezének könnyed, csitító érintését:

- László, Lacika... Gyermek, gyermek!... Tanítónéni mindjárt megveri, ha ilyen rosszul viseli magát!... Maga nagy lélekbúvár... Maga Krisztus szolgája... Az én barátom, tanítóm, jótevőm!...

- Ne kínozzon, ne kínozzon! - nyöszörgött László.

- Csitt, csitt! - suttogta Edith. - Aranka meghallja s azt hiszi, összevesztünk. Hallgasson reám, László... Maga téved: hol angyalnak, hol ördögnek látja ezeket a kicsi falusi lelkeket... Pedig csak emberek ők, viaskodik bennük a jó a rosszal... Szeresse őket, László. Ne várjon tőlük megértést, háládatosságot... Maga sokkal magasabban áll fölöttük, semhogy ők megsérthetnék... A gyermek nem sértheti meg az apját... Szeresse, tanítsa, vezesse őket tovább...

- Hogy szégyelem! - lihegte László. - Bocsásson meg, Edith!... Ha tudná, hogy milyen beteg voltam s hogy mi van bennem most is!...

- Ha tudnám? - suttogta Edith, csendesen visszahúзва kezét.

Mikor László piros arccal, félénken föltekintett reá, Edith fájdalmasan mosolygott...

Aztán, hogy László elment, szabad volt neki is odavetni magát az ágyra, befűrni fejét a párnába s zokogni végnélkül, szíve szakadtából, szabadon, őszintén...

Kocsi állt meg a parókia kapuja előtt. Városi fiáker, telefrecskelve sárral. A fáradt mocskos gebék párologtak a kimerüléstől.

A kocsiiban felemelkedett egy ismeretlen úriember. Kihajolt s kérdezett valamit az embertől, aki a sövény mellett vonszolta magát a sárban, a kerítés karóiba kapaszkodva. Az ember szabadonlevő kezével a parókia felé lendített. Az ismeretlen leszállott, borzadva meredt sárba merülő cipőire, arcát elfintorította. Mégis elszánta magát s belábalt az udvarra. Most Karó Pendszivel érkezik, aztán kopog az ajtón s belép.

László az asztalnál ül, prédikációra készül. Meglepetten pillant rá, felemelkedik s csodálkozva kérdi:

- Kit méltóztatik keresni?

Az idegenen városi bunda van. Ahogy kipakolódzik belőle, elegáns sötét zakó, feltűrt csíkos nadrág, divatos tarka nyakkendő, fényes gallér, kezelők villannak elő.

- Hidasy vagyok, - mutatkozott be meghajolva. - A Központi Hitelszövetkezet titkára, önt keresem, tiszteletes úr.

László bemutatkozott, hellyel kínálta meg a vendéget, kérdezősködött, hogy mivel lehetne szolgálatára?

- Bádoky gróf úr öméltósága volt néhány héttel ezelőtt nálunk, a vezérigazgató úrnál, önről beszélt velem, tiszteletes úr. Gratulálok, - folytatta bókolva - nagy dolog ez, tiszteletes úr, ahogy Bádoky öméltósága beszélt magáról. A gróf úr rideg ember, ismerjük, a Hitelszövetkezetet kemény kritikával szokta illetni. Ha ő megdícsér valakit, az aztán komoly dolog!

- Nagyon megtisztelő, - mormogta László, de belepirult, mert jól esett neki, hogy a gróf mégis csak komolyan vette őt s úgy látszik, nem is felejtette el.

- Szóval a gróf úr azt mondta a vezérigazgató úrnak, hogy Virágoson olyan új pap van, aki királygyűrűs doktor, filozófus s mégis okosan gondolkozik a népről és a nép érdekében

szükséges feladatokról. Így mondta, tiszteletes úr, a vezérigazgató szavai szerint. Magam is kíváncsi voltam önre, higgye el!

- Félek, csalódnai fog bennem a titkár úr, - mosolygott László.

- Szó sincs róla, - hajlongott Hidasy úr - a gróf úr ítéletében tökéletesen bízunk, mármint a Hitelszövetkezet. A vezérigazgató úr azért küldött ki, hogy tárgyaljam meg tiszteletes úrral, miképpen állíthatnánk be ide minél előbb egy hitelszövetkezeti fiókot? Persze ez csak úgy lehetséges, ha tiszteletes úr elvállalja a vezetését.

- Úgye mondtam, - nevetett föl László - hogy csalódnai fog? Fogalmam sincs róla, hogyan kell vezetni egy Hitelszövetkezetet. Azt tudom, hogy mire való és hogy nagyon jó dolog, ha megfelelően vezetik, de én, sajnos, még összeadni sem tudok tisztességesen, nemhogy könyvelni. Szégyelem, de a matematikában sohase voltam biztos. Csak bevágtam, hogy el ne rontsam a bizonyítványomat.

- Nem tesz semmit, - legyintett a titkár. - Olyan egyszerű dolog ez, tiszteletes úr, hogy a gyermek is belejöhet. Van hozzá mindenféle könyv, pénztári napló, számlakönyv, főkönyv, úgy elkészítve, hogy azonnal tudhatja mindenki: mi az a könyvvezetés? Vannak kitűnő utasítások, kész űrlapok, jegyzőkönyv, költségvetés, számadás, kihitelezés és minden egyéb számára. Nem ez a fő, hanem a szövetkezeti gondolat és az, hogy legyen valakinek kellő ítélete az emberekről: ki hitelképes és ki nem? Minden itt van velem, egy kufferben a kocsin, ha megengedi, bemutatnám.

- Természetesen nem zárkozhatom el a dolog elől, - mondta László - különösen, ha a gróf úr indítványára történik. Készséggel meghallgatom titkár urat.

- Akkor talán szabadna arra kérnem, hogy a kocsi bejöhessen az udvarra, a lovak istállót kapjanak, mert az a vadember, a kocsis, egész úton morgott rám: nem tudta, hogy a pokol fenekére akarok vele utazni. Hát rettenetes is errefelé, tiszteletes úr!... Mondom, hogy a vadember rettentően viselkedett, de nem is csodálom. Biztosan kidöglenek a lovai, azt mondta s útközben háromszorosára emelte a kialudott fuvardíjat.

László intézkedett, hogy Karó Pendzsi betessékelje a fiákerest, a lovaknak kinyissa az istállót s a kocsist beszélítsa, melegedni a konyhára. Hidasy urat pedig természetesen meghívta ebédre.

Egyébként csoda történt, mert a titkár nagyon intelligens embernek bizonyult, nagyon érdekesen magyarázott s gyorsan megértette a dolgokat, amelyek jobban izgatták Lászlót, mint ahogy képzelte volna. Nem elégedett meg az alapismeretekkel, ebéd után tovább érdeklődött a részletekért s így történt, hogy észrevétlenül este lett s Hidasy úrnak ott kellett maradnia éjjeli szállásra is.

A vadember, mármint a kocsis, sokkal könnyebben egyezett ebbe bele, mint ahogy Hidasy úr gondolta. Karó Pendzsi határozottan elbűvölte. Úgy látszik, a fiákeres kerek vörös képe a tavaszi nap hatásával volt reá: Pendzsi késői virágzásnak indult tőle. Nagyszerűen mulattak ketten a konyhában, noha a társalgás eszméi másokra nézve esetleg unalmasok lehettek volna.

Vacsora után, mikor már a szövetkezeti gondolat kimerült s megállapodtak, hogy Hidasy úr elő fogja készíteni a központnál a virágosi Hitelszövetkezetet, mint az Országos Központi Hitelszövetkezet tagját, a titkár úr elérkezettnek látta az időt, hogy más tárgyra térjen:

- Mint szövetkezeti ember, nagyon örvendek, tiszteletes úr, de engedje meg, hogy mint ember, egyszerűen mint ember, megkérdezzem: úriember létére hogy tudta magát rászánni arra, hogy erre az elveszett helyre jöjjön, itt élni a parasztok között, idegenül magas gondolataival és eszményeivel?

- Miért volna ez elveszett hely? - kérdezte László.

- Már engedjen meg, tiszteletes úr, de én meg nem foghatom, hogy művelt ember hogy élhet meg színház, aszfalt, villanylámpa, tanult társaság nélkül egy ilyen szűk, sáros katlanban, parasztok és marhák között? Hiszen itt vagy le kell süllyednie oda, ahol a nép van, vagy örök számkivetésben reménytelenül vágyakoznia a kultúra után, amit mégis csak egyedül tarthat igazi életének!

- Lássá, titkár úr, - mondta László - ez a maguk baja. Hitelszövetkezetet csinálnak a nép számára, onnan a városból és közben megvetik, állatnak tartják magát a népet. Engedjen meg, ez az oka szerintem annak, hogy nem fakadhat igazi áldás a munkájukból s a szövetkezeteik sem érik el azt a célt, amire tulajdonképpen valók: a nép emelését, emberré tételét. Szerintem a város gyökértelen, szívtelen, felületes és hazug.

- Csak nem tagadja tiszteletes úr, - kérdezte Hidasy úr nagy szemeket meresztve - hogy a nép korlátolt, önző, irigy és csökönyös?... Talán bizony úgy találta, hogy nagyon háládatosak és megértők?

- Nem, azt nem találtam, - válaszolt László - de a mi dolgunk, művelt embereké, nem is az, hogy megértésért, háláért dolgozzunk, hanem hogy lassan, türelmesen, szeretettel odaneveljük őket, hogy majd megértsenek és háládatosak legyenek az Istennek és nem nekünk azért, hogy őket halhatatlan lelkekké teremtette, akik uralkodni hivatottak a világ felett.

- Ez teológia, ehhez én nem értek, - legyintett Hidasy úr. - Én azt hiszem, teljesítettem kötelességemet, ha a szövetkezeti eszmét megmagyaráztam valakinek, aki a faluban tovább dolgozhatik vele. Azon túl, tiszteletes úr, nekem ugyan nyolc az egész paraszti világ! Nem az én dolgom, hogy szeressem őket és mi az ördögöt is lehetne szeretni rajtuk? Szép dolog, hogy tiszteletes úr ilyen magasan gondolkozik róluk, de én mégis sajnálom... Ez a sár, ez a sötétség, ez a rettenetes primitív környezet borzasztó lehet!... Nem hiszem, hogy tiszteletes úr, ha csak-ugyan az a tudós ember, akinek mondják s ahogy hiszem is, sokáig itt tudjon maradni köztük.

László most Edithre gondolt, kigyúlt az arca, szíve csordultig telt a megalázott, lesajnált falu szeretetével s tüzesen kezdett prédikálni:

- Ha igaz lenne, hogy az életet csak a technikai kultúra alkotásai, az úri kényelem és élvezetek teszik értékessé s hogy akik ezen a varázskörön kívül estek, azok értéktelen, megvetendő, hiábavaló és szerencsétlen életet élnek, akkor azt mondom én titkár úr, hogy az emberiség kilencven százaléka tengődik ok és cél nélkül a világon, márpedig teljesen megoldhatatlan rejtély lenne ez a lét, vak és ostoba véletlenek játéktere, ha milliók és milliók elsorvadnának valami ősi átok alatt, míg néhány ezren kacagva fickándoznának a fényben, azt hívén, hogy az övék a világ.

- Hiszen úgy is van, tiszteletes úr! - vágott közbe Hidasy úr. - A lét teljesen megoldhatatlan s a világ csupa vak és ostoba véletlenség. Azért mondom én, hogy aki teheti, fickándozzék csak abban a fényben, amit tiszteletes úr úgy megvet.

- De nem úgy van! - vágott vissza László. - Mióta Jézus Krisztus vére és könnye ennek a földnek porába hullott, az ilyen szívtelen életfilozófia kígyófeje megtört. Az isteni részvét ezekkel a szavakkal lépett a világba: szánakozom a sokaságon! És ezekre az ígéretekre a föld felszabadult az átok alól s végtelen lehetőségek nyíltak meg az ember előtt... Azóta az élet csak azoknak értéktelen, akik csupán anyagi, érzéki külső kérgén élőködnek. De ha egyszer egy ilyen úri élet valamiért föltisztul, mit lát? Azt, hogy az övé is éppen olyan céltalan, mint a paraszté. Hit nélkül az élet nem ér semmit. Urak és parasztok egyformán semmik, elszakítva az örökkévalóságtól.

- Szép, szép, tiszteletes úr, - bólogatott Hidasy úr - de azért ügye mégis csak különb ember ön, mint a hívei s még sem tartja magát egyformának ezekkel a paraszttal?

- Van különbség, hogyne. Én, a lelkipásztor, értelmileg több vagyok, mint a híveim, gondolatvilágunk tartalma közt ezer és ezer különbség van. Természetesen becsülöm és szeretem a tudományt és a kultúra kincseit, amelyeket magamévá tehetek. Magasabban szárnyalok a gondolataimban, mint ők. De mi következik ebből, titkár úr?

- Nos, mi következik, tiszteletes úr?

- Az, - vágott vissza László - hogy mindent elkövessek: egyszerű híveim is bírjanak legalább annyit ebből a magasabb világból, mint én. Mondja titkár úr, maga nem sajnálja azt a kiműveletlen, de ősi értelmességtől sugárzó parasztfajtát, amelyik arra teremtett, hogy szellemiséget tükrözzön és csak önző furfangokig jutott?

- A magam részéről még sohasem láttam más parasztfajtát, mint durvát és butát, - jelentette ki Hidasy úr.

- Pedig Virágoson is láthatna eleget, ha megfigyelné. Tessék elhinni, az ember pályája végtelen s az a különbség, amit érettségi-bizonyítvány, doktori diploma, olvasottság, vagy hivatali tudás jelenthet, elenyészik ember és ember között, ha ezt a végtelen utat nézzük. Igen, az úriember értelme gyors futásnak eredt ezen az úton, de a szíve nagyon is elmaradt. Nem ártana egy kicsit megállni, hogy a jóakarát utolérje az okosságot.

- Szellemes volt, szellemes volt, tiszteletes úr! - kacagott fel Hidasy úr bókolva.

- Nem szellemesség akart lenni, - rázta a fejét László. - Csak arra akartam rámutatni, hogy vannak nagyobb dolgok is, mint a város és az úri élet. Ezek elég vonzóak arra, hogy elfeledtessék valakivel a falu kicsinyességét és sivárságait. Én hiszek abban, hogy valaha, valahol mind ki fog virulni az a sok tehetség, mely a paraszt durva lelkében szunnyad ma még s azért ha csalódom is bennük, legjobb reményeim nem hullatom el ezen a földön: megőrzöm az örökkévalóság számára.

- Borzasztó ez a falu, - rázkódott össze Hidasy úr, kitekintve az ablakon át a vastag sötétségbe.

Néhány nap múlva László megint egészségesnek érezte magát. Az Edith szavai, meg ez a vita a városi emberrel, megacélozták a lelkét. A saját szavai kötelezni kezdték arra, hogy megint szembenézzen a faluval, az emberekkel, hogy elfelejtse apró komizkodásait s újra higgyen a lélekben, ami valahol a szemük mélyén rejtőzködik. És mintha minden csak arra várt volna, hogy ő visszazökkenjen a helyes nyomba, egyszerre föllélezett körülötte a világ is. Emberek, fák, házikók, dombok, állatok és fellegek megkönnyebbülten szóltak egymáshoz:

- Komizsak voltunk hozzá, az igaz, de látjátok, ő mégse haragszik ránk!

A világ örömeiben elkezdett tavaszodni. A nap gyöngéden csókolgatta a sáros földet, a levegő megtelt titokzatos illatokkal, az erdő felől rejtelmes izgalmak suhogtak, a táj éles körvonalai megenyhültek s minden megtelt ígérettel.

Pikó vastag levelet s keresztkötéses könyvfélét kotort ki tarisznyájából, László elé téve az asztalra.

Lászlónak olyant dobbant a szíve, ahogy a levélre pillantott, hogy megszedült belé. A címzésben megismerte öreg professzorának betűit. Föltépte a borítékot. Sűrű nyolcoldalas levelet húzott ki belőle. Szavak táncoltak a szemé előtt, de képtelen volt olvasni. A keresztkötéses csomaghoz kapott, mert azon is a professzor címzése állott. Idegesen letépte a papírszalagokat. Athenaeum, - olvasta a folyóirat címét. S a pillantása azonnal saját nevére szökött a borítékon föltüntetett tartalomjegyzékben: „Mi van a tudat alatt? Tanulmány dr. Katona

Lászlótól.” - olvasta remegő ajakkal s olyan boldogsághullám ömlött végig rajta, hogy gyermekesen fölsikoltott. Lázás ujjakkal forgatta a lapokat, lecsapott rá, amikor megtalálta köztük a magáét s egyszerre mindenkiről meglepedkezve belemerült a tanulmányába, mintha saját lelke mély távába ugrott volna, hogy megfürödjön benne. Olyan idegen volt, mégis ismerős, olyan furcsán szép, távoli s mégis olyan természetes, minden mondata, betűje!... Egyvégtében elolvasta az egészet, nyugtalanul röpülve keresztül rajta... Csak aztán ébredt rá igazán, hogy milyen megtiszteltetés érte, mikor ez a nagy, országostekintélyű folyóirat, ahova csak a beérkezettek, a tekintélyek írhattak, leköszölte az ő kis művét!... És csak most, ahogy ennek az újabb örömmel hullámlökése lódította meg a szívét, szakadt föl belőle a hála öreg professzora iránt, aki ezt cselekedte vele, érette.

Mindegyre elhomályosodtak szemei a könnyektől, ahogy aztán végigolvasta a levelet. Szigorú írás volt pedig, cseppet sem felületesen dicsérő, de a kemény, mélyreható kritika annyi bölcseséggel és szeretettel telített, hogy éppen a szigorúsága mutatta: milyen sokra becsüli a levél írója fiatal tanítványát és a munkát, amit végzett. László irult-pirult, ámuldozott, meglepetten ütött a homlokára, ahogy a professzor nyomról-nyomra követve az ő fiatalos gondolatmenetét, mindenütt rámutatott a szétágazásokra, melyeket ő elmellőzött, a mélységekre, melyek fölött ő csak elröppent s a törésekre, ahol a probléma vezetése mellékutakra siklott. - Tiszta igaz, de hogy is nem vette észre akkor, amit a professzor megállapít: nem tartotta szigorú tudományossággal széjjel a lélektani, ismeretelméleti és értékelési szempontokat. Ezek a különböző síkok a tanulmányban összevegyültek... Miféle éretlenséget műveltem!... harapott a szájába bosszúsan.

„Ezekre rá kellett mutatnom, - írta a professzor - hogy máskor óvatosabb és módszeresebb legyen a gondolatvezetése. De, fiatal barátom, ezek az észrevételek semmit sem vehetnek el magának a fölfogásnak tisztaságából, eredetiségéből és gazdag termékenységből, - olvasta László lángbaboruló arccal. - Megvan a hajítása, - írta a professzor kedvenc szavával - az a tévedhetetlen célbatörése, ami csak az igazi filozófus tulajdonsága, ki-ki tér, kisebb-nagyobb kerülőket tesz, néhol el is téved egy-egy pillanatra, de aztán azonnal visszatér a helyes útra. Amit a szempontok összekeveréséről írtam, az a tiszta tudományos gondolkodás szempontjából fogyatkozás ugyan, de ennek is megvan egy nagy előnye, ami tanulmányát újszerűvé és érdekessé teszi: a probléma nem marad száraz elvontság, hanem élő, plasztikus és színes valóságként bomlik ki előttünk. Kritikai szempontjait egytől-egyig helyeslem, az pedig mindennél fontosabb, hogy a mélyére tudjunk hatolni mások állításainak, mielőtt a magunk teóriáját fölállítanók. Egészben véve örömmel köszöntöm ezért a munkájáért. Kiválóan arra termett, hogy közel tudja hozni s szemléletesen világossá tenni az elvont tételeket mások számára, akik nem bírnak kellő iskolázottsággal a filozófiában. Azt a hatást teszi reám, mintha valakinek a kedvéért írta volna, akit nagy szeretettel és lehajlással kézenfogva akart végigvezetni ezen a veszedelmes rengetegen.”

László megrázkódott, ahogy ezt olvasta. A röntgenszemű ember belelátott a titkába. Csak percek múlva volt képes a levél befejezését nyugodtan elolvasni:

„Azt gondoltam, már csak azért is, mivel tiszteletreméltó dolognak tartom, hogy mostani környezetében és munkája között sem lankadt el a tudományos ambíciója, mindenképpen méltó ez a tanulmány arra, hogy nyilvánosságra kerüljön. Rövid ajánlatommal elküldöttem az Athenaeum szerkesztőjének, régi barátomnak s azért nem írtam eddig mert vártam, hogy a tanulmány megjelenjék. Sajnos, ez a háborús világ nem kedvez a filozófiai folyóiratoknak, bizony, amint látja, csak összevont számokban és ritkán tudnak megjelenni. De ma végre megjött s én azonnal küldöm magának fiatal barátom, hogy gyönyörködhessék benne. Elég rég az ideje, hogy láttuk egymást. Biztosan sok a dolga, lefoglalja munkájának újszerűsége. Mégis, ha teheti, keressen föl minél előbb, mert szeretnék magával egyébről is beszélni, a jövőjét illetően”.

László ezeket az utolsó szavakat háromszor is elolvasta. Nem mert, nem akart nagyobb jelentőséget tulajdonítani nekik, mint ami talán bennük foglaltatik. Az eszének meg is tiltotta, hogy messzire kalandozzék, de a szívének nem parancsolhatott, hogy vad kalapálásba ne kezdjen s mámorosan ne ujjongja valami csodának közeledését.

Ezen a napon András is Virágoson volt. Pontosan érkezett, délután négy órakor, ahogy szokott. Mikor László a levéllel s a folyóirattal betoppant Edithhez, már ott találta. András békésen mosolygott, széttartott két kezén pamutköteggel, melyről Edith komoly figyelemmel gombolyította a szálát.

Nagy csendben ültek együtt. A levegőben nyugalom s megértés lengedezett. Edith arca is békességes, enyhe.

Leírhatatlan volt a büszkeségük és örömük, mikor mindent meghallottak.

- Menjen be, László, a városba! Menjen be azonnal! - kiáltotta Edith izgatottan. - Én érzem, biztosan tudom, hogy az öreg a maga szerencséjét kovácsolja. Lássa, ebben is igazunk volt Andrással, hogy el lesz ragadtatva a munkájától!... Most is igazam lesz, úgy-e András?

- A fejemet teszem rá! - erősítette András. - Lacikám, nem szabad mulasztanod egy napot sem!... Nagyszerű, hogy itt vagy, boldogság, hogy együtt vagyunk, ez a falu soha meg nem hálálhatja neked, amit tettél érte, de ez más, egészen más!... A te életed, jövőd nem itt van!

- Hát elküldötök? - kérdezte László szomorú mosollyal s hiába, rosszul esett neki.

- Ne legyen gyermek! - kacagott Edith. - Dehogyan küldjük. De maga is érzi, tudja, hogy ez más!

Másnap fölballagott László az intézőhöz, hogy kocsit kérjen tőle, amivel az állomásig juthasson. Nem tette volna ezt a világért sem, de a Ferenc bá Pujkája beteg lett s más szekér nem volt a faluban.

Hetek óta nem látta az intézőt. Igaz, hogy nem is jutott eszébe. Mondták ugyan Arankáék, hogy a betegsége alatt egyszer-egyszer érdeklődött utána, az intézőné csudára nyulat is küldött, de ezeket elfelejtette már. Bizonyosan nem volt itthon, vagy sok a dolga, vagy ki tudja mi az oka, hogy nem látogatta meg, holott tudta, hogy beteg?

Most aztán az intézőnével találkozáva megtudta, hogy az intéző is fekszik, bizony csaknem olyan rég, mint ahogy ő beteg lett.

Az asszony arcán valami eltitkolható, szinte diadalmas örömet látott. Először félreértette ezt az arckifejezést s csaknem megbotráncolt rajta. De mikor az asszony bevitte az urához, László csodálkozva ismerte föl az igazat. Ahogy tett-vett körülötte, igazgatta az ágyát, aggódva nézegette s mindenfélét fölhalmozott körülötte, amiről gondolta, hogy kedves neki, világosan mutatta: boldog, hogy beteg az intéző, hogy az ágyat nyomja, mert ezalatt legalább csakis az övé. Lászlónak szűró szájalom ébredt a szívében, ahogy a szerencsétlen asszony lelkébe pillantott.

Az intézővel baj volt. Veszedelmesen eldagadt a feje. Szeme alig látszott ki az arcából, amely sötét tűzben égett.

- Mi van veled? - kérdezte László részvétellel.

- Biztosan azok a porok! - nyöszörgött az intéző.

- Miféle porok? Az orvos rendelte?

- Fenét orvos! - fújt az intéző. - A grófné hagyott itt valami porokat...

- Nem tudad, hogy mifélek s bevetted?

- Tudta a mennykő, honnan tudtam volna?... Por, por, orvosság bizonyosan...

- Na de kérlek, - háborodott föl László - hogy csinálhattál ilyen könnyelműséget? Nem minden por egyforma s nem minden orvosság való mindenféle betegségre.

- Egye meg a fene! - nyögött az intéző.

De azért nem volt annyira beteg, hogy megváltoztassa a természetét. Kocsit bizony nem adhat, jelentette ki. A lovakat megnyilazták, hogy az ördög nyúzza meg őket. Mihelyt nem lehet rajtuk a szeme, mindjárt baj van a cselédekkel. A lovak mind sántítanak, éppen ma jelentették. De csak egyszer föltápaszkodhassam, majd megtáncoltatom őket!

- Nincs mit tenni, tiszteletes úr, - állapította meg Dávid hümmögetve, mikor László elmondta, hogy a városba kell mennie s nincs mivel. - Ha sürgős, akkor gyalog kell nekivágni, tiszteletes úr.

- Ötven kilométert? - szörnyülködött László. - Soha életemben nem tettem meg egyvégtében tizet sem.

- Ki mondta, hogy ötven kilométer? - méltatlankodott Dávid. - Annyi az országúton, de gyalogember nem bolondult meg, hogy arra kerüljön. Csak itt át a Szederesen, tiszteletes úr, amerre mink járunk az Emke rétjére. Akár hiszi, akár nem, húsz kilométert, vagy még többet takarít meg vele. Mert az országútja ide-oda csavarog, ahogy a dombok engedik, ez az ösvény pedig egyenesen keresztülágja a távolságot a báréi szakadék mellett s úgy fut bele a Ménesi-hágó aljába.

László szomorúan csóválta a fejét:

- Nem tudok én ezen eligazodni, kurátor úr!

- Nem hát, - helyeselt Dávid - azt én is tudom, tiszteletes úr. De hát mire való vagyok én?

- Hogy gondolja?

- Hát csakis úgy, hogy elkísérem tiszteletes urat az állomásig.

- Nagy áldozat lesz ez, kurátor úr, hogy fogadjam el?

- Nem éppen az, tiszteletes úr, mert csak az este beszéltek Katival, hogy be kellene menjek a városba egyért-másért, amit Mezővásáron nem lehet kapni. Hogy holnap megyek-e, vagy holnapután, az nem számít. Csak nem hagyhatom egyedül bódorogni, tiszteletes úr? Még beleesik a báréi szakadékba s kitöri a nyakát!

Így történt, hogy László talpával ismerte meg a Mezőséget, ahogy András mondta annak-idején.

Keserves út volt. A föld még teleivalkodva hólével. Nagy sárkoloncok csomósodtak a csizmára, tizlépésre átizzadt az ember a vonszolásukban. Az agyag csúszott. Nehéz volt fölfelé a dombok hátán, de még nehezebb lefelé a lejtőjükön. A Mezőség most volt a legcsúfabb. Embertelen sivárság, sehol egy lélek, de még oktalan élőlény sem. A báréi szakadék félelmetes látvány. Mintha megbolondultak volna a dombok, úgy tornyosultak egymásra valamikor s szörnyű tusájuk közben szerteszét szaggatták egymást. Itt-ott vörösen csillogott az agyag, a meredeken beomlott csúpok oldalán, mintha még most is folyna a vérük. Máshol vakítófehér, mézszínű bordák ütköznek ki élesen, mint az eltört csontok, melyek átfúródtak a kiszakított húson. Óriási ösvilági állatok rothadó tetemeire, korhadó csontvázaira emlékeztetett a földnek ez a zúzott sebe. Ahogy a szélén elmentek, Dávid kinyújtotta karját s odamutatott a szakadék egyik pontjára:

- Ahol a kincsesbánya, tiszteletes úr!

Kővévált patak ömlött ki ott a hegy hasából: apró, kerek, fémesen csillogó lapos kövecskék zuhataga.

- Az a kővévált pénz! - bólogatott Dávid. - Valami átkozott léleké lehetett, akinek az ellensége kővé változtatta az aranyát...

- Ez az ügye, - kérdezte László - amit a Varangyosnak adnak?

- Ez, ez! - mondta Dávid, komolyan bólogatva.

- De maga csak nem hiszi, kurátor úr?

- Már hogyan hinném? - csodálkozott Dávid. - Most is van a tarisznyámban, tiszteletes úr. Sohase lehessen tudni, mikor találkozik vele az ember?

- De hiszen ez babona! - méltatlankodott László. - Kurátor létére, hogy hihet effélékben?

Dávid hümmögetett.

- Az az urak dolga, tiszteletes úr, hogy ne higgyenek... Szegény embernek hinni kell mindenfélét, csak hogy elkerülhesse a bajok sokaságát, ami mindenfelől kerülgeti.

- De ki az Istenben hisz, kurátor úr, az nem fél a bajoktól.

- Ez igaz! - helyeselt Dávid. - Éppen ez az, tiszteletes úr! Isten adta ezt a kőpénzt annak, aki hisz, hogy megváltsa magát a Varangyostól... Legyen áldott Őszentfelsége!... - Dávid áhítatosan pillantott az égre, még a nagy báránysapkáját is tisztelettel megemelte.

László nem feszegette tovább az ősi titkok zárját.

Elérkeztek a Ménesi-hágó aljába, az országútra.

Hosszú sor egylovas karuca mászott nagy lassúsággal a meredeken. Majd ha elérik a tetőt, nyaka közé vághatnak a gebének s akkor lesz egy kis víg futamodás. Ez a rendje. Az ördög tud eligazodni úri lovon, miféle ostoba szokásra kapatták? - Hegynek fel trappban megy, lejtőn le lépésben. Mégis csak bolondok az urak!

Ahogy László Dáviddal ellépett a karucák mellett, az emberek, mint környékbeliek, tisztelettel emelték meg sapkájukat. Nagy híre volt már, mindenki ismerte vagy hallott róla.

- Tiszteletes úr, - szólt oda egy öreg paraszt - lépjen fel a szekerembe, szívesen elviszem az állomásig.

László gondolkozott egy pillanatig. Sohase szerette visszautasítani az ilyen szívességet, nehogy megbántsa vele a jószívű embert. De amíg ezek a karucák elérik a tetőt!... Nagy komolysággal mondta:

- Nem ülhetek fel, köszönöm. Tudja, sietek...

Az ember tátott szájjal bámult utána, fejét csóválva.

Boldog három napot töltött a városban. Az öreg Futóné úgy ölelte keblére, mintha tékozló fia tért volna meg.

- Úgy-e mondtam, - kiáltotta nagy diadallal - hogy marhaság lenne kivenni a széke fenekét? Nem halt ez meg, visszajött!...

A fiúk is nagy örömmel estek a nyakába s annyit kérdezősködtek tőle, hogy nem győzött enni tőlük. De persze Jóskának örvendett a legjobban. Mikor Dávidtól kísérve belépett az éppen ebédnél ülő társasághoz, Jóska ünnepélyesen fölemelkedett és rájukmutatva, Madách örök-szép szavait idézte: „E medvebőrös barbár harcfiak Új eszmét hoznak: a testvériséget!...” László boldogan kacagott a viccein, amikkel kedveskedve gúnyolta, kifogyhatatlanul. Dávid

csupa szem-fül volt: nem győzött eligazodni rajta, miféle ember ez, bolond-e, vagy csuda-bölcs? De hogy mindenhez ért s a tiszteletes urat erősen szereti, azt elégedetten állapította meg.

Csak a város képe volt még szomorúbb. Züllött, egyre züllött tovább. Lászlónak elfacsarodott a szíve tőle.

Újvári esperes úr, mint a saját diadalának lobogóját, tűzte ki Lászlót, az irodája közepére s akárki jött oda, mindenkinek dicshimnuszokat zengett, hogy lássák ezt a csodát, amit ő csinált, a tudomány büszkeségét, aki nem átallja az egyszerű nép üdvéért lobogni.

Az öreg professzor atyai szeretettel fogadta s miután mindenről kikérdezte, a maga nyugodt, száraz modorában tudatta vele, hogy a Karban előterjesztette a magántanári habilitációját.

László csaknem megsemmisült erre az álomnak is vakmerő lehetőségre. Alig tudott elrebegni egy-két ügyetlen köszönő szót a meghatottságtól.

- Öreg ember vagyok, vágta el szavait egyszerűen a professzor. - Utódot akarok biztosítani. Persze, maga is tudja, hogy erre nincs még készen. De ettől fogva úgy kell tanulnia s dolgoznia, hogy méltó legyen reá, amikor eljön az ideje. Azt akartam megtudni, számíthatok-e magára?

- Professzor úr... hebegte László. - Ne haragudjék reám, annyira méltatlan vagyok...

- Legyen férfi, - mondta a professzor hidegen. - A férfi tisztában van értékével és helyesen becsüli önmagát... Ha akarja, fölhasználhatom összeköttetéseimet az érdekében... Ne legyen már olyan gyermek! Én tudom, hogy ki vagyok s azt is, hogy ki maga... Valamikor én is kezdő voltam.

László megemberelte magát, leküzdötte megrendülését s nyugalmat erőltetett lelkére:

- Köszönöm, professzor úr. Igyekezni fogok méltó lenni bizalmához.

- Úgy, úgy, - bólintott a professzor. - Tudja, hogy Windelband elesett? Nagyon tehetséges ember volt, kár érte... Egyszer fölkért, hogy írjak valamit a folyóiratába. Nem tettem meg. Dunába vizet, Németországba tudományt nem hordok. Aki kíváncsi rám, tanuljon meg magyarul.

László ámulattal nézett a professzorra.

Ha már itt volt, eleget tett a Jóska kívánságának s tisztelgett a püspök úrnál is.

- Hallottam, - mondta a püspök - hogy valóságos mézesheteket, sőt hónapokat tölt a faluval!

- Igen, Méltóságos uram, - válaszolta László - nagyon szeretem Virágoson. Amíg csak lehet, ott akarok maradni.

- Olvastam a tanulmányát az Athenaeumban, fiam! Nagyon örvendek, hogy a falu nem tudja lehúzni. Csak előre, előre! Szép ez a filozofálgatás, de el ne felejtse az Isten felséges lábnyomait keresni, ott a természet csodálatos világában!

László aztán bocsánatot kért, hogy annak idején nem jelentkezett személyesen, amikor eltávozott.

- Össze voltam törve, meg voltam alázva, Méltóságos uram. Nem tudtam, hogy fogja megítélni a dolgomat?

- Ez az! - biccentett a püspök hirtelen elboruló arccal. - Maguk, fiatal emberek, tele vannak előítélettel. Azt hiszik, az öreg ember mindig valami egyebet gondol, mint ami van. Az öreg ember, ugyebár, mind buta?

- A világerért sem gondoltam effélét. Méltóságos uram! - pirult el László. - Ne méltóztasson ilyent gondolni felőlem. Inkább magamat kárhoztatom, hogy rosszul töltöttem be a feladatomat. Nem értettem hozzá...

- Jó, jó, - mondta a püspök megkönnyebbülve. - Ebből tanulhat, hogy máskor bizalommal legyen. Elintéztam a maga igazgatójának dolgát... Most már nem szól bele a vallásórákba!

A teológiai professzoroknál is járt László. Csodálatos, a tanulmánya megjelenésének híre mindenütt megelőzte. Nagyon örvendtek neki, biztatták, hogy nemsokára vissza fog ide kerülni s még a helyettes tanár is odanyilatkozott, hogy elvéteve vannak csodák, amikor valakit nem nyel el végkép a falu.

A hagyományos búcsúáldomáson Jóska megismételte ígését, hogy tavasszal kimegy Virágosra s megtartják a kurzust, úgy, ahogy tervezték.

László, nem tagadhatja, megújult ebben a régi környezetben. Egyszerre olyan távoli kis ponttá zsugorodott Virágos, mintha valahol a világ végén s ott is csak a mesében létezne. Egykettőre megtelt hírekkel, gondolatokkal, a vitatkozások elevenítő hullámaival. A város, szomorú rongyai alól, régi hangján hívogatta vissza, megcsillogtatva előtte a jövőt, mikor megint azzá lesz, ami volt, megtörik a gonosz varázs s a békeévek finom, úri, művelt szelleme visszatér meggyalázott otthonába, hogy százszor szebbé építse, mint amilyen volt, a magyar szellem büszke fellegvárává.

Mikor aztán leszállt a vonatról Dáviddal, hogy az utolsó állomástól ismét gyalog vágjanak neki a hazavivő útnak, úgy mosolygott maga elé önfelédten, csillogó szemekkel, az elmúlt három nap emlékein gyönyörködve, hogy Dávid négyszer-ötször is kellett kérdezzen valamit, amíg fölrezenve megtudakolta: mit is mondott?

A kurátor csendesen csóválta fejét. Hümmögött, végre megállt, megérintette László vállát s megszólalt:

- Valamit ott felejtett, tiszteletes úr!

XVI.

A tavasz úgyszólván észrevétlenül bontakozott ki. Hetek és napok, melyek alatt kiteljesedett, álomként suhantak el László fölött. Hiába, nem volt többé Virágoson az egész lényével. Mióta a városban járt, mintha méreg keveredett volna a vérébe, állandó belső izgalom remegtette. Újra és újra fülébe csengtek az öreg professzor szavai s a jövő nagy reménységei mind-egyre megdobogtatták a szívét. Sehogyse ért reá körülpillantani a virágbaboruló környéken, az egész ébredési misztérium zsongó hátterévé vált a saját bontakozó világának, különös, szívszorító, homályos hangulattá, melyben megtelő színek és illatok bizonytalan édes hullámai ringatódtak a nélkül, hogy a világos öntudat küszöbét átlépheték volna. Pedig becsületesen igyekezett visszazökkenni munkájába, a felvállalt kötelesség körébe. Mégis mindegyre rajta kapta magát, hogy úgy nézi a dolgait, mintha valaki mást figyelne, kívülről, nem is mindig teljes odaadással.

Mint egy fátyolon át emlékszik a földjeire, melyekhez Dávid sorra elvezette, hogy tisztába jöjjön a magáéval. A Szépasszony-kebelén sűrű, araszos sötétzöld szőnyegként ragyogott az őszi magvetésből sarjadt búza. Dávid ugyan csóváltgatta a fejét, hogy sok gaz indult közte s meg kell kapálni, de ő semmit sem tudott megkülönböztetni a szemével ebben az egyforma zöltségben s elengedte füle mellett a figyelmeztetést. Hol az egyik, hol a másik dombtetőn, hajlásban mutogatta Dávid a papi föld többi szalagjait. Mindvégig bizonytalan maradt László

előtt a kiterjedésük és a határvonaluk. Ráhagyta ugyan Dávid kérdezősködésére hogy látja, hogyne látná, de magában csak csodálkozott, mikor a kurátor dohogva elégedetlenkedett, amiért itt is, ott is egy-egy barázdát lehasított az idegen eke. Tőle elszánhatták volna az egésztest is, nem veszi észre. A paraszt röögönként tartja számon a magáét s rögtön rácsap az elbitorló szándékra, de László szemében kiismerhetetlen összevisszaság maradt az egész.

Minden úgy volt helyes, ahogy Dávid indítványozta: ide tavaszbúzáat, oda árpát, amoda a csúp alá kukoricát kell vetni, tiszteletes úr. Maga Dávid is észrevette, hogy máshol jár ennek a lelke s többször megjegyezte, hogy asszony kellene a házhoz, aki szereti s ismeri a földet. De látván, hogy nincs kivel beszélni, becsületből azt a javaslatot tette, hogy ebben az első évben csináljanak feles gazdálkodást együtt: tiszteletes úr adja a magot, ő a munkát s a termésen majd megosztóznak. László boldogan föllélekzett, kapott az ajánlaton s levette gondját a földről.

Még leginkább a parókia kertje maradt valóság a számára. Az is azért, mert Aranka szégyennek bélyegezte, ha műveletlenül hagyná. Egyúttal vállalkozott is reá, hogy felügyeli az ásást, irányítja a táblák beosztását s a magvak, palánták elhelyezését. László felajánlotta, hogy a maga kedvére s hasznára csinálja meg. Aranka viszont kikötötte, hogy először a papi ház szükségleteinek kell kikerülnie a kertből, ő jószívvel s szórakozásból vállalja, legfennebb a feleslegből hajlandó majd részesülni, ahogy László annak idején akarja. De Edith is jelentkezett, hogy kertészkedni akar, gyermekkorától fogva ez a legkedvesebb időtöltése s jelöljön ki neki László egy részt, amelyen versenyre kelhet Arankával a kerti tudományban, azzal a világos feltétellel azonban, hogy amit termel, az kizárólag Lászlóé legyen.

Ebből aztán az lett, hogy amíg a két nő nap-nap után ott buzgólkodott a kertben, László is körülöttük ténfergett, kedvet kapott hozzá s beszélgetés közben segített nekik, ahogy tudott. Eleinte nagyon vigyázott, hogy egyformán ossza meg magát kettőjük között, de mivel Aranka azt állította, hogy neki csak útjában van, lassanként egészen áttolódott az Edith részébe, amit Aranka ravasz mosolygással szemlélt, jól tudván, mi lesz belőle. Hát az is lett, hogy amíg ő dolgozott s haladt, azok mind kevesebbet kertészkedtek s mind többet beszélgettek. A verseny hamarosan Aranka javára dőlt el, amire mérhetetlenül büszke volt, legalább állandóan hangoztatta, hogy az. Így aztán László akármennyit volt is a kertben, csak arra emlékezett, hogy Edith körül még a levegő is üdébb, éltetőbb, mint máshol.

Közben megkezdődött a konfirmációi előkészítés is, amihez László nagy reményeket és terveket fűzött. A jövőendő gyülekezet modelljét, mintautletvényét akarta vele megalkotni. Nagy fölbuzdulással fogott hozzá, végezte is pontosan mindennap, de a valóság és az elgondolás között kedvetlenítő akadályok meredtek föl. Az ifjúságnak erősen hiányos volt az iskolai előkészültsége. Rég kijöttek már az iskolából, amit különben is csak nagyon kevesen jártak egészen végig. S még az írásban-olvasásban is botladoztak. A káté tömör igazságait nem lehetett nekik eléggé leegyszerűsíteni ahhoz, hogy fölfogják. A becsületesebbje egyszerűen bemagolta, nem sokat törődve az értelmével. A többi csetlett-botlott a százados kifejezések között s ha László a tételek szemléltetésére elevenítő példákat rajzolt előttük, a mese érdekelte őket, de képtelenek voltak összekötni az élő szemléletet a tétel holt betűjével. Ezenkívül, apák és bátyák hosszú távolléte alatt, nagyon elszoktak minden fegyelemtől. A fiúk leplezetlen kamaszéhséggel jártatták szemüket a leányokon, azok meg egymást ütögetve oldalba a könyökükkel, piruldoztak, vihogtak. László azt szerette volna, ha lelki eszközökkel sikerül őket fegyelemben tartani s ha az érdeklődésük fölébred aziránt, ami a krisztusi életben fiatalosan hősies és gyermekien szép. Csakhamar rájött, hogy azok a felnőttek, akikben annyit csalódott, mégis sokkal fogékonyabbak a lelkeség iránt, mint ezek a serdülők. A háborús körülmények is, de fiúk és leányok mindennapi élete is arra a meggyőződésre vezették, hogy a föld gyermekei éppen ebben az életkorban állanak legtávolabb tőle. Panaszkodott erről Dávidnak, kifejtve előtte a keresztyén ifjúság eszményi elképzelését.

Dávid bölcsen végighallgatta s meggondoltan válaszolt:

- Ha helytelenkednek, vágjon a nyakuk közé, tiszteletes úr! Erre most van az utolsó jó alkalom. Mert aki itt nálunk konfirmál, fiú vagy leány, mind úgy tartja, ezzel kikerül a pálcá alól. Az öreg Forgó tiszteletes úr úgyszólván egyebet se tett, azon kívül, hogy a kátét bevágatta velük, minthogy naponként végigpálcázta őket. Tudom magam is, néha álmomban még most is érzem a pálcáját. Meghiggye tiszteletes úr, jól fogott mindenkinek. Olyanok ezek a fiatalok, mint a virág meg a pillangó, egymáson jár csak az eszük, nem a szép tanításokon. Nem kell azért búsulni, megjön az eszük idővel. De előbb csak kibolondozzák magukat a konfirmáció után. Éppen azért kell most a szigorúság, hogy várjanak vele egy kicsit s azután is maradjon valami emlékezetük, hogy vagyon pálcá is a világon. A kátét, azt tanítsa meg jól nekik, tiszteletes úr s követelje, hogy tudják, verje csak beléjük, hogy soha el ne felejtsek. Most nem értik mire való, de később eszükbe jut, ha bajba kerülnek... Így gondolom én a konfirmációt, tiszteletes úr.

László sokat elmélkedett a kurátor bölcsességén. Mennyit kacagtak a teológián az öreg papok konfirmációi módszere felett! A professzor legjobb viccei mindig e körül csattantak. Nyomorult bölcsesség, az igaz, de ahogy Dávid a maga eszével megmagyarázta, mégis van abban valami. Mert vannak magvetések, amelyek csak nagyon későn hoznak gyümölcsöt s azt nem Dávid mondta, hanem maga Krisztus, hogy más a magvető s más az arató.

Azért mégis vádolta magát, hogy nem tud ezzel a kedves feladatával megbirkózni. Érezte, nem képes egész lelkével belefelekedni s talán ez az oka. Mintha ezeket a gyermekeket is fátyolon keresztül nézné, közibük ereszkedett valami válaszfal, ott a városban.

Míg ő így hánykódott, a természet végezte a maga titkos munkáját s végre olyan tökéletes-ségig jutott, hogy László nyugtalan szíve is egyszer csak kénytelen volt megállni s bámulva tárulni ki előtte. Később is úgy gondolta, mikor erre visszaemlékezett, hogy Virágoson egyetlen órában lett tavasz. Alkonyodott akkor s a lemenő nap aranyfényében csodálatos színek ragyogtak mindenütt. Fűvek, virágok, fák mintha egyszerre borultak volna tavaszi pompába, elborították szívét mámorító csodájukkal. A levegő megtelt illattal, amilyent még sohasem érzett. Százféle édes aroma olvadt össze benne, a Mezőség ismeretlen, pici virágainak színezrei egyesítették benne lelküket.

Éppen ez volt a titokzatos varázsa ennek az illatnak. Az ember meg nem foghatta: honnan származik? Látszólag még a tavasz zöldjében is egyhangú a domboknak ez a tengere. A szem, ha csak felületesen fut végig rajtuk, nem különböztetheti meg a rejtőzködő virágkelyhecskék színeit, le kell hajolni, oda kell figyelni a föld egy egészen tenyérnyi foltjára, hogy egyszerre megelevenedjék a zöldje s mintha káprázna az ember szeme, föltűnjenek, kitüzesedjenek rajta a tündéri kelyhecskék sárga, bíbor, lila és fehér csillagai. Ebben a varázsórában látta meg ezt először, mikor elérkezett a kiteljesedés titokzatos pillanata.

Ahogy fölemelte tekintetét arról a parányi foltról, amin ámulva fedezte föl a rejtőző virág-sereget, körös-körül szétáradtak onnan sugarasan a színek s a legtávolibb domb oldalán is egyszerre csodamód látta ezt a szivárványos tündöklést. Az a különös, kettős érzés töltötte el, hogy biztosan csalódik a szeme, ezt a kis foltocskát vetítette oda s terítette szét az egész világon és hogy mégis igaz a látása, mert ha odamenne, úgy találná ott is és mindenütt az egész Mezőségen a földet, beborítva a zöld szőnyeg szálai közt rejtőzködő, tarkán égő virágocskákkal. Most nyílt ki hirtelen a füle is. Ámult rajta, hogy eddig miért nem hallotta ezt a muzsikát? Valami halvány emlékezet ott vibrált a tudata mélyén, hogy eddig is kísérté a gondolatait, de soha sem ébredt rá, honnan is jön?... Talán, azt hitte, belülről, a saját gondolatainak gyökeréből. Most pedig végre ráismert a valóságra: az idegen szemnek észrevehetetlen virágtengerben megszámlálhatatlan tömegű ismeretlen rovar nyüzsög, dong, zümmög, ciripel, részegen a nektártól, tobzódva a szerelmes lakodalomban, ők adják együtt ezt a végte-

len kiterjedésű muzsikát, ami olyan, mintha a vér piros sejtjei énekelnének belül, mámorosan rohanva végig az erek hálózatán.

Később, ahogy a hold nagy sárga tányérja fölemelkedett a fák között, egyszerre megzendült a békák hangversenye a patakmeder, a rétek tocsogói, a távoli tavak felől. László mintha csak most hallotta volna először. Sohase volt ilyen mindent betöltő, általános ez a harcias kuruttyolásokkal, dobpergésszerű brekegésekkel meg-megszakított bánatos és andalító muzsika, mely megtelítette az egész éjszakát végtelenbe gyűrűző hanghullámaival. Megszólalt az erdő is, melyet eddig csak téli némaságában ismert. Amint a falu hangjai elcsendesedtek az éjszakában, a fülemilék csattogása kísérteties erővel töltötte be a levegőt. Úgy jött, hogy itt versenyeznek a párjukért, bent az ember ösztöneinek sűrűjében. Babonás erdő: ki tudja, mi történik ott ilyenkor?... Talán minden, ami az egész világon csak előfordulhat. Szörnyű és gyönyörűséges dolgok, gyilkosságok és szerelmek. Ahogy hozzászokik, vagy belezavarodik a fül, - ki tudhatná, melyik az igaz? - a kín és a kék minden hangját hallja szétáradni, onnan a fekete sűrűségből. Denevérek csaponganak izgatottan a házak körül, a toronyban sikongatnak a baglyok, ahogy közéjük lebben az erdő felől apjuk, kitágult fényes szemekkel újságolva nekik, amit ott a tündérek álarcosbálján látott. Ez a sok röpködő bogár és éjjeli pillangó mutatja, mekkora izgalom, milyen forró láz tölti be az éjszakát. A Mezőség nappal alszik. A dombok, mint lecsukott szemhéjak, zárják el lelkét a világ elől. Az ilyen tavaszi éjszakán azonban föl pattannak ezek az alvó szemek s amit látnak, az körös-körül megelevenedik. Az ember csak távolról sejtheti, hogy milyen az, mikor a Mezőség titkai fölébrednek s élni kezdenek, mert ellenségük, az ember elaludt és nem figyeli őket. László maga is úgy érezte, hogy olyanra leskelődik, amiért életével kellene fizetnie, ha rajtakapnák. Szorongató veszedelmet érzett, mely betöltötte körülötte a világot s a hold ezüstdárdái hideg fenyegetéssel szegződtek a mellének. Beleborzongott a megézés, hogy az ember, a maga egész nyomorult világával, örületes háborújával, piszkos szenvedélyeivel s mérhetetlenül ostoba szempontjaival együtt csak utált és megvetett nyúge a természetnek, aki felett göggel néznek el a gyönyörű fák s irtózáttal bújnak meg a füvek tövében az angyali virágok. Ma, a szabadság éjszakáján minden megfeledezett méltatlan zsarnokáról, a lelkek kiléptek rejtekükből s mindenfelől ideröpültek a virágosi erdőbe, a Mezőség csodaszigetébe, hogy megüljék az élet ünnepét, amelyből az embert kizárják bűnei és veleszületett hitványsága. Úgy szeretett volna László is kibújni a testéből, mint szennyes rongyból, szárnyas lélekké válni s odarepülni a lelkek közé, az élet ünnepére. Oda is repült, miután elaludt. Amit ott álmában látott, attól ébren is csupa fény volt a szívében.

- Látja, Edith, - mondta az iskolában a leánynak - itt van ez a gyönyörű tavasz, ki kellene mennünk egyszer az erdőbe, hogy keresztül-kasul járjuk az egészet.

- Ó, erre már régóta gondolkodom! - mosolygott Edith. - Már indítványoztam volna eddig is, de láttam, hogy maga még nem is vette észre a tavaszt. Pedig nemcsak hogy itt van de mindjárt el is múlik s mondhatom, magának fogalma sincs róla, mit jelent a tavasz a Mezőségen? Aki a virágosi erdőt még nem látta tavasszal, az ne is merjen tavaszról beszélni!

- Hát akkor!?!...

- Nézze, László, van egy tervem, amiről már régóta gondolkozom. Bocsásson meg, ha még egyszer visszatérek arra a beszélgetésünkre, amit akkor folytattunk, mikor hazajöttem... Örülök rajta, hogy maga azóta igyekezett elfelejteni...

- Mi... Mit beszél, Edith?... Hogy én?...

- Szóval örülök, hogy mióta a városban volt, a lelke egyébbel van tele. Jól van ez, László... Nem is erről akarok beszélni, hanem arról, hogy akkor maradt köztünk valami, amit nekem kell elintéznem s még nem tettem meg... Tudja, András...

- Látja, Edith, - mondta László a szemébe nézve - én azt hittem, azért nem szóltam, mert azt hittem, maga azóta mást gondolt. Látom, hogy András jön magához, ahogy szokott, békében vannak, csendesen beszélgetnek, megnyugodtam benne, hogy minden jól van megint. Nem akartam megzavarni ezt, gyógyulásnak hittem... Mit akar most tulajdonképpen?...

- Igen, ezek a hetek nagyon furcsák voltak, ha meggondolom - merengett Edith. - Én is azt hittem, hogy maga szépen meggyógyult s nem akartam zavarni a gondolataimmal. Láttam, hogy belül nagyon el van foglalva a jövőjével és bár becsületesen végzi itt tovább a dolgát, én az én kicsi sorsommal most már egyre távolodom a lelkéből. Ne, ne tiltakozzék, László!... Hiszen nagyon jól van ez így... Én... én... nagyon örvendek neki. - Nyelt egyet, aztán fölvetette a fejét s szilárdan folytatta:

- Nem erről akarok én beszélni, László. De el akarom intézni a dolgomat Andrással. És lássa, ahogy töprengtem rajta, kerestem az útját, rájöttem, hogy mégis kell beszélnem erről még egyszer magával s bármennyire szeretném is megkímélni tőle, maga nélkül nem intézhetem el.

- Értem, Edith.

- Nem tudom, érti-e, de most meg fogja érteni. Amint mondtam, azt akarom, hogy maguk jóbarátok maradjanak és én is az, mind a kettőjüknek. Ezért azt hiszem, úgy kell elintézni a dolgot, ahogy egyedül illik a mi becsületességünkhöz. Vagyis nyiltan, László. De nem egyedül nekem, hanem nekem és magának együtt. Csakis így lehetséges, hogy András lelkében semmiféle félreértés ne maradjon. Én elmondom neki a magam dolgát, úgy ahogy érzem, de azt akarom, hogy maga előtt mondjam el. És azt szeretném, ha maga is őszintén tudna Andrással beszélni előttem arról, hogy ez az elhatározásom semmit se jelent magára és a maga életére nézve... Hogy ez független magától... Hogy... Hogy... Hiszen ért engem, László, úgy-e?...

- Értem, Edith - ismételte László, komoly fejbólintással.

- Hát azért gondoltam, hogy ezt a beszélgetést valahol úgy kell elvégeznünk, hogy senki és semmi ne zavarhasson benne. Hogy időnk is legyen hozzá, csendünk is, tiszta környezetünk is. Egy nap az erdőben, egy baráti kirándulás, László. Nem gondolja, hogy ez jó volna?...

- Isten bocsásson meg nekem, Edith, ha azt mondom: valami olyan érzés borzadt föl bennem a szavaira, mintha azt mondta volna, hogy csaljuk ki Andrást az erdőbe és ott öljük meg!

Edith az ajkába harapott. Elsápadt még a szája is. Szemét lecsukta.

- Ez fáj! - lihegte.

László megrettent. Hirtelen elöntötte a szégyen, mit csinált?

- Ó, Edith, ne haragudjon rám a durvaságomért! - kiáltott föl s megfogta a leány kezét. - Nem kellett volna mondanom, de nem tehetek róla, önkéntelenül szakadt ki belőlem... Felejtse el, Edith!... Ha maga így gondolja, biztosan igaza van... Persze, hogy így kell tenni. Számíthat rám, Edith.

- Az fáj, - rebegette a leány, - hogy maga nem akar szavak nélkül megérteni... Gyilkosság, László?... Igaza van... Az... De ki a gyilkos és ki hal bele?...

- Edith, Edith!...

- Azt hittem, azt gondoltam, csak így tudom megtenni... Nem bírnám elviselni, hogy ember legyen a közelemben magán kívül, amikor meg kell tennem... Az Isten ad erőt hozzá, ott, ahol minden róla beszél... Azért gondoltam így, László...

- Igaza van, most már én is úgy látom, igaza van... Amit mondtam, az gyávaság volt tőlem... Nem akarok megszökni a kötelességem elől, Edith... Rendelkezésre állok, amikor akarja.

András örömmel fogadta a kirándulás tervét s megbeszélték, hogy egész napot fognak eltölteni az erdőben. Valami iskolai szünet éppen alkalmasan jött közbe s ki is tűzhatték a napot csakhamar.

Aranka nagy megértéssel viselkedett ebben a dologban. Sejtett-e valamit vagy nem, azt nem árulta el. De abban, hogy természetesen fogadta a dolgot s még csak formaságból sem ajánlkozott kirándulótársnak, sőt azonnal a felett kezdett sajnálkozni, milyen kár, hogy ő nem bírja a gyaloglást és semmiképpen nem tarthat velük, mintha több lett volna, mint amit a szavak mutattak.

Úgy beszéltek meg, hogy László és Edith mindjárt, mihelyt a nap feljön, együtt indulnak el azon az erdei úton, ahol a télen mentek Andrásához. András pedig a hegyen átjőve, ott csatlakozik hozzájuk a tóvölgyi kitérőnél, a patak feletti tetőn, a virágosi oldalon. Aki hamarabb ér oda, az megvárja a másikat.

Gyönyörű felhőtlen égre sétált föl a fiatal nap, akkor hajnalban. Jókedvében mindent előntött bíborral és arannyal. Az ébredő madarak csodálatos himnuszokat zengtek a tiszteletére. Az erdő borzongott a gyönyörűségtől, ahogy sugárcsókjaival ébresztgette a fákat.

Mintha összebeszéltek volna, Edith abban a pillanatban lépett ki az iskola kapuján, mikor László odaért. Csak egy kis csomag volt nála, amibe az élelmet pakolta.

László köszöntötte, végignézett rajta s megkérdezte:

- Nem könnyelműség, Edith? Valami kabátot mégis kellene hoznia!

Mert a leányon csak egészen könnyű nyári ruha volt, szinte áttetsző, finom fehér batiszt, apró kék babokkal. Még kalapot sem tett a fejére. Hajának vastag fonatait koszorúba csavarta a homloka fölött. Ránevetett Lászlóra:

- Eszem ágában sincs, László. Azt akarom, hogy könnyű szívvel lépegsek. Vidám akarok lenni, jókedvű. Semmi teher, semmi gond!... Maga azonban hozhatott volna egy köpenyegyet, amire leüljünk.

Most László kacagott:

- Hála Istennek, nincs köpenyegem, Edith! Csak télikabátom van, a micsodás... Legyen igaza: hívjuk ki bátran a sorsot!... Különbem nemsokára úgyis felmelegszik a levegő. Aztán, ahogy Andrást ismerem, ő biztosan hoz magával valamit.

- Erre én is gondoltam, - biccentett Edith és megindult.

László hozzá idomította lépéseit Edith határozott, katonás járásához s ruganyosan marsoltak végig a falun, az erdő felé. Mire kiértek a tetőre, ahonnan az út Tóvölgy felé elágazik, már melegük volt. A nap nekihevíült, tékozló módjára öntötte sugarait a világra. Mikor megállottak, Edith lihegett is egy kissé az erőltetett menettől. Szíve lüktetésétől meg-megrezsent a könnyű batiszt. Arca kipirult, szája kissé kinyílt, szemei ragyogtak. Lászlóra mosolygott, de csak úgy félig öntudatlanul, mintha nem őt látná.

László szótalanul nézte. S ahogy nézte, az a kívánság ébredt benne, hogy bárcsak jönne már András! Kicsit gyorsan jöttek, ő maga is kihevíült tőle, halántékaiban érezte a vér kalapálását s szeme egy pillanatig meghomályosodott. Ilyenkor az ember nem egészen ura önmagának. Ha az volna, most nem annak kellene eszébe jutnia, hogy Edith milyen szép ebben a könnyű ruhácskában, milyen karcsú a termete, bájosak a vonalai, gyönyörű a tartása...

- Úgy látszik, elkésett! - mondta, elfordulva a leánytól, a tóvölgyi hágó felé.

- Jön már! - szólalt meg Edith, odamutatva a tetőre, melynek magas bokrai között föltűnt valaki, csak hogy a távolságtól még nem lehetett tisztán látni az alakját.

Feszülten figyeltek oda s szívük egyszerre vert, kemény, ideges dobbanással.

De hát nem András volt, azt csakhamar látták. Falusi ember. Lassan tappog lefelé a lejtőn.

- Nem értem, - toppantott türelmetlenül Edith. - András sohase szokott elkésni.

Ekkor már az ember is észrevette őket, ahogy a lejtő közepére ért. Kalapjával integetett nekik.

- Ezt András küldi! - szólt László. - Izenetet hoz. Biztosan azt, hogy valamiért nem jöhet...

- Csak nem gondolja? - suttogta Edith s mind a két kezét szívére nyomta. Egészen elsápadt.

Pedig igaz volt. Az ember, mikor nagy későre odaért, azzal köszönt rájuk:

- Ejnye tiszteletes úr, de korán felkeltek ma a kisasszonnyal! Pedig ugyancsak hajnalosan indított el Mezei tiszteletes úr, hogy megelőzzem s még otthon találjam magukat. Ihol a levele!

András bizony nem jöhetett. Késő este kapta a főbíró izenetét, hogy ma odaérkezik hozzá a falunak valami dolgában, amiről rég folyt közöttük a tárgyalás. László most emlékezett is reá, hogy András beszélt róla: nagy huzakodásban van a főbíróval, mert az Szilveszter urat védi a falusiak ellen egy birtokpörben. Azért arra kéri őket, ne haragudjanak, de nem hagyhatja cserben a híveit s a kirándulást halasszák el néhány nappal, ő holnap átjön s akkor megbeszélhetik.

Az ember megkérdezte tőlük, mit mondjon a tiszteletes úrnak?

- Hát csak azt, - nyögte ki lassanként László - hogy megkaptuk az izenetét s nagyon sajnáljuk, de megértjük. Várjuk holnap a tiszteletes urat s most szépen hazamegyünk.

Az ember elköszönt s visszafordult. Edith már alig várta, hogy hátat fordítson s elinduljon. Mihelyt eltűnt a fejbúbja a patak partjának bokrai közt, a leány nekidőlt egy cserfának, átkarolta a törzsét, ráfektette arcát durva kérgére s úgy elkezdett zokogni, hogy a fa levelei megremegtek tőle, mintha ebben a gyöngye testben akkora keserűség fakadt volna föl, hogy képes megrázni ezt az öreg fát.

- De Edith kérem, - csitította László. - Ne vegye úgy a szívére!... Tudom, hogy rákészült, tudom, hogy milyen nehéz volt ma felöltenie a vidámság vértjét, amellyel mindeddig a percig sikerült a szívét körülzárnia... Tudom, Edith, értem, hogy egy ilyen rászánás nagy dolog s most kétségbeejt az a gondolat, hogy kárbaveszett s újra meg kell csinálnia, még egyszer... De Edith kérem, gondoljon arra: minden úgy történik, ahogy az Isten akarja. Hátha mégis nem jó lett volna?... Jöjjön, menjünk haza szépen, gondolkozzunk, beszéljük meg apróra... Hátha más megoldást találunk?

Edith elengedte a fát, zsebkendőjével megtörülte szemét... Nagy figyelemmel nézett végig a karjain, a mellén. Gondosan levergette róla a korhadó fakéreg szemcséit... Akkor Lászlóra nézett. Mélyen, áthatóan. S megszólalt:

- Nem megyek most haza.

- Hát mit akar, Edith?

- Nem megyek haza, - ismételte a leány. - Aranka is tudja, meg azóta mindenki, hogy kirándulásra jöttünk, egész napra. És ezek a falusiak mindent úgy magyaráznak, ahogy ők gondolkoznak... Ha az András levele még otthon ért volna, természetesen más lenne. De így!... Nézze László, szégyelem, de úgy ki vagyok merülve, hogy nem bírnám elviselni a gúnynak

még egy pillantását se. Lehet, hogy gyerekesség, gondoljon amit akar, menjen haza szépen, de én nem megyek!...

- Hát akkor, persze, hogy én se megyek. Elvégre mi tudjuk, hogy kik vagyunk. Jöjjön, nézzük meg az erdőt, Edith. Nem valószínű, hogy ma találkozunk valakivel, akinek eljárna a szája. És szépen eltöltjük a napot ebben a gyönyörű erdőben. Este aztán hazamegyünk és maga ha akarja, Arankának megmondhatja, hogy mi történt. Én ugyan senkinek se fogok szólni semmit és holnap megmagyarázhatjuk Andrásnak is. Ha gyerekesség, ha nem, én kész vagyok tisztelni a maga gondolatát s nem okoskodom fölötte, helyes-é vagy nem?... Jó lesz. Edith?...

Edith nem szólt, csak elindult, be a fák közé.

A feszültség alig tartott néhány szempillantásig. Ahogy összeborult mögöttük az erdőszél sűrűje, elvágva őket a külső világtól, egyszerre gyermekekké lettek.

- Milyen gyönyörű!... Milyen gyönyörű!... ujjongott Edith.

László áhítattal visszhangozta:

- Milyen gyönyörű!...

Ez a néhány száz holdnyi erdő valódi csoda volt a Mezőségen. Itt, ahol most ők jártak, a legrégebbi része terült el éppen, hatalmas törzsű, nagy koronájú öreg tölgyek, bükkök sűrűje, melyek között, valahol a homályos mélyen a patak zúgása hallatszott, amint köves medrében futott keresztül az erdőn. A sűrű lombosítás tele volt mindenféle, ezer és ezer tarka énekesmadárral. Szakadatlan, vidám, csattogó énekükből kihangzott a rigók mélyhangú tilinkószava s néha áthatott rajta a nagy zöld harkályok rikoltása. A fakopáncsok munkája, mint kemény dobpergés, kísérte a zenekart.

László szemei előtt ott lebegett az a kísérteties pusztaság, amelynek először pillantotta meg a Mezőséget s most egyszerre megértette a virágosi erdő titkát. A halott vidéken nagy messzeségig nincs fa, bokor is csak amolyan hitvány csipke, kökény, a madárkák ez az egyetlen rejtekhelye, otthona, éléskamrája, valóságos paradicsomkertje az egész környéken, a szemhatárig. Ez az oka, hogy bizonyára hosszú idők óta erre húznak mindenfelől, mint egy csodálatos szigetre a tenger közepén s megtöltik életük zajával és melegével ezt az oázist, mely számukra maga az egész világ.

De ahol fészket ver a békesség és boldogság, ott megtalálja otthonát a gonosz is. Fönn, magasan a fák fölött, az ég ragyogó kékjében lebeg a kánya, belerikoltva fenyegetését a gondtalan békesség világába. Bent a sűrű homályban lopakodva surran a róka, gyanútlan buta madárkák veszedelmére. Néha mintha kettévágták volna, egyszerre elhallgat a tobzódó muzsika, mert áthatott rajta a boldogtalan zsákmány jajkiáltása. Az ágak között ilyenkor nyugtalan rebegés hullámszerűen végig, riadt szárnyacsok csapkodnak s félénk csipogás kél szerteszét, mely döbbenet adja hírül, hogy vannak érthetetlen félelmes jelek, amik arra mutatnak: az élet nem tökéletes boldogság... Milyen jó, hogy az erdő lakosai között is akadnak könnyelműek, akik lekacagják az efféle rémhíreket. A gerle szívéből gyöngyöző kacagással törte meg a szívszorító csendet, biztosítva párját, hogy mindez ostobaság.

László és Edith úgy jártak lábujjhegyen a fák között, mint a gyermekek, akik Meseországba tévedtek s emlékeznek rá, hogy itt nem szabad semmivel elárulni jelenlétüket, különben a varázs azonnal szertefoszlik.

- Nézze, László, nézze! - susogta Edith egy faágra mutatva.

Ott ült a mókus, lombos farkát kunkorítva, két első lábával komikus kedvességgel simogatva bajusza szálait. Fülecskéi sebesen mozogtak s két fényes fekete szeme villogva járt ide-oda.

Egyszer szembenézett velük, amint visszatartott lélekzettel gyönyörködtek benne. Látnia kellett őket, biztosan. De az volt az édes, hogy nem látta. Mintha a két ember pusztá levegő volna az ő világának valóságában.

Edithnek annyira tetszett ez, hogy elkacagta magát.

A mókus csodálatos bukfencet vetett a levegőben, pillanat alatt átszökkent egy másik fára s eltűnt a lombok között.

Tisztásra értek. Olyan kerek volt, mintha körzővel mérték volna ki. Komoly öreg fák álltak körül glédában. A nap aranya szinte csengve ömlött erre a kis szabad foltocskára a sötétzöld élő falak között. S mintha a föld is arannyá változott volna tőle, margaréták ragyogó sárga gombjai villogtak a fehér szíromkoszorúból, fej-fej mellett, sűrűn belepve az egész tisztást. Edith fölsikoltott a szépség gyönyörétől s belevetette magát a virágágyba, két karjával ölelve magához s csókolgatva a margaréták szirmait. Meglepett mézgyűjtő rovarok egész felhője rebtent föl körülötte. László két kézzel tépte a virágot, kévében szorította a melléhez, beletemette az arcát s ujjongott, mint egy kisfiú. Mikor már mindkét karja tele volt velük, kacagva futott Edithhez, aki két kezét feje alá téve, hanyattfeküdt a virágtóban s kitágult szemekkel nézett az égbe. László teleszórta margarétával, elborította tetőtől-talpig, mintha el akarná takarni a nap irigy szeme elől. Edith nem mozdult. Mosolygott önfeledten. Már arca is eltűnt a virágok alatt. Ekkor László megijedt s rákiáltott:

- Edith!...

A leány hallgatott, nem moccan. László, térdreereszkedett mellette, gyöngéden, mint egy fátylat, vonta szét arcából a virágokat. Edith némán mosolygott a szeme közé. László érezte, hogy a vér szertefut a szívéből, végig az egész testén, megremegteti minden porcikáját, visszatódul, a szívébe rohan s fölzendül a vészharang odabenn.

Edith mosolya hirtelen elhalványul, szemét lecsukja, nagyot sóhajt s fölemelkedik fektéből. Kezét nyújtja:

- Segítsen László, legyen szíves!... - Ahogy a férfi kezébe kapcsolódnak ujjai, könnyedén talpraszökken, megkönnyebbülten kacag, aztán futásnak ered, keresztül a tisztáson, be az erdőbe.

Most önfeledt kergetőzés indul a fák között. Edith törzstől törzshöz szalad, megkerüli őket, csúfondárosan, hivatatólag kacag, tovább fut, elbújik egy óriási tölgy dereka mögött s László utána, keresi, de nem találja. Jól látja, ahogy odasimul a fához s moccanás nélkül lesi az ő futkosását, de azért sem veszi észre, csörtet nagy buzgalommal egészen más irányban s most hirtelen ő lapul meg egy fa mögött. Vár. Hallgat. Mosolyog.

A fölzavart madarak ismét megnyugosznak. Ide-oda lebbenek az ágak között, egy kicsit még nézdegélnek jobbra-balra fényes szemükkel, aztán ismét rázendítenek.

- László!... hallja a leány ijedt, fojtott kiáltását. De nem mozdulna a világért.

- László!... hangzik most már egy kissé remegve, majdnem sírósan. - Szó sincs róla, hadd bűnhődjék!

- László!... Ez már olyan volt, mint egy sikoltás.

- Itt vagyok, Edith. Csak nem ijedt meg? - kiáltja, eléje toppanva a fa mögül.

- Dehogynem ijedtem meg! - méltatlankodik Edith. - Bizony megijedtem én! Valaki jár a fák között. Felém jött nagy óvatosan... Láttam a szemét is...

- Biztosan valami manó volt, - nevet László. - Azt hitte, maga Hófehérke.

- Ne tréfáljon! Ember volt az, biztosan tudom. Gyerünk innen László, félek.

- Ugyan Edith, - korholta László. - Azt hittem, maga a legbátrabb leány a világon.

- Igen, igen, - lihegte Edith. - Persze, hogy bátor vagyok. Jöjjön gyorsan!... - Megfogta a kezét, maga után húzta, futni kezdett a fák között, előre.

- Vajjon messze van-e a széle? - kérdezte lihegve, futás közben.

- Nem tudom, de nem is bánom, - mosolygott László. - Örökre elbarangolnék itt magával, Edith és sohase jutna eszembe, hogy a szélét keressem. - Megállt egy pillanatig s ezzel visszarántotta a leányt, aki megcsúszott s akaratlanul nekidőlt a vállának.

Megint az a veszedelmes vészharang!... De Edith azonnal visszahúzódik tőle. Mintha azt suttogta volna, nem biztos, hogy jól hallotta-e?: Nem szabad...

Mentek, mentek. De a jókedvük egy kissé alábbhagyott. Az erdő is egyre komorabb. Az öreg fák alatt nincs fű, se virág, semmi. Hatalmas gyökereik a felszínen kígyóznak szerteszét. Bizonyára a vízmosásos oldalon lezuhogó olvadás sorvasztotta le róluk a földet. Meredeken tartanak lefelé, kiálló gyökerek között, mély katlan fenekére. Valami különös sivárság van ezen a helyen. A fák is feketék, csupaszok, csak fenn a legtetejükön van lomb. Egyetlen madár se énekel itt. De íme, itt-ott elszórt tollacskák az avarban... A rabló lakik itt, félve kerüli a tájékát minden élő. Furcsa, nehéz, csípős szag csapja meg az arcukat. Maguk is idegenül, riadtan néznek körül. Megállanak. Egyszersak látják, a vörös tolvajt, amint lompos farkát maga után húzva, settenkedve csúszik lefelé a gyökerek között. Aztán csak elvillan előttük s ahogy szemükkel követik, fölfedezik a rókalyuk bejáratát, odvas, villámsujtotta száraz törzs gyökerei között.

Föllélekeznek, mikor végre megmászva a vízmosás túlsó oldalát, látják az erdőszél derengését a távolban. Átjöttek az egész sűrűn s most a másik szélen bukkannak ki. Mezővásár irányában. Ott terülnek el előttük a fátlan dombsorok, egyik a másik mögött s leghátul egy agyagcsúp vörös feje bukkan föl, barlangos szemüregével.

De most még ezek a pusztá dombok is szépek. A felhőtlen sötétkék ég alatt smaragdosan ragyog üde zöldjük, telehintve megszámlálhatatlan pici, tarka, illatozó virággal, melyeknek lehelle a mozdulatlan levegőben megsűrűsödve olyan, mintha puha falba ütköznének.

- Ez a Mezőség illata, - suttogja Edith, mélyen lélekezelve be a levegőt. - Sehol sincs ilyen másutt.

- Furcsa, izgató, titokzatos szag, - súgja vissza László.

- Igen, igen. Az ember nem győz eleget inni belőle... De csak még szomjasabb lesz tőle... Édes és száraz... Nem elégíti ki az embert, nem üdíti föl, de heves vágyakozást ébreszt maga után...

- Mintha folyton tovább kellene menni benne, - bólintott László - amíg elérjük a kielégülést. Úgye, maga is ilyenformán érzi, Edith?

A leány halkán mondta:

- Menjünk, László...

Lassan lépkedtek föl egy domb oldalára, amely kiugró kúpjával messzi kilátást ígért. De mikor a tetejére értek, látták, hogy az utána következő magasabb s fölötte csak az ég látszik.

- Fölmenjünk rá? - kérdezte László.

Edith némán intett.

Újabb csalódás. A kúp alatt kerek öböl, közepén örvényesen kivájt vörös szakadék, jobbra-balra keskeny vízmosásos völgynyílások, melyeknek kanyonjából távolabbi völgyecskék nyílnak, azokon túl ismét domb, domb, egymás fölé emelkedő, szeszélyesen hullámzó gerincek s köztük megint felüti fejét az a vörös csúp.

- Milyen furcsa itt ez az öböl, azzal a mély kúttal, - mutat le László. - Oda még lemehetnénk, Edith.

- Vajjon hány óra? - nézett szét Edith riadtan.

László a napra nézett, amelyik túlhaladt valamivel az ég tetején.

- Bizony nincs nálam óra, - mentegetődzött - de dél csak most múlhatott. Van időnk, Edith. Nem éhes?

- Ó, nem - tiltakozott Edith. - Arra még ráérünk.

Leereszkedtek a domb lejtőjén, körüljárták a különös kis öblöcskét, megcsodálták az ismeretlen virágokat s aztán leszálltak a szakadékba. Itt már nem volt fű, egy szál sem, sárga és vörös agyag s itt-ott palaszerű, csillámló lapos felületek, egymásra gyűrődő rétegei. Ott lenn hűvös volt, mint a kútban s homály.

- Ez a pokol feneké - rebegte Edith s összerázkódott.

- Ne, ne lépjen oda! - kiáltott rá László, megfogva a karját s visszahúzza. - Ó, Edith, nézzen maga elé! Mit lát? Ez nem a pokol feneké, ez éppen a mennyország kapuja!

A szakadék közepén, a legmélyebb ponton, a sivár agyagból nőtt öt bájos, sárga kankalinszál finom csöngettyűi libegtek.

Megrendülve nézték, mint a teofániát az ősidők hívője.

- Látja, Edith, - suttogja László, mintha templomban lennének - ez az igazi csoda! Valódi kijelentés. A halál szakadékának mélyén ezek a csöngettyűk, mint a húsvéti harangok, hirdetik a mindenható Isten léteét.

- Hogy kerülhettek ide? - lehellte Edith.

- Nem kisebb csoda, ha úgy gondoljuk is el, hogy valami madárka ejtette ide a magvaikat, mikor elröpült a halál szája fölött... Mert az a csoda, Edith, hogy éppen itt ejtette el. Jövőre már húszan, harmincan lesznek itt az édes kis teremtések, lebocsátva finom gyökér szálaikat a repedések mélyében rejtőző éltető földbe s ki tudja, idő multával nem lepik-e be ezt az egész mély kutat, hogy ha majd valami kétségbeesett lélek idebotorkál, megunt életét belevetni a szakadékba, megvigasztalják s visszatérítsék az életbe?... Talán erre várnak, Edith!

- Mindenütt lehet élni!... Nem szabad kétségbeesni! - bólintott a leány áhítattal.

Úgy jöttek ki a szakadékból, hogy nem vették észre Gyurkucát, a haramiát, aki az egész idő alatt ott kucorgott meglapulva a homályban, egy kiszögellő homokszikla mögött.

Gyurkuca katonaszökevény volt. Az egész járás csendőrsége nyomozta, már egy esztendeje. Keresték mindenütt, csak éppen itt nem. Néha éjszakánként besompolygott a dombok titkos kanyargói között egy-egy falu vagy tanya közelébe, hogy lopjon, amit lehet. Elvadult, mint egy ordas. Talán nyugodtan sétálhatott volna végig az országútján is, az anyja se ismert volna reá. Bozontos szőrrengeteg volt az arca, csak vérekes gyulladt szemei forogtak benne lázasan. Azóta sokszor meggondolta, hogy jobb lett volna, mégis, elmenni a háborúba... De most már késő! Vér tapad a kezéhez, csak felismernék s akasztófára kerülne. Ha az az asszony nem sikoltozott volna, mint az örült, mikor ő csak szépen kért tőle kenyeret s ha fel nem lármázza a szomszédokat, hogy fejszékkel jöjjenek reá, dehogy is ontott volna ő vért, szegény feje! Így

se vitte el szárazon. A vállába kapott egy fejszecsapást, ott gennyed, üszkösödik most is a sebe, amit senki se kötözött be... S most már napok óta nem tudott ennivalót szerezni Gyurkuca, éhes volt, rettenetesen éhes s a pap kezében ott kísértett a csomag. A szagjáról megérezte, hogy étel. Nem tudta, mit csináljon. Ha eléjük áll, talán ez a fehér leány megijed, sikoltani kezd, a férfi meg ráveti magát, aztán akarva, nem akarva, baj történik. Kétszer is elborította szemét a vér, hogy mégis rájuk rohan, kitepi azt a csomagot, ha muszáj, megfojtja őket, mert éhes, megbolondul az éhségtől!... Az volt a baj, hogy Gyurkuca látta: szerelmes pár ez... Amit az Istenről beszéltek, az nem hatotta meg őt... De ahogy egymást nézték s torkukban reszketett a szívük, Gyurkuca nem tudott rájuk rohanni... Most lassan kimászik az odúból, körülszaglász, mint a kutya s fölfordít a vad örömtől... A csomag ott hever a földön!... A férfi elejtette, vagy letette. Nem vették észre! Csak egymást ette a szemük... Gyurkuca ráveti magát, fogaival tépi le a spárgát, papírt s mindent egyszerre fal, ami benne van. Közben morog, villogó, féltékeny szemekkel pillantva körül... Végre fölszusszan s torz vigyorgással dörmögi: Jó, hogy nem estem rájuk!...

Azok ott fönn ijedten vették észre, hogy a világ megváltozott, míg ők a halál tornácában jártak. Úgy néztek körül, mintha teljesen ismeretlen vidéken tévedtek volna el.

A Mezőség színei kialudtak. A nagy zöld szőnyeg fakószürkén feküdt a dombokon s a virágok eltűntek, mintha földbe dugták volna fejüket. A mozdulatlan, illatos levegő édessége furcsa fanyarsággal telt meg. Halálos valami feküdt rettentő nyomással a mellükre.

Az égre pillantottak, mely az előbb még tündöklő kékséggel borult fölējük. Most piszkos fehér volt. Ott, a dombok mögött, messze, ahol az elhagyott erdőszél van, a szennyes fehérség szederjes lilaszínbe komorodott. Csend, mintha a föld régesrég kihalt volna...

Edith megragadta László karját:

- Fussunk, László, ahogy bírjuk!... El kell érnünk az erdőt. Vihar lesz...

Szavaira megvillant az ég óriási hályogos szeme s tompa dörgés hömpölygött végig a magasságban.

László Edith batisztruhácskájára nézett. Rosszalóan pillantott reá:

- Úgy-e mondtam, Edith?

- Most nincs idő a szemrehányásra! - toppantott Edith. Reszketni kezdett:

- Maga nem tudja, mi a mezősegi vihar!... Fussunk, László!

Könnyebb volt mondani, mint meg is tenni. Nagyon messze kalandoztak az erdőtől. Dombok meredtek eléjük, sokkal több, mint ahogy emlékeztek.

- Még csak erre kell fölszaladjunk! - lihegte Edith. - Ezen túl már ott van az erdő!...

De bizony csak egy másik meredt eléjük, mikor fölérték a tetőre.

Most már egyre-másra villámlott az égbolt, nyugattól keletig lobbanó hideg fénnel. A fenyegető dörgés csaknem szakadatlanul morajlott a felhőzet felett.

Még nem érték el a következő tetőt, mikor már olyan sötét lett az összesűrűsödött felhők tömege alatt, mint az éjszaka s egyszerre megeredt a zápor. Nem apránként jött, erősödvé, hanem mintha egész tömegét egyazon pillanatban zúdították volna alá a magasból. Még háromig sem számolhattak volna s csuromvíz volt mind a kettő. László megragadta Edith kezét s úgy vonszolta maga után:

- Ne féljen, ne féljen, Edith: az Isten nem hagy el! - kiáltotta a szakadó záporon át.

...Vakító tűzsugár vágott alá a domb tetejébe rettenetes dörrenéssel, mintha a szívöket szaggatta volna széjjel. Percekig süketen, vakon, féligaléltan heverték a földön, a hegy oldalán aláomló víz bugyborékoló sarában.

László tért magához hamarabb. Ösztönösen kapott kezével Edith felé:

- Edith! Edith! - szólongatta. - Nagyon megijedt? Hall engem, Edith?

- Imádkozzék, László! - hallotta a leány remegő suttogását.

- Csak ne mozduljon! Feküdjék rá egészen a földre, szorítsa hozzá az arcát is, ne féljen tőle. Ha Isten akarja, ez talán megmenthet.

Az ég újabb villámcsapással felelt s a fellegek bögtek, mint megvadult bikák, melyeket tüzes ostorral vernek. László kinyújtotta karját s magához rántotta Edithet. A leány csupa víz volt, kibomlott hajából facsarni lehetett volna, lenge ruhája testéhez tapadt s hidegrázósan didergett. Zokogva hebegte: - Végünk van!... A villámok egymást kergették, körbecikáztak s csattanásaik, mint a késszúrások, gyötörték dobhártyáikat.

- Ó, - nyöszörgött Edith - ó, Istenem!... Bizonyosan megérdemlem!... De őt ne!...

László védőleg takarta be kabátja átázott szárnyával. Amint föléje hajolt, Edith az arcába lehelte: - Úgy-e, most meghalunk?

- Ahogy az Isten akarja, szívem! - suttogta vissza László. - De inkább így, együtt, ha kell! - Ne félj, Edith!

- Most már nem félek! - hallotta a leány szíve mélyéből ömlő, édes szavát. - Ha tudnám, hogy most... most mindjárt... akkor megmondanám... akkor nem volna bűn!

László a karjaiba szorította, szívére ölelte, érezte Edith szívének forró lüktetését a magáén, testének remegő tapadását s az ajkai közé suttogta:

- Minden hiába, Edith! Ez lett a vége! - Egymás szemébe olvadtak, elmerültek egymás szívében, ajkaik összeforrtak, elfeledtek világot, életet, halált.

...Mintha álomból ébredtek volna... Az ég ismét ragyogott, a hanyatló nap sugarai szivárvánnyá törtek a láthatár szélén távolodó viharfelhőkön. Megint zöld a fű, a virágok ismét kinyitották kacagó szemüket, a halott levegő frissen, megújulva illatozott.

Edith nagyot sikoltott, fölugrott s rémülten nézett végig magán. Szép kis ruhája csupa sárszenny, harisnyái vizes cafatokban tapadnak lábához, túskebokroktól megtépdesve a vad futásban s kivágott cipőjéből, ahogy egyet lép, buggyan a víz. Haja szétbomolva omlik hátára, agyagtól összezsomósodva.

De ahogy Lászlóra pillant, elfeledkezik magáról s összezsapja kezeit ijedtében. László is csupa sár, szakadás, még az arca is, mintha sárgaságban volna, fedve az agyaglészennével. Edith megfordul, futásnak ered, László utána s rohannak, amíg el nem érik az erdőt. Az első fák alatt kifulladásra áll meg Edith:

- Hála Istennek, - lihegi - hogy senki sem látott meg! Ó, László, most mondja meg, mit csináljunk? Hogy menjünk így haza? - Kezeibe temetve arcát, sírvafakadt.

László át akarta ölelni, hogy vigasztalja. De Edith tiltakozva húzódott el tőle.

- Nem, nem!... Mi lesz velünk, ó, mi lesz velünk?...

- Haragszik rám, Edith?

- Magamra haragszom!... Gyűlölöm magamat, tudja meg! - Ismét futásnak eredt, be az erdőbe. De csakhamar megrogyott, egy fának dőlt s szíveszakadtából zokogott. Most lankadtan

hagyta, hogy László átölelje, lecsókolja könnyeit, babusgassa, vigasztalja: - Ne sírj, Edithkém! Ennek így kellett lennie. Jere, induljunk haza s nézzünk szemébe annak, ami következik...

Edith hirtelen összeszedte magát. Megtörölte a szemét. Kiegyenesedett. Megint a régi volt. Egyszerre rászólt Lászlóra: - Hol a csomag? Rögtön éhenhalok!

László boldogtalanul tapogatta magát körül, mintha ennek volna valami értelme.

- Erről egészen megfeledkeztem! - makogta ámultan. - Fogalmam sincs róla, Edith! Elhagytam valahol. Pedig, ahogy szólt róla, olyan éhes lettem én is, hogy mindjárt megháborodom!

Edith föllélekzett. Végre felszabadulhatott a szíve az elbírhatatlan szorongás alól. Nekiesett Lászlónak, istenesen leszidta, aztán ráparancsolt, hogy most semmi egyébire ne merjen gondolni, csak ennivalóra. Rajta, előteremteni valamit, ami ehető, de rögtön!

Természetesen ő talált reá hamarabb. Piros szamóca-szőnyeg illatozott eléje egy tisztásról. Most kegyetlen lett. Hagyta boldogtalan társát, hogy keserves nyögésekkel kutassa az erdőt. Igaz, ő sem nyúlt egy szemhez se, pedig a nyál összefutott a szájában s arcizmai nyilaltak a fájdalmas kívánczóságtól.

- Semmi, semmi! - sóhajtotta a szerencsétlen ember, lemondó kézzel közeledve.

Edith elkacagta magát. Fölényesen mutatott maga elé:

- Ha én nem volnék, igazán éhenhalna, maga, kiváló férfiú!

- Úgy van! - ismerte be László alázatosan. - Nem tudok maga nélkül élni, Edith!

A lakoma a szívüket is lecsillapította: - Keljünk útra, - indítványozta Edith - végre is egyszer haza kell mennünk! - Amíg áttörték magukat az erdön, szépen megszáradt rajtuk a ruha. A sárt pedig eltakarta a leereszkedő sötétség.

Egész úton szótlanul mendegéltek egymás mellett. Minél közelebb értek a faluhoz, annál nehezebb lett a szívük. A büszke becsületesség, a hősies elhatározások elszántsága összeomlott, semmivé lett a viharban. Ami megtörtént, azon változtatni nem lehet, de valamit majd mégis mondani kell! Igen, ezen a valamin tépi magát mind a kettő s hogy ebből mi lesz, azt csak a Mindentudó tudhatja egyedül.

Aranka sikoltva ölelte keblére Edithet, mikor végre beestek az ajtón.

- Csakhogy éltek! - kiáltotta őszinte, boldog örömmel. - Hogy én mit sírtam, imádkoztam ma érettetek!... András hol van?

László nyugodtan, egyszerűen, őszintén elmondott mindent. - Bízunk magában. Aranka, - végezte - nem akarunk ok nélkül titkolódnizni. Semmi értelme nem volna most már. Tudjuk, hogy hiba volt, hogy nem kellett volna így történnie. De megtörtént s nekünk vállalnunk kell a felelősséget, mindenért.

- És te, Edithkém, miért ülsz olyan csüggedten, ezekben a sáros rongyokban? - fordult Aranka Edithhez. - Légy szíves, öltözz át s fésülködj meg. Ez most az egyetlen, amit megtehetsz, de ezt muszáj!

- De mi lesz azután? - kérdezte Edith vonagló szájjal s a kezei reménytelenül nyíltak széjjel.

- Azután? - csattant fel Aranka. - Természetesen férj és feleség lesztek, ahogy illik. Végre az Istennek villámmal s mennydörgéssel kellett közbeszólni, hogy elhagyjátok ezt a folytonos nyavalygást s nagy okos létekre tisztába jöjjetek azzal, amit én, buta liba, akármikor megmondhattam volna nektek, ha kérditek... László, legyen szíves, csókoljon kezet Edithkének, menjen haza s mosdjon meg, mert olyan, mint valami ágrólszakadt csavargó!

- Igaza van, Aranka! - lélezett fel László. - Köszönöm az egészséges és becsületes szavait. Edithke, kérem, adja ide a kezét, hogy csókoljam meg!

Edith lankadtan nyujtotta oda a kezét. László ráhajolt, gyöngéden megszorította s megcsókolta. A szemük összetalálkozott.

- Már félrefordultam - mondta Aranka csendesen.

- Edithkém, - dadogta László - haragszol még rám?

A leány szó nélkül átfogta a nyakát s forrón, szerelmesen odatapadt a szájára.

XVII.

Aranka éberem feküdt ágyában. Szemét sem hunyta le, a sötétség megtelt előtte képekkel, azokat bámulta s gondolkozott, erőltetve agyát ehhez a szokatlan foglalkozáshoz.

A fiatalok dolga egészen betöltötte a lelkét. Edith olyan volt neki, mint édes húga vagy még inkább felnőtt leánya s Lászlót kezdettől fogva, úgyszólván az első perctől csodálta s szerette, mint valami ritka szép idegen madarat, ami idetévedt erre a gyűlölt Mezősége, melyet ő mindig szívből utált.

A maga egyszerű, természetes módján már régen, talán az első nem is tudatos pillanatban, Edithet és Lászlót együvé tartozóknak látta. Valami gyermekkori mese elevenedett meg felőlük a lelkében, hogy a királyfi eljött fölébreszteni Csipkerózsikát s ez ellen nincs mit tenni, még csodálkozni sem lehet rajta. Sajnálja ő Andrást, puha szívének őszinte részvétével, megsajnálta már akkor, mikor az első találkozás történt itt nála s együtt látta ezt a hármat. Mindenik okosabb, tanultabb, mint ő s ezek a fiatalok örökké érthetetlen dolgok fölött bölcselkedtek. Mégis ő volt az, aki azonnal megértette, hogy Edith és András között soha sem lehet igazi egység, legfennebb két jó és becsületes ember szövetsége. Amíg László nem jött, Aranka megnyugodva nézte ezt a készülő házasságot. Az adott körülmények között Edithnek különb védelmezője nem is akadhatott volna Andrásnál. Az élete békés lesz mellette, az óriás tenyerén fogja hordozni, az bizonyos. Edithke lesz az úr a házban s ez jó is, mert sohasem fogja megengedni, hogy András végképpen elparlagiasodjék. Az a büszke csodálat, amivel a férfi hódolt a leánynak, a lelki fensőbbiségnek ez az önkéntes, alázatos elismerése volt a biztosítéka annak, hogy ez a házasság Andrásra nézve egyet jelent az elsüllyedéstől való meneküléssel. Aranka jól látta, hogy Edith tisztában van saját magasabbrendűségével, de meghatja a gyermekszívű Góliáth áhítatos hódolata s ezt a ráirányuló szeretetet viszonzozza az elismerésnek és hálának azzal az érzésével, amit becsületesen szerelemnek tart és nevez. De a szíve aludt, azt Aranka egészen tisztán látta s rögtön megérezte, hogy Lászlóban jelent meg az ébresztő, a gyújtogató Edith számára.

Ő a maga részéről azonnal, minden szórszálhasogatás nélkül a szerelem pártjára állott. A szerelemről romantikus elképzelései voltak. Ellenállhatatlan, mindenható istenfélének tisztelte, akinek joga van mindenhez, akivel szemben megszűnik az okoskodás s az engedelmesség kötelező, tűzön-vizen keresztül. Miért tagadná, ő bizony gyönyörűségét lelte abban az izgalomban, hogy itt szövődik a házában ez a pompás, ragyogó szerelem, két olyan szív között, akik kedvesek neki s még hozzá kivételes lelkek is, nem olyan mindennapiak, mint például ő vagy András. Szomorú magányosságának napjait ez a romantika feledtető csillogással töltötte meg. Bennük akart bosszút állani ezen a hitvány sárfészken, amelyikbe a sors őt, a szabadulást minden reménye nélkül, taszította.

Csepp lelkiismereti furdalást sem tudott érezni, hogy a maga részéről semmit sem tett ennek a szerelemnek megakadályozására. Inkább összelökte volna őket már rég, minthogy elválassza s az a sok teketória, viaskodás, magyarázkodás, kínlődés, amivel ez a két gyermekszív vergődve kínozza egymást, elnémítani akarván azt a szót, aminek kimondására minden csepp vérük szomjúhozott, Arankát határozottan ingerelte és bosszantotta. Jó, jó, ő is tudja, mi a becsület, ő is sajnálja Andrást, de itt nem józan meggondolással kötött szerződésről, hanem szerelemtől van szó s punctum, ő bizony örvend, hogy ez a két száj végre csókolózik már, a helyett, hogy bölcselkedne, magyarázkodna, védekezne.

Elmosolyodott magában, ahogy visszagondolt rájuk... Akármilyen sárosak, megverték voltak is, de az az ölelés, az az önfeledt csók mégis gyönyörű volt!... Most hát segíteni kell rajtuk, mert amilyen csacsik, megtalálják bánni reggelig s elfutnak egymástól, a világ végére... Hallja is, hogy Edith álmatlanul forgolódik ágyában, sóhajtozik, tépi magát hánykódva a tüzet lehellő vánkosokon... Szegény okos Edith, szegény kicsi égettszárnyú madár!... Biztosan az a fiú se alszik ma, vádolja magát s mindenféle bolondságot gondol, hogy ennek a leánynak becsületét megmentse, a maga feláldozásával... Ó, Aranka nem hagyja, dehogya is hagyná, hogy ezt a szép mesét önmaguk elrontsák!... Hiszen ez az egyetlen öröme és gyönyörűsége!

Most fájdalmasan sóhajt s önmagára fordul a gondolata. Legalább ezeknek sikerüljön, amit tőle megtagadott a sorsa!... Hiszen ő is olvasott Jókai-regényeket, ő is ábrándozott a mesehősről, szíve csordultig telve volt regényes szerelem utáni vággyal s ha tőle függ, örökké teleholdas tavaszi éjszakában sétálgatott volna szerelmesével, édesen susogó rezgőnyárfák alatt... Ő se arra született, hogy ebben az istenverte zugban hervadozzék! A papa és a mama nem utolsó emberek voltak, mind a kettő nemesi származás, de hiába, nem volt szerencséjük az életben. Igaz, Miklós csak néptanító, de amikor azon a majálison összeismerkedtek, arról beszélt, hogy városra fog kerülni s különben is költő és zeneszerző. Egészen bizonyos, volt rajta valami a mesehercegből, különben hogy szédült volna meg tőle?... Ha ez a háború nem szakad a világra, azóta biztosan ki is bontakozott volna a tehetsége... Miklós sem szerette a falut, lenézte az ilyen intézőféle prózai lényeket s unta a parasztkölykek ostobaságát... Szegény Miklós, nem csoda, ha ideges volt s olyankor hozzá sem beszélt költői nyelven!... A szerelem, - gondolta Aranka merengve - úgy látszik, a házasságban veszít ragyogásából. Amikor Miklós udvarolt neki, csupa gyönyörű képben, hasonlatban fejezte ki érzelmeit. Szó se volt főzéről, a fizetés gyalázatos kicsiségéről meg afféléről, hogy: a keserűségét ennek a csizmának, megint kiszakadt a talpa!... Az effélék, tudja Isten, honnan bújtak ki belőle, mikor már házastársak lettek? Azelőtt csupa rejtelmes ígéret volt az ölelésük, a csókjuk. És Miklós száz szebbnél-szebb szót talált Aranka hajának, szemének dicséretére... Mikor aztán minden szabad volt, a nászéjszakájukon, amit Aranka valami tündéralomnak képzelt Jókai után (hiszen Jókainál a hölgy „idvezült mosollyal” szokott felébredni belőle), durvának találta Miklóst s nem értette, miért szidja őt buta fadarabnak? Igaz, most már tudja, hogy milyen ostoba ábrándjai voltak s később megjött az ölelések méze is, de Aranka mindig szerette volna, hogy a dolog ne legyen annyira csak testi, hogy közben hulljanak szép tüzes szavak, virágzó csillagok, de Miklós valahogy elfelejtett mindent, amit azelőtt tudott, néma volt, nyers, erőszakos s ha elérte, amit akart, elfordult tőle, mint mikor fölkel valaki az ebédől, jóllakva...

De mióta távol van, megint a régi, vágyakozó, költői lélek lett Miklósból. A rózsaszínű táborig lapok, amiket küld, elandalítják Arankát, Miklós emlékezéseiben minden úgy megszépül, átlelkésedik!... Néha maga is belefelejtkezik emlékekbe, amikre Miklós céloz s most érzi át az édességét akkor észrevétlenül elszállt illatoknak... És amit akkorra ígérget a férje, mikor majd ismét itthon lesz, attól Arankának boldog öncsalással remeg a szíve... Most lehunyja szeméit, odaképzeli karjai közé Miklóst s hallgatja, ahogy kiszakad belőle minden csodaszép szó, amit annak idején elmulasztott a fülébe suttogni, de fölgyűjtött, megőrzött s meggyarapított szá-

mára, hogy most mind reáöntse, elárrassa vele, mint kábító illatú nárdusolajjal... Ó, szerelem!... sóhajtott fel Aranka s önkéntelenül kitérte szőke fehérségét az éjszakának...

Edith forgolódott, sóhajtozott a szomszéd szobában. Aranka összerezett, magához tért, jó szíve minden vágyakozását odafordította feléje és suttogva biztatta magát: - Nekik legalább sikerüljön... Segíteni kell rajtuk!...

Reggel, még iskola kezdete előtt, ott volt László. Aranka éppen Edithet vigasztalta, aki magábaroskadva ült az érintetlen reggeli mellett.

Csak egymásra kellett nézniök, mind a hárman tisztában voltak vele, hogy éjszaka egyikük sem aludt.

- Edith, - idegeskedett László - nem szabad így elhagynia magát! Gondolkoztam és határoztam az éjjel. Indulok Andrásához, megmondok neki mindent, becsületesen!

- Mit ér vele, László? - vágott közbe Aranka. - Azt, amit akar, biztosan nem. Én is gondolkodtam és határoztam. Kérem, bízzák ezt a dolgot reám.

Mind a ketten meglepetve néztek reá.

- Hogy gondolsz? - bámult rá Edith.

- Hogy gondolja? - visszhangozta László.

- Kell ilyenkor valaki, aki elvegye a dolog fullánkját. Aki nem érdekelt. Aki mindeniknek barátja. Én megpróbálom megértetni vele, megmagyarázni, hogy belássa, itt senki se hibás, vagy ha igen, úgy ő is az annyira, mint ti. Tudom, hogy minden egyébben ostoba vagyok hozzátok képest, de ebben ti voltatok azok, valamennyien. András tudhatta volna, hogy ha Lászlót idehozza, ez lesz belőle. Tudhatta volna, ha ismeri Edithet. És te Edith, már az András beszédéből, amit Lászlóról mondott neked, mikor még nem is volt itt, tudhattad volna, hogy ez kész veszedelem számodra. És maga László, amikor itt tudóskodott Edithkének, ha egy kicsit gondolkozik rajta, rájöhetett volna, hogy ez nem egyéb udvarlásnál. Szent Isten, - csapta össze a kezét. - Hát csakugyan ilyen vakok maguk?... Nekem kellett meglátni mindent, nekem, hogy mi az igazság?...

- Ha láttad, - suttogta Edith - miért nem szóltál rögtön, Aranka?...

- Miért?... Miért?... Megmondom azt is: mert rögtön láttam, hogy így van jól. Hogy ti egymásnak vagytok teremtve. Hát ezt is én mondom ki végre?...

- Bocsánatot kérek magától, Aranka! - hajolt meg előtte László. - Maga a legokosabb asszony, akit életemben láttam! De nem gondol Andrára. Rettentően kínos nekünk ez a helyzet, látja, úgy-e?

- Azért akarok segíteni, - bólintott Aranka - mert kínos. Nem akarom, hogy maguk elszármáskodják a dolgukat. Itt semmi sem fontos, csak az, hogy maguk egymásé legyenek. Ahogy nézem ezt a nagypénteki ábrázatukat, biztos vagyok felőle, hogy képesek lennének lemondani egymásról, csak hogy az úgynevezett becsületükön csorba ne essék. Hát azt hiszik, hogy András elfogadná ezt az áldozatot, ha tudna róla?... Hát nem látják, hogy ez volna a legnagyobb csalás, amit elkövetnének vele szemben? Nem szégyeled magad, Edithke, hogy hozzá mennél, mikor mást szeretsz?... No! - tette csípőre a kezét, - ti nagy okosok! Erre feleljetek!

- Hogy akarja, Aranka? - kérdezte László, csodálattal nézve erre a szőke kövérségre, akiről mindeddig megszégyenítő véleményben tévelygett. Most elpirult bele s lesütötte szemét.

- Én beszélek vele, mikor ma délután idejön, - válaszolt Aranka. - Csak úgy, ahogy én tudok, kertelés nélkül. Ha aztán ő akarja, nem bánom, beszéljete ti is vele. Lehet, hogy majd nem lesz kíváncsi reátok. Úgy jobb is lenne. Nem bízom bennetek, ha kinyitjátok a szátokat, csak

bajt csináltok neki is, magatoknak is. Amíg végzek, bujgatok össze Edithke szobájában s csend legyen!...

Mikor András megérkezett. Aranka eléje állt s szelíden mondta:

- Jöjjön csak be előbb hozzám, András! Valamit mondani akarok magának...

András meghökkent s az arcán szürke árnyék terült el:

- Csak nincs valami baj... Edithkével?... - hördült fel ösztönös sejtelemmel.

- De biza baj van, - bólintott Aranka. - Jöjjön csak be, hallgasson meg nyugodtan. Magától függ, hogy a baj elmúljk...

András utána szédelgett a szobába. Nehezen zökkent le egy székre. Aranka szembe ült vele, az asztalra könyökölve s a szemébe nézett.

- Beteg? - hebegte András.

- Az, - mondta Aranka. - Most kapta meg a kanyarót... Edithke szerelmes, András.

- Szerelmes? - csodálkozott András. - Hogy érti ezt, Aranka?... Úgy, hogy eddig nem volt az?...

- Persze, hogy úgy, András. Nézze, eliheti, hogy én neki is, magának is javát akarom. Nem értek a bölcselkedéshez, de segíteni akarok magukon. Értse meg, hogy maguk mind a ketten tévedésben éltek. Nem tehetnek róla, ha a körülmények meg nem változnak, talán soha se is jöttek volna reá. Maga becsületes, melegszívű, derék ember, Edithke ugyancsak az. Szépen, tisztességesen éltek volna egymás mellett a sírig. Maga megvédte volna őt mindenki ellen s ő hűséges társa lett volna örökké. A legnyugodtabb, a legjobb házasság, elismerem. De van egyéb is a világon, András... Van szerelem is...

- Nem értem... - lihegte András. - Tudja, hogy jobban szeretem Edithet az életemnél... Számomra sohasem volt más nő!...

- Talán éppen ez a baj András, hogy ő volt az első, akit meglátott. Éppen ő, aki olyan okos, édes s úgy nem talál ehhez a Mezőséghez. Persze, hogy megszerette. Ki ne szeretné meg Edithet, akinek módja van hozzá? De arra gondolt-e valaha, hogy Edith szereti-e magát?...

- Nem... Arra nem gondoltam... - mormogta András, mereven nézve a földre s arca hol lángba borult, hol elsápadt. - Mindíg csak arra gondoltam, hogy én szeretem... Milyen furcsa!... Egészen megzavart, Aranka. De hát nem szeret engem Edith?... Akkor miért egyezett bele, hogy a feleségem lesz, mikor megkértem?

- Már hogyne szeretné!?... - méltatlankodott Aranka. - Becsületes leány az! Mikor magához ígérkezett, meg volt győződve róla, hogy szereti is. Már ahogy ő akkor képzelte. Becsülte magát, szerette, mint a testvérét, valahogy ilyenformán... Értse meg, Edith nem tehet róla, hogy akkor még nem tudta: mi a különbség az ilyen szeretet és a szerelem között. Mondtam, hogy aludt a szíve. Mi köze a szerelemnek az okos, becsületes, őszinte szeretethez?... Semmi, András... A szerelem bevág, mint a villám. Az ember nem az eszével szerelmes. A villám bevágott és Edithke most már nem az, aki volt... Nem a magáé, András!...

- Rettenetes!... - hördült fel András, két szörnyű, tenyerébe szorítva homlokát.

- Higyje meg, nagyon sajnálom. Nem gyönyörűség nekem. De ki mondja meg magának? Az a szegény leány, akinek gyötrelme az egész élete, amióta meggyúlt a szíve? Azt csak én tudom, hogy mit vergődött, kesergett maga miatt! Egy percig se vádolja, András! Nagyon igazságtalan lenne... Az a leány megszenvedett a szerelméért, azt mondhatom magának.

- Nem tudtam... Nem tudtam...

- Nem, mert Edithke uralkodott magán, mint valami hős. De hát sohase jutott eszébe, hogy Edith miért menekült el akkor Virágosról?

- De igen... igen... Akkor valami homályos sejtelmem volt, hogy baj van... Csakhogy én mindig annyira tiszteltem őt, hogy sohase mertem faggatni... Ó, Aranka, Edith annyira felettem áll, annyira megbíztam benne, hogy sohase mertem volna megkérdezni...

- Lássá, most megmondta az igazat. Az a férfi, aki így néz egy nőre, biztos lehetne felőle, hogy baj van a szerelem körül. A szerelmes nő sohasem állhat így a férfi felett. Meg kell nyugodnia benne, hogy senki se tehet róla, László se...

András fölugrott az asztal mellől:

- Aranka!... Hát Lászlóról van szó?... - A homlokára ütött: - Marha! Én marha!... Most kezdek ébredni, Aranka...

Visszaesett a székre, az asztalra borult s elbődült keservesen.

Ebben a pillanatban elvesztette a nyugalmát Aranka. Belenyilalt a szánalom. Furcsa asszonyi önzése, amely okosságának látszott, amíg a szerelmesek érdekét védelmezte, most tehetetlen tanácstalansággá változott, ahogy ezt a megrázó fájdalmat látta s megriadt a homályos sejteltől, ami András lelkében viharzott föl.

Valami anyai érzés ömlött végig rajta. Tétova kézzel simogatta a férfi fejét s babusgatva vigasztalta:

- Szegény vak!... Szegény nagy fiú!... Hogy az Isten csudájába nem vette észre?... Maga, maga hozta a tüzet a saját fészkébe!

- Nemcsak Edithet, - nyöszörgött András - de a barátomat, a testvéremet is elveszítem!...

- Nehogy meggyűlölje! - rebegte Aranka rémulten. - Ő sem tehet róla, higgye el. Én tudom. Figyeljen ide, András. Értse meg, mit mondok. Én tudom, hogy ő el akart menni, félre akart állni az útjukból. Ha maga tegnap velük megy az erdőbe, megmondták volna magának őszintén a bajukat. Arról akarták biztosítani, hogy ez semmit sem változtat a külső életükön. El voltak szánva rá, hogy elszakadjanak egymástól. Éppen azért, hogy maga félre ne értse őket, hogy azt ne higgye, ravaszul megcsalták a háta mögött, hogy barátok maradhassanak továbbra is, mind a hárman. De maga nem ment velük, András és így ezek a bolond gyermekek, akik meg akarták ölni a maga kedvéért a szívüket, belebódorogtak a szerelembe... Az Isten viharral, villámokkal, záporosóvel kergette őket egymás karjába... Soha meg nem vallották volna egymásnak se, ha nem így történik. Ez az igazság, András... Borzasztóan sajnálom, hogy én kellett mindezt elmondjam magának, de nekik még nehezebb lett volna, úgy-e?... Most gondolkozzék, ha tud. De ne engedje, hogy a haragja, az elkeseredése, a fájdalma kitörjön. Nem volna igazságos...

András sokáig nem válaszolt. Úgy maradt, fejét karjaira hajtva az asztal felett.

- Akarja látni őket? - kérdezte Aranka halkán. - Most talán jobb lenne, ha... Azok, képzelheti, hogy szoronganak maga miatt!...

András fölemelkedett. Kezei ökölbe szorultak, aztán lassan szétnyíltak. Hatalmas melle zúgva lihegett. Arca eltorzult a kínlódástól.

- Maga... jó volt hozzám... Aranka!... köszönöm. Nem is tudom, hogy tudta így?... De őket?... őket nem... most nem!...

Hirtelen megfordult s kitántorgott a szobából. Aranka utána ment. Nem tudott szólani. Csak nézte, amint András szédelegve tartott a kapunak s elindult lehajtott fejjel az úton, hazafelé...

Benyitott Edith szobájába. Ott ültek a diványon, László átkarolva tartotta Edith reszkető vállait s a leány a mellére fektette csukottszemű, sápadt arcát. László meredten nézett maga elé.

Mikor Aranka belépett, összerezzelve nézett föl. Edith is fölemelte a fejét s kitágult szemekkel bámult reá.

- Elment! - lihegte Aranka. - Borzasztó volt!... Ilyet többé ne csináljatok, halljátok-é? Nem vagyok gyilkos!...

Kimerülten roskadt le egy székre. Fújt, mintha csakugyan halálos verekedésből jött volna. A fiatalok szótalánul nézték, iszonyodva, mintha véres volna a keze. Végre Edith nagyot sóhajtott s feje erőtlenül visszahullott László mellére. A férfi, - mit tehetett volna? - símogatta a haját s gépiesen suttopta:

- Ne félj... Ne félj!...

Néhány nap mulva különös hírek terjedtek el Virágoson. Valami tóvölgyi emberek mentek át a falun, az országút felé, azok beszéltek a kocsmában. Szájról-szájra adva, eljutott az iskolába is. Megbolondult a tóvölgyi tiszteletes, ez volt a veleje. Fejszével ment neki a saját házában. Valami ágyakat forgácsá aprított. A szolgáló Szilveszter úrhoz futott, hogy csináljon valamit a pappal, mert elment az esze. Szilveszter úr aztán csakugyan lement hozzá a kúriájából s mit csinált, mit nem, azt senki se tudja, de aztán látták, hogy a tiszteletes urat karonfogva vitte magával az udvarházába. Estefelé az ispánja összeszedte, ami muzsikuscigány csak volt Tóvölgyön s fölterelte őket Szilveszter úrhoz. Egész éjszaka húzták s mindenki hallotta, aki csodájára gyűlt, hogy Szilveszter úr s a tiszteletes úr hogy énekelnek, kurjongatnak, bömbölnek odafent. Másnap az a hír futott széjjel a faluban, hogy addig táncoltak ketten, összekapaszkodva, amíg le nem estek az asztal alá. Az biztos, hogy a cigányok nem kerültek haza egész nap, állítólag holtrészezen fetrengtek ők is az urak körül. Estére kelve megújult a tivornya, megint hallatszott a muzsika s a duhaj ének. De még rosszabbat is tudnak némelyek: az urak állítólag most már nem egymással táncoltak, hanem a cigányleányokkal, akik föl-surrantak az urasághoz, azzal a színnel, hogy utána akarnak nézni, mi történt az embereikkel? Hát ilyet nem hallott még a világ soha!...

Aranka, László és Edith rémulten néztek össze ezekre a hírekre. Edith zokogott, László homlokát öklözve járt fel-alá. Aranka pedig megszólalt:

- Én kezdtem, én végzem el. A tóvölgyi ispánné úgyis zsörtölődik már, hogy nem adtam vissza a látogatását. Fogadja meg Ferenc bát, László. Délután átmegyek Tóvölgyre.

Át is ment s amit az ispánétól hallott, attól égnek állt a haja:

- Igaz az, lelkem, sőt még több is! - sápítózott az ispánné, boldogan lubickolva a jóféle pletykában. - Az uram mindent tud, elmondta nekem apróra. Szilveszter úr eddig nem nagyon ügyelte a papot. Szervusz, szervusz, ennyiből állt az egész barátság, ha találkoztak, mert hát ez a pap nem volt neki való. Nem kacagott a malacságain s nem ült le vele inni, kártyázni. Sőt az uram mondja, sokszor megfeddette, hogy mért nem keres magához illő úri feleséget a házához, a szép birtokába s mért nem kezd tisztességes emberhez méltó életet?... Mert nagy lator ez az úr, lelkem. Nem is hinnéd, hogy milyen egy piszkos gusztusa van neki!... Pfuj!... Ezeket az utolsó rongy cigányleányokat kedveli... S na nézz oda!... Miféle csoda történik Tóvölgyön?... A papunk, ez az áldott szentéletű ember, mintha veszett kutya marta volna meg, hazaront valahonnan, kapja a fejszét, ordít, mint a bika s diribre-darabra veri szét a bútorait, amikkel azt a kedves szép menyasszonyát várta, hogy majd ha a felesége lesz, meleg fészket találjon a házában. Isten úgy segítjen, magam is láttam, kihányva az udvarra az összetört ágyak darabjait! S aztán neki ezzel a Szilveszterrel!... Hogy azok mit csináltak!... De hát

Szilveszter úr most mindent ki akart pótolni a pappal, amit eddig elmulasztott s amiért őt szidta. Egy ilyen becsületes derék ember, mint ez a mi papunk!... Hogy ez ott ordítozzék részegen s cigányleányokkal henteregjen, mint egy kandisznó!...

Az ispánné szeme csillogott a gyönyörűségtől.

Aranka sírva fakadt mikor ezeket hallotta.

Gyorsan, ahogy csak az illendőség engedte, elbúcsúzott, felült a szekérbe s azt mondta Ferenc báknak, hogy visszafelé majd kanyarodjék be hirtelen a Szilveszter úr udvarára. Ferenc bá is hallotta már a botrányos históriát, öreg szeme megvillant s bajusza alatt kaján vigyorgás futott el: - Hm... ez az asszonyság se bírja már az ura nélkül!... Az ördög hitte volna, hogy efféle!...

Aranka mit se törődött Ferenc bával s az egész világgal. A tornác előtt kiugrott a karucából, fel a lépcsőn, be egyenesen az ebédlőbe. Ott már megint kezdődött a muri. A cigányok húzták keservesen, Szilveszter úr meg András öklükkel verdesték az asztalt, magasra tartották poharukat s fújták tele tüdővel... A fal melletti homályban villogószemű fekete cigányleányok kuporogtak, sorukra várva... Még csak most esteledett, várhattak.

A két férfinak úgy maradt a karja, magasra emelve a levegőben, mikor Aranka betoppant. Az ének a torkukon akadt. Tátott szájjal meredtek reá. A muzsika nyikkanva elhallgatott.

- Jó estét, - köszönt rájuk Aranka keményen. - Ugyan korán kezdték. Vagy csak folytatják?...

Szilveszter úr leengedte karját, letette a poharat, megigazgatta monokliját, fölemelkedett a székből, két kezével megrántotta kabátja alját s meghajolt:

- Ez aztán szerencse, nagyságos asszonyom!... Parancsoljon helyet foglalni!...

András csak bámult reá kikerekedett szemekkel.

Aranka végignézett Szilveszter úron, feje búbjától cipője talpáig, de nem szólt semmit, Andrásához fordult:

- Jöjjön, tiszteletes úr. Sürgős szükségem van egy anyakönyvi kivonatra. Azért jöttem át. Kerestem otthon, de mondták, hogy itt van a nagyságos úrnál.

- Me... Megyek... - nyögte András, készségesen emelkedve föl a székből s még mindig rémülten nézve az asszonyra.

- Miért siet, nagyságos asszonyom? - szólt közbe Szilveszter úr. - Maradjon egy kicsit!... Ráér még azzal a nemtudommal...

De Aranka egyszerűen megragadta András kezét:

- Jöjjön! - mondta toppantva. - Bocsánat a zavarásért, - fordult Szilveszter úr felé, biccentve s indult az ajtónak, maga után húzva Andrást.

Szánalom volt nézni ezt a nagy erős férfit, ahogy piszkosan, rendetlenül, csapzott hajjal s verejtékes arccal, gyámoltalanul engedte vitetni magát az asszony által.

Ahogy a szekérhez értek, Aranka fölült s kezét nyújtotta Andrásnak:

- Föl, tiszteletes úr!... - Ferenc bához fordult, aki leesett állal csodálkozott: - Hajtson a parókiára, Ferenc bá!

- Ahá! - gondolta az öreg, Pujkára csapva az ostorral. - Ez kell neki, egyedül. Na, lesz ebből szóbeszéd a Mezőségen!...

Szerencse, hogy este volt már, a járókelők nem nagyon ismerhették fel őket.

Aranka kézenfogva vezette be Andrást a házába.

- Mit csinált maga?... - nézett szét szörnyülködve, mikor a rombolás nyomait látta.

- Kimulattam magam! - mordult fel András sötéten s a fejét lehorgasztotta.

- Menjen, mosdjon meg és szedje rendbe magát! - parancsolta Aranka. - Én majd rendbe teszem, legalább ezt az egy szobát. Ferenc bá! - kiáltott ki az ajtón, - jöjjön be, segítsen!...

András engedelmesen ballagott a mosdó felé. Ferenc bá pedig fejét csóváltgatta, de szintén engedelmeskedett. A feldöntött asztalt, a megsántult székeket visszahelyezték a szoba közepére. Fölszedték a szétszórt ágyneműt s visszarakták az ágyba, amit Aranka rendbehozott. Közben mély megindultsággal látta, hogy az általános pusztításban Edith képei érintetlenül mosolyognak a falról s az íróasztal is annak köszönhette menekülését, hogy azon is ott állott Edithnek több fényképe. A csipkefüggönyök, vitrázsok is, a leány kezemunkái, érintetlenül maradtak. András csak azt törte össze, amit maga szerzett jövőendő életük számára.

Mikor a szobában helyreállott a lehetséges rend s András is tisztességesebb formában került elő. Aranka kiküldte Ferenc bát s rászólt Andrásra:

- Most üljön le, szembe velem s hallgasson rám!...

András szófogadóan helyet foglalt s várakozóan emelte reá beesett, égő szemeit.

- Megértem, András! - szólt ekkor Aranka a szemébe nézve. - Kitombolta magát. Jól tette. De most már elég!... Az emberek majd elfelejtik, ha nem folytatja tovább. Kérem, ne tegye tönkre magát és ne hozza hírbe Edithet!... Legyen férfi, aminek az Isten teremtette s térjen vissza a munkájához... Remélem, megértette?...

- Maga... maga... Aranka, hogy került ide?... - dadogta András. - Mit törődik maga az én életemmel?... Miért nem törődik azzal, hogy most saját magát tette tönkre?...

- Az az én bajom! - vágott bele Aranka. - Én kezdtem, én akarom bevégezni. Nem hagyom magát elpusztulni, András!...

A bölény leszegett fejjel mordult föl:

- Mi köze hozzá, ha elpusztulok?... Belém szúrta a kést, most ne sajnáljon... Hagyjon megdögleni...

- Szépen beszél, pap léte! - csattant fel Aranka. - De nem addig van az, András!... Egyéb is van a világon, mint a maga bánata. Azt hiszi, hogy nekem nincs meg a magamé?... Tőlem nem ragadták el, akit szeretek?... Mégis élek, dolgozom, várok, remélek... Nem mocskolom be azt, akit szeretek... Gyűlöli maga Edithet, András?... Gyűlöli Lászlót?... Gyűlöl engem?...

András nem bírta tovább. Lehorgasztotta a fejét, keze lassan kinyúlt, elkapta Aranka kezét, magához húzta az asztalon keresztül s megcsókolta:

- Nem értem. Aranka... Miért ilyen jó hozzám?... - Aztán megrázkódott s riadt-szégyenkezve könyörgött: - Az Istenért, menjen most haza innen, kérem!... Hagyjon magamra!...

Aranka mélyen a szemébe nézett, sokáig. Felállott, kezét nyujtotta:

- Jó. Elmegyek. Az Isten azonban itt marad maga mellett, András!...

A hazafelé vivő úton egy szót se szólt Aranka Ferenc bához, noha az öreg többször próbálkozott, hogy kivegyen belőle valamit. De Aranka nem is hallotta. Befelé nézett, önmagába. Arcán élénken tükröződtek változó érzései. Egyszer önfeledten elmosolyodott s az arca megpirosodott... Mindjárt utána el is sápadt. De végre is, mikor hazaértek, megnyugodva szállt le a szekérről.

Eltelt egy hét. Andrásról nem jött hír. Jó se, de rossz se. Lászlóék nyugtalankodtak. Aranka nyugodt arccal, de feszülten várt. Végre megjött a levél. „Kedves Aranka!... Dehogy is gyűlölöm én magukat! Ellenkezőleg!... De lássa, ilyen vadállat vagyok én... Törni, zúzni, elmerülni a sárban!... Ez volt az egyetlen lehetőség, hogy meg ne bolonduljak... Az Isten fizesse meg magának, amit értem tett... Nem leszek hálátlan érte. Aranka... Nyugodt lehet, elvégezte, amit akart. Csendes ember leszek én most már...”

XVIII.

Pujka hörögve állt meg a parókia előtt. Szakadt róla a verejték. Minzi, a csikója, úgy benne volt a rohanásban, Mandula úrig meg se tudott állni. Ferenc bá kivörösödve a kiabálástól, már csak tátogott, két karjával hadonászva. Jóska markába nyomta a gyeplőt meg az ostort s a toronyra kacsintva, odaszólt:

- Helyben vagyunk, úgy-e?... No öregapám, így kell hajtani, lássa!

Ferenc bá csak izzadt haját, homlokát törülgette tenyerével, alaposan szétmázolva a képén a keze mocskát. Rémulten forgó szemekkel makogott:

- Ördög van az úrban, hallja-é?... Ez a ló se éri meg a reggelt!... Sze' öreg ez, mondtam, nem hajkurászni való!... Szálljon le már, az Isten fizesse meg! Itt lakik a tiszteletes úr.

- Nem kell óbégatni nagyapám, - vigasztalta Jóska. - Tőlem mászhatik most hazáig a Pujkájával, akár a tetű. Megpótolom szívesen a bért, fogja!... Pedig maga kéne tandíjat fizessen, hogy kioktattam lóhajtásból!...

Kiemelte a saraglyából kicsi kufferét, kegyes kézintéssel elbocsátotta Ferenc bát s belépett a kapun. Az öreg gyalog vezette tovább Pujkát s fejcsóválva nézegette, hogy jár ki-be a két oldala a veszett nyargalás után. Vissza-vissza pillantott a parókia felé, szabadjára engedve érzelmeit ezzel az ördöggel szemben, akit soha amíg él, a világ minden kincséért se venne fel többet a szekerebe!

Jóskát ez nem zavarta. „Megszólalt a réztrombita” kezdetű háborús ének hangjai mellett marsolt föl a papilak dombján s kuffere oldalán ütötte hozzá a taktust.

László örömele meglepetéssel rohant eléje, mikor a harcidalt meghallotta.

- Jóska!... Hogy az Isten csudájába érkezéél ilyen korán?... Csak estére reméltem!

Nyakába esett, forrón magához ölelte s megcsókolta. Jóska mindezt rövidesen viszonzva, kacagva válaszolt:

- Azt majd kérdezd meg Ferenc bától! Megmondtam, hogy négy lóval akarok érkezni. Mivel mélyen rangomon alul próbáltál szállítani, legalább a gyorsaságban ragaszkodnom kellett az elképzelésemhez... Eleget teendő az evangélium parancsának, sokáig békével türtem, hogy ez az őskeresztyén csigának nézze a lovát s megpróbéfétálja temetési menetem tempóját. Pedig elénekeltem neki azt is, hogy: „Ha meghalok, lassú trappban vigyetek”... De nem értette el a célzást. Dicsértem is a Pujkáját, de arra éppen megállította, hogy jobban gyönyörködhessék benne. Vesztére egyszer aztán leszállott, meginstálván, hogy tartsam a gyeplőt meg az ostort, míg a dolgát végzi. Nagy kísértésbe estem, hogy otthagyjam. De ismered nemes lelkemet: megvártam becsülettel a természet örök törvényének betöltését s hogy Ferenc bá fölszusszant, rászóltam szelíden: hamar a saraglyába, tiszteletreméltó őszhaj! Oda, oda, ha itt nem akar éjszakázni! Azzal csaptam is a Pujkára, alig volt ideje az öregnek fölkapaszkodni. Ordíthatott aztán, amíg be nem rekedt. Pujka nekem engedelmeskedett, vagyis az ostornak, amivel

elvertem rajta az összes indulókat, amiket ismerek s mikor elfogytak, megismételtem. Így történt ez a kis időspórolás. Hanem a vesém, az odavan!

Nyöszörögve összekucorodott, rémítő fintorokat vágva. László bevitte, lefektette a diványra, dörzsölgette a derekát s aggódva kérdezte:

- Ne hívjak kenő asszonyt? Itt értenek hozzá!

- Bort! - lihegte Jóska, - melyben fölfelé megy a gyöngy, jól teszi. De még jobban teszi, ha gyöngyöstől együtt lefelé megy a bázsingomba...

Ismerte a természetét, csakhamar tisztességesen helyrejött a belső borogatástól.

Erre megindult a kérdezősködések kereszttüze. Annyi minden s olyan egyszerre zúdult egyikből a másikhoz, hogy elkezdtek kacagni s ebbe úgy belebolondultak, hogy a könnyük csorgott tőle.

Mire este lett, Jóska már mindent tudott László életéről, házaról. Virágosról, meg az egész Mezőségről.

Megsétálták magukat a faluban. Megfordultak Dávidéknál, üdvözölték Mandula urat, aki a boltajtóban állt s mivel László gyors fölvilágosítására Jóska hamisítatlan kiejtésű héber áldással köszöntötte. Mandula úr alázatosan és csodálva tessékelt be a boltba, ahol László fülehallatára egy negyedóráig gurguláztak egymásnak héberül, szemkápráztató veszett hadarással.

Mandula úr kilencszer hajolt meg mély hódolattal Jóska előtt, akiről ünnepélyesen kijelentette, hogy legalább is az ősei föltétlenül spanyol zsidók voltak.

- Még pedig a legelőkelőbbekből, - hagyta helyben Jóska. - Családi hagyomány nálunk, hogy őszám a szent inkvizíció elől menekült a Pyreneusokon át s meg sem állott Kézdi-polyánig, ahol a Székelyföld szerencséjére én is születtem, hosszú vérkeveredések gyümölcseként.

László oldalbaütötte, titkon odasúgva:

- Még elhiszi, ne bolondozz!

Jóska Mandula úr szőrös képéhez nyomta a saját arcát, Lászlóra kacsintva:

- Melyikünknek horgasabb az orra? - kérdezte tőle.

Mandula úr gyönyörtől reszkető kezekkel töltött a császárkörtéből, három pohárral, kínálgatván:

- Nem pénzért, kérem!... Tessék uraim, ennek a nagyszerű találkozásnak örömére!...

- Nem bánom, négyet-ötöt lehet barátságból is - helyeselt Jóska.

De már a másodiknál úgy maradt a pohár, fölemelve a kezében s a szája tátva.

Szeme a bolt mélyére szegződött, ahonnan most Rákhelke tejfehér arca merült föl a sötétből s kitágult szemei ragyogtak.

- Ki ez a keleti tündér?... - kérdezte, a poharat érintetlenül visszatéve a pultra.

- Mít akarsz? - szólt rá a leányára Mandula úr, összevont szemöldökkel.

- Semmit! - suttogta Rákhel. - Csak benéztem... Láttam az urakat jóni... Kíváncsi voltam, ki ez az idegen úr?...

- Nagyon régi ismerős, - mosolygott reá Jóska - feléje nyujtva mind a két kezét. - Jöjjön gyönyörű kisasszony, adja ide a kacsóját, hogy megcsokoljam. Rendkívül emlékeztet az

ősanymra! - fordult Mandula úrhoz áhítatos komolysággal. - Az olyan szép volt Mandula úr, hogy maga Rembrandt festette meg a képét...

- Az zsidó volt, az a Rembrandt? - kérdezte Mandula úr enyhülten.

- Na de mennyire! - bólogatott Jóska.

Rákhel odakígyózott a zsákok között, lomhán rátámaszkodott a legszélsőre, melynek lyukas sarkán át sárga kásaféle folydogált, halomba púposodva s lassan szétterülve a padlón, mintha időmérő homokóra volna. A leány ráfektette mellét, mint valami fedezékre s csak onnan nyújtotta ki Jóska felé a balkezét.

Jóska keményen, gyorsan megszorította puha, fehér, mandulaszappanszagú ujjait, hirtelen fordított egyet rajtuk s belecsókolt a tenyerébe, az Énekek Énekének versét suttogva: „Az ő kezei aranyhengerek, melyek befoglaltattak topázba, elefántcsontból való mű, zafirokkal megrakva.”

Rákhel bűvölten mosolygott a szeme közé, piros piócaajkai vonaglottak s kimutatta villogó fehér fogsorát. Hirtelen elrántotta kezét, halkán sikoltott s visszaszaladt a zsákok közt a sötétbe.

László az utcán zsörtölődve szólt rá Jóskára:

- Virágoson nem megy, Jóska, így nekimenni a leányoknak!... Ez különben is kölyök, tizenöt éves s Jókait falja... Most megbolondítottad!

- Nem megy? - kacagott Jóska. - Tizenöt éves kölyök?... Ezt hagyd csak reám, Szentlélek lovagja! Biztosítalak, jobban szerette volna a rüfke, ha én vagyok az a zsák, amelyikhez támaszkodott... Nekem elhiheted, többet tud az egyről-másról, mint te...

Hirtelen megfutamodott s egy gyermeket emelt föl a porból, aki megbotlott, hasravágódott s markából papírcsomag röpült messze, a sáncba. A gyermek böggött, megindult az orra vére, azt öklével széttörölte portól maszatos képén. Jóska fölkapta a földről, karjába vette, zsebkenőjével tisztogatta arcát s tréfálkozva vigasztalta, füttyölve neki, mint a rigó.

- Agyonver anyám! - bömbölt a gyermek.

- Fiú vagy-e, vagy leány? - kérdezte tőle Jóska, minthogy pendelyben volt s rövidre nyírott koponyájától akármelyik lehetett.

A gyermek nagyranitott félénk szemekkel bámult reá:

- Máriskó vagyok. - Aztán megint elbődült: - Hová lett a só?...

A só bizony elfolyt a papírzacskóból.

- Ne búsulj, Máriskó, - állította talpra Jóska gyöngéden - nesze, itt a pénz, sirülj vissza gyorsan a zsidóhoz, végy másikat.

A leányka tenyerén tartva a fényes ezüst koronát, úgy bámult reá, mint valami csodára. Kezecskeje megrándult, talán megégette ez a rettentő kincs. Már messze jártak tőle, mikor fölsikoltva összeszorította a markát s rohanni kezdett a bolt felé.

Az az este, amit Arankával és Edithtel ezután eltöltöttek, csupa boldog kacagás volt. Aranka most már nem tudta megvédeni az ünneplő ruháját. Annál rosszabb volt, hogy a lehetőség határáig visszatartotta nevetését. Jóska tréfáinak nem lehetett ellenállani. Mint a leszorított puskapor, robbant ki Arankából a hahota.

- Akárcsak a templom kárpitja! - bólogatott Jóska komolyan, mikor Aranka blúza egyszerre elől, hátul, oldalt, mindenütt végighasadt s gombok és gyöngyök pergő-tüze röpködött szerte-szét.

Maga Jóska mindig komoly maradt, mikor hatást akart elérni másoknál. Ha a viccnek túl-kényes csattanója volt, mélabús arcot öltött hozzá. Edith nagyon élvezte a dolgot. Az tetszett neki leginkább, hogy Jóska beszédében minden és mindenki megelevenedett a humor arany-nedvében. Mikor Edith kérésére a tanulmányairól beszélt, ősrégi keleti figurák úgy szökken-tek elő odavetett mondataiból, mintha itt sétálgatnának a virágosi utcán s Jóska ötezeréves királyokról tudott olyan intimitásokat mondani, tudományos precizitással, amiktől a történe-lem komoly műzsája hirtelen elfordította fejét, hogy az utókor ne lássa a kacagását.

- Magának semmi sem szent! - csóválta Edith rosszalóan a fejét. De a szája, szemei neki is kacagtak.

- Ne gondolja, kérem! - védekezett Jóska, szeme mélyén ugráló szikrákkal nézve a leány szemébe. - Csak az igaz, hogy utálom a nagyképűséget. Nem tehetek róla, ha az iskolai könyvekben olvasom nagyjaink dicséretét, bocsánat a kifejezésért, rögtön alsónadrágban jelennek meg a szemem előtt. Kérem, ne haragudjék, de tagadhatatlan, hogy nagyjaink is viselték ezt a ruhadarabot. Előttem csak egy szent van, maga az élet, akár a természetben, akár a lélekben. Én csak azt tiszteltem, ami a természetben lelki és a lélekben természetes. Gyűlölöm a hazugságot, Edith kisasszony.

- Vannak dolgok, - mondta Edith elkomolyodva - amiket nem kell észrevenni. Persze, hogy mindennek megvan a közönséges és gyarló oldala. De erről meg kell feledkeznünk. Nem mindjárt hazugság, ha a dolgoknak ezt az oldalát egyszerűen elhallgatjuk. Nagy emberek akkor is nagyok maradnak, ha igaz is, amit maga lát rajtuk. Csak a gondolataik, a tetteik maradandók. Az a bizonyos ruhájuk régen elporladt, de a lelkük él...

- Persze, hogy igaza van - helyeselt Jóska. - De éppen ezt nem akarják engedni a tanár urak, meg a politikusok, meg a papok. Élettelen szoborrá teszik őket, hogy ne hathassanak. Frázisokba burkolják. Amit én csinállok, csak arra való, hogy ezekkel a szobrokkal szemben a mindennapi emberi lényük jelenjék meg. Azt hiszem, ez a gondolataikat, a lelküket is inkább megérteti. Nekem éppen az tetszik az emberben, hogy mer és tud nagyot, szépet gondolni és cselekedni, dacára annak, hogy testileg nem egyéb egy félmázsa rothadó húsnál. De bolond, aki megveti, vagy elfelejti, vagy szégyeli ezt az állapotot. Szerintem az anyagcsere van olyan magasztos, mint az Ember Tragédiája. Minden egyformán kicsi vagy nagy, ahogy vesszük és az életet csak akkor lehet élvezni, ha szeretjük, ahogy van. Mandula Rákhelnek nemcsak a tenyerét csókoltam meg, ahogy ez a szent botránkozó hiszi, - mutatott Lászlóra - hanem a lelkét is. Mert akármilyen a lelke, de ott volt a tenyerén.

Hirtelen elkacagta magát, tréfásan letörölt a kezével egy láthatatlan táblát, mintha mindez csak ostoba irka-firka lett volna s megkérdezte Edithtől, hogy a virágosi gyermekek ismerik-e a „stul, stül” képző használatát?

- Hogyne ismernék - mondta Edith. - Miért kérdi?

- Mert a multkor a püspök úrral Kalotaszegen járva, az egyik iskolában éppen azon kaptuk rajta a tanítót, hogy ezt tanítja. Mindjárt ki is adta a parancsot magyarázat után, hogy mindenki írjon egy példát a „stul” képző használatáról az irkájába. Az egyik gyermek csakhamar nyújtotta az ujját, hogy ő már megírta. Na, olvasd fel szépen, hogy a püspök úr is hallja, milyen ügyesen alkalmazod! A gyermek nekifohászkozott s fölolvasta: „Pista földobta a labdát a csűr tetejére s túl leesett”.

Erre ismét kacagni kellett s az este vidám hangulatban folyt tovább és fejeződött be.

Hazamenet, a holdvilágos úton a Prikulics dülingézett szembe velük. László két-három szóval figyelmeztette rá Jóskát, miféle. A Prikulics rendes szokása szerint most is latinul szólott hozzájuk:

- Maecenas, atavis edite regibus...

Jóska rögtön a hagyományos fordítással válaszolt:

- Te engem megvacsorálsz? És ti madarak, egyetek a királyokból!

A Prikulics kimeredt szemekkel, tátott szájjal csodálkozott reá, valami régi emlék mozdulhatott zavaros agyában. Vonítva fölkacagott, futásnak eredt s hallatszott, ahogy végigröhög az utcán.

Otthon, vetkőzés közben, Jóska ásítva szólt Lászlóhoz:

- Édes leány ez az Edith, úgy-e?

- Az, de nem Rákhel!... - mondta László komolyan.

- Pedig neki is tenyerén van a szíve - mosolygott Jóska.

- Hogy érted?

- Láttam, amikor neked nyujtotta... Disznóság, hogy titkolódzol előttem!

- Kérlek - hebegte László. - Ez nem... Ez komoly dolog... Ez nem tartozik ide...

- Én helyeslem - jelentette ki Jóska nagy természetességgel. - Teljesen neked teremtette az Isten. Még a szemetek is egyformán jár. Ha szólsz valamit, Edith tudtán kívül rábólint. Nagyon intelligens és csupa szív, a hangja rezgéséből hallani. Igazán nincs miért szégyelned!

- Nem is az... Nem is azért!... - mormogta László, fel-alá járva a szobában. - De tudod, nagyon nehéz dolog ez, András miatt. Az ő menyasszonya volt, hiszen emlékszel?

- Az nem számít - legyintett Jóska. - Lehetett, amíg téged nem ismert. Attól fogva csak egy nagy hazugság volt. Andrásnak az a másik való, az az Aranka... Jószívű szőke tehén, kár hogy így epekedik magában!...

- Nagyon tisztességes, jóra való, komoly asszony - vágott közbe László, szinte ingerülten. - Te mindenről olyan meztelenül beszélsz! Tiszteletet érdemel, ő mondta meg Andrásnak ezt a dolgot is s ő akadályozta meg, hogy bánatában elzülljön.

- Hát mondtam, úgy-e? - válaszolt Jóska, kifelé fordítva a tenyereit.

- Nem, nem úgy, ahogy te gondolod!... Irántunk való szeretetből és András iránti szánalomból tette, nem törődve a saját magára háramló hátrányokkal. Kérlek, az én kedvemért tiszteld és becsüld ezt az asszonyt!

- De mennyire tisztellem és becsülöm! - ásított Jóska, magára húzva a paplant. - Te álomlovag, te mesehős!... Becsületesemre mondom, rendkívül nagyra becsülöm ezt a kövér nőt, hogy megszabadította Edithet Andrástól és helyetted kítátotta a száját... Ismerlek én, fiam, azt is tudom, hány sing a hurkád, ahogy kies szülőföldemen mondják. Betéve tudom, könyv nélkül, hallgass ide! Ahogy én ma a te Edithedet megismertem, biztosan így szólt hozzád: Mondjunk le egymásról, nemes lovag! És te bizonyára így válaszoltál: - Ez az egyetlen becsületes és hozzánk illő cselekedet, ó, szép hölgy!

- Nem szoktunk ilyen kifejezéseket használni - tiltakozott László bosszúsan.

- Egyébként?...

- Egyébként így volt - vallotta be László s kénytelen volt elkacagni magát. - De ha ezért kicsúfolsz minket, hitvány kutya vagy!

- Lacikám, tudod, hogy téged tartalak korunk legnagyobb filozófusának, akivel csak engem lehet összemérni, természetesen a keleti nyelvekben... Megmondtam ma Edithnek, hogy én sohase csúflokodok, csak szeretem az igazságot. Ó, nagy ember, hogy csúflokodhatnék én veled?... Tisztellek és csodállak, noha úgy veszem észre, alsónadrágban sétálsz az ágyam előtt.

- Szemtelen disznó! - kacagott fel László, beugorva a paplan alá. - Aludjál jól és legalább ebben a szent épületben álmodjál tisztességeseket...

- Tudod, hogy önzetlen barátod vagyok, még álmomban is. Te csak sétálj Edithtel, fenkölt szavakat váltva, valami tündérerdőben. A többit majd én hozzáálmodom.

Aranka és Edith lázban égtek a lelkészi kurzus előkészületei miatt. Nyolc pap jelentette be jövetelét s öt papné is. Az iskola nagytermét Edith zöldágakkal és virágokkal díszítette föl, amiket a gyermekekkel hozott az erdő széléről. A másik iskolateremben lesz a közös étkezés. A papnékat Aranka egyik szobájában fogják elszállásolni, a papokat pedig a parókián, ők maguk a földön fognak aludni szalmazsákon, az ágyakat a vendégasszonyoknak állították be, Miklós árvánhagyott nyoszolyájával együtt. A két legfiatalabb a vendégek közül is a földre kerül, de matracra és selyempaplanokat kapnak kárpoztulásul, amiket Aranka jobb idők számára őrzött eddig a stafirungos ládájában. A tiszteletes uraknak Dávid finom illatos szénát hordott fel a parókiára, Kati pedig háziszóttos lepedőket, varrottas párnákat, puha pokrócokat.

A falu tele lett izgalommal, mert ilyen dolog nem történt itt soha. Három napig fog tartani, ahogy a tiszteletes úr kihirdette a templomban s minden reggel és este más-más lelkész tart istentiszteletet. Csak attól félnek némely öregebb gazdák, hogy ekkora papcsődület valószínűleg esőt hoz, ha ugyan nem jeget, holott száraz idő kéne, mert szénagyűjtés ideje van. Mások úgy vélekednek, kocsmai elmélgések közben, hogy alighanem valami nagy baj történhetik künn a világban, hogy ezek a papok három napig akarnak tanakodni. Vannak rosszakaratók is, akik azt rebesgetik, hogy új terheket akarnak kitalálni, amit a nép nyakába rójjanak, mert a pap zsákja tudvalevőleg feneketlen. A vitában mégis a presbiterek győznek, erősen állítván, hogy a papok tanulni jönnek a mi tiszteletes urunktól, mert ha a legfiatalabb is közöttük, a tudománya olyan, mint a tenger s a papok úgy néznek reá, mintha máris püspökük lenne. Ez tetszik a falunak, büszkén felvetik rá a fejüket s megállapítják, hogy Virágos a legkülönb eklézsia a Mezőségen. Sok szó esik a görbeorrú pápaszemes tudósról is, mármint Jóskáról. Mért, mért nem, az a meggyőződés alakul ki róla, hogy csak teszi magát, amikor magyarul beszél, valahonnan messzeföldről jött, főtanár s lehet, hogy a német császár küldte ide, megmondani a papoknak, hogy akarja elrendezni a világot a háború után. Látszik, hogy nagyúr, csak az affélék tudnak ilyen tréfásan, huncutul beszélgetni a falusi emberrel, mint ez. Mindenkiel szóbaáll, megkacagtatja a fehérnépeket s cukrot vesz a gyermekeknek Mandula boltjában.

Jóskának nem volt nyugta, az bizonyos. Minden házat látni akart, mindenkinek tudni kívánta ügyét-baját, nem nyugodott, amíg - persze Dávid kalauzolásával - Lászlót ki nem cipelte a földjeire s tisztába nem jött a falu birtokviszonyaival. Meglátogatta az intézőt is, aki hasát fogta a vicceitől s rákényszerítette az intézőnét, hogy egyfolytában tízpercig kacagjon. Az erdőről csokrot hozott, külön Arankának s külön Edithnek. Harmadnap pedig azzal állott elő, hogy át akar sétálni Andrásához.

László a betérőig kísérte el, megmagyarázva neki az utat. Hiába, még most nem volt tisztában vele, hogy fog az András szeme közé nézni. Jóskának azt mondta, nem hiszi, hogy András

átjöjjön a kurzusra. Ez elég kellemetlen lesz, mindenféle magyarázkodásra ad okot, de nem tud mit csinálni és Edith sem tudott ebben tanácsot adni neki.

Jóska csak befelé mosolygott s füttyörészve elindult Tóvölgynek.

Andrást úgy találta, hosszas keresgélés után, a kertje tetejében álló diófa alatt heverve. Üres tekintettel bámult maga elé.

- „Ez az élet nem nagy dolog, egyet forog, kettőt forog...” - köszöntött rá Adyval.

András a fölszabadulás ordításával ropogtatta Jóska csontjait a karjai között.

- Hogy az Isten áldjon meg, Jóska!... Hogy tudtál idetalálni?...

- Csak úgy, az orrom után, komolyan mondom. Megszagoltam a bánatodat. Májadba ment a nyíl, úgy-e, vén medve? Adsza, hadd rántom ki!...

- Már elszívogattam! - nyögött András. - Nagy marha voltam én, hallod-e? Pedig csak az történt, ami helyes és magától értetődő. De hát fáj, egye meg a fene, fáj, na!...

- Jobb egy nappal hamarabb, mint egy perccel később, ahogy a csíki székely mondta, mikor elment az orra előtt a vonat, amire egy egész napig várt pedig, hogy le ne kesse. A te vonatod azonban még nem ment el, azt hiszem. Ez, tudod, a gyorsvonat volt, nem való a mi fajtánknak, testvér. Jobb a személy, amelyik nem füttyöl el a mi állomásunk mellett. Várd csak meg szépen.

- Rájöttem én is - dörmögte András, egy fűszálon futkorászó hangyát figyelve. - Tulajdonképpen így is van mit köszönnöm az Istennek: két esztendeig lehettem a közelében...

Jóskára emelte, aztán lehorgasztotta fejét, szemei megfényesedtek.

- Hát igen - bólogatott Jóska. - Igazad van. Én is azt mondom, légy hálás, örvendj neki, hogy szép volt, jó volt, addig volt a tiéd, amíg nem láttad papucsban és alsószoknyában. Mondom neked, ők mind szebbek s kívánatosabbak, amíg el nem érzük őket. Remélem, azért nem haragszol rájuk, András?...

- Nem, nem - ütögette tenyerével a földet a mackó. - Csak mégis, úgy szeretném, hogy egy darabig ne kelljen látnom őket... Nem akarom zavarni a boldogságukat...

- Ezt nem jól gondolod. Szembe kell nézni az étellel, öregem. Elhatároztam, hogy a kurzusra magammal cipellek. Ide hallgass, értsd meg, hogy mindenképpen el kell jönnöd! Először is érettük, mert ha nem leszel ott, mindenki arra a leányra fog bámészkodni s az ostoba kérdősködésükkel megölik. Lászlót is éppen most, mikor a hitelét, tekintélyét kell megalapítani a környéken, pletykába keverned a távolléteddel. De magadért is, komám, örökre úgyse kerülheted őket s az első találkozáson legkönnyebben most eshetsz keresztül, egy csomó idegen pofa között. Most lehet sablonokkal túljutni a nehezen... Az ördög vigyen el! Ne prédikáltass már tovább! Ha van valami abban a tökbén a válladon, eljössz. Ne felelj most, van időd, mert estig vagy holnap reggelig úgyis a nyakadon leszek. Gyere, mutasd meg a falut!

Sétaközben Szilveszter úrral találkoztak, aki lóháton jött valahonnan hazafelé. Ahogy meglátta őket, odaugratott s leszállt a nyeregből. András bemutatta neki Jóskát.

- Szervusz - mondta Szilveszter úr, grimáskodva a monokli miatt. - Nagyon örvendek.

- Újabb van egy olyan, - mutatott rá Jóska a monoklira - amelyik pneumatikusan odailleszkedik s nem kell fancsali képeket vágni. Ha akarod, küldök neked hazulról...

Szilveszter úr egy pillanatig meghökkenve kapta föl a fejét. András is Jóskára nézett, hogy mi ez? Az úr sértést szimatolt a levegőben.

- Csak azért mondom, - folytatta Jóska rendületlenül - mert széparcú férfi vagy, nemes vonások, a származás fénye... Kár elrontani, ha nem muszáj!
 - Kérlek, kérlek - bizonytalankodott Szilveszter úr. - Mindenesetre köszönöm, érdeklődni fogok.
 - Pompás ló - lépett oda Jóska, megveregetve a sárga nyakát. - Apám, tudod, az alsó- és felsődésházai Désyek közül, szenvedélyes lótartó volt.
 - Az alsó- és felsődésházai Désyek közül származol, kérlek? - érdeklődött Szilveszter úr fölc pillanó szemmel. - Hisz akkor távoli rokonok vagyunk! Az én egyik öreg nagynéném a pusztakaláni Szilveszterek közül, egy désházai Désyhez ment feleségül.
 - A Pista bácsihoz, ha jól tudom? - bólintott Jóska.
 - Lehet!... Lehetséges... Rémlik, hogy tényleg a Pista bácsihoz!...
 - Persze, hogy a Pista bácsihoz! - csapott a homlokára Jóska. - Nagybirtokos Szolnokdobokában... Az ő anyja meg bárónő volt, Vogelberg leány.
 - Az az, Vogelberg... vagy valami másféle berg... Legyen szerencsém ebédre, kérlek! Hozzád is, András! Jól fog esni, ha kissé felelevenítjük a családi emlékeket!
 - Köszönjük, ott leszünk! - vágott rá Jóska azonnal.
 - Nem is tudtam, hogy ilyen nagy rokonságod van! - csodálkozott András, mikor Szilveszter úr ellovagolt s ők tovább sétáltak.
 - Én se tudtam - védekezett Jóska. - Fő, hogy ez a majom tudja.
 - Hát csak úgy kitaláltad?
 - Nem egészen. Hallottam valami efféléket az anyámtól, de az ördög tudta, mi hogy áll belőle. Nem baj, ő se biztos benne... Majd megszöjjük ketten, ő a hiúságával s én a fantáziámmal. Remélem, egy jó ebédet könyököltem ki, öregem?... Az igazat megvallva, ahogy szétnéztem a barlangodban, nem sok reményem volt a koszthoz...
- András kacagott.
- Rajtad nem lehet segíteni, átkozott léha fickó! De abban igazad van, hogy Szilveszternél jobb ebéd lesz, mint nálam. Nekem egy falusi vénasszony főz, maholnap el se tudom képzelni, milyen lehet az étel, ha nem kozmás.
- Szilveszter úr ebédje csakugyan elsőrendű volt s a borai nehezek és kitűnők. Úgy megkenték a gondolatok kerekeit, hogy délután négy óra fele a rokoni kötelékek számai az osztrák bárónőn keresztül sejtelmes csillogással kezdték körülfonni magát a császári házat...
- Tudsz-e ferblizni? - kérdezte Szilveszter úr, mikor alkonyodott.
 - Magyar embertől ilyent kérdezni becsületsértés! - pattant fel Jóska. - A csendes ferblit honfoglaló Árpád hozta Ázsiából. Én keleti historikus vagyok, ősi forrásokból tudom. Már Bölcs Leó említi Krónikájának tizedik fejezetében, de megtalálható Ibn-El-Adid arab történetíró Adalékjaiban is, valamint néhány perzsa forrásban...
- Szilveszter úr kitéotta a száját, úgy csodálkozott:
- Ne mondd!... Sohase hallottam...
 - A bécsi titkos levéltárban őriznek egy krónikát, melyben írva található, hogy Árpád és a hét vezér csendes ferblin nyerte el Szvatopluktól országát.

András morogva csóválta fejét, de Szilveszter úr szédült áhítattal rikkantott föl:

- Hogy te miket tudsz! Hát az hogy volt?...

- Az úgy, - adta elő Jóska mély komolysággal - hogy Árpádék mikor látták: nem volna lovagias dolog erre az ellenségre fegyverrel menni... Tudod, a lovagiasság magyar erény, főképpen a tősgyökereseké, amilyen te is vagy, meg én is... Hát szóval azon tanakodtak, hogy győzhessenek felette fegyver nélkül s azt kérdezték: tudsz-e ferblizni, Szvatopluk? - Kicsit, - mondta Szvatopluk zavart szemhunyorítással, mert tanulta volt egy Árpádék előtt arra kalandozó csapattól, amint írva vagyon Bölcs Leó említett művében is. Azt hitte szegény, hogy a magyarral le lehet ülni csendes ferblire. - Jó, - mondták neki Árpádék - de a tét az országod, ha nyerünk, miénk. Ha te nyersz, adunk neked egy hordó aranyat. - Így aztán ráállt. Reggelre vége volt, annyit vesztett, hogy tíz ország is ráment volna. Hát azóta minden magyar ember tud ferblizni...

- Hm, - elmélkedett Szilveszter úr. - De ez kemény csata lesz, ha mi, magyar a magyarral ülünk hozzá. Mibe játszunk?

- Ha én nyerek, - csapott le rá Jóska - megcsináltatod az András házának fedelét, mert gyalázat, hogy néz ki! Ne felejtjük a kerítéseket se, azokat is helyre fogod állítani. És a képét ebben az évben duplájára emeled!

- Nem rossz, nem rossz! - kacagott Szilveszter úr. - Ezeket úgyis megígértem.

- Meg vagy tízszer - mondta Jóska.

- Húszszor - vágott közbe András.

- Jó, jó - hebegett Szilveszter úr. - Legyen! S ha én nyerek, te mit adsz?

- Bölcs Leó említett krónikáját eredetiben. Valamint...

- Menj a fenébe! - kacagott fel Szilveszter. - Sze' az eredetije nem a tied!

- Gondoltam, megszerzem valahogy. Hát akkor fölírjuk az adósságot s majd, ha egyetemi tanár leszek, megfizetem. Kötelezvényt is adok s András aláírja, mert nincs egy vasam se. De ne aggódj, nem fogsz nyerni.

- Azt meglátjuk, azt meglátjuk! - kiáltott föl Szilveszter úr, előragadva a kártyát valahonnan s izgalommal kezdte keverni.

Éjfélre az összes fordulót elveszítette. Ekkor ordítani kezdett:

- Hé, aki a konyhában van!... Cigányt ide, meg leányokat!...

De András felállott.

- Bocsánatot kérek, én hazamegyek. Reggel templomozásom van, józan akarok maradni...

- Ahá, - kacagott Szilveszter úr - az a multkori asszonyság, úgy-e?

András elvörösödött:

- Hagyd csak, kérlek!... Nem tartozik ide!... Köszönöm a vacsorát, jó éjszakát kívánok.

- De te csak nem méssz?! - fordult Szilveszter úr Jóskához. - Remélem, nem fogsz megsérteni?... Rokonok vagyunk, vagy mi?...

Jóska hunyorított András felé s megadással mondta:

- Feláldozom magam.

A kurzusra mindenki eljött, aki ígérkezett. Eljött András is. Igaza volt Jóskának, sokkal könnyebb így mások között találkozni Edithtel és Lászlóval. Mind a hárman uralkodtak magukon. Váltak néhány csendes szót. Aztán elvegyültek a többiek között.

A megnyitót László tartotta. Üdvözölve a megjelenteket, fölvetette a kérdést, hogy vajjon a jelen pillanatok alkalmasak-e a későbbi teendők feletti elmélkedésre, hogy az égő házban lehet és szükséges-e a jövő feladatait fontolgatni! Igen, felelt reá, mert egy olthatatlan erős meggyőződés készített erre, az a hit, hogy ezt a földet, amellyel életünk és hivatásunk elválatlanul összeforrott, az Isten meghagyja nekünk. Akkor pedig misszió van itt, amelyre rákésülni most van a legfőbb ideje. Ha Ezékiel próféta a fogságban is a feldúlt távoli templom helyreállításáról szötte álmait, nekünk, akiknek még a talpunk alatt van a mi földünk, nemde százszorta inkább kell törődnünk a mi Sionunk helyreállításával? Előttünk egy nagy belső reformáció áll, mellyel a fölzaklatott, árkából kivetett életért kell visszatérítsük a gyógyulás, a békesség, a szeretet medrébe!...

- Szépen beszél, - mormogta Bekecs Péter tiszteletes úr, a mezővásáriak papja. Keménykötésű pirosarcú ember, tüzes gazda, aki híveinek abban akart példát mutatni, hogy a legszebb ökrei vannak. - Szépen beszél, - ismerte el bólogatva - gazdasági megújulásra van szükségünk!

- Az új reformációt - folytatta László rápillantva - nem lehet felülről diktálni, hanem csak alulról kiépíteni.

- Ez a helyes! - ütött öklével az asztalra Szabó Árpád füzesi tiszteletes úr. - Mit diktálnak nekünk onnan felülről, a központból? Mi ismerjük a népet, nem a püspök, meg a teológiai tanárok!

- Csak buzgó, öntudatos gyülekezetek tehetik élővé az anyaszentegyházat - jelentette ki László. - Nem elégedhetünk meg azzal, hogy a háború után reánk, mint szegény megfogyatkozott egyházra, néma tengődés várjon, hogy örüljünk, ha éppen élhetünk. Talán vannak akik úgy gondolkoznak, hogy körülményeink között hagyjunk fel a messzemenő tervekkel, a nagy álmokkal, az ok nélküli erőlködéssel, vonuljunk vissza csendes romjaink közé és vegetáljunk jelentőség nélkül, amíg lehet!

- Pedig olyanformán lesz - sóhajtott a maradéki pap, Szekeres Mihály.

- Sőt tán úgyse - tette hozzá Imre János, a Salamon templomának restaurálójá. - Pusztulunk, veszünk!

- Én azonban azt felelem erre - mondta László -: soha! Egyszer már efféle feleletet adott a jövő kérdésre az egyház, a fegyvertelen elnyomatás ólomsúlya alatt s még ma is ennek a következményeit, halálos ígétét hordozzuk. Nem egyezhetünk bele a saját halálunkba. Reánk óriási feladatok, végtelen jelentőségű hivatás vár. Nem csak az, hogy sebet kell kötni és romokat kell újjáépíteni, hanem új népet kell nevelnünk a Krisztus számára!

Kipirult, a szeme csillogott, ihletben lánghozva nézett szét barátain.

A papnék tapsoltak, gyönyörködve nézték szép lelkes fiatalságát. Edith szeme ott függött az arcán, biztatva. Szája mozgott, önkéntelenül mondta utána a szavakat.

Meggyes Károly, a kővári tiszteletes és Bakó Gyula, a mezőberek kolléga egyszerre szóltak közbe:

- Ideáлизmus!

- Megmondom azt is, - fordult oda László - hogy mit kell tennünk. A nép között kell erős, viruló gyülekezeti életet teremtenünk, melynek keretében az itthonmaradottak, a harctérről hazajövők és rokkantak egyaránt helyet találjanak, hozzájuk illő munkát és feladatokat. Nemes gyülekezeteket kell tisztítanunk a mostaniakból, hogy a számban való megfogyat-

kozást erkölcsi súllyal töltjük ki. Aki ennél kevesebbet akar, kétszeresen áruló: hazaáruló és a Krisztus árulója!

Az utolsó szavakat már kiáltotta. Erre a kiáltásra néma csend válaszolt. A hallgatókban bennerekedt a szó, megrendülve néztek reá. Kemény beszédek ezek, kicsoda hallgathatja ezeket?...

- Kedves testvéreim - szállt le László a hangjával, egyszerre szelíden, melegen szólva a szívükhöz. - Mindez lehetne fiatalos nagyotmondás, üres szó, ha nem tudnám, hogy megvan a lehetősége és biztosítéka, itt, közöttünk. Van egy erő, amelyet a mi egyházunk elejtett, nem gyakorolt, nem helyezett a legelső sorba. Mi itt a Mezőségen, kicsi falukban, kivette a világból, tele nélkülözéssel, árván, elhagyatva, a lelki elsüllyedés ezer kísértése között, az élet durva ütései alatt, csalódva önmagunkban és híveinkben, olyanok vagyunk, mint a tévedező gyermekek, akik nem tudják, hogy varázsvessző van a kezükben, melynek érintésére megnyílik a boldogság kastélyának kapuja. Ez a varázsvessző a mi barátságunk, az egymásiránti szolgatársi és emberi szeretetünk. Miért vagyunk letört, szomorú emberek, miért sóvárgunk el a falunktól, a városi élet külsőségei után epekedve, miért nem bízunk a népben, miért tartjuk azt, hogy a paraszt komisz, miért tudjuk csak dorgálni a bűnt és nem gyógyítani, miért csüggedtek, fáradtak a mi asszonyaink, miért néznek reánk úgy az itteni urak, mint csupán ivópajtásnak alkalmas emberekre s nem lelki vezérekre?... - Szétnézett, elnémulva.

A fejek mind lehajoltak. Ezek a szavak itt is, ott is nyílként találtak. Igen, ilyenek voltak ők: belefáradva a küzdelembe, megkeseredve a szegénységben, áhítózza a város után, kiábrándulva a népből, csak a rosszat látva s a feledést borbán, kártyában vagy a paraszti gazdálkodás közönséges teendőiben keresve.

- Pedig mi nem ilyenek vagyunk, a lelkünk szerint, igazán - végezte be László. - Ez csak addig van így, amíg külön-külön viaskodunk az étellel, a kísértésekkel, a világgal. De ha egyszer összefogunk, mint barátok, kicseréljük a gondolatainkat, megismerve a bajokat, közösen igyekszünk egymáson és híveinken segíteni, mi, akik egy lelki anya tejét szoptuk, egymás között keressük lelki felüdülésünket, szórakozásunkat, örömeinket is: ebben a baráti szövetségben adatik nekünk a kegyelem, hogy újjá legyünk mi magunk is és újjá teremtsük gyülekezeteinket. Hálásan köszönöm nektek, hogy hívó szavamra, a legfiatalabb, legtapasztalatlanabb testvér hívó szavára eljöttetek ide. Ez mutatja, hogy a vágyakozásunk közös és áldás van rajta. Testvéreim, alakítsuk meg a mezőszéki lelkész baráti szövetségét!...

A beszédnek nagy és őszinte hatása volt. Mind odafutottak Lászlóhoz, szorongatták a kezét, aztán mintha csak most ismernének egymásra, paroláztak, ölelkeztek. Elfelejtették kétségeiket, kritikájukat, elfelejtették, hogy Lászlóban valamikor betolakodott kémet láttak. Az ünnepi hangulatban egyszerre lehetségesnek tűnt föl előttük, amit ez az idealista fiatalember szuggerált nekik. A jég mindenestre meg volt törve. A kurzus bensőséges baráti hangulatban folyt le. Sok szép és nagy kérdés került szőnyegre, amit eddig ott hordoztak a lelkükben, mint fel-felcsillanó lehetőséget, de aztán csüggedt kézlegyintéssel engedtek ismét eltűnni, mint hiú ábrándokat. Az ifjú nemzedék nevelése, az elkallódásra ítélt fiatal paraszttehetségek kiemelése, taníttatása, segítése, az egyházközségek történetének, állapotának számbavétele, a gyülekezetek között rendezendő látogatások, a lelkipásztorok életének elmélyítése, baráti találkozások, az egymáson való anyagi és lelki segítség módjai: mind olyan kézzelfoghatókká, természetessékké és könnyen megvalósíthatókká bomlottak ki a szemük előtt.

Csoda is történt, mert Bekecs Péter mezővásári tiszteletes úr a népi tehetségek kiemelése és taníttatása céljára száz koronát vett ki a bugyellárisból s odatette az asztalra, szerény kezdetnek, amint mondta. Ez az összeg harmadnapra ezer korona lett.

Amitől László legjobban félt, az sikerült legszebben. A két tudományos előadás, amelyet ő és Jóska tartottak, megbeszéléssel egybekötve. László arról beszélt, hogy mi haszna van a lelkipásztornak a filozófiából? Mint öntudatos lelkivezérnek, aki híveit a támadó világnézetek és felekezetek harcában meg akarja tartani s lelkileg föl akarja fegyverezni, akinek a hitet össze kell kötnie a kultúrával, nélkülözhetetlen a filozófiai képzettség. Mindjárt ismertette is nagy vonásokban azokat az alapvető igazságokat, amiket a filozófia nyújt a lelkipásztornak, Jóska viszont arról tartott ragyogó előadást, hogy a nép mai hitvilágában miképpen lehet megtalálni az ősi vallások csíráit és hagyományait, hogyan olvadtak bele s alakultak át a keresztyénségben a pogány misztériumok színei és cselekményei, hogy lehet ebből megérteni a keresztyén egyház felekezeti szétágazását s miképpen kell a lelkipásztornak a tiszta evangéliumot kiválasztani és érvényesíteni ebből a nagy rétegeződésből?...

A teológiáról rég kikopott embereket megragadta az előadók világos, érdekes és újszerű tudománya. Mindketten értettek hozzá, hogy foghatóvá, tapinthatóvá tegyék az elvontságokat. Az előadások után kérdésekkel ostromolták őket, buzgón jegyeztek, könyvcímeket írtak föl, egy megindítandó tudományos lelkészi könyvtár érdekében memorandumot szerkesztettek a főhatósághoz s valamennyien úgy érezték s ezt ki is mondták, mintha köszörűkövel fényesítették volna ki rozsdafoltos elméiket. Igazi lelki, szellemi fürdő volt nekik ez a három nap.

A papnéknak külön megbeszélésük is volt Arankánál. Itt akaratlanul Edith kezébe került a vezetés. Miben segíthetnek férjeiknek az egyházi munkában? Ez volt a kérdés. Az asszonyok hevesen vitatkoztak. Eleinte az a felfogás uralkodott, hogy mint háziasszonyok és anyák, minden kötelességüket teljesítették. Edith tudta, hogy ebben a társaságban hajszálon függ minden, könnyen megsértődnek, hamar a szeme közé vágják, mit ért ő ezekhez a dolgokhoz? Azt a taktikát követte, hogy a Lászlóval folytatott beszélgetéseket, tervezetéseket kérdés alakjában tette föl nekik: mit gondolnak, ezt vagy azt nem lehetne-e megcsinálni? Hogy lehetne megtanítani előbb a gyermekeket, aztán az ifjúságot, aztán mind a híveket szépen énekelni? - Lelkem, Piroskám, - mondta az egyiknek - neked gyönyörű hangod van, igazán kedves volna, ha ezt a tehetségedet erre használnád. - Hogy lehetne fölvenni a szegények, betegek és árvák gondját? - Tudom, Esztikém, - fordult egy másikhoz - hogy híres vagy a jószívűdről, minden beteg asszonynak levest küldesz s az újszülötteket ellátod ruhácskával. Te is, meg te is, jól tudom, meglátogatod a beteg asszonyokat s az árva gyermek nem mehet el a konyhádról éhesen. Mindezt lehetne közös megbeszélés szerint, egyforma módon végezni s hátha a falusi asszonyok is összegyűjthetők lennének, hogy kedvet kapjanak hozzá? - Sikerült neki meghódítani az asszonyokat, mind csodálkoztak a saját rejtett jótulajdonságaikon s ebből egy kis tervezet született, valami mezőségi nőszövetség körvonalai.

Az ebédek és főleg a vacsorák testvéri vidám hangulatban teltek el s az egésztest bekoronázta a gyönyörű majális, amit az erdő tisztán rendeztek meg. Ezen már résztvett Szilveszter úr és az intéző is, hogy a világi elem is képviselve legyen.

A majális hőse természetesen Jóska volt. Kacagástól zengett az erdő, mikor, mint valami szellemi tűzijátékot, kiröppentyűzte tréfáit. Még táncoltak is, énekszóra.

- Soha ilyen szép multság nem volt a Mezőségen! - jelentette ki Szilveszter úr, aki minden asszonyt megtáncoltatott, de legfőképpen Edith körül forgolódott.

László vigyázott arra, hogy Edith ezen a délutánon mindenkié legyen inkább, mint az övé. Ezt főképpen Andrásra való tekintettel csinálta így. De Edith is egyetértett vele ebben s András megindultan békült ki velük a szívében, látva gyöngédségüket és figyelmüket.

Jóska egy idő múlva az intézőhöz pártolt. Ketten iddógáltak, leterített pokrócon heverve, a boroskancsó fedeléből hörpintgetve testvériesen.

András, aki inkább Szilveszter úrral tartott, okulva az előzményeken, kíváncsian elmélkedett rajta, mit akar megint ez az ördög? A barátkozás Lászlónak is föltűnt. Jóska meghódította az intézőt. Olyanokat suttogott a fülébe, hogy az intéző visítva kacagott, a levegőbe kapkodott kezeivel, lilaszínű arccal fuldokolva.

- Hagyd már a fenébe! - hörögte, az oldalát fogva. - Nem bírom!... Hogy is volt, te?...

Hazamenet végig ölelkezve jöttek Jóskával.

Másnap a kurzus is nagy ölelkezésekkel, búcsúcsókokkal, a minél hamarabbi megismétlés ígéretével oszlott szét.

Jóska maradt még egy napig, „módszeresen földolgozta az anyagot”, ahogy ő mondta, minden résztvevőről kedves csipkelődéssel emlékezve meg.

- Holnap délelőtt tíz órakor vonulok ki a faluból - jelentette ki aztán. - Kérem, tisztelt hölgyeim, ezt az ünnepélyes pillanatot szíveskedjenek a parókiából megélvezni, nem lesz utolsó látvány.

Nem tudták mire vélni szavait, már előre kacagtak rajta, hogy ez is valami finom tréfa lesz.

Ott is voltak már tíz óra előtt Lászlónál.

Jóska búcsúzkodott. Megölelte, megcsókolta Lászlót. Aztán Arankához lépett s a fülébe súgta:

- Vigyázzon ezekre a fiatalokra. Aranka. Már tudniillik abban a tekintetben, hogy minden alkalmas pillanatban figyelmeztesse őket: ne mulasszák el csókolózni.

Edithnek is volt sügnivalója:

- Az esküvőjüket meg akarom tisztelni a jelenlétemmel.

Mind a kettőjüknek mély bókkal kezetcsókolta. Ekkor hegyezni kezdte füleit, az ablakhoz fordult s ünnepélyesen kimutatott rajta: - Íme!...

Megtörtént a hihetetlen. Az udvar felől a gróf parádés hintója robogott a parókia elé, ragyogóra fényesítve. A bakon díszes libériájában az öreg kocsis, hosszan kieresztett ostorával csördített el a négy ló fölött, olyan büszke ábrázattal, mintha a királyt kellene vinnie.

- Mi ez? - nézett László ámuló szemekkel Jóskára.

- Désy József öméltósága távozik Virágosról - jelentette ki Jóska, kegyesen intve a kezével. - Kedvelt híveink, mindig nagyon örvendtem, ha Virágosra jöhettek... Biztosítalak állandó jóindulatomról!

Felragadta a koffert s a László kezébe nyomta:

- Hozzad, jó szolgám!

Peckesen lépegetett végig az udvaron, ki a kapun, mely elé akkor már a fél falu összecsődült, a hintó bámulatára.

László - mit tehetett volna? - csak magában mosolyogva vitte utána a koffert. Aranka és Edith a nyitott ablakból bámulták Jóska diadalát.

Jóska előkelő méltósággal lépett föl a hintóba, egy pillanatig állva maradt, körülnézett a tömegben s áldásra emelve kezeit, szólt hozzájuk:

- Béke veletek, atyámfiai!

Belesüppedt az ülésbe, rászólt a kocsisra: - Hajts! - s kirobogott a faluból, vissza se nézve többet.

XIX.

Ritkán érkező újságokból, tábori levelezőlapok sorai közül, hazavetődő katonák szavaiból egy név ugrott elő. Először csak úgy elsivított az ember füle mellett, mint a tévedt puska golyó. Azután mélyebb lett a zengése, ropogott, mint a gépfegyvertűz s a végén az egész meleg nyári levegő reszketett tőle: Bruszilov... Lászlónak később is úgy rémlett, hogy ezeket az illatos meleg nyári heteket, melyek egyetlen édes sétába olvadtak össze, a híres orosz generális neve kísérte tompa dobpergéssel a távolból s néha, Edith szíve is, amint a karjára támaszkodott, mintha ezt dobogta volna...

Sohasem tudott egészen befészkelni az öntudatukba, nagyon el voltak foglalva egymás szívével, de azért állandóan ott kísértett az életük szélén, hogy nagy baj van köröskörül a világban. A háború válságosra fordult s a végzet megindult a maga feltartóztatatlan útján.

A Mezőség az eddiginél is ájultabb csöndben feküdt köröskörül. Az ég fehéskéken izzó üveg-búra módjára zárta le a halott világot. Szellőtlen, páratlan, tikkadt nappalok, enyhület nélküli világoskék éjszakák hosszú sora feküdt reá a földre, az emberekre, minden előre. Annál különösebbek voltak a süket csöndbe besivító hírek arról, hogy odakünn minden lángol és rázkódik, halálos forró lázban.

Ők egy-egy pillanatnyi riadt fölneszelés után ismét boldog szédülettel hullottak vissza a szerelem időtlen álmába. Most már elfelejtettek törődni azzal is, szól-e s mit szól hozzájuk a falu s a környék? Csak úgy ellebegtek az utcán, ki az erdőnek, vagy föl a dombháton az országút irányába, ahol megszokták egy kiugró földkúp tetejére ülni s az alkonyat arany-porában hosszasan, gondolatok nélkül bámulni az út szalagján bogarakként továbbmászó apró szekerek után.

Csak az egymásba kulcsolt kezük rezgett meg néha, a párját kereső vér lüktetésétől s ilyenkor elmélyedtek, egyik a másik szemének tükrében. Régebben folytonosan beszélgettek, vitatkoztak, élvezték az ölelkező gondolatok játékát, de most mind kevesebb szó esett már közöttük. Megértették egymást a nélkül is, nem volt többé szükség vitatkozásra. Néha talán az ajkukra toltak a jövő kérdéseit, ennek a belső egyesülésnek a gyakorlati világban való következménye: esküvő, házasság. De akármilyen természetes lett volna is erről beszélni, a szívük önkéntelenül visszariadt tőle. Elhallgatták, visszaküldték a szavakat a sötétbe, nem akarták megzavarni velük ezt a mély, tökéletes, földi célkitűzések korlátaiba nem formált gyönyörű álmot.

Egyszer csak, - hogy is telhetett el így az idő? - Dávid fölrázta Lászlót belőle azzal, hogy jó volna learatni a Szépasszony-kebelét.

- Hát már aratási idő van? - csodálkozott László.

- Még az van, de ide s tova el is múlik, tiszteletes úr. A többi földjein, ahol résztársak vagyunk, már keresztékben áll az Isten áldása. A Szépasszony-kebele csak a magáé, tiszteletes úr, az nem az én dolgom. Arra magának kell aratókat fogadni. Kimehetnének délután, nézzük meg, hogy áll a búza?

Alkonyat felé hát arra vették útjukat Edithtel, Dávid kíséretében.

- Ó, be gyönyörű! - kiáltott fel Edith, mikor odaértek. - Olyan, mintha a Szépasszony kebelén egyetlen színes, nagy virágcsokor pompázna!...

László is gyönyörködve szemlélte a földjét, melyen búza alig látszott a százféle virágzó gaz között.

- Az... gyönyörű igazán!... - csóválgatta a fejét Dávid. - Úgy-e, megmondtam tiszteletes úrnak még a tavasszal, mikor erre jártunk, hogy tele van induló gazzal, meg kell kapálni?! Dehát

tiszteletes úrnak másfelé járt az esze akkor is... Most csodálhatja, hogy milyen tarka, de ebből kenyeret nemigen eszik a télen!

- Az lehet, kurátor úr. Igaza van, szörnyű rossz gazda vagyok... De legalább annyit maga is elismerhet, hogy gyönyörű így, ahogy van!

Edithre mosolygott, az vissza reá s a kurátor tisztában volt vele, hogy ezeknek ugyan beszélhet, mit törődnek kenyérrel, aratással? Ő is gondolt hát egyet, belábalt a táblába s míg azok leülve a földre, sugdosódtak, hatalmas bokrétát szedett össze nekik.

- Tessék! - riasztotta fel őket - egy kévét máris arattam!

Edith ragyogó arccal vette karjai közé a virágokat, beletemette arcát illatozó szirmaik közé s megremegett a gyönyörűségtől, ahogy beszívta a lehelletüket. Aztán odanyomta az egészet László arcához:

- Igyál, igyál ebből a csodakehelyből!... - Elindultak visszafelé a nélkül, hogy az aratásról szó esett volna.

Dávid öt lépésre kullogva mögöttük, magában morfondírozott:

- Le fogom kaszálni a fiammal... Legalább a vetőmagot kaphassa vissza!

De akármilyen mérges is volt a rossz gazdálkodásért, csak a szája dohogott, szemei örömtől csillogva kísérték a fiatal párt, amint egymás derekát átkarolva, ringatództak lefelé a domb lejtőjén.

- Hogy az Isten tartsa meg őket, be szépek! - szakadt ki belőle önkéntelenül.

Még nem érték el a falu szélét, mikor kicsi Dávid jött szembe, futva.

A legényke megtorpant, mikor így látta őket, ölelkezve közeledni, ők is azonnal, össze-rezzenve engedték el egymás derekát.

Kicsi Dávid szemében egy pillantásig sötét tűz lobbant meg. Aztán lesütötte a fejét. E közben Dávid is beérte őket, kérdezve a fiútól, hogy tán baj van?

- Baj - mormogta a fiú. - A tanítóné asszonyságnál csendőrök jártak. A jegyző úr küldte őket, valamit odaadtak neki, amitől egyszeribe földhöz vágta magát. Azt mondják, elesett a tanító úr.

Futva tették meg az utat az iskoláig. Akkor már minden kapuból szaladt egy-egy asszony, leány arrafelé. Kilépett néhány férfi is, lassan, lehajtott fejjel ballagva a nyomukba.

Mire odaértek, az iskola udvara tele volt siránkozó néppel.

- Meghótt a jó tanító úr! - kiáltották feléjük. - Hósi halált hótt! A csendőrök elhozták a tekintetes asszonynak az írást s azt mondják, valami apróságait is.

Arankát már fölemelték az ágyra, mire ők berohantak hozzá. Kati ült mellette, ecetes ruhával borogatta a homlokát. Aranka mélyen lecsukott szemekkel feküdt az ágyon, egész teste reszketett s fájdalmasan nyöszörgött. Nem volt elájulva, de a szólóingatásukra nem felelt semmit s nem vette észre, hogy van mellette valaki.

László az asztalhoz lépett, ahol a hivatalos értesítés feküdt, a szokásos kegyetlen rövidséggel és nyíltsággal tudatván, hogy Bálint Miklós hadapródörmester, az oroszokkal vívott küzdelemben, itt és itt, ekkor és ekkor, hősi halált halt s eltemettetett ugyanott, megjelöltetvén a sírja ilyen és ilyen számú fakeresztel. Következett rövid jegyzéke azoknak a tárgyaknak, melyek nála találtattak s özvegyének ezennel megküldetnek: zsebóra, zsebkés, notesz, gyűrű, tárcsa, benne női fénykép. A tárgyak ott voltak egy csomóban az irat mellett, az asztalon.

László szomorúan nézett rájuk: íme, ennyi maradt Aranka férjéből. Sohase látta, csak az asszony szavaiból ismerte, mégis ezek az élettelen apróságok megrendítették, érezte bennük, rajtuk egy ember jelenlétét, akihez tartoztak, aki nincs többé...

Az emberek lassanként hazaszéledtek az udvarról, ők Edithtel ottmaradtak Aranka mellett, amíg lassan besötétedett.

Edith föléje hajolva suttogott neki, vigasztalta, cirógatta. Végre, nagyon, nagyon sokára Aranka elkezdett keservesen zokogni. A szívét markoló görcs megoldódott, a fájdalom zsilipjei megnyíltak s a keserves megkönnyebbülés árja megindult. Edith vele sírt, átkarolva a nyakát s László fejét az ágy fájára hajtván, hallgatta őket némán a sötétségben.

- Mán megmarad - suttogta Kati, megérintve a László vállát. - Ha már sírni tud, megmarad.

Azért nem volt olyan egyszerű a dolog. Az igazi ráébredés csak másnap, harmadnap következett, megújuló rohamokban. Amilyen jószívű asszony volt Aranka, amennyire fel tudott olvadni mások boldogságában, éppen annyira mélyen merült bele a saját vérző sebébe is. Folyton vele voltak, amikor csak tehették. Most fölrettentek a valóságra s a szerelem önzését szégyelve, egész szeretetüket ráárasztották szegényre. Virrasztották, etették, ápolták, mint a nagybetegét, aki a kezét se tudja mozdítani.

Harmadnap estére betoppant András. Csak aznap vette a hírt s rögtön átjött, mint akinek nagy adósság terheli a lelkét s fizetni akar.

Mégse Aranka láttán döbbsent meg, hanem a fiatalokén.

- Mi van veletek? - kiáltott rájuk. - Olyanok vagytok, mint a kísértetek!

- Két éjszaka nem aludtunk - suttogta László, csendre intve. - Odavan szegény.

Aranka már fölrezzent a kiáltásra, kinyitotta szemét, fájdalmasan odafordította arcát s keservesen elsírva magát, András felé nyujtotta kezét:

- Maga az, András? - tördelte. - Látja, látja, mi lett belőlem?...

András megragadta a kezét, csendesen visszafektette a kinyujtott kart az ágyba, föléje hajolt s gyöngéden dörmögte:

- Kedves Aranka!... Szegény Aranka!... Szívemből sajnálom!...

- Maga megérti - lehellte Aranka lecsukva szemeit s a pillái alól szivárgott tovább a könny. - Maga megérti, mi az árvaság!...

- Itt maradok egy kicsit maga mellett, - mondta neki András - ha megengedi. Lászlóék nagyon fáradtak már.

Aranka fölnyitotta szemeit, a fiatalokat kereste tekintetével s mikor azok föléje hajoltak, mindkét kezével megsimogatta őket:

- Köszönöm, hogy olyan jók vagytok hozzám! De most már pihenjete! Nem szabad miattam betegé tenni magatokat! András olyan jó, velem marad, amíg ti pihentek.

- Jó lesz, Aranka! - biztatta László. - Ahogy maga gondolja. Edith is, én is szívesen vagyunk itt s jövőnk, ha kell, akármikor.

Aranka szótlánul bölintott rá.

László megfogta Edith kezét, intett Aranka felé s csendesen kihúzta maga után a szobából.

András ettől fogva csaknem mindennap töltött legalább egy órát Virágoson, Arankánál. Tulajdonképpen ebből állt a vigasztalása. Csendesen ült mellette, amíg az asszony behunyt szemmel, monoton egyhangú suttogással beszélt, beszélt a meghalt uráról, a szép ifjúságukról,

nagy álmaikról, Miklós félreismert tehetségéről, a nélküle eltöltött idő titkolt szenvedéseiről és arról, hogy az élete ezután csak készülődés lesz a boldog viszontlátásra. András bólogatott, szelíden dörmögött hozzá, állhatatosan kitarotta figyelemmel a végenélkül patakzó emlékezőseket s néha megkérdezte, hogy nem szomjas-e, vagy nincs-e szüksége valamire, hogy hozzon?

László és Edith olykor bepillantottak hozzájuk, egy-egy kedves szóval, vigasztaló virágokat téve az asztalára, felajánlva segítségüket.

Ilyenkor Aranka igyekezett hálás lenni, megsimogatta őket a kezével vagy a tekintetével.

- Köszönöm, - rebegette - András olyan jó... Nincs szükségem semmire.

A fiatalok önkéntelenül megérezték, hogy most feleslegesek neki. Szinte szégyelték is a boldogságukat, bizonyosan csak a szívébe hasít, ha látja, hogy másoknak lehet élni, szeretni, jövődőt építeni. Csendesen, lábujjhegyen kilépegettek tőle, hogy ne zavarják.

Később aztán Aranka visszazökkent az életbe. Nagy sóhajtozásokkal hozzálátott az ura leveleit rendezni, még azoktól a legelsőktől kezdve, amiket leánykorában írt hozzá. Ezek piros szalaggal voltak átkötve, míg az ő válaszai, egy másik csomagban, kék szalaggal. Most azzal foglalkozott, hogy egyberendezze őket, minden levél mellé a ráfelelő választ. András ebben is hűségesen segített neki a maga módján. A segítség abban állott, hogy Aranka halvány, szenvedő mosollyal így szól hozzá, a levélbe mélyedve:

- Hallgassa csak meg, András, hogy írt az én édesem nekem, mikor még csak vőlegény és menyasszony voltunk?!

És András csendes figyelemmel hallgatta néhai Bálint Miklós költői hasonlatait az Aranka hajáról, szeméről.

- Úgy-e csodaszép? - suttogta Aranka könnyes szemekkel.

- Nagyon - mormogta András. - Költői lélek volt, az biztos.

Fényképekre, apróságokra, ruhákra került a sor.

Aranka az András segítségével mindent szépen összerendezett egy szekrényben.

Aztán már törülgetett, takarított, főzött, szelíd szomorúsággal az arcán.

Lászlóék egyszer arra toppantak be a konyhába, hogy Aranka mosogatja az edényeket s András egy hátatlan konyhaszéken ülve, törülgeti őket, nagy alapossággal és figyelemmel.

Aztán peregtek, peregtek tovább a napok. Már régnek látszott, hogy László gyászistentiszteletet tartott Bálint Miklósért. Aranka mély gyászban ott zokogott a padra borulva s az asszonyok hangosan sírtak vele, mikor ő az Isten Igéjének tükrében beszélt a hősök áldozatáról, amit a jövődőért hoztak. Még a presbiterek s az öreg férfiak is törülgették szemeiket...

Furcsa teremtés az ember, mindent megszokik, bármilyen hihetetlen is először, hogy valami, ami egész lényét megrázta, később csak szelíden fájó emlékezetté halványodik. A halottak arca megdicsőül, messze a magasságban tündöklük, aztán távolodni kezd, csillaggá zsugorodik, aztán elvegyül ezer más csillag között. Az élet pedig megy tovább, sok apró ügyét-baját gördíti az ember útjába, hogy kényszerítse a lába elé nézni s belemerülni a mindennapi dolgok kicsinyes szövevényébe.

Már László és Edith is beszélgettek róla, hogy meg kell írniok elhatározásukat az övéiknek. Nem lehet, nincs értelme tovább hallgatni vele, mindketten a maguk urai, nincs miért nyújtani a mátkaságot, gondolni kell az emberekre, a világra is. Hát talán a berendezkedés és esküvő dolgát is meg kellene beszélni.

Egy augusztusi csillaghullásos éjszakán szekér zörgött el a parókia előtt, az országút irányába. László ágyában feküdv hallotta, amint messziről közeledett, egyre hangosabb a zörgése s most aztán, ha távolodni fog, ugyanúgy vész el lassanként a távolban, ahogy keletkezett. De a szekér zaja hirtelen elnémult. Megállt a kapu előtt.

László fölugrott az ágyból, kinézett a nyitott ablakon: tán ide jön valaki?

Egy ember árnya közeledett óvatosan a kapu felől. Arcát nem lehetett kivenni a sötétségben. De ő láthatta Lászlót, fehér hálójában állva az ablakban.

- Ki az? - szólt ki László. - Engem keres?

- Csitt! - suttogta az a valaki s most egyenesen odasurrant a kis kerten át az ablak alá. - Halkan beszélj, kérlek, - hallszott a sziszegő hang - én vagyok, Muresán. Mondani akarok valamit, kollegám!

- Parancsolj bejönni, kérlek - mondta László halkan.

- Nem, nem - mormogta Muresán, - Nincs időm... sietek... a feleségem, a gyermekekkel még hajnalban elutazott, az apjához... Nekem is mennem kell... Tudod, a blázsiak!...

- Talán valami baj van?

- Lehet, hogy sokáig távol maradok... Te jó szívvel voltál hozzám, kollegám!... Becsületes ember vagy, szeretném, ha barátok maradhatnánk azután is!...

- Hogy érted, hogy azután is?

- Sietek... Mennem kell! Csak azt akartam megmondani, hogy ha akármilyen történik is, reám számíthatsz... Itt maradhatsz nyugodtan, mielőtt baj lehetne, itthon leszek s megvédelek...

- Nem értelek! - hajolt föléje László az ablakból. - Miről beszélsz, kollega?

- Majd megtudod - intett Muresán. - Megfordult, hogy távozzék. Aztán gondolt egyet, visszalépett az ablak alá, fölnyujtotta a kezét. - Fogjunk kezét, kollegám!... Maradjunk jóbarátok!...

László odanyujtotta a magáét. Muresánnak nedves, forró volt a keze, mintha láza lenne.

- Nem értem ugyan, - ismételte László - de ha jót akarsz, köszönöm!... Isten veled, kollega!...

Muresán futva surrant vissza a szekérhez s aztán elzörgött az éjszakába.

László sokáig bámult utána a sötétbe s töprengett, vajjon mit akart mondani s hová sietett úgy, mintha szökne?

Aztán, sohase tudná híven megállapítani, hogy történt, mint szakadt alá a hihetetlen, váratlan, nem is sejtett fergeteg: kivilágosodott a Muresán szavainak titka.

Megint ott ültek Edithtel az országút fölő hajló tetőn, az alkonyatban. Az út fehér szalagja némán, néptelenül kígyózott a dombok között s halálos csend mindenütt.

Egyszer csak Edith összerezzen, fordítja a fejét Mezővásár felé, felugrik, kinyujtott karral arra mutat s fölkiált:

- Nézz oda, mi az?...

Furcsa, idegesítő zsvaj hangzik föl s ott, ahol a hágón föl villan az országút teteje, fekete gomolyag hömpölyödik alá. Mögötte a hanyatló nap fényében lángoló tűzként csap föl a por kavargó fellege.

A gomolyag aztán nyúlik, szakadozik, ahogy közeleg s a zúgásból kicsapnak a jajgató, ordító, káromkodó hangok, az állatokat gyötrő ostorok csattogása, s kivehetők a holmikkal, emberekkel rakott szekerek, falkában űzött barmok, amint tovahullámzanak az úton... Ahogy

dermedten nézik, lassan eléri az út belátható túlsó végét, de meg nem szakad, új és új hullám csap keresztül a mezővásári hágón, sötét zuhatagként, amíg végtől-végig betölti az egész útvonalat, mint halálos kínban tekergő óriáskígyó... Amíg szemükkel láthatták, odabúvölt rémülettel nézték ezt az érthetetlen népvándorlást, melyet valami titokzatos félelem ostora kergetett maga előtt. Mikor már nem láthatták, akkor a fülük telt meg szívszorító, félelmes morajával, mely az éjszaka csendjében olyan kísértetiesen hangzott, hogy Edith borzongva dőlt László vállának s védelmet keresve kapaszkodott a nyakába:

- Mi az? - nyöszörögte. - Miféle rettentő történet?

- Nem tudom! - hebegte László. - Soha ilyet nem láttam. Valami nagy katasztrófa ez, Edith... Az Isten irgalmazzon nekünk!

Reggelre tudták már, hogy az egész Székelyföld menekül, hogy Erdély kiürítése el van rendezve, talán a Marosig, talán, ki tudja meddig?! Az országút felé, a dombokon át megindultak a falusiak, látni a szomorú csodát. Rémitő hírekkel szállingóztak vissza. Az emberzuhatag kifogyhatatlanul ömlik most is. Végig az egész úton, amíg a szem lát, kétségbeesett síró férfiak, asszonyok, gyermekek a szekerekre zsúfolt holmik között, köztük sok beteg, tehetetlen öreg, ölbeli gyermek. Egy szekér fölfordult, halottakat húztak ki a halombazuhant ládák alól. Egy marhacsorda, amelyik megszorult a zsúfoltságban, fölbőszülve tiport keresztül az őrjöngő embereken s szerteszét nyargalt bömbölve, a dombokon keresztül. Éhezők is vannak, akik a fejvesztettségben falat kenyeret nem hoztak magukkal s most a testükön levőt is odaadnák érte. Sokan bagóért kínálják lovukat, ökrüket. Vannak, akik megállottak, kifogtak a mezőn, azt mondják, az Istennek se mennek tovább, itt érje az ellenség, vagy dögöljenek éhen, de idegenbe nem szaladnak koldulni, lealjasodni.

László összehívatta a presbitereket, lelkükre beszélt, ruhát, élelmiszereket gyűjtött. Három szekérral lementek az országúthoz.

A menekülés pánikszerű volt, az emberek azt kiabálták, hogy a Székelyföld el van foglalva s Marosvásárhelyt ágyúzzák.

László kezei tehetetlenül hullottak le. Mit akar ő itt, ezzel a nevetséges segítőszándékával? Néhány megtaposott, kidőlt szegény emberi féreg, akiket a betérőnél álló fogadó udvarára cipeltek haldokolva: ennyi, akin segíthetne... De ezeknek már nem kell semmi, a vigasztaló szó is elsiklik fölöttük hatástalanul. A többi, aki bírja, úgyse áll meg, rohan ész nélkül tovább.

Napok teltek bele, amíg valamennyire megcsendesedett ez a rémületes menekülés. Nem szűnt meg akkor sem, de szakadozottabbá, csendesebbé vált.

Egyik estefelé két autó fordult be a faluba, egy szakasz huszártól kísérvé. A grófi udvarba tartottak. Nemsokára jött az intéző László után.

- Kormánybiztosok érkeztek! - újságolta lihegve. - Egy katonai, meg egy polgári. Ezek dirigálták a kiürítést, ebben az irányban. Néhány úr meg dáma van velük Vásárhelyről. Azok is menekülnek. A kormánybiztosok kéretnek, jere fel, beszélni akarnak veled.

Lászlót abba a szobába vezették, ahol újév után Bádoky gróffal beszélt. Most két úr ült az asztal mellé tolt bőrszékeken, cigarettázva. Az egyik katona, a másik civil, ahogy az intéző mondta.

László megállott az ajtóban, meghajolt, a nevét mondta. A két úr felállott. Először a civil lépett hozzá, kezét nyújtotta, ránézett boltozatos homloka alól mély barna szemével, tetőtől-talpig végigmérte s megszólalt:

- Görgényi gróf kormánybiztos.

Hátralépett s most a katona mutatkozott be, összezsapva sarkát s szintén keztenyujtva:

- Gyulay vezérkari százados, kormánybiztos.

- Foglaljon helyet, tiszteletes úr - intett Görgényi gróf, az asztal melletti harmadik székre mutatva.

Leültek.

- Parancsoljanak velem az urak - mondta László.

- Bádoky gróf öméltósága telefonált Marosvásárhelyre, - szólt Görgényi gróf - hogy tiszteletes urat megkérjük: szíveskedjék itt a faluban s a környékbeli kollegáinál személyes súlyával odahatni, semmi rendetlenség, túlkapás, kártevés ne történjék. Félős, hogy a pánik átragad erre a vidékre is, pedig nincs semmi értelme. Ez már kívül esik a kiürítendő zónán. Nagy baj volna, ha a rend itt is fölborulna. Bádoky gróf bízik tiszteletes úr intelligenciájában. Mi is bízunk. Remélem, mindent el fog követni!

- Ami tőlem telik, készségesen megteszem - bólintott László. - De azt hiszem, nincs ok aggodalomra. Legalább is az én falum tökéletesen nyugodt. És semmit sem hallottam arról, hogy a környéken zavargás vagy izgalom lenne. Mi természetesen csak a magunk híveire hathatunk, gróf úr.

- Csak erre is kérjük - válaszolt a gróf. - Az a fő, hogy a magyarok maradjanak nyugton. Viselkedésüktől függ, hogy az itteni románság, amely most titkon mind őket figyeli, mit fog csinálni? Ezért, amint Bádoky gróf tökéletesen jól látja, itt nem arról van szó, hogy csendőrszuronnal biztosítsuk a rendet, amit végtére megtehetnénk, hanem erkölcsi erővel és hatásokkal. Egyedül a magyar faluk nyugodt bizalma akadályozhatja meg a veszedelem kitörését.

- Merek reménykedni, - jelentette ki László - hogy ebben a tekintetben nem lesz baj. A kollegáim, éppen egy nemrég tartott megbeszélésünk következtében, most fokozott lelkiismerettel és éberséggel állanak őrhelyükön.

- Ennek örülök! - bólintott a gróf elismerő mosollyal. - Kérem, mégis lépjen velük érintkezésbe, amilyen gyorsan csak teheti, ebben a dologban.

László meghajolt.

Gyulay kormánybiztos mindezt szó nélkül hallgatta végig, az egész beszélgetés alatt Lászlót nézve. Villogó kékszemű, vörös-szőke, sasarcú, szép ember, a vezérkari tiszt jellegzetes önbizalmával az arcán. De e mögött volt valami őszinte, meleg lelkesség benne, ami azonnal megfogta Lászlót.

- Mi lesz Erdéllyel? - fordult hozzá szorongó szívvel. A katona biztatóan mosolygott a szemébe:

- Ne féljen, tiszteletes úr. Ezt a kiürítést meg kellett csinálnunk, hogy a hadseregnek biztosítsuk a szabad mozgását. A felvonulás már meg is kezdődött. Valamit csinálni fogunk.

- De harctér lesz Erdélyből, - sóhajtott fel László.

- Most vagyok itt először, - mondta a tiszt. - Gyönyörű vidék, külön kicsi ország. Legendákat hallottam a lelkéről. Keserves volt látni, higgye el, ezt a menekülést. De ha jó vége lesz a háborúnak, másként kell törődni vele, mint eddig!... Úgy-e, Bálint?

A gróf bólintott:

- Mostoha gyermek volt, az igaz. Pedig itt van a nemzeti lélek erőforrása. Sokkal többet fogok törődni vele én is a háború után. Úgy, ahogy beszélgettünk róla, tudod?

- Ha kettőnkre bíznák, - mosolygott Gyulay - el is intéznők. A tiszteletes úr meg adna hozzám jótanácsokat.

- Ó kérem, - tiltakozott László - az urak aligha szorulnának reám!

- De ha már egyszer összetalálkoztunk, így hárman, - nevetett föl Gyulay - ebben a nehéz pillanatban s beszélgettünk Erdély veszedelméről, miért ne dolgozhatnánk valaha együtt érte, tiszteletes úr?... Lehet, hogy én akkor már tábornok leszek, a tiszteletes úr püspök, Görgényi gróf pedig miniszterelnök.

Kedvesen felkacagott, felállott s nagyot nyújtózkodott:

- Talán vacsorázhatnánk, Bálint!

Lászlót is ott marasztották s a vacsoránál megismerkedett azokkal az urakkal és hölgyekkel, kikről az intéző szólott. De most csak maguk voltak, az intézőt nem hívták meg, az intézőné helyett magukkal hozott táborigényes főzött nekik s katonák szolgáltak fel.

László bemutatkozott az idegeneknek, bár ez csak formaság maradt, mert a nevét egynek sem értette.

Szeme gyakran megakadt a Görgényi gróf jobbán ülő nagy kékszemű öreg úron, akinek pompásboltú koponyáján ragyogott a rövidre nyírt ezüst haj s borotvált ajkai egy római szenátorra emlékeztettek, aki néma méltósággal tűri hazája szerencsétlenségét.

Az öreg úr megrezsent, mikor Görgényi gróf valamit kért tőle s alig mozgatva ajkait, suttozta:

- Most talán... De mi lesz a vége?

- Méltóságod pesszimista, főispán úr? - kérdezte Gyulay kormánybiztos, az öreg úrra villantva szemeit.

- Nem, csak józan vagyok, kormánybiztos úr. Ismerem az erőviszonyokat. Nem kételkedem benne, hogy ezúttal még sikerül. De a vége, a legvége?... Azért ez a menekülés így is gyógyíthatatlan erkölcsi seb marad. Hiába tiltakoztam ellene!

- Tiszának bele kellett egyeznie, - mormogta Görgényi. - Pedig elhíheted, hogy ha valakinek drága Erdély, úgy ő az!

- Igen, tudom! - bólintott a szomorú úr. - Engedelmeskedtem is. És ha valaha még helyre lehet hozni, engem mindig ott talál a munkában...

Néhány dáma, akik nem felejtették el a ruhatárukat magukkal menteni s most is kiöltöztek a vacsorához, gondtalanul kacarászott, csevegett két fiatal tiszttel s két civil úrral, akik velük együtt a társaságot alkották.

László néha elgondolkozva pillantott reájuk. Vajjon tényleg jókedvűek, vagy csak úri fegyelemmel palástolják a bánatukat?

Suttogó hangon megkérdezte ezt attól a hölgytől, aki közte és Gyulay kormánybiztos között ült. Ehhez az egyhez bizalma volt. Láthatólag nem tartozott a körükbe. Szürkeruhás ápolónő, arcát fehér pártacsík fölé boruló szürke fátyol keretezi. Szemei is szürkék, komolyak, kissé élesek. Nemesvonású, hideg, magábamélyedt arc. Termete magas, karcsú, mozdulatai rejtetten idegesek. László úgy gondolja, nem érzi jól magát ebben a nem nekivaló társaságban. Szenvedések látásához szokott bizonyára, tele van a szeme a háború borzalmaival, csak bánthatja ez a felületes csiripelés.

- Mit gondol kedves nővér, nincsenek tisztában a helyzettel?

Az ápolónő összerezsent, lassan feléje fordította arcát.

- Nem erdélyiek, - mondta halk, gyors szavakkal.

- Maga erdélyi, kedves nővér?

- Sőt mezőségi. - Legalább származásilag. Békeidőben mindig itt nyaraltam a rokonaimnál, a tavak körül. Tiszteletes úr mióta van itt?

- Még egy éve sincs. De már nagyon megszoktam s megszerettem itt.

- Szereti a Mezőséget? - csillant meg az ápolónő szeme s az arca csodálatosan megszépült. - Mit szól a szagához?

- Titokzatos, édes, másvilági, - válaszolt László merengve.

- Úgy-e? Úgy-e?... És azok a furcsa, megdermedt vonalak!... Mint egy holttenger...

- Csodálatos! - kiáltott föl László. - Mikor először láttam, magam is éppen ezt mondtam: holttenger!

- Rokonlelkek vagyunk, úgy látszik, - mosolyodott el az ápolónő.

Vacsora után a terrasra ült ki a társaság, kettesével, hármassával, egy-egy asztal körül, melyekre üvegburás gyertyákat helyeztek. Feketekávéval szolgáltak fel, meg konyakot.

- Feketézik maga? - kérdezte az ápolónő Lászlót. - Én nem szoktam.

- Én sem, - mondta László.

- Akkor jöjjön, sétáljunk inkább egy kicsit a kertben, csak itt a ház előtt. Rettentően fáj a fejem!

- Nagyon szívesen, kedves nővér.

Az ápolónő hosszú, álmodozó léptekkel indult meg a fák alatt, a kert mélyébe vezető úton. László szótlanul lépdelte mellette. Egy helyt, ahol a lombok megszakadtak, s a szabad égből ragyogtak alá a csillagok, az ápolónő megállott, kinyújtózkodott, összefonta kezeit a nyakán, hátrahajította fejét s mélyet lélezett a meleg éjszakából:

- Ó, hogy fáj!...

- A feje? - kérdezte László.

- Erdély, Erdély! - suttogta az ápolónő. - Hiába volt ez az egész iszonyat! Erdély elveszett!...

- Ne, ne gondolja kérem! - tiltakozott László hevesen.

- Nekem csak érzéseim vannak, - szólt az ápolónő. - De azok olyanok, mint az állat ösztönei. Tévedhetetlenek. Még sohase csaltak meg... Most is tudom... Ez még nem a vég... De a vég kezdete!... Maga biztosan nem tudja, itt ebben az elzárt világban, hogy miként áll a dolog odakünn. Én tudom, hogy nagyon rosszul.

- Bízunk Istenben!

- Magának jó! - lehelte halkán az asszony. - Maga pap, maga hisz.

- Csak nem azt akarja mondani, kedves nővér, hogy magának nincs hite? Hogy tudta akkor ápolni, vigasztalni a sebesülteket, a haldoklókat?

- Az más. A szeretetben, abban hiszek.

- Akkor az Istenben hisz, kérem.

- Én csak szeretetnek nevezem. Abban se úgy, ahogy maga gondolja. Valahogy csak a másokéban. Hiszen úgy szomjazom rá és még sohasem volt részem benne.

- Bizonyára ezután! - biztatta László. - A háború nem volt alkalmas reá, hogy maga iránt áradó szeretetet tapasztaljon. Magának kellett másokra árasztani a szeretetet. De egyszer majd megtalálja!

- Gondolja?... - Megrázta a fejét: - Szeretném hinni!... Hiszen azért mentem önként ápolni, azért helyeztettem magam tűzvonalba, kolerás kórházba, mindenüvé, ahova más nem vállalkozott, hogy kikényszerítsem magamból, hogy lássam, tényleg van-e, hogy fölbred-e valakiben irántam is, akiért az életemet kockáztatom?... És egyszer aztán megláttam az igazat...

- Mi volt az?

Az ápolónő halkán, különösen föl kacagott.

- Az, hogy csak akkor szeretett valaki, mikor összetévesztett mással!... De nehogy félreértsen, elmondom, hogy történt. Egy haldokló katona lázasan hívta delíriumában a kedvesét, akinek Rózsi volt a neve. Parasztlegény, valahonnan Baranyából. Rózsi borzasztó messze volt onnan Galíciától. De olyan szívszaggatóan hívta, hogy megsajnáltam. Késő éjszaka volt, a kórteremben senki. Csak a lázban hánykódó betegek, ő és én. Józan szem egy sem. Ráhajoltam, magamhoz öleltem, megcsókoltam a forró cserepes száját s azt mondtam neki: itt vagyok, én vagyok, Rózsi! Elhitte, magához szorított s kicsókolta a szájamon a lelkét... Szeretett, mert azt hitte, hogy Rózsi vagyok...

Elhallgatott, a mellére ejtve fejét.

- Megrendítő!... - suttogta László. - Lássa kedves nővér, ez hősiesség volt, igazi szeretet. Maga, aki egy haldoklónak boldoggá tette az átlépését az örökkévalóságba, megérdemli, meg is kapja azt, amit óhajt!

- Köszönöm, - suttogta az ápolónő. - Ezt az estét nem fogom elfelejteni soha. Olyan furcsa nekem, hogy én magával találkoztam!...

Hirtelen elkapta László kezét s hosszú, karcsú, acélos ujjáival keményen megszorította. Megfordult, sietve indult vissza, a ház felé. László alig bírta követni. Az ápolónő szinte futott. Valami tíz lépéssel előtte érte el a terraszra vezető lépcsőt.

László még a sötétben volt, amikor hallotta, hogy Görgényi gróf az ápolónő felé kiáltja:

- Már azt hittük, grófnő, megszökött a tiszteletes úrral!

Az ápolónő felkacagott és most olyan volt ez a kacagás, mint azoké a többieké.

- Lelki gyakorlaton voltam... Nagyon érdekes volt!

Mindenki furcsán, kétértelműen kacagott.

László megtorpant a sötétben. Szívébe nyilallott ez a jelenet. - Grófnő! - gondolta magában. - Becsapott, komédiázott velem!

Elöntötte a keserűség, megfordult s a sötét fák között, búcsú nélkül hazasietett.

Kora hajnalban, még ágyában fekve hallotta a távozó autók túlkölését.

- Hála Istennek! - sóhajtott megkönnyebbülten. Templomozás után egy udvarbeli cselédleány levelet adott át neki. Lilaszínű boríték, különös, keserű-édes illat. Furcsa, elnyújtott nagy betűk a papíron, ceruzával írva. „Miért futott el? Ne haragudják, ők mind ilyenek. Nekem nem szabad megmutatni magamat, senkinek. De magához őszinte voltam... Szeretném, ha úgy gondolhatnék vissza magára, hogy nem haragszik rám. Úgye, megengedi?... Talán egyszer még meg is mondhatja ezt nekem. Ki tudja?” Semmi egyéb. Semmi aláírás.

László vállat vont. Mozdult a keze, hogy eltépje a levelet. Aztán mégis betette a fiókjába. Elgondolkozva nézett a távolba. - Még vagy kétszer, háromszor is ezen a napon.

Aztán ez is elmerült a multban... A Mezőség hátán még egy darabig hullámozott az izgalom. A menekülők gyérülő csapatai leszorultak az út egyik oldalára, mert a másikon a katonaság vonult föl s most ez a csillogó, dübörgő kígyó vonaglott visszafelé az úton, amíg a szem látott, napokig, hetekig. Aztán ez is tovatűnt... Az ős bányadt színei kezdtek mosolyogni a lombokon. A Mezőség lassan halálrasápadt. Néha, alkonyati sétájuk közben föl-fölrezzentek Edithtel... Kelet felől, a távoli havasok irányából tompán döndült egyet-egyét a levegő... Ágyúszó... Megismétlődött még néhányszor, aztán csend lett... A holttenger dermedt hullámairól minden lefolyik, amit az ember hoz reá... Az emberek olyanok, mint a tovagyrúzó habok, jönnek és mennek. Sikoltanak vagy kacagnak, de mennek, eltűnnek... De a halálnak ezek az örök hullámai, a végeláthatatlan dombsorok örökre itt maradnak, mozdulatlanul, halottan, irgalom nélkül...

XX.

Dávid a gabonás közepén állott, a kepefizetők listájával kezében. Elégedetten nyálazta meg a plajbászát s keresztet rótt azoknak neve mellé, akik letöltötték zsákjukból a papbért a földreterített lepedőkre. Jobbkeze felől a búza, balkeze felől a kukorica tornyosodott halomba. Éles szemmel vizsgálta, nem hoz-e valaki ocsut, szemetet, rostált gabona helyett? Ha ilyen kísérletet vett észre, nyomban visszatartotta a kitöltését s ráripakodott az illetőre:

- Nem szégyelli magát kend, efféle gazzal állítani ide éppen most, mikor a tiszteletes úr házasodik?

Egy-egy szájasabb fehérnép visszakelepelt, hogy ami neki jó, legyen jó a papnak is, ingyen kapja, nem dolgozott érte úgy mint ő, hogy majd letört a dereka, asszonylétére ölvé magát napestig, amíg embere a harctéren gyötrődik!...

- Jó, jó, - csillapította Dávid az ilyeneket - inkább ne hozzon semmit, de ne éktelenítse el a pap kenyerét! Dolgozza le másképpen, akad majd munka, ha asszony lesz a parókián.

De általában inkább csak a szó kedvéért történt az efféle, a falu ezúttal ki akart tenni magáért s a nagy többség azon igyekezett, hogy a tőle telhető legszebb gabonával kedveskedjék a leendő új házasok kamrájának.

Dávid magában meg is volt elégedve, jól jött a tiszteletes úr házasodásának ideje, mióta emlékszik, még békeidőben sem volt ilyen szorgalmatos kepefizetés Virágoson.

Kicsi Dávid lapáttal hányta egyik szuszékba a búzát, másikba a kukoricát, mikor már nagy dombban állottak a földön.

- Hát téged miféle kutya harapott meg? - pillantott reá az apa, mert amilyen mosolygós volt az ő képe, olyan mord a fiáé.

- Engem semmiféle! - mordult fel kicsi Dávid, vállat rándítva. De olyan sötéten nézett a gabonára s úgy dőfte bele a lapátot, mintha ölné.

- Bolond ez a fiú, - hümmögött magában Dávid - valami erősen rágja a máját. De az anyja is hiába kérleli, kutatja: szót sem szól, csak lézeng ide-oda kedvetlenül s bámul a levegőbe. Fehérnép van a dologban, az biztos, csak nem lehet tudni, ki?... Sze' nem tiltaná ő, ha a fiú megvallaná!... Egyetlen gyermekük, szívesen töltenék kedvét, amiben tehetik... Igaz, első gazdák s talán valami méltatlanra, szegényre vetette szemét a fiú... Baj volna, de inkább ebben

is utánaengednének, csak bökné ki már valahára!... Eleget faggatja Kati, az ő biztatására is, már mondott affélét, hogy csak szép s jó legyen, nem baj, ha nem is éppen gazdag, sze' van nekik elégük, de a fiú csak legyintett s azt mondta, nincs neki senkije. Aztán megint, hogy ő elmegy katonának! De miért menne, Szentúristen? Sze' még tizennyolc esztendő sincs! Mire sor alá kerül, csak vége lesz a háborúnak is... Éppen ez kéne még, meghasadna a Kati szíve miatta!...

Aggódva nézett a legényre, ahogy dolgát végezve, ellökte magától a lapátot s szó nélkül kifordult a gabonásból. Ment, mint egy alvajáró, végig az udvaron, ki az utcára. Dávid látta, hogy amikor a papiház mellett elhaladt, félrefordította arcát s kalapját keserű mozdulattal a szemére húzta.

- Mi az Isten csudájáért haragszik ez a fiú a tiszteletes úrra? - morfondírozott magában Dávid.
- Jobb akarattal senki se lehet hozzá, mint a pap. Könyveket adott neki, amikor teheti mindenféléről megkérdezi s ha a fiú akarná, már betette volna a kolégyomba ezen az őszön. De hát nem és nem! Ő pedig nem akarja erőltetni. Megélhet így is, mint valamennyi őse. Aztán lehet, hogy később mégis kedve kerekedik...

Nagyot sóhajtvá, maga is kilépett a gabonásból. Bezárta lakatra s indult, hogy beszámoljon a mai kepefizetéséről. Az udvaron kicsit elfelejtette bánatát, földerült a képe, mert gyönyörű nagy boglyákban állott a drága széna az istálló mögött, a kaszáló is jól fizetett az idén, lett vagy kétszáz szekérrel s a városi fiákeresek egymást licitálják felül érette. De nem kell odaadni, intette a tiszteletes urat, inkább marhát kell szerezni hozzá s ami marad, azt majd csak tavasszal eladni, mikor kétszeres lesz az ára!

Az idén nem fogja ellopni Karó Pendzsi a disznók máléját, se rókára, görényre nem keni a baromfi tünevezését, mert asszony lesz már itt a háznál, de még milyen! A szeme lángjától fog virulni s gyarapodni minden, körös körül!

Így gondolkozik a falu is. Ha volt is aggodalma Lászlónak, az teljesen eloszlott. Virágoson ugyan senki se sajnálja, hogy András és Edith nem lesznek egy pár. Úgy látszik, kezdettől fogva titkos szövetségben voltak a László javára. Szemmel, szóval egyaránt igyekeznek kifejezni örömüket, hogy így fordult a dolog. Ha Edithtel végigmennek az utcán, mindenki rájuk mosolyog, áldást kíván nekik s ha a szemük előtt összecsókolódnának, biztosan oda-volnának a gyönyörűségtől. A parókia egyik üres szobája máris kezd megtelni az asszonyok ajándékaival: lepedők, törlok, varrottas takarók, párnák halmozódnak benne egymásra. A télire való fát már mind behordották s a tenyeres napszámmal fizető atyafiak egymás sarkát tapossák az igyekezetben, hogy fölaprítsák s behordják a fásszínbe.

László várja az édesanyját, aki megígérte, hogy közelebből a városba érkezik s néhány hétre kijön Virágosra, hogy megismerje Edithet s segítsen a ház berendezésében. László boldogan várja, Edith pedig kissé szorongó szívvel, mert hátha nem fog tetszeni annak, akiről László szinte imádattal beszél?

Egyébként, mikor majd László utána megy, hogy kihozza, Edith is vele fog utazni a városba, mert hárman együtt fognak bútorokat vásárolni.

Persze hogy boldogok, hogyan volnának azok?! Csakhogy most kevésbé érnek rá, mint eddig. A sok varrás, készülődés, levelezés alig enged időt arra, hogy egymás szemébe nézzenek s megkérdezzék:

- Szeretsz?... De igazán?... De örökké?...

Tudja Isten, mintha ezelőtt, mikor az esküvő még a bizonytalan távolban lebegett s nem volt más gondjuk, mint egymást átkarolva barangolni az erdőben s a dombokon, valahogy még boldogabbak lettek volna!

Aranka most is az eddigi hűséges szeretettel örökdió felettük, buzgón segít Edithnek a varrásban, bölcs tanácsokat ad neki, mintha az anyja volna. András természetesen ritkábban jelenik meg Virágoson, mint régen. Különösen ebben az időszakban tartózkodik tőlük, bizonyára nem akarja kellemetlen érzésekkel háborgatni őket s talán magamagát is kíméli fájó emlékek sajnójától. De azért néha mostanában is átjön s úgy látszik, meg van nyugodva, ők persze minden egyébről beszélgetnek vele és egymással s nagyon uralkodnak magukon, hogy egy tekintettel vagy mozdulattal se okozzanak bánatot neki. De Aranka ilyenkor mindig vidámabb. Igyekszik Andrást lefoglalni. Ha kimegy a konyhára, hogy a vacsora után nézzen, András csendesen utána kullog. A fiatalok egymásra mosolyognak, mikor hallják, hogy Aranka odakünn, jótékonyan megfélemedkezve bánatáról, fel-fel kacag s András mély medvedörögéssel kíséri.

- Miért ne? - mondja egyszer Edith, Lászlóra pillantva s kifelé intve a fejével.

- Miért ne? - visszhangozza László, rábólintva. - Szívemből örvidenek neki, Edith!

- Adná az Isten! - sítja Edith komolyan.

Mandula úr elindult szokása szerinti őszi körútjára, a Mezőség távoli zugaiba, kedveskedni az adósainak, kiket a hideg rázott tőle. Ilyenkor kellett szegényeknek kiizzadni az uzsorakamákat.

Manduláné még kövérebb, mint valaha, most már alig hagyja el a széket, aminek öbléből úgy folyik szét a teste, mint megkelt tészta a szakajtós kosárból. Reggel becipelik a boltba s Rákhelke kénytelen-kelletlen fel-felriad a könyvből, ha vevő jön s az anyja rászól, hogy szolgálja ki. Ilyenkor, hogy Mandula úr nincs itthon, a kocsmát valamelyik lekötelezettje, rabszolgája vezeti, de a boltban csak ők vannak ketten: anya és leánya. Mandula úr különben se szereti a házi cselédeket. Este, mikor a boltajtót bezárták, nem maradhat a házban idegen. A béresek, a főzőasszony és a szolgálók az udvar végében, cselédházban alusznak. Mandula úr előlük is úgy elzárkózik, mintha ostromlott várban lenne. A nagy mészároskutyákat ő maga szokta elereszteni éjszakára s akkor szuszog nyugodtan, ha hallja, hogy ezek a gyilkos dögök reggelig kerengenek üvöltve a ház körül. Rajta kívül csak Rákhelke tud bánni velük. A szörnyű ebek különös imádattal veszik körül lomhamozgású, fehérarcú úrnőjüket. Egy szavára elnémulnak s egy intésére rámennek akárkire. Rákhelkének nagyon tetszik ez a hatalom, amiért semmit se dolgozott. Úgy veszi, mint regénybeli hősnőt megillető természetes hódolatot s nagyon büszke rá, hogy a béresek, szolgálók boszorkánynak tartják miatta.

Zárás után Manduláné nagy nyögésekkel terül szét ágyában, bosszankodva húzza fejére a paplant s rászól Rákhelre:

- Ne bújd már azt a könyvet. Feküdj le te is, oltsd el a lámpát, mert sérti a szememet a világosság!

- Ó, mama, - zsörtölődik Rákhelke - most a legérdekesebb! Legalább most, mikor papa nincs itthon s nem ordít reám mindegyre, hagyd, hogy olvashassak még egy kicsit!

De Manduláné, egy-két horkolás után ismét fölriad s megint rászól, hogy hagyja már abba!

- Ó, azt hittem, már elaludtál!... Aludj mama!... Még csak egy kicsit!...

- De értsd meg, - méltatlankodik Manduláné - hogy nem bírok aludni a világosságtól!

- Akkor, tudod mit? - csap le reá Rákhel, a szeme sarkából élesen figyelve. - Kiviszem a lámpát a konyhára, ott elolvasom még ezt a fejezetet. Úgy jövök be lábujjhegyen, hogy nem foglak zavarni... Jó lesz, mama? Na úgy-e, hogy így jó lesz?...

Manduláné dohog:

- Adna neked apád!... Miféle gondolat ez? Konyhában olvasni?... Jó, jó, eredj hát, te rossz kölyök!... De ne merj sokáig maradni, érted-e?... Nem bírok aludni egyedül!

Azzal már boldogan horkantott is egyet.

Rákhel piros szája széthúzódott, elővillantak ragyogó fehér fogai. A könyvet hóna alá fogta, nem sokat törődve, hogy hol hagyta abba. Jobb kezében maga elé tartva a lámpást, lábujjhegyen a konyhaajtó felé sompolygott. Meg-megállt, a szemét lehúnyta, megreszketett az izgalomtól. A lámpa ernyője megkoccant a szíve dobogásától, ahogy remegő kezében tartotta. Gyorsan kilépett, behúzva maga után az ajtót. A könyv kicsúszott karja alól. Koppanva esett a téglapadlóra. Rákhel összeborzadt, rémülten fülelt vissza, a szoba felé. Hallotta anyja mély horkolását. Megkönnyebbülten sóhajtott. Letette a lámpát az asztalra, visszafordult, óvatosan bezárta a szoba ajtóját. Kétszer, háromszor fújta bele a lámpa csövébe, míg sikerült eloltania. Fogai vacogtak. A sötétben odatapogatózott az udvarra nyíló konyhaajtóhoz, lassan eltolta a reteszt s vigyázva kinyitotta, kidugva fejét a sötétbe.

Halk nyöszörgéssel tódultak köréje a kutyák. Érezte fölfelé tartott szájukból kicsapó, forró párájukat.

- Csitt!... Csitt!... - suttogetta. Aztán kezével lendítve, félreparancsolta őket. - Feküdjetek le! - szólt rájuk. - Egy nyikkanást se halljak!

A hűvös őszi éjszakában borzongva suhant át az udvaron, a kerítés felé, a hátulsó kisajtóhoz.

- Itt vagy? - suttogetta, odaszorítva száját a kulcslyukhoz.

- Itt! - dörmögte vissza valaki.

Rákhel mégegyszer körülnézett, kinyitotta az ajtót, kidugta a kezét s behúzott valakit az udvarra. Gyorsan visszatolta a reteszt s futott előre a konyha felé, maga után húzva azt a valakit.

- Csitt! - sziszegte a kutyák felé, amelyek morogva szöktek föl fektükből.

Sikerült. Minden zaj nélkül bent voltak a konyhában.

- Csak utánam jere! - lehellte Rákhel, apró lépésekkel vezetve az idegent a sarok felé, ahol hosszú láda állott csergével letakarva.

- Itt!... ülj le!... - s mind a két kezével lenyomta a ládára. Ő maga ismét a szoba ajtójához lopózkodott, visszafojtott lélekzettel figyelt s hallatszott mély, megkönnyebbült sóhajtása, amint meggyőződött róla, hogy anyja alszik.

Most vissza a ládához, odavetette magát melléje, ráfonódott a nyakára, lihegve kereste szájával a száját s halkan, forrón kacagott, amikor megtalálta...

A kutyák fölszabadulva a tilalom alól, őriöngve nyargaltak a ház körül, vonításukkal messzire űzve tolvajt és rablót. Manduláné egyszer fölriadt, hallotta az üvöltést, megnyugodva sóhajtott:

- Alszol, Rákhel?

A választ nem hallotta, nem is várta, visszazuhant az álom mély tavába.

Pikó nagy pecsétetes levelet hozott. A piros viaszban az egyetem címere ragyog. S László, noha egyedül van, fennhangon olvassa a pecsét köriratát: „Universitas Litterarum Regia Hungarica Francisco-Josephina”. Reszkető kézzel tépi föl a borítékot. Már tudta, mi lesz benne s mégis, nem akar hinni a szemének. Hát megtörtént!... Megtörtént!... Istenem, legyen áldott a te

neved!... Istenem, áldd meg minden áldásoddal, azt, aki cselekedte!... Itt van, valóság, el kell hinni, kacagni kell és sírni és kiáltani!... Igen, úgy van, ő, őmaga, dr. Katona László: az egyetem magántanára... A rehabilitáció megtörtént, a legfelsőbb jóváhagyás itt van. A virágosi pap egyetemi magántanár!...

Edith szinte félve, tisztelettel néz a csodálatos okmányra s ahogy felemeli róla a tekintetét Lászlóra, szeme tele van áhítattal. Keze kinyúlik, remegve megtapintja völegénye karját, mintha azt hinné, álomkép... Aztán föl kacag, könnyeborult szemmel, átöleli a nyakát, fejét mellére hajtja s zokog és nevet és nem tudja, mit mondjon, mit csináljon?...

László csak áll, mintha megdermedt volna, néha fölveszi a levelet, belepillant, visszajeti az asztalra, néz a távolba, a szeme mosolyog, a szája vonaglik s nem tud szólni...

Egyszer csak benn vannak a városban, mintha álmukban történt volna, nem is tudják, hogy s mint kerültek be. Aranka és András buzgólkodtak helyettük, mert az ő szemük előtt összefutott minden. Valahogy szekérre rakták őket, mindenfélét mondtak nekik, aztán átrepültek a Mezőségen s most itt vannak az egyetem aulájában s László az első magántanári előadását tartja a professzorok és az ifjúság előtt. Sok ismerős is van jelen, a püspök úr, a teológiai tanárok, az esperes úr, a régi asztaltársaság tagjai s Jóska az egész előadás alatt Edith szemébe mosolyog. Edith reszketve ül, idegen hölgyek között s gyermekesen drukkol, hogy László bele fog sülni. Mikor ez a gondolata egészen öntudatába jut, elborítja a láng a szégyenkezéstől, hogy ilyen ostoba tud lenni. Mikor pedig az előadás után mindenki éljenez, tapsol s a professzorok a László kezeit szorongatják, Edith sápadt lesz, mint a fal s az az érthetetlen és iszonyatos érzés nyilallik keresztül a szívéen, hogy mindez nem igaz, hogy valahol a háttérben setét végzet terjeng s árnyéka László fölé borul...

László bemutatja őt professzorának, a nagy filozófusnak. Edithnek remegni kezdenek a lábai s úgy érzi, hogy a padló süllyedni kezd alatta. Egészen gyermekké lesz a félelmes tisztelettől.

Az öreg professzor komolyan néz a szeme közé, miközben száraz keze átfogja a leány forró ujjait:

- Nagyon örvendek, kisasszony, hogy megismerhetem - hallja a szavakat. - Ne felejtse el kérem, hogy a filozófusoknak különös szükségük van jó feleségre.

- Miért?... - dadogja Edith gyermekesen.

- Mert köztudomásúlag élehetetlen emberek - mondja a professzor nagy komolysággal. - De úgy látom, - teszi hozzá halvány kis mosollyal - az én fiatal barátom megtalálta ezt a jó feleséget. Kívánom, hogy mindig ihletője lehessen a munkájának.

Edith, nem tudja miért, hogyan, hirtelen lehajlik az öreg kezére, mintha az apjáié lenne s megcsókolja.

A professzor nem húzza vissza a kezét, csak biztatólag megszorítja vele az Edithét.

- Úgy, úgy, kedves leányom. Az Isten segítse meg!...

Visszafelé már László édesanyjával szekereznek. Edith azonnal megszerette. Úgy látszik, ő is megnyerte az anya tetszését, a hosszú út gyorsan telt el meghitt, bizalmas beszélgetésben.

László édesanyjának sehogyse tetszik a Mezőség. Virágos se tudja kibékíteni. - Hála Istennek, - mondja - hogy el fogtok innen kerülni, remélem, minél hamarabb. - A dombokról az a véleménye, hogy csúfak, mint valami kísértetek, a parasztokról pedig az, hogy durvák, furfangosak, mint a farkasok. Tudós embernek, úriembernek, finomlelkű kisasszonynak nincs mit keresnie Virágoson.

László és Edith nem győzik bizonygatni neki az ellenkezőjét. De hiába, ő csak a fejét rázza, szelíd kék szemei megkeményednek s gyöngéd hangja élessé válik:

- Nem való úriembereknek!...

Pedig a falu odavan a tiszteletes úr édesanyjáért. Mindenki körülcsodálja, kézcsókokkal tiszteli, a férfiak elmondják neki, hogy milyen büszkék a fiára s az asszonyok tojást, ordát, csirkét hoznak a parókiára, hogy amíg itt van, minden jóval kényeztessék.

Ő előkelően mosolyog, szép szavakkal köszöni a tiszteletet s az ajándékokat, de örvend, mikor a parasztok eltávoznak s egyedül maradhat Lászlóval és Edithtel.

Kétszeresen félti és kényezteti Lászlót, mert a másikért, a nagyobbik fiúért ott hordozza a mély sebet a szívében. Nem illik hangosan panaszkodni most, mikor ezrek és százezrek szenvednek, de ő soha ki nem tud békülni, belül a lelkében, azzal az igazságtalansággal, hogy az ő fiát, aki nem való durva fegyverhez, aki hazáját jobban szolgálta a tudományával, elhurcolták a szörnyű mézárszékre, mint egy utolsó parasztfiút. Miklós jelenleg az olasz fronton van, csak annyit ír néha: még élek. De az anya szíve tudja, hogy miféle méltatlan szenvedések rejlenek e két szó mögött!

Arankát kissé falusiasnak, közönségesnek találja a László édesanyja, de azt mindjárt látja, hogy a szíve jó. Andrásról az a véleménye, hogy rusztikus falusi pap, éppen odavaló, ahol van. Persze, ha László mondja, ettől lehet akármilyen derék ember. Szörnyülködik és kacag, amikor megtudja, hogy Edith az András menyasszonya volt. Ettől fogva még jobban szereti Edithet s a leány ért hozzá, hogy meghódítsa magának a szívét. Nem mintha dicsekedne vele, de az anya hamar tisztába jön az igazsággal: Edith volt az, aki Lászlóban fenntartotta a lelket itt, ennek az átkozott sárfészeknek nyomorúságai között s nemhogy megkötötte volna, de egyenesen sarkallta és lelkesítette a jövőjéért való munkára. Ezért bízik benne, hogy méltó élettársa lesz Lászlónak.

Gyorsan suhannak el az ősz utolsó hetei, melyeket egészen betölt a ház berendezése s az esküvőre való készülődés. Az anyának az a véleménye, hogy nem kell túlságosan berendezkedni itt, nem szabad sokat költeni, adósságot csinálni ezért a falusi otthonért, inkább arra kell takarékoskodni, hogy majd a városban méltóképpen rendezkedhessenek be, hiszen talán csak néhány hónap, legfennebb egy esztendő s Isten segedelmével úgy elrepülnek innen, hogy még álmukban se jut eszükbe ez a rongy kis falu.

Edith mosolyogva hallgatja ezeket s nem ellenkezik, pedig a szíve mélyén fáj neki a Mezőség s a szegény kicsi Virágos lebecsülése. Neki örökre legszebb marad a földön ez a hely s tündérország a virágosi erdő, ahol szíve összeforrott a Lászlóéval. Ő is akarja, hogyne akarná, hogy Lászlóból kiváló, nagy ember legyen s hozzá méltó környezetben fejtsse ki tehetségeit. De Isten látja, sohase búsulna, egy percig se, ha az volna a rendeltetésük, hogy örökre itt maradjanak. Mit számít az egész világ, ha egyszer ők ketten egymáséi lehettek? Szinte félve hozza elő szekrényéből szorgalmas kezeinek finom munkáit: függönyöket, terítőket, csipkéket, melyekkel áhítatos szeretettel díszíti jövődő otthonukat.

Pedig az anyának mindez nagyon tetszik, méltányolja Edith finom ízlését, meleg otthonra vágyó érzéseit s gyönyörködik benne, ahogy a két fiatal rendezkedik, béleli a fészkét s egymásra mosolyog, ha valamelyik zugocskát különösen meleggé, puhává sikerült varázsolni.

Aztán lehull a hó s a Mezőség tiszta fehér lakodalmi köntöst vesz magára. Mély csend lesz s minden visszafojtott lélekzettel várja a boldogság angyalának leszállását.

Az esküvő a városban lesz, azt már nem lehetett kikerülni, hogy az esperes úr adja össze őket. Ezt ellenmondást nem tűrő határozottsággal kötötte ki magának, mert amint mondta, ez az ő műve, ezt mindenkinek el kell ismernie. László neki köszönheti, hogy emberré lett s hogy

magához méltó feleséget talált, nélküle semmi sem lett volna belőle, az bizonyos. Ezt a megdönthetetlen igazságot tőle telhetőleg mindenütt szétkürtölte. A fiataloknak nem volt más teendőjük, minthogy alázattal és tisztelettel megköszönjék neki.

Az esküvő előtti csendet Minya bá törte meg, azzal a szomorú hírral, hogy harangozni kell, tiszteletes úr, parancs jött a jegyző úrtól, harangozni kell, mert meghalt a király.

Ez a hír egészen váratlanul érte Lászlót, de nemcsak őt, hanem mindenkit a Mezőségen. Újságok már nagyon ritkán érkeztek ebben az időben s a legutolsóban az állott, hogy Őfelségének náthája van, de az orvosok állítása szerint semmi veszedelem nincs. A Felség minden reggel öt órakor, évtizedes szokása szerint, íróasztalához ül és aláírja az aktákat... De ha már a jegyző úr rendelkezett, harangoztak becsülettel s László Pikó útján megtudakolta a főbírótól, igaz-e a hír? Miután hivatalosan igazoltatott, László szép gyászünnepélyt is rendezett a templomban s az öregasszonyok éppúgy elsiratták Ferenc József Őfelségét, mint ahogy minden halottat el szoktak siratni, szép fejhangon, ősi szólamok ritmusával.

Már vagy három nap is eltelt a gyászünnepély után, mikor ismét egy újság tévedt a Pikó tarisznyájába, melyből meglepetve olvasták, hogy Őfelsége jobban van. Csak tüzetesebb vizsgálat után derült ki, hogy az újság kéthetes. Később is szállingózott még egy-egy megkéssett hirlap, rendre közelítvén meg az igazságot, míg végre csakugyan meghalt a király, az újság szerint is.

Ettől eltekintve mindenféle furcsa hír kezdett szállongani a Mezőség falui között. Voltak közöttük rosszak is. Rebesgették, hogy a központi hatalmakat nagy vereségek érték, különböző harctereken. Egyszer az intéző kivakart a bekecse zsebéből valami piszkos térképet, amit egy Mezővásáron járt városi mészárosból kapott, az pedig állítása szerint a fiától, aki valami titkos katonai szolgálatot teljesít a főhadiszálláson. Rettenetes térkép volt. Lászlónak elállott a szíveverése tőle. Az intéző irtózatosan káromkodott. Ezen a térképen Magyarország helyén temető volt ábrázolva, de az a temető is csak az Alföldön terült el. Az ország északi része bele volt olvasztva egy Csehszlovákia nevű új államba. Magyarország déli részén ez a szó állott: Jugoszlávia, a keleti országrész pedig nem is létezett, mert egészen a Tiszáig Romániát mutatott a térkép.

- Ezt akarják velünk! - hördült fel László, a térképre meredve.

- Csakhogy nem esznek ám belőle! - döngette öklével az asztalt az intéző. Lászlónak mégis elfacsarodott a szíve. Érthetetlen rossz sejtelem szorította össze. Őrütség! - erősítgette magában. - De mégis rettenetes, hogy így le merték rajzolni! Mutatja az ádáz, könyörtelen akaratot, ami a világot körös körül fűti ellenünk.

Egyik nap Szilveszter úr lovagolt keresztül Virágoson s megállt a papilak alatt. László éppen az udvaron volt, a széna egy részét eladta városi fuvarosoknak s nézte, hogyan rakodnak. Szilveszter felkiáltott hozzá s ő lement a kapuhoz.

- Azt akartam mondani, - szólt le a dzsentrí a nyeregből, grimáskodva - hogy tegnap Mezővásáron voltam s a főbíró telefonértesítést kapott a főispántól: békeajánlatot tettünk az antantnak.

- Tettünk? - álmélkodott László. - Kik?

- Hát mi, Németország meg a Monárkia.

- Érthetetlen! - képpedt el László. - Miért mi? Miért nem ők?

- Azért, - hajolt a füléhez, suttogóra vált hangon tagolva a szavakat, Szilveszter - mert rosszul állunk barátom! Igenis, mi tettünk ajánlatot. Az új király, IV. Károlynak hívják, még meg

sincs koronázva, nem akarja folytatni a háborút. Azt mondják, még különbékre is kapható, ha Vilmos huzakodna. A főbíró azt mondja: Wilson, az amerikai elnök közvetíti az ajánlatot.

- Mit gondolsz... mi lesz az ára?

- Hát, - húzta fel szemöldökeit Szilveszter s utánacapott a monoklijának, amely ettől a mozdulástól kiesett a szeméből - talán a státuskvót meg lehetne menteni. Talán. De a főbíró azt mondja, a nemzetiségek autonómiát fognak kapni. Különben bánja a fene, csak már vége legyen ennek a disznóságnak!

László nehéz gondolatokkal ballagott vissza a parókiába. De hát, ha valaki az esküvőjére készül, nem ér rá sokáig töprengeni távoli nagy dolgok felett.

Az esküvő napja pedig eljött. A városba velük ment László édesanyja is, aki az esküvőről mindjárt haza fog utazni. Maga a nagy esemény az esperes úr templomában történt meg. Utána ő adta az ebédet is. Erről sehogyse lehetett lebeszélni.

- Már én csak úgy tekintem őket, mint a gyermekeimet! - jelentette ki büszkén. Egyébként az ebéden az esperes úr családján kívül, akik, anya és két felnőtt fiú, egészen beleszerelmesedtek a fiatal párba, továbbá a László édesanyján kívül még Jóska volt jelen, mint a László tanuja, míg Edithnek ebben a minőségben a segédpap jutott, aki szemmel láthatólag szívesen cserélt volna tisztséget a vőlegénnyel. Edith családját, sajnos, csak egy öreg betűkkel írt levél képviselte, melyet apja írt. Ő maga nem jöhetett el: „Pénz nincs, ellenben a baj több, mint a vaj, sőt vaj egyáltalában nincs is, adjon az Isten nektek boldogságot, gyermekeim!”

Az esperes úr nagyon szép felköszöntőt mondott az ifjú párra, Jóska viszont indíttatva érezte magát, hogy az esperes urat köszöntse fel, mint akinek tudta nélkül az egyházmegyében még egy verébfióka sem eshetik ki a fészekből, nemhogy két felnőtt veréb beleeshessék egy fészekbe. Jóska teljesen behelyezkedett az esperes úr gondolatvilágába s osztotta azt a nézetet, hogy László és Edith mindenestől az esperes úr találmányai és teremtményei. Kifejezést adott annak a meggyőződésének, hogy az ifjú pár soha rá nem jött volna, hogy szereti egymást, ha ezt az esperes úr önmagában el nem határozza és jóvá nem hagyja. Mindezek után arra kérte őt, hogy vegye most már pártfogásába és gondoskodjék az ő jövőjéről is. Tekintettel arra, hogy Jóska mindezeket meghatottságtól remegő hangon és égfelé fordított szemekkel mondta el, az esperesné lágy szíve könnyekben csordult ki s maga az esperes úr is elérzékenyedett saját jóságának mély átérésében, megígérvén, hogy mindig a fiatalság pártfogója és atyja marad.

A fiatalok mindebből keveset hallottak, csak akkor tértek magukhoz, mikor már kettesben tartottak hazafelé az udvari kocsin, amit az intéző, ezúttal mégis megemberelvén magát, eléjük küldött az állomásra. Az egész esküvő álomnak tűnt föl előttük s hihetetlen csoda, hogy ők most már férj s feleség! Most, most, hogy itt ülnek ketten a kocsiban, a takaró alatt összekulcsolt kezekkel, egyszerre rájuk szakad a valóság, amit ez az utazás jelképez: örökké együtt fognak ezután utazni, kéz a kézben, át a világon, az örökkévalóságba!

A házuk ajtójában most is Dávid várta őket Katival.

- Isten hozta, tiszteletes úr, tiszteletes asszony! - köszöntötte őket a kurátor, levett süveggel. Kati mind a kettőjüknek kezet csókolt, kötényével törülgetve szemeit. Aztán ünnepélyesen lépegetve előttük, kinyitották az ajtót s kétoldalt állva, beengedték őket maguk előtt a várakozó hajlékba. Kedves meleg cirógatta körül arcukat, a kályhákban pattogott a tűz s a leereszkedő esti árnyék homályából fehéren világított az otthon tiszta öle. Dávidék csendesen betették mögöttük az ajtót s még a puha hóban is lábujjhegyen távoztak el, hogy ne zavarják őket.

Otthon, ahogy benyitottak, kicsi Dávidot két könyökére feküdvé találták az asztal felett.

- Megjött a tiszteletes úr a feleségével! - kiáltott rá vidáman az öreg.

Kicsi Dávid lassan felemelte fejét s rájuk nézett izzó szemével. Fölkelt s szó nélkül kiment a házból. Apja, anyja leesett állal bámult utána.

Kicsi Dávid magában rója az utcákat egész este. Ha valaki szól hozzá, indulatosan vállat rándított s továbblépett. Addig járt, amíg minden elcsendesedett s a házak behunyták apró, pislogó ablakszemeiket. Akkor megállt s hosszasan nézte a parókiát a dombon. Ott még világos az egyik ablak. Ott még ébren vannak. Egyszer aztán elsötétül az is.

Kicsi Dávid nagyot sóhajt, dacosan megrázza a fejét, fordul s megy egyenesen Mandula úr kerítéséhez, a hátulso kis ajtónak.

A kutyák ott vonítanak egycsomóban a kiskapu mögött. Hörögve mardossák a kapufélfákat tehetetlen dühükben. Pillanat alatt ízekre szagatnák, ha valaki megnyitná nekik. Kicsi Dávid nem törődik velük, mert az ebek egyszerre elnémulnak s alázatos nyöszörgéssel tódulnak valaki köré.

- VÉRIVÓ zsidó boszorkány! - csikorogja a fiú.

- Te vagy? - hallszik a Rákhel forró suttogása.

Karácsony estéjén László és Edith csendes boldogsággal néznek a szent fa lángocskáiba. Az isteni szeretet fénylő szimbóluma rájuk hinti a mennyei békesség fénypalástját.

Künn betlehemes gyermekek járnak. Idetartanak. Engedelmet kérnek, hogy behozhassák a csodálatos istállót. A betlehem színes papirokkal borított, három tornyocskával ékes alkotmány, benne gyertyák égnek s kicsi ajtóján bekukkantva, látható a boldog Anya, ölében a szent fiúval s odébb József a kisdedit imádó jámbor barmok társaságában.

A legénykéek lelkesen csillogó szemmel énekelnek: „Szívünk vígsággal ma betölt.”

Kedves falu. Édes Mezőség.

III. RÉSZ

XXI.

Mezei Andrásné, született Kovács Aranka tiszteletes asszony, Virágosra szekerezik Tóvölgyről. A barátnője, Katona Lászlóné tiszteletes asszony izent érte: most már csakugyan jöjjön, úgy érzi, eljött az órája.

Aranka azonnal indult. Szegény kicsi Edith! Egy hete, hogy látta, de már erősen el volt készülve akkor is. Bátor asszony különben, megőrizte a leánykori természetét, nyugodtan néz szembe a dologgal. A kedves vonásai el voltak torzulva, a szép termete elformátlanodott, sokat szenvedett a terhesség alatt, de a tekintetében édes, áhítatos várakozás ragyogott. Aranka sajnálta is, irigyelte is. Szíve szerint mindig vágyott gyermekekre, de ezt megtagadta tőle a sors, a második házasságában is.

Ahogy közeledik Virágoshoz, a múlt megelevenedik lelke előtt s csendesen mosolyog maga elé. Azért jó az Isten, minden eligazodott szépen. Lászlóék már közel egy éve házasok, boldogan élnek, ahogy megérdemelték. És ő is, immár hét hónapja, az András felesége. Így akarta az Isten s bölcsen, kegyelmesen akarta. András áldott drága ember, jobbat igazán nem is kívánhatna magának. Csendes megértés, békében való együttküzdés az étellel... Tulajdonképpen csak ebben a házasságában törődött hozzá Aranka az élethez. Leányos álmai, romantikus képzelődései, igaz, végképpen elszállottak. De hát Istenem, ez a valóság!... Most jó egyszerű élete van, mindennapi kicsi gondok s ennek a nagy, tisztalelkű óriás-gyermeknek, az ő derék urának gondozása... Hála és szeretet önti el a szívét, ha rágondol, hogy András mindent megtesz érte, ami csak módjában van. Szerelem?... Mi is a szerelem?... Csacsi gyermekek bolondos, gyönyörű képzelődése. De nem lehet megmenteni a házasság után. Az ember rájön, hogy se ő maga nem tündér, se a másik nem meseherceg. De a szeretet, a kölcsönös megbecsülés sokat pótol. S abban is van valami szép, szívetmelegítő, hogy azok az erős karok hűségesen tartják, védelmezik, dolgoznak érte. Aztán telik az idő is, egyik se ma kelt csibe már... Aranka szeliden bólogatva mosolyog a szekérben: jól van ez így!

Milyen jó az is, hogy megmaradt a Lászlókkal való barátságuk s túlélte a megrázkódtatást. Ez a legszebb ebben a rettentően sötétedő gonosz világban. Aranka büszke reá, hogy döntő része volt ennek a barátságnak megmentésében. Tudja is, hogy mi az igazság. Tudja, de elfogadta, megnyugodott benne, sőt akarja is. András nem bírta volna ki, hogy Edith-től végképpen elszakadjon. Aranka nem áltatta magát akkor se, megérezte, hogy András miért kapaszkodott hozzá: mert általa megmaradtak lehetőségek és szálak, melyek Edithhez fűződtek. András most is szereti Edithet és örökké is fogja szeretni. Aranka is szereti Lászlót, mindig is szeretni fogja, ők úgy találtak egymásra, mint két árva, akiknek egymást kellett vigasztalniok. És aztán valahogy egyesültek abban az érzésben, hogy László és Edith az ő gyermekeik, életük szebbik, magasabbik része, a büszkeségük, a reménységük; minden, ami nem közönséges. Az embernek kell valami, ami nem közönséges. Ez nekik a László és Edith élete. Úgy beszélgetnek róluk esténként, mint a gyermekeikről, szövögetik a jövődjüket s kiszínezik számukra az elkövetkező nagy életet.

Most pedig segíteni kell Edithen, a drága leányukon, hogy világra hozhassa gyermekét, az ő unokájukat, ahogy Andrással maguk között nevezik, könnyes tréfálkozásban. András is át fog jönni estefelé, mihelyt a dolgai engedik, hogy vigasztalja Lászlót. Mert László korántsem olyan hős, mint Edith. Bűnösnek érzi magát, ahogy András mondja. Szüneteket okozott Edithnek s most odavan, hogy milyen kínok várnak a feleségére. Ez a László csakugyan

gyermek, csacsi fiúcska. Persze nagy tudós ember, de az étellel szemben megszeppent lurkó, aki rossz fát tett a tűzre s fél, hogy kikap érette.

Késő ősz van, de gyönyörű derült idő. Szelid langyos meleg, híg kék levegő, sárgapiros lombhullás, titokzatos csend. A halál lábujjhegyen lépked. Az Isten segítse meg Edithet, hogy életet tudjon adni!

László örömgregyúlva fogadja Arankát. Hála az égnek, hogy megérkezett!... Az éjjel bizony nem aludtak egy cseppet se. Ő olyan buta, nem tudja, mit csináljon... Nem mintha Edith akarná, hogy csináljon valamit. Edith nem igényli a vigasztalást, sőt még ő bátorítja Lászlót; ne aggódjék, jól lesz minden s nemsokára már hárman lesznek a házban. De László észreveszi, hogy a mosolygás mögött el-eltorzul szája a kintől s hogy benső nyugtalanság emészti, nem találja a helyét, mindegyre nekiindul és sétál a szobákban, nehézkesen, lihegve. Azt mondja: izgatott, de az örömtől. Alig várja, hogy láthassa az édes kicsikét. Fiú lesz, erősen érzi és Lacikának fogják nevezni. Lacika! Lacika! - suttojga maga elé átszellemült arccal. Jöjj már, kicsi Lacika, édes! László nem bánja, ha kislány lesz is, csak már megérkezzék. Ha leány lenne, Ágnesnek hívnák... De Edith ragaszkodik Lacikához... Nem is jó, hogy ennyire beleélte magát, majd szomorú lesz, ha Ágnes talál jönni...

- Édes Aranka, jöjjön, legyen mellette, ez meg fogja nyugtatni, erősíteni. És én is mindjárt vitézebb vagyok, ha maga itt van velünk.

Aranka biztatólag mosolyog:

- Ne féljen, anyámasszony katonája!... Edith nagyszerű kis hős: úgy megszüli a Lacikáját, hogy csupa gyönyörűség! Meglátja, könnyen fog menni.

Edith ide-oda topog a szobában. Az ágy meg van vetve, pólya, fáslik, apró babaruhák szépen kiteretve, minden készen a fogadtatásra. Az öreg bába bölcs nyugalommal ül egy konyhaszéken.

- Mikor már nagyon rossz lesz, mindjárt jó is lesz! - jelenti ki orákulumszerűen.

Edith befelé figyel, szórakozottan mosolyog, bólogat. Mikor Aranka belép, fölsikolt az örömtől s nyakába fonódva csókolgatja:

- Aranka mama! - gügyögi neki. - Aranka mama!

László ott ténfereg körülöttük. Pályájából kivetett bolygócsillag. De Aranka rászól, hogy ne lábatlankodjék itt, menjen sétálni, vagy olvasson, vagy vágjon fát, akármit, de ha már ilyet tett ezzel a szegény Edithkével, legalább ne bosszantsa azzal a nyúlt ábrázatával!

- Eredj, eredj, én gyilkosom! - nevet reá Edith is, utána csókolva a levegőbe.

Délután megkezdődtek a szülési fájdalmak. Edithet lefektették, László nem bírta hallgatni a nyögését, fejébe vágta a kalapot, elindult András elé. Szembetalálkozott vele a faluvégén. Sürgetni kezdte:

- Gyere már, siessünk vissza, ki tudja, ezóta mi történt?

András megnyugtatólag mosolyog, karonfogja, szeliden kényszeríti, hogy nyugodtan lépeghessenek.

- Nincs még semmi, - szólt ki rájuk Aranka.

- Kínlódik? - nyögte László rémült szemekkel.

- Dehogyan kínlódik! - legyintett Aranka. - Bátrabb, keményebb, mint maguk ketten!... Sétáljanak csak, vitéz férfiak! - Azzal betette az ajtót az orruk elé.

- Ne menjünk messze! - könyörgött László. - Sétáljunk itt a cinteremben.

- Jó lesz, - hagyta rá András.

Keringtek a templom körül. De ettől Andrásnak kóvályogni kezdett a feje, lehúzta Lászlót egy kis padra, öreg sárguló orgonabokor alatt.

- Megkergülünk, ha folytatjuk, - dörmögte. - Ülj nyugodtan, nem lesz baj. Beszéljessünk. Hogy mennek a magántanári előadásaid? Mit adsz elő? Vannak-e hallgatóid?

László előbb idegeskedett, a ház felé fülelt, egy-egy szót odahányt feleletül. De András izzadva az igyekezettől, kérdést kérdésre halmozott. Lassanként belejöttek.

Az elmúlt év alatt László hetenként tartott egy-egy előadást az egyetemen. Most már rendes szerződése volt Ferenc bával. Egy darab földet adott neki bevetve, amiért hetenként az állomásra s onnan vissza hordozta. Mentek, akár sütött a nap, akár esett az eső. Hősies vállalkozás volt. De Edith ragaszkodott hozzá és László keményen kitartott. Sajnos, hallgatója kevés volt. Nemcsak neki, az egész egyetemnek. A tanév folyamán egyre-másra hívták be az ifjakat. „Gyorstalpaló” tanfolyamokat rendeztek számukra, hogy el ne veszítsék egyetemi éveiket s megkapják a diplomájukat. A padokban inkább csak diákkisasszonyok maradtak s néhány betegképű fiatalember, aki még most se vált be katonának, mikor pedig már nem nagyon válogatták őket. Maga László is sokszor úgy érezte, hogy ebben a világban már alig van értelme a tudománynak. Ha Edith nem tartja benne a lelket s ő a jövő kedvéért össze nem szorítja a fogát, régen abbahagyta volna. Pedig gyönyörű stúdiomot választott: „A magyar filozófiai törekvések történetét”. Szomorú és felemelő volt egyben, ahogy nyomról-nyomra követte a történelem s a mindennapi élet ezer és ezer visszahúzó akadálya közül felvergődő magyar lélek erőfeszítéseit a legnagyobb léttitkok megragadásáért. De éppen ez a tárgy és éppen a jelenlegi időben gyötörte meg keservesen a lelkét. Egy halálraítélt nép tragikus hánykódása, hogy megfellebbezze végzetét s legkülönb elméi által föllendüljön az európai szellem csúcsaira!... Sokszor előadás közben elfulladt a szava s riadtan nézett össze riadttekintetű hallgatóival; együtt, egyszerre érezték meg a keserű magyar sors betelni készülő poharának halálízét...

Ahogy ezeket most András elé tördelte, jótékonyan megfeledkezett a maga legközelebbi bajáról s elmerült nemzete nagy veszedelmének látományába. András néma figyelemmel hallgatta, szemeit merőn a földre szegezve. A maga módján kísérte gondolataival a fekete próféciát s egyszer közbedörmögött: - Közel a világ vége... Az emberiség megbolondult, a saját sírját ássa. Muszkaország felől jön a vörös sárkány, a bolsevizmus. Isten, Krisztus, egyház, család, minden a kítátott torkában vergelődik. Hogy mi lesz, azt ember nem tudhatja...

Amire András gondolt, arról sokat tudtak s még többet képzeltek az emberek, régóta. Még az elmúlt tavaszon tört ki a forradalom a távoli Oroszországban s lassanként elhatolt a híre az ottani rémségeknek a legtávolabbi vidékekre, még a Mezőség falucskáiba is. Amióta pedig megtörtént a fegyverszünet az orosz fronton s a katonaság nagyrésztét másfelé vitték, a bolsevizmus dögvészéről mindenféle mendemonda terjedezett széjjel. Lassacskán, szinte észrevétlenül, megváltozott a levegő itthon is. Hazavetődő katonák szemében idegen, ijesztő lélek lángja világított. Soha nem hallott istentelen gondolatok szivárogtak a nép közé. Rejtett, vad fenyegetések. Főleg az urak s a papok ellen. Az igáját szelíd megadással vonzó, templomjáró falusi nép, mintha alvó tigris nyitotta volna föl a lelke mélyén kegyetlen sárga szemét, vére kívánczó rekedt dorombolással kurrogott az új világról, melyben az Isten hazugság, az úrféle eltaposott ganéj s a szegény ember mindennel bíró úr, a maga istene lesz. És a kocsmákban a körül folyt a suttogás, hogy az asszony nép közös tulajdon lesz, akár csak a föld, meg mindenféle jó.

Ahogy ez a lelkület észrevehetővé vált, László éjt-napot töprengett rajta, miképpen lehetne gátat vetni eléje? Próbálkozott egy második lelkészi kurzussal is, de az életviszonyok úgy megnehezdedtek, hogy lehetetlenség volt megrendezni. E helyett maga járta végig lelkésztársait s tanácskozott velük, hogy az igehirdetésben hogyan védekezzenek a méreg ellen s miképpen próbálják a lelkeket egészséges indulatokkal táplálni? Rémülten látta, hogy a jószándékuk megtörik azon, hogy a hatóságok egészen másfajta módszert kezdenek követni. Beszért a főbíróval, jegyzővel, sőt a főispánhoz is küldött lelkésztársaival aláírt memorandumot, melyben kifejtette, hogy csakis a megértőbb, testvériesebb és gyakorlatilag segítő eljárás vezethetne célhoz s talán még nem késő, de mindenestre utolsó ideje, hogy a hatóságok megváltoztassák merev, személytelen bánásmódjukat a néppel szemben. Lehet, hogy elolvasták a megyeházán, lehet, hogy nem. Tenni semmit sem tettek. Ellenkezőleg: a hatóságok egyre keményebbek, gyanakodóbbak, büntetőbbek lettek. A csendőröket megszaporták s azok egy szóért puskatussal fizettek. A legrosszabb talán az volt, hogy az újságokban még mindig győztünk, itthon pedig végképpen lerongyolódott az élet. A rekvirálók mindegyre jöttek, felhányták a titkos vermeteket is s az eldugdosott gabonáért szörnyen bírságotlaktak. És sötétség volt a falukban, kibírhatatlan sötétség a télen. Petróleum, gyertya, régmúlt idők hihetetlen csodáivá váltak, mesebeli kincssé, amiről már álmodni is hiába! Ki győzné kukoricacsutkával átvilágítani a hosszú éjszakákat? A sötétségben pedig a rossz még rosszabb, híresztelések, izgatások, bolondító reménységek fantasztikusan megnőnek benne.

A maga szemével látta, hogy a városban mekkora lett a nyomor, hogy terjed a piszok, hogy harapódzik el a mételey a lelkekben. Békevágynak mondták, de nem az volt. Az emberek ott tartottak, hogy a háborút mindenképpen, bármi áron abba kell hagyni, legyen, ami lesz. Ez nem az igazi áldott béke óhaját jelentette, hanem a halálos kimerülését és fásultságát, melyből nem fakadhat egyéb, mint a felfordulás lázas, beteg sóvárgása.

Itt Virágoson is szörnyen megváltozott minden, ezalatt az év alatt. Igazi suhanc-uralom kerekedett felül. Most már alig volt férfi, a kamaszok pedig féktelen garázdálkodásra bátorodtak, valósággal zsarnokoskodva az öregek és az asszonyok felett. Valamikor az öregeké volt a faluban minden tekintély és hatalom. Vissza is éltek vele alaposan, az bizonyos. Most megjött rá a méltó válasz, az éretlen kölyökifjúság részéről. Kuckóba szorultak a vének s ha csak megnyikkantak, csontjaik összetörését ígértették nekik. László leginkább fájlalta az asszonyok szomorú megváltozását. Igaz, sokáig cipelték a férfiak helyett az élet terhét, de most megkeményedtek, elfásultak, beleuntak az életbe. Nem akartak dolgozni, vetetlen hagyták a földeket, föllázdak sorsuk ellen s mind többen és többen kerestek maguknak vigasztalást táncban, pálinkában, bűnben.

Az uradalom akaratlanul is segítette a falut mélyebbre taszítani. Ott már régen pótolni kellett a behívott cselédséget. Előbb katonai munkásosztágot vezényeltek ki a mezei munkák végzésére, később hadifoglyok kerültek a szőlőbe s a gazdasági udvarba. László kezdettől fogva rossz sejtelemmel nézte ezt a dolgot. Igaza is lett. A katonák betegségeket hoztak magukkal és lelki bacillusokat. A foglyok között titkos utakon terjedezett az igazság, hogy itt fölbomló hullá már minden, nemsokára kezdődhetik a rablás s szökődés. Az intéző eleinte örvendett az új munkaerőknek, de csakhamar belátta ő is, hogy mi az igazság. A gazdaság bomlani kezdett. A drága gépek, egyik a másik után romlottak el, titkos kezek által. A pincét feltörték, a gabonást kiásták, az udvarház falán korommal írt fenyegető irkafirkák jelentek meg. Az intéző egyvégtében káromkodott reggeltől estig, ette a méreg, nappal is csak töltött fegyverrel mert járni. Egy darabig őrizték a foglyokat éjszakánként, de aztán maguk az örök nyitották ki a nagy csűr kapuját előttük. Egész éjszaka kószáltak a faluban, vigasztalgatták egymást az asszonyokkal, ki-ki a távollevő párja miatt s reggelente mindig kevesebb került vissza a csűrbe s a munkába. A virágosi erdőnek rossz híre kezdett kerekedni, nem nagyon mert rajta keresztülhajtani szekeres ember, de még a gyalogos is megkerülte inkább. A főbíróhoz egyre-

másra érkeztek a panaszok, hogy a Mezőségen nem lehet járni a rablók miatt s a tolvajoktól nincs biztonságban egyetlen ház sem a környéken.

A mult ősszel egerek lepték el a Mezőséget. Ahogy pedig a sár körmözni kezdett, az egérhad bevonult a faluba. A parókia falait vakmerően keresztül-kasul fúrták. Padlás felől, pince felől, mindenünnen lyukak támadtak a szobákban és éjszakánként vad rohanás hallatszott fel-alá a falakban. Edith egyszer arra ébredt, hogy valami szürcsöli a tejet az éjjeliszekrényére tett poharából. Meggyújtotta a gyertyát. Az egér a pohár szélére kapaszkodva, nyugodtan ivott tovább, nem ijedt meg a fénytől. Később vidám balettet jártak a paplanokon. László kukoricatorzsákkal dugta el a fal lyukait, a leghetlenebb helyekről állottak ki ezek a dugók. Az egerek cincogva nevettek az erőlködésen, egy-kettőre berágták magukat megint a szobába. Szereztek ugyan macskát, hármat is. Eleinte úgy volt, hogy most már a mészárlás zajától nem tudtak aludni. De aztán a macskák is beteltek a vadászat örömeivel, megunták a dicsőséget, vagy talán maguk is megrémültek az egerek sokaságától. Szinte kísérteties volt, ahogy egyszer látták, hogy az egyik macska fújva, nyávogva hátrál meg az összevissza nyargaló, szemtelenül elbátorodott egérhad előtt. A helyzet már-már tarthatatlanná kezdett válni, mikor végre a hatóságok is fölteszeltek az egész vidéken pusztítóvá nőtt veszedelemre s valami mérget osztottak szét a falukban, amittől aztán egyszerre megszűnt az egérjárás. Az egészről csak a szombatista szektának volt haszna, sokan szegődtek hozzá, mert az egérjárást a világ közeli végének egyik jeleként hirdették a hamis atyafiak.

Az élet szűkült, nyomorodott, aljasodott mindenfelé. Kín visszatekinteni erre az esztendőre. A kezei tehetetlenül hullottak le; semmit, semmit nem lehetett építeni a lelkeken. Sőt mintha az is, ami eddig szépen indult, most mind össze akarna omolni. Borzongva érezte, hogy nagyobb hatalmak léptek föl a lelkekért vívott küzdelemben, semhogy meg tudna velük birkózni.

Ha nem lettek volna fiatalok, ha egymásban nem találhattak volna mindig új vigasztalást, az élet már elviselhetetlenné lett volna. De éppen ezekben a nehéz hónapokban ismerte meg László, hogy milyen áldás számára Edith. Mint vigasztaló, biztató angyal állott mellette s nem hagyta elcsüggedni, reménytelenné válni. S mikor már úgy érezte, hogy semmi jót nem várhat, Edith megajándékozta őt a gyermek várásával.

Ahogy ott ültek Andrással a cinterem padján, elmerülve nehéz gondolataikban, lassanként, észrevétlenül este lett körülöttük. László arra rezzent föl, hogy Edith sikoltása a szívébe hasított.

- Hallottad? - ragadta meg az András karját.

- Nem... azt hiszem, csalódtál! - mondta András, hogy megnyugtassa.

De hiába, László ismét és ismét hallotta Edith gyötrelmes sikoltozását.

Fölugrott, futni kezdett kereken a cinteremben.

András gyorsan utána lépett, mert hiszen ő is hallotta azokat a szívettepő hangokat. Karonfogta, támogatta, beszélt neki mindenfelét. László úgy nyögött, mintha ő volna az Edith helyén. Megint sokáig sétáltak, el is kábultak bele. Ismét leültek, ismét kerengtek. Időnként megisméltődtek azok a vad sikoltások. László már folyton hallotta őket, akkor is, ha Andrást a rettentő csend rémítette. Ez így ment órákon át, éjfél tájig. László összefüggéstelen, lázas félmondatokban átkozta önmagát és gyalázta az egész férfinemet. Egyszer aztán olyan furcsa, hihetetlen sikoly hasított bele az éjszakába, melyben kimondhatatlanul vegyült össze a halál borzalma s az élet gyönyörűsége. Az Isten ősi átkának s örök kegyelmének szörnyű s édes visszhangja...

László halálsápadtan, egész testében reszketve rohant az ajtó elé. Azt hitte, meg volt győződve róla, hogy Edith meghalt.

Ahogy a kilincs után nyúlt, belülről kinyílt az ajtó s Aranka lépett szembe vele, sápadtan, kisírt szemmel. De ahogy Lászlót meglátta, fölragyogott arcán a mosolygás:

- Fiú, Lacika! - lelkendezett elfulladva. - Szegény Edithke!... De most már jól van, most már túl van rajta!...

László nem is tudta, hogy tulajdonképpen mit mond Aranka, zúgó fejjel, szinte vakon támolygott be Edithhez. A sápadt, szenvedő arc ott világított a vánkosokon, szeme mélyen le volt csukva, de ajkai körül végtelen finom, édes, szinte földöntúli mosolygás.

- Edith, Edithkém! - suttogta László, letérdelve az ágy mellett s melléhez szorította Edith kezét, amely erőtlenül feküdt a takarón.

Edith fölnyitotta a szemét. Belenézett László szemébe, tekintete csodálatos fényben ragyogott:

- Apuka, - suttogta, - Lacika megérkezett!

A bába éppen hozta is a pólyájában. Az apróság furcsán mekegve nyöszörgött.

Az öregasszony odatartotta László elé s kacagott:

- No, tiszteletes úr, itt a fia! Szerencsés fickó, burokban született. Igaz, szinte megölte az anyját s ő maga is szikra híja, hogy meg nem fulladt! De most már rendben van minden s az úrfi egy-kettőre életmagra fog kapni.

László félénk kíváncsisággal hajolt a gyermek fölé. Meglepetten kiáltott föl.

- Úgy-e gyönyörű? - lehelte Edith az ágyból.

- Az!... izé... az az!... - hebegte László. Mert a fölkiáltása, őszintén szólva, éppen ellenkező meggyőződésből fakadt. Olyan volt ez a kis poronty, mint egy vörös nyulacska. A feje hosszú, hegyes, a fülei nagyok, a szemei ferdek, az orra lapos s a szája, mint a békáé... És mekegett, mekegett, mint egy kecskegida! A legborzasztóbb mégis az volt, hogy félreismerhetetlenül magán viselte ez a torz arcocska apjának, anyjának vonásait.

- Az a, lelkem, gyönyörű, - erősítgette az öreg bába. Szépen odafektette a kicsit Edith kebléhez.

A fiatal anya, a kicsiről a nagyra pillantgatva, boldog elfogultsággal gyönyörködött bennük:

- Éppen olyan lesz, mint te! - suttogta sugárzó arccal.

László eltántorodott a megtiszteltetéstől.

XXII.

Ez a tél egészen más volt, mint az eddigiek. Mintha az emberi romlás látása a Mezőséget is elkésérette volna, a keményrefagyott szép fehér takaró helyett sárga, hideg latyak borított mindent. A téli éjszakák csillagos tündéri csendje, amelyben László annyit gyönyörködött, az idén egyszer se borult a Mezőség fölé. Nyirkos, szürke ködök hömpölyögtek a földtől az égig. A levegő tele volt nyúlós, utálatos csepegéssel, az ember úgy érezte, hogy a ruhái alá valami hidegverítékes kéz nyulkál s végigtapogatja a gerincét lázban didergő ujjjaival. Nem lehetett egy tisztességes tüzet gyújtani a kemencékben, a fa teleivalkodott nedvességgel, csak füstölt és sírt, fekete koromkönyeket csorgatva a rostélyon keresztül. Minden nap kettőnek számított, az idő vánszorogva húzta sárkolongos lábait reménytelen órák végtelen során át s minden éjszaka olyan volt, mintha soha többé nem akarna megvirradni.

Edith azért feljárogatott az iskolába. Úgy határoztak, hogy a tanév végéig még elviszi valahogy a dolgot, mert sajnálták volna gondozás nélkül hagyni az amúgy is elhagyatott gyermekeket. Sok értelme nem volt a dolognak, mert alig jött az iskolába egy is ebben az utálatos télben s jól tudták azt is, hogy nem igen van mit a lábukra húzzanak, úgy elhatalmasodott a pénztelenség, nyomorúság. De bár László a tanfelügyelőtől kért helyettest, amíg Edithet a gyermek első hónapjai fokozottan a házhoz kötik, azt a választ kapta, hogy tanítót küldeni lehetetlenség s húzzák ki az évet, ahogy tudják.

László nem szívesen engedte Edithet az iskolába. Mióta anya lett, mindentől féltette. Edith is nehezen vált meg a kicsikétől, csak néhány órára is. Minél hidegebb és gonoszabb lett kívül a világ, annál inkább melengették őket ezt a parányi életet, a jobb jövő zálogát s igyekeztek benne találni meg céltalanná váló életük értelmét.

Lacika csodálatos változáson ment keresztül, néhány hónap alatt. László nem is akarja elhinni, hogy ez az az ijesztő vörös nyulacska, akitől úgy elrémült, mikor a bába karján megpillantotta. Jóska akkor, ha látja, bizonyára csúfolta volna a góttílú koponyáját, de most még ő se találna rajta viccelni valót. Szépen megkerekedett az arcoskája, bőre fehér és rózsás, mint a napsütötte hó, szemei nagy csodálkozó kék virágok s ahogy a szájacskáját illeti, tisztára azt lehet gondolni, hogy csupa mély bölcsességeket akar kimondani, amiket azonban most még csak az angyalok hallanak. Nem is hinné az ember, hogy létezhetnek ilyen kezcskéek. Edith komolyan állítja, hogy Lacikából zongoraművész lesz, ezek a finom, hosszú, formás ujjacskák kizárólag arra teremtődtek. Felkacagnak, amint az apróság, miközben hevesen szopja az anyját, ujjáival valóságos futamokat billeget végig Edith keblén. És kövér Lacika, mint azok a pufók angyalkák a régi nagy mesterek képein.

Persze rettentő sok aggodalom van egy ilyen kis csoda miatt. Ha alvásközben verejték üt ki a homlokán, Edith szörnyen megrémül, mert hidegnek érzi, amikor letörli s azt hiszi, valami halálos betegség jele. Ha igen csendesen és sokáig alszik Lacika, apja remegve hajlik fülével a mellére: vajjon nem állott-e meg a szívecskéje? Ha túlmereven néz, fölvetik a kérdést: lát-e csakugyan s Isten őrizz, nem született-e vakon? Nem is nyugosznak addig, míg a szeme előtt mozgatott ujjai után nem fordul a tekintete. Nagy baj, ha sokat sír, de még nagyobb, ha ok nélkül hallgat. Hol Edith rémíti halálra Lászlót, hogy: hamar gyujtsd meg a gyertyát, álomban megnyomtam a gyermeket, nem szuszog, biztosan meghalt! Hol László rohan ki Edith után a konyhára, hogy: jöjj hamar, megbotlottam a szőnyegben, ahogy a babát hordoztam a karomban, ráestem vele a diványra s agyarázkodást kapott. Most mi lesz, megöltem a gyermekedet?! Vége-hossza nincs a sok aggodalomnak, félelemnek. Lacika mindezzel nem törődik, szopik hatalmasan, rendületlenül, a maga akarata szerint bömböl vagy kacag, cseppet sem törődve a szülői logika következtetéseivel.

Egyszer úgy kapja László Edithet, hogy sírva hajlik a gyermek fölé, míg az kibontva a pólýából, gögicsélve rúgkapál az ágyon.

- Vége van neki! - tördeli Edith a László aggódó kérdésére. - Miért is kell ilyen gyönyörű gyermeknek születni, ha az Isten visszakívánja?

- De hát mi baja van? - kap a hajába László kétségbeesetten.

Kisül, hogy egy falusi asszony járt itt, megnézte a gyermeket, azt mondta: pü, pü! - s aztán sajnálkozva úgy nyilatkozott, hogy igen gyönyörű, nem maradhat meg.

Egyelőre azonban mégis megmaradt, sőt naponként, szemmeláthatóan szépült, gyarapodott. Edith mégis szorongva lesi azóta a károgás óta s mind több és több jelét fedezi fel rajta a rendkívüliségnek, ami biztosan rossz jel s mind csak azt igazolja, hogy nem való erre a világra. Például azt állítja, hogy ez a csöppség néha egészen öntudatosan figyel valamire, amit csak ő hall egyedül. Ilyenkor a szemei furcsán ragyognak s titokzatosan mosolyog.

- Hidd el, - suttogja Edith megborzongva - a Kékországba hívogatják vissza, ebből a csúf világból!

De ez a sok bánat lényegében csupa boldogság és öröm. Maholnap egyetlen öröm az életben. Odakünn mintha minden megsemmisült volna, amiért dolgozni érdemes.

Egy este hazafelé tart László. Óvatosan próbálgatja kerülni a sarat az út szélén, a kerítések mellett. Sűrű köd van és sötétség. Az utcán sehol egy lélek. Még a kutyák is hallgatnak, félnek kitéteni szájukat, hogy ez az undok köd a torkukba ne csurogjon. Bár legalább az ablakok világítanak a ködön át, de sajnós, nincs mivel világítani, a házak sötét, üres szemekkel bámulnak az éjszakába.

Mi volt ez?... László megállott, fölkapta a fejét, különös szorongással fülelt körül. Valaki jött a háta mögött, az út közepén. Nem is jött, ugrált. Lomha, nehéz test. Mintha föllökné magát a levegőbe s csattanva esne vissza a sárba. Aztán megint, megint... Most éppen mellette hangzik föl ez a dermesztő csattanás... Aztán már maga előtt hallja, távolodva... De mégse!... Hátulról is hangzik, előlről is. A románok utcájából, a kis utcából is. Mindenünnen hangzik, közeledve, távolodva egyszerre. Bolond csalódás... Talán csak a szíve lüktet a torkában... Jeges félelem nyargalt végig fejebúbjától a sarkáig. Fojtogató, gonosz előérzet. Dühösen tiltakozik ellene. De hiába, ez nem az ész dolga, ez valami érthetetlen megézés. A Varangyos hasa csattog az utcákon, valakit kísér hazafelé... Mintha az egész falut kísérné!...

Az izzadtság csorgott róla, mire hazakerült.

Edithet nagy aggodalmak közt találta.

- Éppen most váltottam ruhát, - mondja. - Amit levetettem, azt forró vízbe dugtam. Lemostam magam szesszel. A hajamat is. És mégis, mégis, nem merek a kicsikéhez nyúlni!

- Mi... Mi történt?... - riad rá László, még félig kábultan az előbbi káprázattól.

- Az iskolában... hebegi Edith... Az iskolában... Egy gyermek... Csak akkor vettem észre, mikor megsimogattam a haját, mert azt hittem, elaludt. Pedig láza volt, az húzta le a fejét... Ahogy fölnezzet rám, tele volt az arca, nyaka vörös kiütéssel... Félek, hogy vörheny!

László alig várta a reggelt, sietett utánajárni a dolognak.

A fiúcska a Légeni Pistánéé, akinek háborúban az ura s ő maga öt aprósággal kínlódik itthon. Ez a Pistuka a legnagyobb köztük, harmadik elemista.

- Összecsípte valami a gyermeket, - mondta az asszony. - Fáj tőle a feje, a torka, forrósága van. Ma már iskolába se bírt menni. Felforgattam az egész házat, de hát tiszta asszony vagyok én, nincs itt semmiféle féreg. Mégis mára virradólag két másik is tele van pirossággal. Tessék megnézni!...

Lászlónak elállt a lélekzete. Mind az öt gyermek egyetlen ágyban. Pistuka külön az egyik sarokban, lázasan hánykódik. Nincs magánál. Túlfelől a többiek még játszanak, rugdalóznak. Egy fiúcska meg egy kisleány tényleg olyanok, mint a vörös posztó, de ők a legélénkebbek, a szemük veszedelmesen csillog s egymás hajában vannak... Két apró leányka a sarokba húzódva biztatja őket s kacarász.

- A gyermekek vörhenyben vannak, - világosította fel László Légeninét. - Veszedelmes, ragályos betegség. Nem tréfa. Ha kedvesek magának a gyermekei, figyeljen reám és engedelmeskedjék!

- Már hogyan volnának kedvesek! - csapta össze két tenyerét az asszony.

- Akkor ezt a két kicsit, akiken nincs pirosság, azonnal vigye be a tiszta szobába. Dugja őket ágyba, dunyha alá, fűtsön be jól. Ezeket meg itt ne hagyja ugrálni, tartsa a takaró alatt...

Ahányszor pedig hozzájuk nyúl, lelkem, mossa meg jól utána a kezeit forró vízben, szappannal s a torkát öblögesse ki ecetes vízzel. De a fő az, hogy a házat el ne hagyja és senkit be ne eressen!... Azonnal hívatom a doktor urat Mezővásárról s ő majd megmondja a többit...

- A doktor vág! - rázta fejét az asszony. - Ok nélkül vág. Tavaly is az ángyom bement hozzá valami bajával s mindjárt kést fogott rá, kínozta. Ide ne hozza, tiszteletes úr!

- Ettől ne féljen, - bátorította László. - Itt nincs szó vágásról. Tanácsot ad és orvosságot.

- Jaj, tiszteletes úr, ki győzné megfizetni azt az orvosságot? Nincs nekem egy krajcárom se, sze' alig élek!... S a doktornak is pénz kell, pénz... Nem akarom, tiszteletes úr!

- Ez olyan betegség, hogy ingyen kell rá orvosságot adni s a doktor is ingyen gyógyítja. Járványos, értse meg. Az egész falut fenyegeti. Az egész faluért kell. A költségeket a község fogja hordozni.

- Még csak a kéne! - kiáltott fel az asszony, összecsapva a kezeit. - Hogy azt mondják: Légeninéért fizetünk!... Nem volna maradásom, ki kéne fussak a határból!... Jaj lelkem jó uram, ott a halál torkában, nincs senkim, aki védjen!... Hagyja el, drága tiszteletes úr, az Isten meggyógyítja őket, ha akarja.

- Eligazítok mindent, bízsa csak rám! - csitította László. - Nem lesz se költsége, se bántódása. De ki ne menjen a házból, ez a fő! Megértette?

- De hogy gondolja, tiszteletes úr, az Istenért? Nem ülhetek itthon egész nap! A zsidóhoz ki fut el helyettem? Mindenféle dolgom a faluban, ki igazítja?

- Csak addig várjon, amíg a doktor úr jön. Ő majd mindent megmond. De nem szabad a bajt másokra is átvinni. Ez ragad, mondtam már magának. Különben a gyermekeket is folyton vigyázni kell, hogy melegben legyenek, le ne hányják a dunyhát magukról... Vigyázzon: az Isten számonkéri magától, hogy őrizte a gyermekeit?

Az asszony jajgatni kezdett:

- Nem elég, hogy nyomorúságban, árvaságban vagyok itt né, mintha már özvegy lennék, a tiszteletes úr még fenyeget is? Jaj nekem, hogy azt mondja: nem szeretem a gyermekeimet!

- Azzal mutatja meg, hogy szereti őket, ha engedelmeskedik nekem! Most megyek. Az Isten oltalmazza meg a gyermekeit. Légeniné! Maga pedig vigyázzon reájuk, vigyázzon!

László Dávidhoz sietett. Ezen a sötét, piszkos téli reggelen a kurátor nem bujt ki a házból, fennhangon olvasta a Bibliát, azzal vigasztalódott. László dült arccal magyarázta, mit látott s hogy mekkora veszedelem ez az összes gyermekekre a faluban. Dávid betette a bibliát, komolyan hallgatta, gondolkozott kicsit s kiszólt Katiért, aki a pitvarban foglalatzkodott.

- Te Kati, - mondta neki, ahogy az asszony, kezeit a kötényébe törülgetve bejött s köszönt - mitől van a Légeniné gyermekein az a veresség? A tiszteletes úr azt mondja, ragadós s veszedelmes. Tik tudjátok az effélét, asszonyok!

- Az lelkem nem nagy baj, - állapította meg Kati. - A csúf időtől van, ez a nyúlós levegő csípi ki a bőrüket. Éppen tegnap mondta Bakk Samuné, hogy az ő pujái is tele vannak, meg hogy az egész Kis-utcában így van, egy hete vagy több is már.

- Mit mond? - kiáltott fel László rémulten. - Senki nem mondta nekem! Itt borzasztó baj van, tudják-e? Bárcsak ne halasztottam volna a családlátogatást, a rossz időért!... Isten irgalmazzon nekünk!... Doktort kell hoznunk, kurátor úr! Azonnal!

Kati jó szívvel vigasztalta:

- Ne ijedjen meg, tiszteletes úr! Látszik, hogy kicsikéjük van. A szülők aggódók ilyenkor. De jön a tavasz s elfújja az egészset. Aztán van itt elég vénasszony, aki ért hozzá. Mindenféle fű levét ismerik, egy-két tojásért adogatnak az anyáknak. Vannak mondásaik is, szenes vizük, füstölési tudományuk, minden. Nem kell ide semmi doktor!

Dávid helyeslőleg bólogatott s hozzátette:

- A betegség az Isten dolga. Tiszteletes úr szépen imádkozni fog vasárnap a gyermekekért. Őszentfelsége gondot visel s az lesz, amit ő akar.

- Remélem, - ugrott fel László izgatottan - maga mellém áll ebben is kurátor úr? Úgy értem, hogy ha intézkedni kell, ha segítségre lesz szükségem, ha...

- Amit a tiszteletes úr jónak lát, abban számíthat reám, - jelentette ki Dávid. - De csak ennél nagyobb bajt ne küldjön ránk az Úristen ebben a gonosz időben! Ettől még megleszünk valahogy! Gyermek gyermek, tiszteletes úr, van elég s ingyen adják.

László csak idegesen intett s elrohant.

- Ilyen a fiatal apa, - mosolygott utána Dávid. - Félti a kicsikéjét. Meg lehessen érteni!

- Gyönyörű kicsi fiú, - hagyta helyben Kati. - Tartsa meg nekik a jó Isten! - Hirtelen előntötte szemét a könny, mert kicsi Dávidra gondolt, akivel nagy baj van. A legény hovatovább mordabb, szomorúbb. S vad lett, kiabálós, olyan mint az ért kelés, lerázza magáról még az anyja kezét is, ha cirógatná. Éjjelenként elkóborol a háztól, nappal meg sápadt, fáradt, tétlen, a szeme karikás. Csak néz maga elé, mint a beteg tulok.

Ez az ő nagy bánatuk!... Öreg Dávid mindennap a Bibliát bújja, hogy tanácsot kapjon az Istentől: mit tegyen vele? Az a borzasztó, hogy nem lehet kivájni a fiúból: mi baja? Említette a tiszteletes úrnak is, de az nem tud mit csinálni vele, mert hiába hívja magához, a fiú kerüli, fut tőle, tájékára se megy a parókiának. Nagyokat sóhajtanak, tehetetlenül néznek egymásra. Dávid aztán ismét kinyitja a Bibliát s Kati kiszédeleg a pitvarba.

László rohant az intézőhöz. Az tele volt szitokkal, méreggel a foglyok ellen. Szökdösnek, csapatostól. Aki marad, az se dolgozik. Valami szelet fogtak, csak vigyorognak szemtelenül. Jobb lett volna, ha a csendőrök nem hozzák vissza az erdőről néhányukat. Csak továbbrontják a többit. Az ördög vinné el ezt a gyalázatos telet, de a tavaszt meg az Úristen tartsa vissza, mert az idén a gazdaságot megeszi a fene, bár enné meg az egész komisz világot!... Hogy ő kocsit küldjön a doktorért?... Ami lovat meghagytak, mind beteg, kocsik, szekerek letörtek, kenetlenek... Nincs itt ember, akire bízhatnám...

- Hagyd a mennykőbe azokat a kölykeket! - mordult fel dühösen. - Mit fáj értük a fejed? Az volna legjobb, ha rakásra hullanának. Az asszonyok csak megkönnyebbülnének, sze' ma-holnap nincs mit enniök adjanak... Jó, jó, nekem ne prédikálj!... Békeidőben lehetett törődni evvel is. De most úgyis minden mindegy... Sajnálom, nem adhatok kocsit.

Mégis, ahogy László arcára pillantott, meggondolkozott. Nem a kocsi irányában. Más jutott az eszébe. De ez amolyan baráti gondolat volt részéről. Intőleg emelte fel fekete ujját:

- Te László, tudom, hogy jót akarsz. Azt tanácsolom neked, ne tedd... Ne elegendj effélébe, ha bajt nem kívánsz magadnak...

- Kötelességem, - szólt László egyszerűen.

- Hallgass ide, - folytatta az intéző, fejét csóválva. - Meglátod, a falu se akarja... Ellened fordulnak... Ezek a parasztok nem hisznek a járványban, a gyermeket pedig amúgy is semmibe veszik... Én mondom neked: nem a pap dolga! Ne vedd észre!...

- Bocsáss meg, sietnem kell, hogy szekeret fogadjak! - vágta el László a szavát. Az intező bólintott:

- Sajnálom, - dörmögte. - Nem lesz itt maradásod!...

László otthagya, futott Ferenc bához, még egy darab földet ígért neki tavaszra, csak hogy vigye be Mezővásárra. Nagy nehezen rávette. Meg is várta, amíg befogott, felült, a parókia előtt csak éppen annyi időre állottak meg, hogy Edithtel gyorsan tudassa, mi van. Lelkére kötötte, hogy a házba senkit be ne engedjen. Ő nem hagyja a dolgot, leküzdi a veszedelmet, az egész faluval szemben is.

Rettentő utazás volt, a sártengerben alig tudtak bevergődni Mezővásárra.

- Honnan tudod, hogy vörheny? - pattant fel a doktor. - Laikus szóbeszédre, bolhacsípésért menjek én Virágosra, ebben a disznó időben?

László lenyelte az izgatottságát. Nyugodt hangon megismételte: mit látott, mit hallott. Újra kérte, jöjjön a doktor vele azonnal.

Az kipillantott az ablakon. Dühösen tiltakozott:

- Ezzel a gebével s karucával?... Fogadj tisztességes kocsit, akkor megyek.

- Azt se bánom, - egyezett bele László. - Hol van itt kocsi? Megfogadom.

- Nincs, - legyintett a doktor. - Egy volt, amin én is jártam. A lovát elrekvirálták a katonák... Kérj a főbírótól, neki van. De úgyse adja oda... Bánom is én!

László rossz kedvében találta a főbíró. Szidta a megyét, az embereket, a világot. Züllik, fel akar fordulni minden. Zsiványokkal van tele a Mezőség. A faluk lázonganak, mert a hadisegélyek, zárolt cikkek nem jönnek meg a központból, nem lehet osztani. Ő se Isten, hogy mindent magától megcsináljon! Le fog mondani! Ki hallott ilyet? Neki nincs módja kocsit adni. Holnap reggel a városba szándékozik, nem jártathatja le a lovait. A doktor dolga, nem az övé... És hátha nem is vörheny?... Szétmegy a feje a sok bajtól!... Csináljon a tiszteletes úr, amit akar, neki pedig hagyjon békét!...

- Amit akarok? - villant meg a László szeme, mert meglátta az asztalon a telefont.

- Amit akar, igen, amit akar! - ismételte a főbíró ingerülten.

László hirtelen a telefonhoz lépett. Csengetett. A városi központ jelentkezett.

- A vármegyeházát kérem. A főorvos urat...

- Mit akar, tiszteletes úr? - ugrott oda a főbíró, megfogva a karját.

- Engedelmeivel, főbíró úr, azt, amit akarok...

- De kérem! - csattant föl a főbíró. - Ez mégsem járja!... Nem illetékes... Hogy jön ehhez, kérem?...

- Pardon, - kérlelte László szeliden, - Kérem, egy pillanatra... Halló!... Vármegyei főorvos úr?... Van szerencsém. Itt Doktor Katona László virágosi lelkész... Mezővásárról, a főbíró úr hivatalából... Tudja, hogyne! Ő is itt van... Az egész falum tele van vörhennyel. Az emberek kicsibe veszik... Hogyne, most voltam az orvos úrnál... Karucán nem akar jönni. Kocsi kell neki. De a főbíró úr nem tud adni... Igen, vállalom, főorvos úr!... Ez vörheny, biztosan... Nem tudom még szám szerint, de sok, állítólag egy egész utca, vagy még több... Kérem, átadom. - A főbíróhoz fordult: - Parancsoljon, főbíró úr. A főorvos úr kéreti!...

A főbíró mérgesen pillantott rá, de már látszott, hogy nem veszi félvállról: - Igen, én... Szervusz!... Csak amit a tiszteletes úr mond róla... Lehet... lehetséges... most minden lehetséges...

Dehogy kérlek, eszem ágában sincs!... A belügyminiszter?... Persze, tudom... Hogyne, kérlek, azonnal!... Felfüggeszteni?... Nem, nem, kérlek, biztosan kimegy, a tiszteletes úr ideges, félreértette... Azonnal hivatom és küldöm... Igen, igen, mihelyt visszajön, jelentünk! Hogyne, rendelkezem, hogy vigyen magával elegendőt... Van, a patika jól fel van szerelve... Hogyne, itt rend van, kérlek... Értem, értem... természetes... Viszontlátásra!... - Lecsapta a kagylót, nagyot fujt.

- Ne haragudjon, főbíró úr kérem! Vállalom a felelősséget. Nagy baj van. Tessék elhinni, itt nem szabad késlekedni.

- Tudja-e, hogy merész dolog volt, tiszteletes úr? - meredt reá a főbíró. - Ha nem vörheny, soha meg nem bocsátom magának. A főorvos, persze, könnyen rendelkezik. A belügyminiszterrel fenyegetődzik, aki éppen most adott ki szigorú rendeletet a járványok dolgában... Hogy függeszsem fel a járásorvost!... Mirevaló ez... Szokatlan lépés volt, tiszteletes úr!...

- De ha igazam van, akkor főbíró úr is csak helyeselheti.

- Igen, igen, csak hogy ez nem a papok dolga!

- Én úgy tartom, hogy amit más nem csinál meg, azt nekem kell...

A főbíró nem szólt többet, hívatta az orvost.

- Fene legény vagy! - acsarkodott a doktor Lászlóra. - Muszáj mindjárt árulkodni?

- Legyen árulkodás, ha úgy tetszik, - mondta László, - csak jöjj kérlek, azonnal.

A főbíró megírta rendelkezését a patikába. A doktor egy szekérderek fertőtlenítőt meggyógyaszt pakoltatott fel a Ferenc bá karucájára, azzal elindították. A főbíró mégis adott egy bricskát, amin ők menjenek. Útközben nem sokat beszéltek. A doktor dühös volt, a gallérijába dohogott. László gondolatai Lacika meg a beteg gyermekek körül jártak. Végre megérkeztek.

A doktor maga mellé vette a bírót s az esküdteket, László is velük tartott, estig az egész falut végigjárták. Rettenő eredménnyel: hatvankilenc vörhenyes gyermeket találtak, köztük sok nagyon súlyos esetet. A betegek közt voltak egészen kicsinyek, de voltak tizenöt esztendő s serdülők is. A zsúfoltság, nyomorúság, sötétség bőven termelte gyümölcseit.

Ahogy mind bennebb ereszkedtek a helyzet megismerésébe, a doktor fokongként szelidült László iránt. A végén azt mondta:

- Mégis jó volt, hogy közbeléptél. Ha még tovább hanyagoljuk, nem marad itt élő gyermek. Így is egész csomó van már dögvóráson.

Mindenütt fertőtlenítő szert, orvosságot osztottak. Megmagyarázták, mit hogyan kell használni. A doktor piros cédulákat szegeztetett a kapukra. A bíróra ráparancsolt, hogy állítson strázsákat a házak elé, se be, se ki ne engedjenek egy lelket. Ő maga éjszakára is ott maradt Lászlóéknál.

Liziformos vizet öntetett a konyha cementpadlójának gödrébe, melyet eddig annyit szidtak s most íme igen alkalmasnak bizonyult, jól beletapicskáltak mind a ketten s egyébként is tetőtől-talpig tisztálkodtak, mielőtt a szobába léptek volna.

Edith így is rémült szemekkel meredt rájuk s Lacikára hajolva, védőleg takarta el előlük.

- Ne féljen, tiszteletes asszony, - kacagott a doktor - akár kezet is csókolhat nekünk, olyan tiszták vagyunk.

- Vizsgálja meg, - suttogta Edith, Lacikára mutatva - nem kapta-e meg?

A gyermek, kibontva a pólyából, vidáman rúgkapált az ágyon. Valahogy elkapta egyik lábát kövér kezecskéjével s most azon erőlködött, hogy nagylábujját a szájába vigye. Sikongott az izgalomtól.

A doktor meghengergette, megpaskolta.

- Derék fickó! - ismerte el. - Az ilyen kicsit az anyatej is védi. Ne féljen. De a házba embert be ne engedjen s maga se járjon sehová. Szóba se álljon senkivel. Ha levegőre megy, akkor is csak itt az udvaron, kertben. Nem érintkezni: ez az egyetlen biztos védekezés.

- És László? - rebegette Edith.

- Ő persze nem kerülheti el az embereket. És félek, sokat fog temetni mostanában. De megtanítom, miképpen védje magát s házát a veszélytől.

Ettől kezdve László, valahányszor a faluból hazajött, valósággal lizoformban fürdött. De Edith még így is féltette tőle a gyermeket. Külön szobában kellett laknia s csak messziről, az ajtónyílásból láthatta a fiát. És Edith tiltakozott minden csók ellen. Könnyes szemmel, de határozottan.

Az anyaság teljesen megváltoztatta a természetét. Senki, semmi nem létezett neki a gyermek kivül. A veszedelem ólalkodása Lacika körül természetesen csak bekoronázta mindezt. Edith reszketett, ha csak az ablakon keresztül is meglátott valakit a parókia felé közeledni. Szó szerint betartotta a doktor tanácsát: szóba se állott senkivel.

Talán, ha tudja is, hogy ezzel végzetes útra tért, nem tett volna másképpen. Nem tudott másképpen tenni. A falu pedig meghozta változhatatlan ítéletét, mely minden bíróságénál kérlelhetetlenebb: „De büszke lett a tiszteletes asszony!” Ez más szóval annyit jelentett, hogy Virágoson többé soha senki nem hiszi el egyetlen szavát se, ha még szeretetről mer beszélni.

Virágos különben is egyszerre visszasüllyedt az ősi sötétségbe. Az iskola természetesen szünetelt, a járvány miatt. De be kellett szüntetni az ismeretterjesztő és hitépítő összejöveteleket is. László ugyan most sűrűn látogatta a házakat, főleg ahol betegek voltak, de ezeket a látogatásokat egyre bizalmatlanabban fogadták a hívek. Nem a vigasztaló lelkipásztort látták benne, hanem a rendszabályok betartását ellenőrző csendőrt. Folytonos unszólásai, ideges korholása, az az erőszakos igyekvése, hogy meggyőzze őket az előírások betartásának szükségességéről, a kemény vád, amelyet szemükbe kiáltott gyermekeik elhanyagolásáért s az Isten haragjával való keserű fenyegetések máról-holnapra szembefordították vele az egész falut. Mintha kőfalba ütközne, úgy vágta mellbe egyszerre mindenütt az ellenkezés, a hidegség, a harag. Csakhamar eszébe jutott az intéző, meg a főbíró szava, hogy nem a pap dolga ez a beavatkozás. Jobban ismerték a népet, mint ő. De akárhogy is Isten előtt neki van igaza és erről az igazságról meg kell győznie híveit, akármilyen megátalkodottan rúgkapálnak is ellene.

Hatalmas segítő társat kapott csakhamar. Legalább is azt hitte, hogy a halál minden emberi szónál hathatósabban fogja meggyőzni az embereket az igazságról. A halál neki is látott, két kézre fogott kaszával. Légeni Pistukán kezdte, az öccsén meg a húgain folytatta, egy hét alatt levágta mind az ötöt. A három utolsót egyszerre temette Légeniné, bevárta a végét. László a három kis koporsó felett megrendülve könyörgött világosságért és kegyelemért. Sírtak, szó sincs róla, sírtak a hívek. Főleg az asszonyok. Légeniné egyenesen üvöltött és őrjöngött, - de versben, rémítő ősi sablonokban siratózva. László összeborzadt. Hiába akarta elhitetni magával, hogy ettől a formától lehet igazi a fájdalom maga, legyőzhetetlen érzés kerekedett felül benne: értelmetlenné üresedett, ősrégi mágikus formulákat jajong Légeniné, a szeme száraz s a szíve hideg.

Temetés, temetés. Egyre-másra temetés. Néha kettő-három egy nap. Egyszerre hozzák a koporsókat a nagy utcából meg a kis utcából. A templom előtt várja őket László a presbiterekkel, ott találkoznak össze a csoportok s indulnak együtt a temető felé. Lovász Ferenc nagyokat lépve, hatalmas kacskaringókkal viszi az éneket: „Utas vagyok e világban...” Az asszonyok belesívítják sablonjaikat, metsző fejhangon.

Legborzasztóbb, hogy a temetéseket egész csapat gyermek kíséri mindig. László egyszer, a legelőször, megpróbálta ez ellen tiltakozni. De ezt az egyet többé nem teszi, mégse. A szemekből, a felhőrdülésekből megértette, hogy valami olyan őstitokhoz nyúlt, ami érinthetetlen. A gyermekek anyjuk szoknyája mellől, apjuk lábai közül nyujtogatva nyakukat, érdeklődéssel szemlélik testvérkéik koporsóját s csillogó szemmel élvezik a szertartást. Egyszer néhányan odamerészkednek a sírgödör széléhez, mikor már a koporsó lenn van s kezdik hányni rá a földet az emberek. Majd beleszédülnek az igyekezettől, hogy lássák, amint odalenn eltűnik Jancsika a göröngyök alatt.

- Jertek el onnan! - szólt rájuk László.

De az öreg János bá pártfogásába vette őket:

- Hagyja, hogy szokjanak, tiszteletes úr!

- Mihez szokjanak? - töprengett László a temetőből hazamenet, az öreg bölcs szavain. - A halál gondolatához? Vagy a társadalmi élethez? Minden ilyen falusi bölcsesség kétértelmű. Nem lehet eldönteni: mély igazság, vagy csak amolyan szólás-mondás-e?

De egy bizonyos: csak egyedül ő maga veszi tragikusan ezt a szörnyű pusztulást. Mikor már a tizenötödik temetésnél jártak, véletlenül meghallotta, ahogy hazafelé jöttek, hogy az asszonyok mint egyezkednek a siratózásra vonatkozólag, az ezutáni temetésekre. Miután nagyon sűrűn jött egyik a másik után, szépen beosztották magukat, helyes előrelátással, hogy a házi munkát se hanyagolják el egészen a társadalmi kötelezettség mellett. Általában megelégnék a falu a halál farsangja alatt. Rendes körülmények között ritka esemény a temetés, nincs sok alkalom a gyász ősi szokásainak gyakorlására. Annál inkább ki kell használni ezt a váratlan sorozatot.

- Mi ez? - riadozott László a falu ismét megnyíló rejtelsei felett. - Gyermeki együgyűség, vagy a megvénhedett, kiégett faj szívtelensége? Azért veszik olyan kicsibe a halált, mert boldog hitük van az örökéletben, vagy azért, mert nagyon közel vannak a földhöz, amelyben minden elrothad?

Annyi bizonyos, hogy mindenképpen kicsibe vették. Az óvóintézkedéseket nem tartották be, kijátszották. Nem bírták ki, hogy el legyenek zárva egymástól. László kedélyes fonóestéket riasztott szét a beteg gyermekek ágya mellől. Annyi eredményt ért el, hogy a falut két táborra szakította. Az egyik kikacagta őt és Edithet, mint gyáva bolondokat, a másik dühösen szidalmazta, mint szokásaik és mulatságaik megzavaróját.

A ragály tehát terjedt tovább zavartalanul. A halottak anyakönyvében szaporodtak a beírások: húsz, huszonöt, harminckettő.

Egyik vasárnapi prédikációjában a gyermek értékéről beszélve, keményen kikelt a felnőttek gonoszsága ellen, akiket azzal vádolt, hogy azért veszik semmibe Isten súlyos látogatását, mert a veszedelem csak a szegény gyermekeket éri. Majd másképpen lesz, ha az Úr méltó haragja nem kicsinyeikre, hanem reájuk magukra fog kitöltetni.

Alig hogy ezt kimondta, már érezte is, hogy rosszul tette. A sok meddő küzdelem elkese-rítette, az indulat kiömlött belőle. Csakhogy ez nem „ugyanaz az indulat, mely volt a Jézus Krisztusban is”, amint az Írás parancsolja. Eddig szeretetből beszélt, evangéliumot hirdetett.

Maga hibáztatta legjobban azt, aki a bűnt dorgálással akarja gyógyítani. Most pedig belőle is a harag szólt. Nem úgy beszélt, mint akinek hatalma, megbízása van.

A hibát azonnal követte a visszaütés. Először történt meg vele, hogy a szószékből mondott szavaira valaki hallhatóan elnevette magát. Erre mások is összemosolyogtak, ahelyett, hogy felháborodtak volna. Nem volt hangos botrány ez, alig észrevehető, elfutó villanás az egész, de ő megértette, neki mélyen a szívébe szúrt: nincs hitele a fenyegetésének! Rá volt írva az emberek arcára, hogy azt tartják: nincs igaza. És ő forró szégyennel érezte, hogy most joguk van ezt gondolni.

Egész nap gyötörte magát ezen. A hiba egyre jó volt: kezdett föltisztulni előtte az eddig alaktalan sejtelem, hogy az életről és halálról való felfogásban van a döntő különbség közte és hívei között, hogy amit ő szívtelenségnek lát és ami az is a saját és az Edith álláspontján, a népnél nem ítéltető meg olyan szigorúan. Azt a kérget, ami a lelküket borítja, csak szeretetteljes, hosszú nevelés hánthatja le. És van itt még mélyebb titok is. Vajjon, ahogy ők féltik Lacikát, ahogy Edith reszket a veszedelem minden lehetőségétől, igazán összeegyeztethető a hittel?... Hol a határ a gyermeki bizodalom és a helyes elővigyázatosság között?...

Amíg László így viaskodott önmagával, a presbiterek is megvitatták a kérdést a kocsmában. Egyhangúlag odadöntöttek, hogy a pap s a papné a gyermekük féltése miatt tévelyedtek meg, a betegségről való városi tudomány folytán. Nem lehet azt mondani, hogy rosszat akarnak, de a félelem elvette a pap eszét s ha tovább is így tart, muszáj lesz ellenállani.

Bár Dávid igyekezett védelmezni a papját, magában ő is egyetértett a többivel. De azért becsülettel állta a sarat:

- Nem hallották keetek, hogy a tiszteletes úr százszor is megmondta: azért kell annyi mindenfélével bajlódni, védekezni, mert ez a nyavalya ragad?

Hallották, hogyne hallották volna! Hinni ugyan egyikük se hitte, de megcáfolni se tudta. Ezzel a mesével kényszerített rájuk a pap mindent. Most is, ahogy Dávid kirukkolt vele, csak dühösen köptek a pipa mellől, morogtak, de nem volt mit szólniok.

Az ördög azonban egyszerre belebujt Varó Pistába, a rókába. Még meg is rázkódott bele, az asztalra csapott szőrös, veres öklével s fölrikoltott:

- Ragad?... Keed is azt mondja, hogy ragad?

- Azt hát! - erősítette meg Dávid. - Én hiszek a papunknak!

- Na, ha hisz, - vigyorgott a róka - akkor mondja meg keed, mondja meg itt mindenki füle hallatára... - felemelte a mutatóujját, kimeresztette a szemeit, orrát odanyomta Dávid arca elé s nyerítve kiáltotta a szeme közé: - Az elsőre kiről ragadt?

- Melyik elsőre? - bámészkodott Dávid.

- Hát a legelsőre, aki a világon megkapta! - harsogta Varó Pista diadalmasan.

Dávidba belefagyott a szó. Erre nem lehetett felelni. Akármiféle titkos hatalmasság súgta is, Varó Pista kimondta a megdönthetetlen igazságot. A többiek is ráébredtek. Ujjongtak, ordítottak örömeikben. Végre legyőzték a papot!... Hogy ez a Varó Pista ilyen nagy ész! Ki hitte volna? Sohase szerette a papot, na de most meg is adta neki örökre!... Erre iszunk, reggelig!

Dávid otthagya őket. A megsemmisítő vereség kínjában úgy szédelgett haza, mintha ő ivott volna egy nap óta. Nem a saját veresége volt, hiszen ő is azt hitte, amit a többi. De erősen búsulta a papját. Tudta, hogy most dőlt el a sorsa. Keservesen sóhajtott: - Vége neki Virágoson!... De jaj Virágosnak!...

XXIII.

Varó Pista bölcsesége villámgyorsan cikázta be a falut. A rendkívüli felfedezések természete szerint mindenki olyan magától értetődőnek találta, hogy csak azon csodálkozott, saját magának miért nem jutott már régen eszébe? De csakhogymondta már valaki!... A falu boldogan hagyott abba minden óvakodást, amit eddig is feleslegesnek tartott ugyan, de most már öntudatosan.

László csak azon vette észre magát, egy reggeli szemleútja alkalmával, hogy teljesen elvesztette minden tekintélyét. Az asszonyok szemtelenül kacagták a szeme közé Varó Pista mondását. De hogy milyen mélyre hatolt ez a meggyőződés, azt egyébből is láthatta: egyetlen strázsa sem volt a helyén, egyszerűen abbahagyták a fertőzött házak őrzését, mint haszontalan ostobaságot. Hiszen eddig is csak a forma kedvéért tették, de legalább ott álltak mégis. Most azonban sehol, egy se.

László elhatározta, hogy szembeáll Varó Pistával és kérdőrevonja. El is ment hozzá, de nem kapta otthon, ellenben a feleségét sírva találta. Második, hajadon leányuk, Anikó erősen megbetegedett. Olyan volt, mint az élet egy hete még s azóta, né, mi lett belőle!...

Bizony, Anikó oda volt, azt mindjárt látta László. Magánkívül hánykódott az ágyban, lesorvadt orcái sötétpirosan égtek a láztól, nyitott cserepes szája lihegett, mint a gőzgép kéménye. Az anyja nem tudta, mitől lett rosszul, úgy vélte, valami vetélytársnője „megcsináltatta”. Próbálta is kúrálni szenes vízzel, de nem használt.

- Látja, tiszteletes úr, igaza van Pistának, nem kell, hogy ragadjon, a nélkül is kiüt a betegség!
- Ez nem vörheny - állapította meg László. - Nagybeteg Anikó, de más baja van. Holnap jön ki a doktor úr, elhozom ide is.

Varóné szelíd asszony volt, az urára bízta a harcot:

- Én nem is bánám, tiszteletes úr, de Pista, tudja, nem szereti a doktort. Majd még bajt csinál. Nincs eszínél, ha megdühödik!...
- Most a saját édes gyermekéről van szó, nem teheti, hogy megakadályozza a gyógyulását! - köszönt el László.

Másnap csakugyan kijött a doktor. László elmondta neki Varó Pista találmányát és annak rendkívüli hatását. Megemlítette Anikót is.

A doktor arca elborult:

- Fene az ostoba parasztjába! - mérgelődött. - Nagy baj, barátom. Ismerem őket, ha egyszer a fejükbe vesznek egy ilyen marhaságot, ami kapóra jó nekik, az Isten se gyózi meg többet őket.

Sajnos, tapasztalhatták, hogy így van. A doktort is ellenségesen fogadták a betegeknél. Akadt egy asszony, aki olyan bölcs lett, hogy kérdőre is vonta: ha ragadna a nyavalya, miért kapta meg csak az egyik gyermeke, holott azután is együtt aludt mind a kettő, hogy a baj kiütött a nagyobbikon?

- Ez előfordul néha - ismerte el a doktor. - De nem bizonyítja azt, hogy nem ragad... Mit ért maga ehhez?
- Úri huncutság az egész! - szájalt az asszony.

Varó Pista úgy gondolta, hogy nagyszerű szereplése után gyávaság lenne a doktort beengedni a házába. El is állta az útját.

- Nincs itt beteg! - kiáltotta, szétvetett lábakkal a küszöbön. - A pap találta ki ezt is, hogy nyomorgasson!

László csendesen szólt rá:

- Amért haragszik rám, Varó Pista, ne munkálja a leánya halálát!

- Nem kell ide doktor, meg úri orvosság! - hadonászott az ember a doktor orra alatt, Lászlóra csak gyűlölködő pillantást vetve.

- Nézze barátom, - dörmögte a doktor vörösödve - azzal, hogy megnézem a leányát, még nem vétek semmit... És ne kotorjon az orrom alatt a ganés mancsával, hallja-é, mert kifogyok a béketűrésből!... Álljon félre! Figyelmeztetem, hogy súlyos következményei lesznek, ha nem enged be...

- Erre nem foghatják rá, hogy ragadt! - makacskodott tovább Varó Pista. - Nem tetszik az uraknak, úgy-e, hogy paraszt létemre rátaláltam az igazságra? Ez az! Mondja meg, no, ha tudja, hogy az elsőre kiről ragadt?

- Én csak azt tudom, - pattant fel az doktor türelmét veszítve, - hogy van még csendőr Mezővásáron és Virágoson is lesz holnap ilyenkor, ha most félre nem áll az utamból!

- Hát csak jöjjön az a csendőr! - verte a mellét Varó Pista.

A doktor vállat vont, két kifordított tenyerével meg a felvont szemöldökével mutatta Lászlónak, hogy nem tehet róla, erőszakkal nem tud behatolni. Azzal indult is vissza a parókia felé.

- Itt másként kell kézbevenni a dolgot - mondta útközben. - Eddig kárbavesztett minden próbálkozás, nem tartották be a rendelkezéseimet. A járvány nemhogy szűnne, de úgy látom, még erősödik. Csendőr kell ezeknek, erőszak, meg büntetés.

Arankát és Andrászt találták a parókián, akik látogatóba jöttek. Már néhány hete nem voltak itt, sár és bajok tartották vissza őket. De éppen eleget hallottak a virágosi dolgokról. Tele volt a környék a László és hívei közötti szokatlan küzdelem hírével, persze jól kiszínezve. A Mezőség közvéleménye, társadalmi különbség nélkül, László ellen fordult. Mindenki úgy vélekedett, hogy helytelenül avatkozott bele ebbe a járvány-heccbe. Nem a pap dolga. A pap vigasztalhat és temethet, de nincs joga az embereket eltiltani egymástól, rendszabályokat erőszakolni rájuk, meg kiprédikálni őket a templomban. A papné is nagyon rosszul viseli magát, legőgöli a parasztokat és kizárja a szobáiból, sőt még az udvaráról is. Lehetetlenné tették magukat, ez az igazság.

Andrásék aggodalommal hallották ezeket. Sajnos, részben kénytelenek voltak elismerni, hogy a közvéleménynek van némi igaza. Ha valakinek a nép között kell élnie s méghozzá, mint lelkipásztornak, még a legjobb szándékait is csak alkalmazkodással és óvatossággal próbálhatja érvényesíteni. Abban igaza van Lászlónak és csak tisztelet illeti, hogy meg akarja menteni a gyermekeket... de mint pap, túlságosan hangsúlyozza és követeli az orvosi szempontokat. Többet kellene az isteni Gondviselésre bízni... Ezt nem mondanák neki, nem szeretnék megbántani, de így érzik... Azért is jöttek át, hogy mérsékletre, óvatosságra próbálják rábeszélni.

A kérdést alaposan meg is vitatták. Főleg András és a doktor. Majdnem öltre mentek. A doktornak az volt az álláspontja, hogy csendőrséget kell kivezényelni Virágosra és erőszakkal kényszeríteni mindenkit a rendszabályok szigorú megtartására. Ha ez nem történik meg, ő semmi felelősséget nem vállal a következményekért. Virágoson nem marad gyermek. S hátha a Varóék Anikóján is valami ragályos nyavalya ütött ki s most már a felnőttek kerülnek sorra? Nem lehet elnézni, hogy merő ostobaságból s önzésből az egész falu kihaljjon! Aztán ki biztosítja Andrászt, hogy a ragályt nem hurcolják át Tóhátra? Esetleg az egész Mezőség meg-

telhetik vele, ha hagyják. És akármit beszéljünk, a papnak az a kötelessége, hogy a hatóságok munkájának sikerét biztosítsa.

András mindent helybenhagyott, csak azt erősítette, hogy Lászlót ki kell hagyni a dologból. Ki kellett volna kezdetől fogva. Igazán nem az ő kötelessége volt felismerni a bajt! Ha az egészségügyi felügyelet tisztességes lenne, a doktornak kellett volna felfedeznie és László nélkül leküzdenie. Ez az igazság. Most pedig, ha a doktor erőszakot alkalmaz, azt egyenesen úgy kötelessége végbevinni, hogy a falu lássa: csak a pap tiltakozása ellenére történhetett.

- Nekem mondd? - pattant fel a doktor. - A főbíró, az intéző, én, mind megmondtuk neki, hogy nem a pap dolga! De ő valósággal terrorizált minket s a kezébe ragadta a dolgot. Most már hiába is akarna félreállni... de ne is álljon! Tessék csak végbevinni, amit elkezdett! Majd én megmutatom, hogy felelős lesz itt mindenért!...

Végre is László döntötte el a kérdést:

- Felesleges miattam összeveszni. Én vállalom minden felelősséget. Tudom, hogy Andrásnak igaza van, a maga szempontjából. De most nagyobb igazságról van szó. Meg kell menteni a falut, a saját akarata ellenére is. Mellékes, hogy én ebbe a harcba, mint lelkész, belepusztulok. Majd később belátják az igazamat és az utódomnak könnyebb lesz. Rendeltesd csak ki a csendőröket, kérlek - fordult a doktorhoz. - Én láttam Varó Anikót, már csak érette is. Nem lehet, hogy az apja hiú butaságból megölje!...

Mikor a doktor hazaszekerezett, azzal, hogy holnap csendőrökkel jő vissza, András mégegy-szer megpróbálta okosan beszélni Lászlóval:

- Ez most bosszút akar állani rajtad, amiért akkor úgy megszegényítetted a főorvos előtt!

- De tiszta igaza van - jelentette ki László. - Aki á-t mondott, mondjon bé-t is. Lehet, hogy jól is esik neki. De éppen azért, ami történt, elvárhatja és megkövetelheti, ő is, meg a főbíró is, hogy most már mindenben segítségükre legyek a járvány leküzdésében. Hogy azonosítsam magam velük és minél szigorúbban járjak el.

- Sohase szerettek téged ezek a mezőségi urak, Lacikám, - dörmögte András - nem voltál nekik kényelmes. Most kapóra jön, hogy ezzel a móddal elkergessenek innen. Hiszen tudjuk mi Arankával, hogy már úgysem tarthatott volna sokáig... De nem így!... Mi azt akartuk, hogy a Mezőség megsirasson titeket s nem hogy megátkozzon!

- Nem szabad megállani! - erősítette László. - Ha egyszer az én hitem azt parancsolja, hogy küzdjek az élet megmentéséért...

- Ezen én is sokat tépelődtem - szólt közbe András. - A mult egész éjszaka erről beszéltem Arankával... Mert nem szabad elfelejtened, hogy én falusi paraszt vagyok, magam is. Hogy minden iskola dacára erősen közel állok hozzájuk... Jó, jó, - legyintett - ez persze nem jelenti éppen azt, hogy egyetértek azzal az ökörről Varó Pistával. Valamit sejtek a bacillusokról. De, Lacikám, mégis!... ez a beavatkozás, ez az erőszakos segíteniakarás... hogy mondjam... nem alkalmas-e arra, hogy megingassa a hitüket?... Egyáltalán összefér-e a hittel?... Nem akarlak bántani, úgy-e, tudod?... Inkább csak a paraszti hitre értem... a híveidére... meg egy kicsit a magaméra...

- Nézd, András, - meredt a szemébe László komoran - ne gondold, hogy ez nem merült fel bennem is. De ha ebben a kérdésben nem hallgatunk az észre is, föl kell adnunk minden keresztyén etikai és kulturális célkitűzést. Az ilyen hit minden kötelességnek s minden szeretetnek meghazudtolója, tunyaságot, önzést, szívtelenséget takar. Legjobb esetben hitvány szektáskodásra vezet. Az élet védelme isteni parancs, a gyermekek szeretete, nevelése, megőrzése Krisztus rendelése. A tudomány igénybevétele, ha tiszta szándékkal, szeretetből történik,

nem lehet hitellenes. Igaz, hogy nem azé az áldás, aki fut érte és akarja, hanem akinek Isten kegyelme adja, de azért futni, akarni, harcolni szintén az Ige kötelez minket!... Ezek a szerencsétlen lelkek itt Virágoson az ördög törébe estek, mikor gyilkosságukat a hitükkel mentegetik. Hiszen ha a szeretetnek minden áldozatát meghoznák is a kicsinyeikért, akkor is csak a hit adna nekik erőt és bizodalmat. Hol itt az ellenmondás a kettő között?... Nem, András!... Köszönöm az aggodásodat, megértettem belőle a szeretet szavát, de most már nem állhatok meg. Sőt, a saját hitem becsületügyévé vált, hogy megtegyek mindent az érdekükben, ellenükre is.

- Azért közöttünk nem szabad semmi árnyéknak lenni! - ölelte át Edith az Aranka nyakát, míg kezét Andrásnak nyújtotta. - Én természetesen Lászlóval egy vagyok, de szívből köszönöm, hogy segíteni akartatok rajtunk. Most pedig próbáljuk kicsit elfelejteni a gonosz világot s örüljünk egymásnak!...

A két asszony Lacikával játszott s a két férfi beszélgetésbe merült, más dolgokról. Együtt maradtak estig s Andrásék eredménytelenül távoztak, de egymás között a régi békében és szeretetben.

Mégis, minden elszánás dacára, gonosz nap következett. A doktor tényleg két csendőrrel érkezett meg, kora délelőtt. A hír egyszerűen szétfutott a faluban. Mindenki az utcára szaladt. A kurátor rohant Lászlóhoz:

- Igaz-e, tiszteletes úr, - lihegte - amit Varó Pista tegnap már elhírelt, hogy tiszteletes úr beszélte rá a doktor urat: hozzon csendőröket a falura?

- Nem egészen így történt, kurátor úr - felelt László, a szemébe nézve. - A doktor úr gondolata volt, de én is beláttam, hogy szükséges. Beleegyeztem...

- Na úgy-e! - lelkendezett Dávid. - Nem is hittem el a rókának s meg is mondtam neki a magamét!... Arról nem kell beszélni, tiszteletes úr, hogy beleegyezett. Senkinek ahhoz semmi köze... Csak a doktor úr dolga ez... Csakis... Úgy-e, tiszteletes úr?

- Sajnálom, kurátor úr, - rázta a fejét László - nem hazudhatok. Tudom, hogy jót akar, köszönöm. De én még jobbat akarok. Vállalnom kell.

- Az Istenre kérem, tiszteletes úr, - könyörgött Dávid - csak ne mondja! Akárhogy gondolja, csak ki ne mondja! Én tudom, hogy jót akar, ha nem is értem. De ez a csendőrdolog, ez nem lehet a tiszteletes úr találmánya! Érti? Nem lehet! Örökre ellensége lesz az egész falu. Bizony, még a kedves családja, meg az élete se lesz többet biztos, tiszteletes úr! Higyje el, amit mondtam... Nekem most futni kell, hogy valami nagy bolondot ne csináljanak!

Nem történt nagy bolondság, legalább látszatra nem. Varó Pista félreállt a csendőrök elől. Arcán hitetlenkedő megdöbbenés tükröződött. Nem hitte, hogy ez csakugyan megtörténhetik. Bár mindenfelé szájalt, a pap rovására, mégis csak üres fenyegetésnek vette. Amíg a doktor bent volt s a két csendőr a küszöbön, szembefordulva az egyre szaporodó tömeggel, mely mindenfelől szivárgott az udvarra, Varó Pista maga is beállott a kíváncsiak közé, mintha idegen házat bámulna. Lángolt a képe, lassan ingatta busa fejét s gépiesen mormogta:

- Megállj, pap! Na, megállj, pap!...

A doktor megjelent a küszöbön. Szólt az egyik csendőrnek. Az kiáltott:

- Varó Pista, ide!

Az ember tétován közeledett.

- A leánya tífuszos - mondta neki a doktor. - Jó, ha megtudja s maguk is, akik itt vannak, - emelte fel a hangját, körülpillantva a kíváncsiakon - hogy a leány nagyon rosszul van. Ez is

ragad, érti-e, ha tetszik magának, ha nem!... Csakhogy ez a felnőtteket is szereti, nemcsak a gyermekeket... Új veszedelem támadt, tudják meg. Többé nem tréfálhatunk. Ki fogom doboltatni, hogy mit kell tenniük s ajánlom, hogy engedelmeskedjenek. A csendőr urak majd vigyáznak rá!

- Itt maradnak? - mordult fel az udvar. - A csendőrök itt maradnak?

Izgatott zúgás, hullámvész keletkezett. Varó Pista csak bámult a doktorra.

- Mi a fenés a leánya? - töprengett. A doktor még hozzátette:

- Addig is azt az egyet jól értsék meg, hogy az ilyen betegek, akinek nagy forrósága van, meg félrebeszél, nem szabad enni adni semmi egyebet, csak felfőzött tejet... Semmi egyebet a világon!... Akármilyen éhes is, akárhogy kérné is, semmi mást, különben nagy kínok közt hal meg!

- Ezt is a pappal találták ki? - kapott erőre Varó Pista. - Éheztetni a szegény beteget!... Hogy étlen pusztuljon el!...

- Ne szemtelenkedjék, hallja? - hörkent rá a doktor. - És meg ne próbálja másként csinálni, ha nem akar gyilkosa lenni a leányának!

- Azt teszem, amit akarok - dörmögte Varó Pista. - Majd meglátjuk, kinek van igaza!

A doktor a falu növekvő izgalma közt járta végig a házakat a csendőrökkel. Útközben beszólt Lászlóhoz, tudatta vele, hogy Anikó tífuszban van, a jelek tipikusak. Erre László is csatlakozott. Együtt folytatták a vizsgálatot. Nem törődött a hátuk mögött gyülemlő morgással, vad tekintetekkel. Tudni s látni akarta a valóságot, őt tífuszgyanúst találtak, szerteszét a faluban. E mellett a vörhenyes gyermekek száma még mindig negyven volt s két helyt ismét halottat kaptak.

- Sokkal rosszabb, mint gondoltam! - állapította meg a doktor. - Még ma jelentést teszek a főorvosnak. Igenis, biztosra veszem, hogy tífuszjárvány kezdődik. Tudod, a tífuszt nem olyan könnyű felismerni, mint ahogy a laikusok gondolják. De itt a tünetek jellegzetesek. Mindenesetre jelentem. Meglátjuk, mit fog rendelkezni a főmufti?

Néhány nap múlva a vármegyei főorvos kint volt Virágoson, két fiatal segédjével. A falut ekkor már nyolc csendőr járta. Mindenkit, aki mozogni tudott, felhajtottak az iskolába. Tiltakozva, rémülten, dühösen, morogva jöttek, nem tudták, mi vár rájuk? De abban csodálatosan egyetértettek, hogy a pap műve ez is. Mikor meglátták Lászlót az idegenek közt, ez a véleményük rendületlen hitté szilárdult. Pedig ott volt a mezővásári doktor is.

A főorvos szelíd, kékszemű, mosolygó pirosarcú, csendesbeszédű, deresedő bácsi volt. Kedvesen magyarázta meg az összecsendített virágosiaknak, hogy be fogja oltatni őket. Nevezetesen sikerült a tudománynak egy olyan szérumot felfedeznie, mely a hasihagymáz, vagy más néven tífusz esetében alkalmazva, elejét veszi a megbetegedésnek. Ma már minden katonát beoltanak ezzel, mielőtt a harctérre vinnék. Kár, hogy a golyók ellen nem véd. De viszont azok a láthatatlan semmiségek, a bacillusok, melyek a betegséget okozzák, sokkal veszedelmesebbek a golyóknál, srappelleknél... Szóval ez a szérum, az egyik, mindenkinek való. Hozott egy másikat is, azzal még külön be fogják oltani a tizenötéven aluli gyermekeket. Ez a vörheny ellen jó. Mindenki tőrje fel a ruhát a jobbkarján. Rajta!

Erre a vezényszóra a legcsodálatosabb dolgok történtek, amiket a főorvos valaha látott. Még a szemüvegét is feltette, hogy jobban csodálkozhassék. A falu ugyanis elkezdett ordítani, földhözverni magát, az ajtónak rohanni, meg hasonló jeleit adni annak, hogy a főorvos beszédével nem ért egyet.

Az öregúr a fejét csóválta:

- Rendkívül sajnálom - rázogatta a fejét László és az orvosok felé, akik már kipakolták szerszámaikat meg az oltóanyagokat az asztalra. - Talán a tiszteletes úr lenne szíves szólni hozzájuk?

László próbálta. A legtöbben nem is hallották, akik pedig hallották, elkezdtek kiabálni rá:

- Hallgasson, tiszteletes úr! Nem volt elég? Most már össze is akar szurkáltatni? Meg akarnak mérgezni?

A főorvos behívatta a csendőrőrmestert. Szelíden rendelkezett.

- Nagyon sajnálom - mondta neki. - Nem egyezik az emberi méltósággal. Lehetőleg kíméletesen, kérem.

- Igenis! - vágta össze sarkát az őrmester. Aztán olyant ordított, hogy a vakolat hullani kezdett: - Csend!

Mindenki elnémult.

- Ki az udvarra! - vezényelte. - Hadd hüljenek le, instálom! - Ide majd csak egyenként kerülnek. Ha kell, lefoghathatjuk őket.

László soha olyan kínosan nem érezte magát, mint ezen a napon. Tudta, hogy a szérummal engesztelhetetlen gyűlöletet oltottak iránta híveibe a doktorok.

A főorvos végigjárta a betegeket. Megállapította, hogy csakugyan öt tífuszeset van. Tisztálkodás után felmentek a parókiára. Itt, miután Edithet kedvesen vigasztalta és Lacikát megdicsérte, mosolyogva szólt Lászlóhoz, miközben valami iratot teregetett ki előtte:

- Itt a kormánybiztosi kinevezése, tiszteletes úr. A járásorvos úr ötlete volt, de szívesen tettem a magamévá. És a főispán úr örömmel fogadta el erre irányuló javaslatomat... Kivételes hatalom, tiszteletes úr... Nyolc csendőr áll ettől kezdve rendelkezésére... És természetesen, a doktor úr... Minden gyógyszer felett szabadon rendelkezik... Itt, ebben a füzetben megtalálja az összes szükséges rendszabályokat, eljárási módokat, melyeket joga és ereje lesz kikényszeríteni. Nincs kétségem felőle, hogy hat hét alatt leküzdí a járványt. Igen, ne felejtse, kérem, hogy a kutak fertőtlenítése az első. A füzetben megkapja az utasítást...

Amíg a főorvos mindezt folyamatos lassúsággal kitálalta, László megbabonázva meredt rá.

A mezővásári doktor kacagott:

- Megmondtam, hogy megmutatom: te fogsz felelni mindenért!

László ránézett. Megértette. Nem volt mit mondania. Vállalnia kellett, noha tudta, hogy ez mit jelent. Másnap hozzá is fogott.

Intézkedett a bírónál, hogy a csendőröket elhelyezzék, kosztjukról gondoskodjanak. Ezért megkapta a csendőrpap, kakastollas-pap dísznevet. Igaz, hogy többet nem kószáltak el a fertőzött házak lakói szomszédolni s hozzájuk se surranhatott be élő lélek a csendőrök saszemei miatt. Aki eleinte még próbálkozott, nem felejtí el egyhamar a siketítő csendőrpofont. De az is igaz, hogy a templomba se mentek meghallgatni a csendőrpap prédikációját, azok, akiknek szabad volt kijárniok a házból.

A kutakat pompásan fertőtlenítettette, az előírás szerint, vigyázva, hogy míg az eljárás tart, mindig maradjon egy-kettő, amiből használni lehet. De ez semmit se változtatott a falu véleményén:

- Már a vizet is elveszi a szegény néptől! Most már csak a levegő maradt, ki tudja, meddig?

Aztán meghalt Varó Anikó a palacsintától, amit az apja süttetett neki az anyjával, mer hogy majd elepedt érte a szegény! Úgy kérte, hogy a kő is meglágyult volna tőle. Éhen akarta halatni a pap, pedig a jó étel csak erőt adhat a legyengült testnek, Anikó pedig olyan volt már, mint az ujjam...

- Megmondta a doktor úr, meg a tiszteletes úr! - jajongott Varóné. - Ládd-é, nem hiába kértelek, hogy ne erősködj!

- Hallgass, asszony! - mordult rá Varó Pista. - Még csak a kéne, hogy ellenem fordulj!... Szamár beszéd!... Hamarabb kellett volna enni adni szegénynek, amíg végkép le nem gyengült!... A pap ölte meg, nem én!

Addig erősítette ezt Varó Pista, hogy a temetésen valaki rákiáltotta Lászlóra, ő erre összehívta a presbiteriumot s akármilyen ellenséges is volt a hangulat, mégis kitudódott, hogy Varó Pista indította el.

- Hát igen - ismerte be sötét pillantással az ember. - Én mondtam s tartom.

A presbiterek rámeredtek Lászlóra.

- Sajnálom, Varó Pista - szólt halálsápadtan László. - Én elviselem s megbocsátom magának, mert a gyűlölet elvette az eszét. Nagyon jól emlékszem, mióta gyűl a szívében. Sohase tudta elfelejteni, hogy egyszer a presbiteriumban figyelmeztették a családi bajaira. Azóta bennem látja minden nemtetsző dolog forrását, mert amíg én nem jöttem ide, nem beszéltek ilyen-mikről a presbiteriumban. Belelovalta magát a gyűlöletbe. Ez súgta magának azt a híres bölcseséget is, amire olyan hiú s büszke volt. Ezért állott ellene a doktor úrnak is. Látja, az Isten ebből a maga gonoszságából jót hozott ki, így ismertük föl s akadályoztuk meg a nagyobb veszedelmet. Most már gyilkosnak bélyegez. Ezzel nem törődöm. De itt arról van szó, hogy maga jól tudja, ki a gyilkos, fél a büntetéstől és ezért beszél ilyen ostobán...

- Nem igaz! - hördült fel Varó Pista. - Ilyet ne mondjon!

- Kénytelen vagyok vele - mondta László szilárdan. - Most már nem szabad hallgatnom. Példát kell szolgáltatnom, hogy mások is el ne tévedjenek... Maga tudta, hogy nem szabad a betegnek enni adni, csak tejet, csak tejet, semmi mást!... Maga tudta ezt, mert a doktor úr az első órában megmondta magának, mert én is kihirdettem s mert számtalanszor mondtam is. Tudva, szándékosan cselekedett... Képes volt a saját gyermeke életét kockáztatni, abban a bolond feltevésben, hogy hátha sikerül s ezzel kigúnyolhatja az orvosi tudományt... De az Isten megbüntette magát s most következik, hogy az emberek is megbüntessék, hogy többet ne adhasson gonosz példát!... Át fogom adni a csendőröknek, hogy vigyék be az ügyész-séghez... Ezt fogom tenni magával, Varó Pista.

Tudta, hogy a megszorított róka neki fog ugrani. És nem volt bizonyos benne, egy cseppet sem, hogy Dávidon kívül lesz-e valaki, aki lefogja. De érezte, hogy ezt a kockázatot vállalnia kell, különben mindennek vége...

Valamennyien rávetették magukat Varó Pistára, a bicskát kiverték a kezéből, őt magát földre tiporták. László alig tudta megakadályozni a legrosszabbat.

Mikor a csendőrök elvitték Varó Pistát, minden kapu s ablak tele volt emberrel. A csend pedig félelmes.

Edith kétségbeesetten zokogott, mikor megtudta, mi történt. László alig bírta vigasztalni, maga is odavolt egészen:

- Végbe kell vinnem, szívem, végbe kell vinnem! - simogatta Edith könnyes szemeit. - Aztán elmegyünk!...

- Igen... elmegyünk... - tördelte Edith boldogtalanul.

Két nap múlva Dávid lemondott a kurátorságról.

- Nem jó szívvel hagyom magára, tiszteletes úr, higgye el - sóhajtotta búsan. - De a presbiterek követelik. Azt mondják, nincs hitem, hogy a tiszteletes úrral egyetértek. Pedig nem is értek egyet, Isten látja lelkeimet, csakhogy tudom, jót akar és szeretem... Az Isten bocsássa meg magának, ha hibázik!

- Szóval azt tartják, hogy mind a ketten hitetlenek vagyunk? Értem. De ha nem lehet hitetlen kurátor, hitetlen pap se lehet...

- Éppen azt akarják, tiszteletes úr, hogy ezt megértse s elmenjen, magától. Mert ha jobban hisz a doktoroknak s inkább bízunk bennük, mint az Istenben, aki pedig csak kacag a doktorokon s mindenkivel azt csinálja, amit akar, városi papnak való s nem falura. Így mondják, tiszteletes úr. Falun nem lehet megélni másként, csak ha az Istenben bízunk az ember egészen. Városon más, ott sok minden egyébben is bízhatik...

- Én elmehetek, - bólintott László - ha már úgy akarják. De maga itt marad, Dávid. Maga hogy él meg közöttük, ha hitetlenek tartják!

- Tudják ők jól, tiszteletes úr, hogy nem igaz. Mondom, csak magának akarják ezzel tudtára adni a véleményüket. Én még lehetek kurátor, ha ugyan akarok valaha. Lássa, szeretik még most is magát a virágosiakat. Nem akarják szemibe mondani. Úgy-e, meg is védték attól a disznótól?... De hát lássa bé, tiszteletes úr, hogy nem nekik való. Igen nagy ide, meg én azt is mondom, igen jó... Sohase lesz többet ilyen papja Virágosnak!

- S maga mit tanácsol, Dávid?... Mindig igaz barátom volt...

- Az is maradok, tiszteletes úr, ha megengedi, amíg élek... Hát csak azt tanácsolhatom én is, hogy menjen el szépen s felejtse el Virágost.

- Jól van, Dávid... El fogok menni... És ne gondolja, hogy haragszom... De vegye tudomásul s mondja meg a presbitereknek is, hogy addig nem megyek egy tapodtat sem, amíg egyetlen járványos beteg lesz a faluban. Ha tehát azt akarják, hogy hamar szabaduljanak tőlem, engedelmeskedjenek az intézkedéseimnek... Ha pedig nem engedelmeskednek, itt maradok a nyakukon és Isten úgy segítjen, megemlegetik azt a napot, amelyiken megválasztottak!

XXIV.

Amíg a faluval való küzdelem dúlt, László szinte elfelejtette, hogy világháború is van. Csak akkor ébredt ismét keserves tudatára ennek, mikor kicsi Dávidra meg az évtársaira is sor került. Vitték őket is, nem nagyon törődtek Kati meg a többi anya jajgatásával.

Ez alkalommal a falu felfüggesztette a haragot. A templom megtelt, mint régi jobb napokban, mikor pap meg hívek egymással még szeretetben éltek. Ha ez el is hervadt már, istentelenség lenne elmaradni a templomból ma, mikor a falu utolsó reménysége is kialszik... Mert ezt igazán nem hitték volna!... Hogy még ezekre a féliggyermek legényekre is kaszát emeljen a halál! Most már igazán csak öregek meg gyermekek maradnak a faluban... És mintha csak ebben a pillanatban jöttek volna rá, hogy gyermek is alig maradt a szörnyű aratás után. Végre a szívükre ment minden: a templom zúgott a sírásuktól.

László már az istentisztelet elején észrevette, hogy a férfiak között ismeretlen, katonaruhás ember ül, de nagyon zilált külsejű s a szeme tévetegen, zavarosan pillant ide-oda. Egy darabig csak a nyughatatlan fészkelődésével izgatta szomszédait, de mikor László a prédikációban

arról beszélt, hogy Isten a hívő és engedelmes Ábrahámnak mégis visszaadta forrón szeretett fiát, akit halálra kívánt tőle, a katona hirtelen felemelkedett, kilökte öklét a levegőbe s rekedten fölkiáltott:

- Üssétek le!... Nincs Isten!...

Aztán az Úrasztala körül felállított búcsúzó legényekhez fordult:

- Fussatok, fiúk!... Bújjatok el!... Fussatok, fussatok!...

A csendőrök, akik a templomajtóban várták az istentisztelet végét, hamarosan kihordták a gyülekezetből s a fölzaklatott rend helyreállt valahogy, de a jelenet mindenkinek megfagyasztotta a vérért. Soha ilyent nem kiáltott emberi száj a virágosi templomban. Itt a világ vége, ha ez megtörténhetett.

László azonnal tisztában volt vele, hogy a szerencsétlen katona örült, s megborzongott, ha arra gondolt: miket láthatott, miket élhetett át, míg szívében meghalt az Isten! Nem lehet csodálni, hogy azt kiáltotta ezekhez a zsenge áldozatokhoz: fussatok!... Hirtelen rémület és szégyen nyargalt keresztül rajta: nem ezt kellene-e kiáltani minden templomban, minden boldogtalan emberhez, aki még fegyvert fog? Nem az volna-e evangéliumi és emberi, ha végre kikiáltanók Isten nevében, hogy ez a háború gyalázatos aljasság és a puskát el kell dobni!?... És ő e helyett szentnek dicséri itt, ezeknek az életre, öröme termett fiúknak a harcot és halált, amire hurcolják őket... De nem!... A haza, a nemzet élete kívánja ezt a halált!... Meg kell lennie!... Beledobta magát az imádságba, hogy meneküljön attól a harsonába-kívánczó gondolattól s azért könyörgött, hogy ezek a fiatal hősök végezhessek be Isten kegyelméből a vérontást.

Templomozás után megtudta, hogy éjszaka érkezett haza Szabó Mihály, így hívták a templomi botránkozót. Házanépe mindjárt látta, hogy nincs rendben szegénynek a feje. Azt se tudta megmondani, honnan jött, csak azt hajtogatta, hogy egyenest a pokolból. És hogy nincs Isten és hogy minden úrféle gazember. Azt is, hogy itt a világ vége. Ezeket is csak úgy makogta, sok értelmetlenség között. Vissza is akarták tartani a templomtól, de hogy mindenképpen akart, nem volt szívük elhúzni az Isten szent sátorától. Gondolták, jót fog tenni neki... Hát biza nem úgy lett!

Sajnos, délután már utánajöttek a tábori csendőrök. Kiderült, hogy szökevény. Hihetetlen, hogy miként tudott a harctérről hazáig lopakodni. A csendőrnek is az volt a véleménye, ami Lászlónak, hogy erre igazán csak egy bolond lehetett képes.

A többi legény között kicsi Dávid is kézfogással búcsúzott a papjától. Feltűnt Lászlónak, hogy a legényke inkább jókedvű, mint egyéb. Mintha örvendene, hogy itthagya Virágost.

- Annak örülök, fiam, - mondta neki László - hogy bátran veszed a dolgot. Nem hagy el az Isten, ne félj!

- Alig vártam én már ezt, tiszteletes úr - szólt kicsi Dávid. - Csak anyámnak ne mondja... Minél messzibb, annál jobb nekem!

- Sokszor kérdeztelek, úgy-e, hogy mi bánt?... Mert hogy bántott, azt mindig láttam. Szeretném, ha békesség volna benned, Dávid fiam.

- Ne haragudjon rám, tiszteletes úr, - dörmögte a fiú - tudom, hogy rossz voltam... és bolond... bolond... Az Isten áldja meg, tiszteletes úr!...

- Soha ki nem fog ez a Mezőség a váratlan meglepetésekből! - morfondírozott László, mikor Dávidéktól hazafelé tartott, aznap este. Vigasztalni akarta őket, azért nézett be. Gondolta, belepusztulnak a bánatukba. Szó sincs róla. Komolyak voltak, de békességesek s a szemük mélyén mintha titkolt öröm csillogott volna.

- Látja, tiszteletes úr, - vallott Kati - milyen bölcs az Isten. Mikor azt hittem, kitepi a szívemet, akkor vigasztalt meg. Mert visszakaptam a drága fiamat, éppen most, mikor elvitték tőlem.

- Úgyis van - bólogatott Dávid áhítatosan. - Megnyílt a lelke a búcsú előtt s bevallott mindent...

- Bevallotta? - kérdezte László. - Valami bűne volt?

- Nem mondanám bűnnek, tiszteletes úr - vélte az apa. - Tévelygésnek mondanám. Gyermeki bolondságnak. Az vette el a kedvét Dávidkának, hogy belebolondult, még kölyök korában, egy kisasszonyba, aki sohase lehet az övé...

- Lelkem egyetlenem! - sírta el magát Kati. - Ez is csak azt mutatja, hogy milyen egy kiváló! Kinek jutna eszébe ilyesmi a virágosi fiúk közül? Olyan ez, mint a mese, tiszteletes úr!... De most már belátta... Itt sírta el, né, a mejjemen, az éccaka!... És könnyű szívvel ment el, hogy majd az Isten meggyógyítja ott, ahol olyan iszonytató szenvedések vannak...

Dávid szótalanul törülgette a szemeit. Később megszólalt:

- Nem eshetik el mindenki... Mért ne tartaná meg az Isten nekünk?... Mért ne hozná haza meggyógyulva?

László észbekapott erre, biztatni, vigasztalni kezdte őket. Aztán azt gondolta, helyes, ha megmondja:

- Tudtam én erről a furcsa szerelemről - mosolygott rájuk. - Egyszer rég elárulta nekem kicsi Dávid. De én azt hittem, még akkortájt elmúlt. Örülök, hogy most már mégis túl van a nehezen, ezzel a vallomással. Hiszem, hogy az Isten visszahozza és pedig egészségben. Magához való derék asszonyt kap majd. Elfelejtí végleg ezt a kis zsidólányt...

Dávid és Kati úgy néztek össze, mint akik nem tudják, jól hallottak-e? Mit mondott a tiszteletes úr?... Megzavarodva, megdöbbenve bámultak rá.

László is zavart érzett. Mégsem kellett volna!...

- Ne féljenek, én soha senkinek nem szóltam róla a feleségemen kívül és nem is fogok...

Dávidnak felragyogott az arca:

- Értem, tiszteletes úr!... Csak a feleségének mondta meg... Köszönöm, tiszteletes úr!

Most Lászlón volt a sor, hogy kitérje a száját ámulatában. Mit akar ezzel a beszéddel Dávid?... Nem firtatta tovább, elbúcsúzott tőlük. Csak magában csodálkozott a Mezőség rejtelmében.

- Mért beszélt a zsidólányról? - kérdezte Kati Dávidot, mikor egyedül maradtak. - Mit akart mondani ezzel?

- Én megértettem - sugárzott Dávid. - Áldott ember ez, mindig mondtam. Jól tudja az igazat. És azt akarta, hogy megértsük: ő tudja. De nem akarta, hogy szégyenkezzünk előtte. Azért mondta ezt a furcsát, Kati lelkem.

Néhány nap múlva szétfutott a hír a faluban, hogy Mandula úr sürgönyt kapott: a fia, Hersi, elesett. Hősi halált halt, ahogy a sürgönyben volt.

László sietett, hogy kifejezhesse részvétét. Tudta, hogy Mandula urat milyen szörnyen sujtja ez a hír. De nem tudott bejutni hozzájuk. Ajtó, ablak el volt zárva vastag táblákkal. Mandula úr kirekesztette a világot örvöngő gyászából.

Csak néhány nap múlva, mikor László meglátta, hogy ismét nyitva van a bolt, mentek el Edithtel együtt hozzájuk.

Mandula úr, akármin ment is keresztül bezárkózva, most már sötét nyugalmat mutatott. Deborah asszony azonban még mindig ájuldozott a fájdalomtól. Rákhel szokottnál is fehérebb, a szemei alatt sötét karikák. Most is könyv volt előtte, de látszott, hogy csak tettetett figyelemmel merül belé. Reszketett a belső nyugtalanságtól.

- Csak ez az egy reményem maradt, tiszteletes úr, csak ez az egy! - mutatott rá komoran Mandula a leányára. - Már csak az unokáimban reménykedem!... Ha ez is megcsalna!... De nem, ennek sikerülni kell!...

Elmondta, hogy néhány nap múlva indul, elintézni a Rákhel menyegzőjét. Magával hozza a vőlegényt is, hogy a fiatalok megismerkedjenek.

- Hát még nem ismerik egymást? - csodálkozott ártatlanul Edith.

- Még nem, - állapította meg nyugodtan Mandula úr. - Tetszik tudni, régóta folyik a megbeszélés a hozományról. De most már inkább utánuk engedek valamit, csakhogy végre meglegyen a házasság.

- S ki a vőlegény, ha szabad tudnom? - udvariaskodott László. - Rákhelkének biztosan a legjavából került.

- Tudja, tiszteletes úr, sokféle ember között válogathattam. De ha sok unokát akarok, vagyont kellett keressek a vagyonhoz. Bizonyos Rózenfeld Ignácról van szó, gazdag kocsmáros fia Mezőberekén. Igaz, hogy kicsit csámpás lábú, de legalább nem lesz belőle is hős, mint Hersiből. Jó fajta is, tizedik fia az öreg Rózenfeldnek, ugyanattól az anyától...

Edith Mandulánéhoz hajolt:

- És Rákhel mit szól hozzá? - suttozta.

- Zsidólánynak semmi köze ehhez, - lihegte Manduláné. - De még nekem se, az anyjának. Ahhoz megy, akit az apja választ neki. Az biztosan jó is...

De Edith nagyon jól látta, hogy milyen kínos Rákhelnek az egész beszélgetés, hogy a könyvre sütött szeme néha vadul villog s ajkát harapdálja. Távozáskor szerét ejtette, hogy egy pillanatra vigasztalóan magához ölelje. Rákhel annyira reszketett, hogy szinte összerogyott. Feje súlyosan esett Edith vállára s gyötrelmesen fölnyögött. Aztán hirtelen erőt vett magán, hátat fordított s visszafutott a szoba homályába.

- Hát férjhezmegy Rákhelke, - mosolygott hazamenet László. - Valószínűleg nem tudja, hogy ki szerette reménytelenül... De jobb így!

- Attól félek, ő is reménytelenül szeret valakit, - jegyezte meg Edith.

A következő napok alatt azonban nem volt többé idejük Rákhelre gondolni. László bentjárt Mezővásáron. A szövetkezetben találkozott Bekecs Péter tiszteletes úrral, aki meginvitálta a Fehéregyszarvúba. Több kolléga van már ott és megbeszélhetik a dolgaikat. Hát ott is volt Szabó Árpád, Meggyes Károly meg Bakó Gyula, László rég nem találkozott velük. A járvánnyal folytatott csatája egészen elvonta a világtól. Azok ellenben eleget foglalkoztak vele. Most aztán megtudta, hogy lelkésztársai is helytelenítik a magatartását. Úgy viselte magát, mint egy szolgabíró, nem úgy, mint lelkész, - ez volt az ítélet. Egyetlen pap sem maradhat a helyén, aki így cselekszik. Látszik, hogy városi ember vagy.

- Jó, jó, - szólt közbe Bekecs Péter, - ne felejtsetek, hogy ő megethette. Eleitől kezdve csak vendég volt köztünk. Tudta, hogy akkor áll tovább innen, mikor akar...

László válaszolni szándékozott valamit, de ekkor megérkezett Imre János, kezében újsággal.

- Éppen jókor jöttem, - állapította meg, az utolsó szavakat hallva. - Azt hiszem, eltaláltad, Péter. László hamarosan itthagyt minket. Meghalt a professzorod, testvér!... Itt van ni, olvasd... Egészen friss, olyantól kaptam, aki most érkezett a városból.

Vidám gratulációk közt, szédülő fejjel botorkált ki az ivóból, kezében az újsággal. Sötétség borult az agyára. Csak jóval később, Ferenc bá szekerének rázása közt, félúton hazafelé, kezdett eszmélni s öntötte el szemeit a könny. És csak otthon, Edithtel olvasták alaposan el a szomorú tudósítást. Műtétet hajtottak végre a professzoron és úgy látszott, sikerrel. A nyolcadik napon olyan jól volt, hogy orvosa megengedte a könnyebb olvasmánnyal való szórakozást. Aristotelest olvasta görögül. De másnap hirtelen szívgyöngeség lépett fel s a nagy ember meghalt.

A temetés reggelén érkezett be László a városba. Néhány óra múlva ott állott Jóskával az egyetem előcsarnokában, ahol a halott feküdt ravatalán. Csak meg kellett hálnia, hogy koszorúk borítsák el. A kormány, a kultuszminisztérium, a tudományos akadémia, az egyetemek, a vármegye, a város, a felekezetek, az ifjúság csodálatosan mind tudták most már, hogy milyen nagy férfiú volt. Ő maga fenséges hallgatással emelkedett a hiú babérok fölé, László hálát adott az Istennek, hogy a koporsót még nyitva találta s mégegyszer csodálhatta a gyönyörű homlok királyi boltozatát, mely mögött az isteni láng lobogott volt. Az elnémult ajkak körül finom mosoly fénylett.

- Hallod, - suttogta Jóska - az öreg úr éppen most kezdett az előadásába:

„A logika nem ad eszet, hanem feltételezi azt”...

László szomorúan mosolyodva el, bólintott.

A temetésen sok szép, bölcs és hosszú beszéd hangzott el. A professzor csak élve utálhatta az effélét, most nagy türelemmel hallgatott. A rektor magnifikus, aki természetrajzos volt, valami ritka madárhoz hasonlította a boldogultat. László jól emlékezett egy vitájukra, melynek tanuja volt. A természetrajzos azt állította, hogy az öntudat egyike a természeti jelenségeknek, a filozófus pedig azt, hogy a természeti jelenségek az öntudat képei.

Most a természeti világban győztes fél kitombolta diadalát és megállapította, hogy ez a ritka madár egyike volt a rendkívüli természeti jelenségeknek.

A temetésen lenn volt egy minisztériumi ember is. A tisztelet mellett azért, hogy a rektorral közölje a miniszter szándékát: a jelenlegi súlyos körülmények között a megüresedett tanszéket egyelőre nem óhajtja betölteni s a helyettesítéssel bízzák meg a pedagógia professzorát. Maga a rektor közölte ezt Lászlóval, mintán kegyesen észrevette a gyászolók közt s a temetőből hazamenet magához intette.

- Tudom, hogy boldogult barátom önt szemelte ki utódjának. Kötelességemnek tartottam azért, erről a körülményről felvilágosítani.

- Tessék elhinni méltóságos uram, - szólt László rekedten - ebben a szomorú órában nem is gondoltam ilyesmire...

- Értem, hogyne... Sajnos, az élet nem áll meg... De különben sem baj. Hiszen ön olyan fiatal még! Néhány év múlva, mikor már súlyosabb munkásság is támogatja...

Jóskának azonban kénytelen volt bevallani László, hogy ha már ez a szomorú eset történt, számított arra, hogy legalább a helyettesítéssel őt bízzák meg. Ez valahogy gondviselészerű lett volna az ő tarthatatlan helyzetében. Mert Virágoson nem maradhat tovább, az biztos.

- Beszélek rólad atyánkkal, - vigasztalta Jóska. - Az öreg úrnak van valami terve a filozófia tanításával. Szeretne az egyetemről független filozófiát a teológusok számára. A tanári kar két új tanszéket kér. Egyik az enyém lesz. A másik lehet a tied. Mind örülni fognak neki. És még hozzá a filozófiát már rögtön át lehetne venni az egyetemről, minthogy a professzor meghalt. Abba a püspök ügye egyezik bele, hogy a pedagógusnál vizsgálzzanak. Most menj csak haza. Én hozzáfogok a dologhoz s mielőtt kell, hívni foglak.

László késő estére érkezett haza. Elmondott Edithnek mindent. Edith hálás volt Jóskának. Nem vette tragikusan az egyetemi dolgot.

- Hiszen igaza van a rektornak, ha rosszmájú is, te olyan édes fiatal vagy!... Fő, hogy eljussunk a városba és a teológiai tanárság éppen olyan gyönyörű!...

László lassanként megnyugodott. Aztán még sokáig beszélgettek, festették a jövőt. Későn aludtak el. A harang szaggatott kongása riasztotta föl őket mély álmukból. Már virradt a szürke, koratavaszi hajnal. László kiugrott az ágyból, felszakította az ablakot. Az úton ordító emberek rohantak. Egyikük meglátta őt, felkiáltott hozzá: - Ég a zsidó háza, tiszteletes úr!

*

A halott Manduláné megüvegesedett szemei rémülten meredtek a papirosra, melyen Rákhel kusza betűi dőlingéztek. Végső sikoltása után nyitvamaradt szája lefittyent, karja dermedten kinyújtva, ahogy a leány rettentő vallomása ellen tiltakozott. Másik keze a szívére szorítva. Odakapott, mikor a halál marka görcsbeszorította.

Hiába, ezt már nem bírta ki. A fia halott. A leánya megesett egy parasztlegénnyel s gyermeke lesz. És az ura hajnalra megérkezik Rózenfeld Ignáccal, a vőlegénnyel!... Már látta is, hogy itt van, dühtől és átoktól iszonyú képe lobban a szeme előtt, felemeli öklét s szívenvágja...

...Ahogy odalopta Rákhel az írást székében szundikáló anyja elé, rohant a szobából, át a konyhán, ki az udvarra. A kutyák azonnal körülfojták. De ő futott a kiskapunak, riasztotta az ebeket s ki az utcára. Lihegve ért a falu végére s nekivágott a domboknak. Alig is vett tudomást róla, hogy vad testőreinek egyike mégis kijutott vele a kapun s most kiöltött nyelvvel, parázsló szemekkel mindenütt a sarkában lohol.

Hova fut?... Homályos szándék hajtotta, hogy talán a városba kellene futnia az éjjel, a nagynénjéhez... Aztán valami orvos, ha megfizetnék?... Majd később, talán, beszélne azzal a Rózenfelddel... Vagy mit is tudja ő?... Csakhogy nem maradhatott tovább, nem, nem! Hogy várhatta volna be az apját azzal a Rózenfelddel?...

...Sárosan, bukdácsolva, véresre szaggatva, ziháló oldalakkal rohan az éjszakában, Dombrodombra, végnélkül.

...Egyszer, később, kimerülten szédül a földre. A kutya kezét, arcát nyalja s aggodalmasan morog. Rákhel átöleli a nyakát. Keservesen zokog. A kutya húzni kezdi, a szoknyájába kapva, visszafelé. Erre föltreppen, elrúgja az állatot, mellére szorított kezekkel szédeleg tovább... Nem, nem!...

...Rettenetes nap, rettenetes küzdelem... Százszor is azon volt, hogy beszél az anyjával... Hogy együtt találjanak ki valamit... De nem mert, mégse. Félt, hogy a szó megöli, mert a gyász óta úgyis odavolt már... Az idő pedig omlott, mint az áradat, sodorta a közeledő végzet felé... Talán ha írást hagy... Amíg kibetűzi, lassabban jut a hír a szívéig... Kibirja... Aztán kitalál valamit, hogy a néni beteg, Rákhel után küldött... Lehet, hogy örülség volt... Hátha megölte vele?... Fölsikoltott a gondolatra. A kutya dühösen szökött előre, azt hitte, láthatatlan ellenség szúrt úrnőjébe...

...Tovább, tovább!... Úgysem tudott volna hazudni az apja szemébe... s az megölte volna, biztos, kibírhatatlan csalódásában... Sok-sok unoka Rózenfeldtől, aki hithű orthodox zsidó?... S most egy fattyú a parasztlegénytől!... Sohase lesz vége már ezeknek a domboknak s ennek az éjszakának?... Szent Jehova, hova rohan így, sze' a kutya is elmaradozik tőle, mintha nem bírná!... ...Most már ő se bírja... Hirtelen átcikázott rajta, mint a hideg kés, az igazság, hogy hiába, hiába!... Levágta magát a sárba... Mér fusson? Hova fusson?... Az anyja se áll melléje, ha ugyan kibírta... S a nagynénje, aki szent zsidó asszony, szigorú s kérlelhetetlen?... Nem is merne benyitni hozzá a gyalázatával... Haza?... Nem, nem, nagyon messze van már, el se jutna odáig élve... És az apja kezében kés várná... Jaj, hogy szúrja a mellét, oldalát!... A tenyerét a szájához kapja... mintha forró vér ömlene belőle, szakadt kifelé tüzes lehellete... S mélyen, bent, a szíve alatt ez a kín!... ...Csakhogy Dávidka sohase szerette... s minden hiába!...

...Tovább, tovább!... Ez a végzet s nincs irgalom!... Most megüti zúgó füleit távolról a kutya vonító hangja... Ismét jön utána... De ő nem akarja többé, hogy beérje... Minek elárulni, hogy merre ment?... Fölveti magát s imbolyogni kezd a közeli tető felé...

Az ég szürkül. Az árnyékok ritkulva lengenek. Sivár tölcserének mélyéről, szakadozó ködfátyol alól mereven ígéz a tó mozdulatlan sötét szeme.

*

Mandula háza lángban áll. A falu őrző félelemmel oltja. Az Isten verje meg, aki nem ügyel s ilyen bajt csinál!... Ez a legborzasztóbb rémük, a tűzvész. Ettől rettegnék örökké, ebben a fuldokló zúfolttságban. Itt is van mindenki, hordják s zúdítják a vizet a lángokra. Még szerencsénk lett a gyalázatos vizes téllal, minden kút csordultig s a patak is künn a medréből. Mi lett volna szárazságban?... s ha nagy szél fúna?...

László egyszerre ért oda az intézővel, akit szintén a harang vert fel álmából. Akkorra már szétverték az égő gerendákat s keserű füstben lohadoztak a szorongatott, lángnyalábok. A boltból kimentett áruk, tört bútorok, ruhafélék halombahányva, vizesen, füstölögve hevernek egyrakáson. Senki se törődik azzal, hogy ki mit visz el belőle? Pedig a csendőrök is itt vannak. De őket egyéb foglalja le. Egy lepedővel letakart testet s egy őrző embert őriznek. Mandula Izsák az, szakállát tépi, mellét öklözi s szörnyű, elnyújtott vonítással énekel valami imát.

- Mi az isten, Mandula úr? - ordított rá az intéző, képéből kikelve.

Mandula lassan rájuk emelte véres szemeit. De a tekintete elsiklott rajtuk. Torz vigyorgással énekelt tovább.

- Őrizetbe kellett venni, - gyökintett feléje az őrmester a fejével. - Az asszony halva volt, odabenn s a leány sehol. Alighanem maga a zsidó gyújtotta fel a házat.

- Ez a szerencsétlen ember megőrült! - kiáltott fel László.

- Vagy teszi magát, - vélte az őrmester. - Csak a szekeret várjuk, visszük be Mezővásárra. Ott majd elválík. Doktor is van, bilincs is. Amelyik kell.

Rózenfeld Ignác lélekszakadva menekült csámpás lábain, keresztül az erdőn. Ő tudta, mi történt. Látta, mikor Mandula észrevette, hogy a felesége halott s hogy valami írás van az asztalon, előtte. Mikor azt elolvasta, mindjárt kitört rajta az őrző. Rettentő istenkáromlással vágta az égő lámpát a halott felé. De nem találta el. A falon tört össze a lámpa s az ágyon gyúlt meg a szétloccsant petróleum. Rózenfeld esze nélkül futott el. Csak a Jehova tudhatja, hogy menekült meg a kutyaaktól, hogy volt képes a félelem szárnyain átrepülni a kerítésen, hogy került ki a faluból?... Csak még egyszer hazaérjen, nem kell neki több menyasszony!

A zsarátnokká vált tetőzet hatalmas roppanással szakadt be a falak közé. Pattogó szikrazápor szökken az égre. Egy kerítés tetején lovagolva gyönyörködött benne a Prikulics. Röhögött és szavalt, sarkával verve a ritmust a deszkákon:

- Si fractus illabatur orbis...

Azt a veresszőrű veszett kóborkutyát, amelyik a Varangyos tava szélén vonított s vicsorgatta fogát, lelőtte a mezőőr. Fene egy dög volt. A lövés után kukraugrott s egyenest a tó mélyébe bukfencezett. Az ember várta egy darabig, felveti-e a víz? Dehát előre tudnivaló volt, hogy a Varangyos soha semmit nem ad vissza, amit egyszer elnyelt.

XXV.

Nemcsak a gólyákat meg a fecskéket hozta vissza a tavasz, hanem Muresánt is. Több mint másfél éve mult annak a füledt augusztusi éjszakának, mikor olyan titokzatos módon búcsúzott el Lászlótól. A sok mindenféle baj közt könnyen elfelejtették a virágosi magyarok, a románok meg, ha tudtak is róla s gondoltak is reá, nem tartották szükségesnek emlegetni. A szomszédos román pap jelent meg azóta hébe-hóba Virágoson, ha éppen nagy ünnep vagy temetés volt.

Egy szép tavaszi reggelen aztán csak ott kapált a kertben Muresán, mintha sohase is hagyta volna abba. Még a csoda is csak három napig tart, a Muresán hazajövele, nem is lévén természetfeletti, ennyi feltűnést sem keltett. Kicsit rápislogtak a magyarok, mikor először meglátták, hogy honnan a fenéből került elő ennyi idő múlva, de aztán siettek dolgukra, nagy munkaidő volt. A románok úgy tettek, mintha nem is ment volna el.

László az intézőtől hallotta meg, hogy itthon van és pedig sűrű fenyegetőzésekkel kapcsolatban. Ismeri a viselt dolgait - morogta - és lefogatja a csendőrökkel! László viszont arra gondolt, hogy Muresán azon az éjszakán felajánlotta neki pártfogását s ha erre nem is került sor, a jóakarát azért méltánylandó. Arrafelé sétált tehát, hogy figyelmeztesse az intéző szándékára. Hadd hordja el magát békén, ha oka van rá.

Muresán a régi módon, zajos örömmel fogadta. Éppen fel akarta keresni Lászlót, nagyon restelli, hogy így megelőzte őt. Betessékelt. A ház tiszta volt, de kopár, dohos és csendes. László azonnal a dologra tért s elmondta az intéző szavait. Muresán udvarias mosollyal hallgatta. Cseppet sem ijedt meg.

- Köszönöm, kollégám, köszönöm. Mi mindig szerettük egymást. Az intéző úr pedig eleitől fogva nagyon elfogult velem szemben. Én azért nem haragszom rá. Világért sem. De mit gondolsz, ha okom volna tartani tőle, hazajöttem volna?...

Szerénykedve teregetett ki bizonyos írásokat. László elcsodálkozott. Nagyon magas személyiségek igazolták Muresán megbízhatóságát. Egészen megzavarodott és szinte bocsánatot kért tőle.

- Tudom, tudom, - legyintett Muresán - hogy te nem is gondoltál rosszat rólam. És ismételen köszönöm a jószódat. Nem felejttem el.

- Mi van a családdal? - kérdezte László, hogy másra térjenek. - És mi mindent csináltál, amióta nem találkoztunk?

- A feleségem tanítónő Blázson... Balázsfalván. A gyermekek iskolába járnak. Ott mindenféle román iskola van. Én meg utaztam, ide-oda, ahova a főhatóságom küldözgetett. Most ismét ideküldtek.

- Így hát ezután megint itt leszel? És a családot is visszajön?

- Egyelőre csak én jöttem vissza. Tudod, Anica azóta jobbhöz szokott. A gyermekek is. Úgy van, hogy pénzt kapunk, amivel új papiházat építék itt... És van szó egyébről is... Egyszóval... majd meglátjuk... Na, de ne beszéljünk annyit rólam. Beszéljünk rólad is. Hallom, elvetted a szép Edith kisasszonyt és kis fiatok van... Gratulálok, kolléga!... Megérdemlitek a boldogságot, de nem itt... Tudom, hogy mit küszködtél a betegségek miatt. Mindenütt beszélnek. Most már nem maradhatsz Virágoson.

- Úgy látszik, te is természetesnek találsz, - mosolyodott el szomorúan László.

- Na igen, hogyne, - erősítette meg Muresán - ha a falusi pap szempontjából vesszük. Falusi pap ilyent nem tehet. Egyszer hitből, mert falun nem lehet az Isten dolgába avatkozni. Másodszor okosságból, mert egy szem képét nem kap többet. Ha itt maradnál, senki se hinne neked és éhenhalhatnál családostól.

- Így van, tudom, - biccentett László. - Elmegyek, kollégám.

- Hát ha már magad is beláttad és így cselekszel, - szólt Muresán bizalmaskodó suttogással - megvallom neked, hogy ezzel is jót cselekszel velünk... Az Edith kisasszony, pardon, a kedves feleséged önnagysága helyét szeretném Anicának az iskolánál...

László ámulattal tekintett reá. Az arcára volt írva, hogy mit gondol. Román pap felesége, román asszony és állami iskolánál akar tanítónő lenni.

- Értem, értem, - hebegett Muresán. - Nem hiszed, hogy sikerüljön. Talán vakmerő vagyok, szemtelen... De, de, hagyd csak, valószínűleg úgy van... Azonban szíveskedj meggondolni, kollégám, hogy ez mit jelentene nekünk? Új papi ház, még egy állás az enyém mellé, talán még más is, na... És tudod, van néhány kegyes pártfogóm, aki eljárná!

- Diploma diploma, - bólintott László. - Ha egyszer érvényes, érvényesíthető is. És a feleséged önnagysága bizonyára kitűnő tanítónő. Nem is ezért, kollégám. De itt eddigél minden tanító s tanítónő református volt. A te híveid száma olyan csekély, hogy érthető, ha a falu tiltakozna az idegen vallású tanítónő ellen... A nép már ilyen, ugyebár?...

- Hát hiszen ez csak egy ábránd, egy kedves álom, - jelentette ki Muresán. - De te olyan jó voltál hozzám, hogy a legbizalmasabb gondolataimat sem tudom titkolni előtted... Az ősz különben még messze van és az őszig, ki tudja, mi lesz? De akármi lesz, amit akkor éjjel mondtam, most is állom. Reám számíthatsz.

László nem sok értelmét látta ennek az újabb ígéretnek s egy kicsit szemtelennek is érezte az adott körülmények között, de nem szólt rá semmit, hallatlanná tette. Elbúcsúztak.

Lászlót lefoglalta a járvány likvidálása. A halál kiadta mérgét s jóllakott. Hiszen ideje is: negyvenöt gyermeket vitt el s hat felnőttet. Most már négy hét óta nem volt haláleset s aki beteg még, az is lábadozó.

A pap makacs következetessége, szigorú kitartása végre is győzedelmeskedett. Hanem ezt ugyan senki meg nem hálálja neki Virágoson. Sőt most van a legfőbb ideje a haragnak, mert a pap végigfertőtlenít minden házat a faluban. Maga a fertőtlenítő is, aki mezővásári parasztember, röhög, mikor a hátán levő puttonyból padlót, falat, gerendázatot, bútort, ruhát, mindent összelődöz valami bűdös vízzel. Csak a pap s a két csendőr nézik komolyan s hörkennek rá, ha el akarja nagyolni. Egy helyt megmakacsolja magát, az Istennek se akar bemenni. Igaz, ez a legszomorúbb ház. Senki se maradt benne életben. Tífusz is járt benne, vörheny is, elvittek mindenkit.

- Talán fél? - villant meg a László szeme. - Hiszen úgy tudom, maga se hisz abban, hogy ragad... Vagy mégis?...

- Hisz az ördög, tiszteletes úr!... A kísértetektől félek én!
- Mért éppen itt s mért nem máshol is?
- Mer hogy itt mind meghóttak, azért. S mégis beszédet hallottak s fényt láttak benne éccaka. Az egész falu tudja.
- Ostobaság!... És különben is most nappal van!
- Mit lehessen tudni, tiszteletes úr?... Ahol mindenki meghótt, oda ördögök költöznek... Az adventisták mondták, hogy ez a Bibliában is írva vagyon...
- Tudom, hogy mire gondolnak. De ott egészen más dologról van szó, az üres ház képében... Ott éppen azt tanítja Krisztus Urunk, hogy akinek a szívében nincs igaz hit, a babona ördögei költöznek belé... Gyerünk, barátom, gyerünk!

Az ember csak az erőszaknak engedett s úgy reszketett keze-lába, amíg munkáját végezte, hogy László végre is elvette tőle a szerszámot, maga fejezte be s hagyta megfutamodni a fickót. Azért ő is megborzongott, sietett kifelé. Nyomasztó érzés volt a kihalt házban lenni, látni a halálküzdőben szétdúlt ágyakat, melyeket senki se hozott rendbe.

Ez a cselekedete megrendítette még azokat is, akik mindeddig kitartottak mellette, ha nem is helyeselték, amit tett. Most már csakugyan egyedül maradt, mert ki merje pártolni az olyan papot, aki nemcsak az Istenben, de még a kísértetekben sem hisz, akikről pedig maga Krisztus Urunk nagy elismeréssel emlékezett meg, hogy milyen erősek.

Nyár elején átkocsizott a falun a gróf. Az intézőnek adott utasításokat s benézett a parókiára is. Elismerését fejezte ki Lászlónak a jövő megmentése érdekében végzett munkájáért. Sajnos, ő is kénytelen belátni, hogy a tiszteletes úrnak át kell adnia a munka folytatását másnak. Vannak ilyen sajátságos sorsok. Úttörés. Az utódnak már könnyebb lesz. Ő is hallotta a városban a teológiai igazgatótól, hogy Lászlót odaviszik tanárnak. Nagyon örvend ennek. A falu tanulságai nem vesznek kárba, másképpen fogja nevelni a leendő falusi lelkészeket, mint azok, akik sohase viaskodtak a sárral, paraszttal.

- Meg vagyok győződve, hogy méltóságos gróf úr az utódomat is olyan nagylelkűen fogja támogatni, mint engem.

- Semmit se tettem, tiszteletes úr. De sajnos, ezután még tanácsot se igen adhatok. Én azt hiszem, ma utoljára vagyok Virágoson, nagyon hosszú időkig.

- Valami nagy baj van? - döbönt meg László.

- A fővárosba kell mennem és azt hiszem, hosszú időt kell ott töltenem... Ki tudja, jöhetnek-e még Erdélybe?... Talán nem is helyes, hogy ezt mondtam. De tiszteletes úrral eddig is bizalmasan beszéltem és nem élt vissza velem. Kérem, ne mondja ezt el most se, senkinek... Azt hiszem, az utolsó felvonást éljük...

- Engem annyira elfoglalt a saját külön háborúm, hogy semmit se vettem észre!

- Hiszen a legrosszabbakat titkolják is. A flotta lázadását, a hadiipari sztrájk igazi méreteit, a frontokon kiütöző demoralizációt s a frontmögötti bomlást. De Károlyi Mihályról és a franciabarát irányzatról csak hallott, úgye?

- Puszta felületességeket, - röstelkedett László.

- Ilyen örület!... Azt képzelni, hogy a francia most, mikor már a győzelem int feléje, meg-bocsát... sőt kitünteti!... A békediktátum már készen van s ha az ántánt győz, meg nem változtatja... Akkor pedig Erdély elveszett!...

László megrendülve meredt a gróf szemeire, melyeket hirtelen elöntött a könny.

- Talán még megfordulhat... talán nem így lesz mégsem! - hebegte.

- Adja Isten! - sóhajtott a gróf. - Remélem, még találkozunk, tiszteletes úr! Sok szerencsét az új állásához!... Még azt szeretném, hogy tudja: azért megyek el, hogy ott is Erdélyért dolgozzam... még akkor is... még azután is... amíg élek.

A gróf szavai hirtelen világosságot vetettek Muresán beszédére is, László lelkében. Biztos, hogy Muresán sok mindent tud, amit ő s a magyarok nem. Muresán nem ok nélkül jött haza. Neki itt jövője van. Azért küldték. Az új papilak hamarosan meglesz s ki tudja, nem teljesedik gyorsan az álma: Anica tanítónőse is Virágoson?... Megrázkódott... Kimondhatatlan borzalom előérzete didergett végig rajta.

Ebben a keserves hangulatban volt akkor is, mikor a harangért jöttek. Már egy esztendeje folyt a harangok hadi célokra való rekvirálása, de a Mezőséget valahogy mindeddig elkerülték. László szeretne volna a katonák szemébe kiáltani, hogy nincs semmi értelme. Ágyú már úgysem lesz ebből a harangból, a népnek rettentő fájdalmat okoznak az elvitelével s végre is el fog kallódni haszontalanul, valami raktárban. Dehát nem szólhatott.

A hír pillanat alatt szétfutott. Házakból, mezőről, mindenünnen rohantak az emberek, abba-hagyva dolgukat. A torony körül ott tolongott kicsi és nagy, aki csak mozogni tudott. A férfiak keserű haraggal néztek a földre, az asszonyok jajgattak. Mikor kegyetlenül kivetették a toronyablakon a leszerelt harangot s az sikoltva zuhant alá, kettéhasadva a cinterem kövein, úgy sírt minden lélek, ahogy soha emberi temetésen. Mert most nem siratóztak borzalmas sablonjaikkal, hanem sírtak a szívük mélyéből.

- Az Isten neve közepén hasadt ketté! - kiáltotta valaki iszonyodva. Halomba tódultak felette, úgy szörnyülködtek. Csakugyan úgy volt. A harang feliratában: „Isten dicsőségére készítette”, az Isten neve vált ketté. Mintha az Istent magát ölték volna meg!

László már előbb palástot vett s most elbúcsúztatta, megáldotta a halott harangot, akár az emberi halottat. Még a katonák is meghökkenve néztek egy pillanatra a kezükre: nem véres-e? Sietve rakták szekérre s eliramodtak vele, mert nem állhatták tovább az emberek gyűlölő pillantásait. Vezetőjük átvételi elismervényt hagyott Lászlónál.

- Harangozzon azzal ezután - morogtak feléje a keserű szívűek - s hallja meg, aki tudja...

- Bezárhatja a templomajtót is. Ide mér jöjjünk eztán?

Hiába... A harangért is őt tették felelőssé... Azt mondják, sok pap ellenállt s nem mertek a haranghoz nyulni... Ez mért nem?... Nem pap ez!... Most már se Isten, se pap, a fene megette a világot!...

- Látod, Edithkém - nyöszörögte László az éjszaka csendjében, égő fejét az asszony mellére ejtve, - minden, amit Virágosért tettem, füstté lett!... Hiábavalóvá váltam én magam is!... Vádolom magamat, vádolom, Edith! Nem értettem hozzá, nem lett volna szabad belefognom!... Elvesztettem a lelkeket, akiket meg kellett tartanom!...

- Nem szabad ilyent mondanod, édes uram, - szorítja keblére Edith a fájó fejet - ez hálátlanság volna Isten iránt!

- Bocsáss meg, Edithkém!... Nem úgy gondoltam... Hiszen téged köszönhetlek annak és általad Lacikát, hogy Isten idevezérelt!...

- Igen, - suttogta Edith - idevezérelt... És engem melléd adott s nem engedem, hogy igazságtalan légy önmagaddal szemben!... Te voltál az első, aki Virágoson evangéliumot hirdetett. És most már tudsz szenvedni és szeretni: most már jogod van Krisztusról és a népről beszélni azoknak, akiket arra fogsz nevelni, hogy véghez is vigyék, amikről te csak álmodhattál... Most már elmehetünk Virágosról.

XXVI.

László mély sóhajtással ébredt. Szemeit lassan körülhordozta a szobán. Mindig egy kis időbe telt, amíg egészen tudatára jutott, hogy nem Virágoson van, hanem álmainak régi városában, a teológián, az egyik professzori lakás szép szobájában. Nem csoda különben, hogy a tér és idő határai összefolytak az emlékezetében, hiszen csaknem az egész időt, mióta új állásában van, önkívületben töltötte el, élet-halál között. Alig hogy beiktatták s megkezdték előadásait, leverte lábáról a szörnyű újfajta dögvész: a „spanyol”. Nincs több két heténél, hogy visszafordult a halál révétől s a láz lassacskán kihagyott.

Három hónap óta fekszik ágyban. Amíg átvánszorgott ezen a mély, hosszú, sötét alagúton, csak egy-egy ritka fénycsík jelzett pillanatnyi öntudatot. Edith arca, az anyja arca, amint egyszer egyik, másszor másik, végtelen aggodalommal feléje hajol, jelentette számára időnként, hogy még a világon van. Boldog szédületekben olyan közel repült a halálhoz, hogy már úgy érezte, át is siklott a kapuján.

Mióta visszatért a világba, lassanként mégis felmerülnek a mélyből hangok, szavak, amik behatoltak a láz égősövénye mögé s ott megmaradtak. Most csodálatosan kezdenek összeállni s rettentő értelmet nyerni. Ha Edithet kérdezi, látja rajta az ámulatot, hogy meg nem foghatja: honnan találja ki a gondosan rejtegetett valóságot? László tud valamit, ami hasonlít a tényekhez, bár szakadozottabb, lázálmodokkal kevert s néha olyan, mintha szimbolikus kifejezése lenne az események távoli értelmének. De azért tudja, hogy a háború végetért, hogy forradalom volt, sejt valamit a nemzeti tanácsokról és a kézigránátokat hajigáló, lövöldöző katonákról. Mindez örökre félhomályos, nyomasztó emlék marad számára.

Amit ezekben a feltisztult, láztalan napokban Edith-től, az anyjától és Jóskától hall meg, élesen válik el a ködös előzményektől. Érti, hogy sohase fogja egészen logikusan megérteni a nagy katasztrófa kibontakozását és betelését. A gyulafehérvári román nemzetgyűlést, a kolozsvári magyar ellen nemzetgyűlést, Mackensen hadainak szomorú átvonulását, Erdély részenként való átengedését az előnyomuló román haderőnek, a budapesti kormány érthetetlen rendelkezéseit, mint tényeket, felfogja és tudomásul veszi, de képtelen áthidalni azt a szakadékot, mely ezek és előzményeik közt az ő agyában sötétlik. Káprázó szemekkel áll az árnyéktalan, sivár világosságban és azon tűnődik, hogy érdemes volt-e visszatérni a szerencsétlen világba?

De akár akarja, akár nem, visszaérkezett és itt van.

Miklós is visszaérkezett, a bátyja. Ő az olasz pokolban volt az utolsó percig. A felbomló had sodorta magával hazafelé. De hogy hol, merre tévelygett ilyen sokáig s hogy toppant be éppen csak most, karácsony nagyhetében Lászlóékhoz, arról vagy nem tud, vagy nem akar beszélni. Anyját, öccsét különös mosollyal nézi, megöleli, megcsókolja őket, de mintha nem tudná mégsem egész biztosan, hogy csakugyan ők-e? Hogy Edith a László felesége és Lacika az ő kicsikéjük, csak felületesen érti meg és távolbameredő szemmel elnéz felettük.

- Háromezer méter... - mondja Lászlónak s rémület villan meg a tekintetében.

- Mi az a háromezer méter, Miklós szívem? - kérdezi az anyjuk, remegő kézzel simogatva Miklós megöszült haját.

- Mély... Háromezer méter mély... - ismétli ő, behunyva a szemét. - A csille... ott lengett felette... egész éjjel... A kötélpálya elromlott... Hajnalban megláttam... Háromezer méter... Lóttek... Odakötöztem magam a függőlánchoz, hogy ki ne ugorhassam... Vonzott...

Elrekedt a hangja, toroka kiszáradt az emlékezés izgalmában. Elhallgatott. Egyszerre hamuszínű lett az arca, magábaroskadt s hebegni kezdett:

- Nem megyek... többet... vissza...

Vigasztalták, hogy nem is kell, a háborúnak vége van. De ezt nem vette figyelembe. Újra és újra ismételte, egyikről a másikra rebbenve ijedt tekintetével:

- Nem megyek... többet... vissza.

És László megint káprázó szemekkel állott a tények rettentő világosságában s azon tünődött, hogy érdemes volt-e Miklósnak is visszatérni a szerencsétlen világba? Egy irgalmas olasz golyó, amely ott érte volna a mélység felett lengő kosárban, nem mentette-e volna meg a sokkal iszonyúbb mélységtől, amely felett most lebeg?

...Már tudták, hogy a román hadsereg néhány nap múlva bevonul a városba. Voltak, akik zokogtak erre a hírré, voltak, akik legyintettek, mint múló kellemetlenségre. László sötét bizonyossággal vette tudomásul. Reménytelenül meredt a jövő ködébe.

Jóska ellenben rendületlen derűvel jött-ment, híreket hozott, fejtegette az események jelentőségét. Egy nappal karácsony szombatja előtt azzal szórakoztatta Lászlót, hogy a szobában minden tárgynak különös nevet adott. Az asztalnak azt mondta: mászá, a szekrénynek: duláp, a széknék: szkaun, a könyvnek: kárté. Saját ténykedéseit is ismeretlen szavakkal illette: merg, vorbész, sztau.

- Szanszkritul beszélsz-e vagy arabul? - kérdezte László.

- Fenét! - pattintott az ujjával Jóska. - Románul tanulok, fiam. Nu sze poaté trái in Romuniá fere de limbá romune. Román nyelv nélkül nem lehet Romániában élni... Én pedig itt akarok élni, érted-e?

- Szóval, szerinted Erdély Románia lesz?

- A mi életünkben mindenesetre - jelentette ki Jóska. - Az azutániak pedig egyelőre nem érdekelnek.

- S bele tudsz nyugodni?... Élni tudsz tovább, mintha mi sem történt volna?

- Ki az ördög kérdi meg rajtad kívül, hogy belenyugszom-e? S mit számít, hogyha nem nyugszom bele?... Igenis, tovább tudok és fogok élni, de nem úgy, mintha mi sem történt volna. Ellenkezőleg: teljes tudatában annak, ami történt. Kisebbség lettünk. Csak önerőből élhetünk meg. Ezt az erőt ki kell fejtenünk. Az erdélyi magyarság most már önálló kultúr-közösség lesz.

- Ha lesz...

- Van némi kockázat, elismerem. Mindig szerettem a kockázatot. Ha a szép régi időkben éltem volna, melyekből ez a kifejezés származik, örökké kockáztam volna. Így csak kártyázhatok. Ez is egy nagy kártyajáték, ami itt készül, öregem. A sors kiosztotta a blattot. Vedd fel. Hátha csupa tromf?

Ezen a napon Lászlónak még egy vendége érkezett. Dávid, Virágosról. Senkinek nem örvendhetett volna jobban! Alig várta, hogy beengedjék.

Dávid csirkét, tojást, vaját hozott ajándékba. Hallották, hogy ezekben nagy hiányosság van a városban. Kati összeszedte, amit lehetett. Fogadják jószívvel a nagytiszteletes úrék, ahogy ők is adják.

- Hát nem felejtettek még el, Dávid? - mosolygott László meghatottan.

- Sohase is fogjuk, amíg élünk! - bizonygatta Dávid. - A falu is furt dicséri a nagytiszteletes urat, mióta eljött. Már azér is, hogy az új papunk el ne higye magát. Mert különben jó pap, csakhogy a prédikálásban nyomába se lép magának!

- De legalább nem kényszeríti mindenfélére a falut, mint én - kacagott László.

- Hát azt mint kurátor, nem is ajánlom neki - mondta Dávid komolyan. - Elég volt az efféléből.

- Megint kurátor lett, Dávid bácsi? - csodálkozott Edith.

- Mit csinálhattam volna egyebet? Új pap mellett ki vállalhatta volna? Senki más bé nem taníthatja az új papot, csakis én. Ehhez már érteni kell, különben nem volna neki jó dolga a faluban. Na de látom, most már jó dolga van a nagytiszteletes úrnak is. Ekkora palotába laknak s egész csomó fiatal szolgálja van. Isten segítse, a kedves családjával együtt!...

Edith nem nyugodott addig, amíg Dávidot ebédre nem marasztotta. Nagy nehezen engedett, mert sehogysem érezte magát otthon a parkettes szobában. De aztán belemelegedett. Beszélgetés közben lassanként kihullogatta magából, mi történt Virágoson, mióta eljöttek?

- Igen, a forradalom... Akik hazajöttek a háborúból, azok csinálták ott is. Bizony, az udvarházat felgyújtották, a bútorokat széttörték... Nem, más senkise esett áldozatul, csak az intéző úr...

László és Edith megrendülve kérdezik, hogy történt?

- Sohase lehet azt megtudni, ki ölte meg? - merengett Dávid. - Rámenni rámentek mind, akik az asszonyaikért haragudtak rá. De még csak a kiabálásnál tartottak, mikor valaki kívülről, az ablakon át, belélt. Meghótt nyomban. Isten nyugosztalja, nehéz ember volt szegény! Nem könnyű sajnálni. Hanem a feleségét mindenki sajnálta, akármilyen kemény asszony volt is.

- Csak nem ölték meg őt is? - rémüldöztek Lászlóék.

- Dehogyan ölték. Annyira mégse ment el az eszük, hogy asszonyt öljenek. Mondom, hogy sajnálta mindenki. Meghótt szépen magától, az ura testin. Tiszta csoda, hogy milyen erősen szerette azt a falu bikáját!

- Nem volt rossz ember, - emlékezett László - csak gyarló ember volt. Kegyetlen véget ért, az Isten legyen hozzá irgalmas! - És a szegény felesége! Csodálatos szeretet élt benne. Ez megszépíti a halálát s az emlékéit.

Dávid helyeslőleg bólogatott.

- Azóta a román tisztelendő úr, Muresán parancsol az udvarban s a birtokon.

- Hogy-hogy? - hökkent meg László.

- Az úgy, nagytiszteletes úr, hogy amikor a mienkek fegyverrel rámentek a gróf házára, gyújtogattak és romboltak, ő szépen összeszedte a román cselédeket, pakulárokat s azokat a híveit, akik a háborúból puskával gyöttek vissza s azt mondta nekik: Hagyjátok, hogy a magyarok csináljanak a gróf házában, amit akarnak. Ti őrizzétek a pincét, a szőlőket, a gyümölcsöst, a gabonást, az istállókat meg az állatokat. Ezeket meg kell kímélni mind, mert a földekkel együtt a miénk, a románoké lesznek. Most ezt még nem kell beszélni. Csak tegyétek, amit mondtam. Nem a grófnak s nem a magyaroknak teszitek. Magatoknak, édes román vérüknék, jövődönknék. Az Isten nekünk adta Erdélyt s nemsokára ti is meglátjátok. Így beszélt a tisztelendő úr s a románok szót fogadtak. Elég sajnós, nagytiszteletes úr, de a miénkek csak dultak, dühöngtek s maradtak a semmivel, ők pedig mindent szépen megtartottak maguknak. Tanulni kellett volna tőlük, azt mondom.

- Igaza van, - sóhajtotta László - Isten csapása ez rajtunk, bűneinkért!

Edith, hogy másra terelje a beszédet, közbeszólt:

- De hiszen még semmit se mondott a fiáról, Dávid bácsi! Úgy-e, hazahozta az Isten egészséggel?

- Legyen áldott Ő szentfelsége! - hálálkodott Dávid fölragyogó arccal. - Haza!... Ki van cserélve egészen, meg se ismernék... Meg akar házasodni a télen. Azt se tudja, kit válasszon, mert mind bolondul érte, ahány leány csak van Virágoson, örömmre fordul a mi bánatunk, nagytiszteletes asszony!

- De mire házasodik? - tért vissza László csökönyösen a saját kínzó gondolatához. - Mi lesz ezután?... Maguk hogy tekintenek a jövő elé, Dávid? Tudják, megértették, hogy mi vár reánk?

Dávid kicsit csodálkozva, kicsit szomorúan vonta fel a vállát:

- Mi várna?... Az ország neve, meg a király új lesz. De az emberek a régiek. Adót ezután is éppeg úgy kell fizetni, mint régen. S ami a legfőbb: a mi dombjaink, ott a Mezőségen, csak olyanok maradnak, amilyenek voltak, örökkön örökké...

Egy nappal később, azon az emlékezetes karácsonyestén, ott ültek a leeresztett függönyök mögött, a szent fa lángocskáiba bámulva.

Az utcáról behallatszott a román járőrök szokatlan, gyorsütemű dobaja.

Edith halvány arcán könnyek peregtek alá s László szóttalanul meredt a fénybe. Krisztus megszületett, de Magyarország meghalt.

Lacika csodára tágult, ragyogó szemekkel tapadt a karácsonyfára. Apró kezeivel tapsolt és sikoltva kacagott a gyönyörűségtől.

- VÉGE -